

बुद्धभूमि नेपालम् बुद्धधर्म - बौद्ध्या मिस्त्राय्

Buddhism in Nepal, the Sacred Land of the Buddha
- A Buddhist Perspective

Dhamma

नेपाल

NEPAL

R. B. Vaidya

Downloaded from <http://dhamma.digital/>

आर. वि. वन्द्य

बुद्धभूमि नेपालय् बुद्धधर्म – बौद्धया मिखाय्

Buddhism in Nepal, the Sacred Land of the Buddha

- A Buddhist Perspective

च्चमि / Author

आर. बि. वन्द्य

R. B. Vandya

पिकाक / Publisher

चारुमती बुद्धिष्ट मिशन-नेपाल

Charumati Buddhist Mission-Nepal

बुद्ध सम्बत् २५५१ (2551 B.E.)

विक्रम सम्बत् २०६४ (2064 B.S.)

नेपाल सम्बत् १९२७ (1127 N.E.)

ईस्वी सम्बत् २००७ (2007 A.D.)

श्री अशोक चारुमती विहारयात श्रद्धा तका: रू.

बुद्धभूमि नेपालय् बुद्धधर्म - बौद्धया मिखाय्

न्हापांगु संस्करण १,००० प्रति (२०६४)

सर्वाधिकार © च्वमियाके सुरक्षित

ISBN No. 978-9937-2-0737-9

पिकाक चारुमती बुद्धिष्ट मिशन-नेपाल
चाबहिल, येँ

Publisher : Charumati Buddhist Mission-Nepal
Chabahil, Kathmandu, Nepal
Phone No. : 00977-1-4469897
E-mail : cbmnepal@hotmail.com
tapassi_91@hotmail.com

थाक् स्पेक्ट्रम अफसेट प्रेस
हनुमानस्थान, गणबहाः, येँ
फोन नं.: ४२६६८९२, ४२६७१५६
ईमेल: spectrum_press@yahoo.com

दिवंगत पिताश्री चिढीरल वन्द्य

दिवंगत माताश्री सानुमाया वन्द्य

❁ देखा ❁

जिन भाषित स्वंगुलिं थानया बुद्धधर्म्य असीमित
श्रद्धा, आस्था व विश्वास तसे
जन्मकाळिं शास्तायागु सद्धर्म पालनाया पुण्य कार्य्य दत्तचित्त जुयाः
पवित्र, पावन व सरल बौद्ध जीवन
हना लना विज्याःपिं प्रातः स्मरणीय अनन्तगुणोपकारी
श्रीधर्मचक्र महाविहार, येंया चक्रेश्वर मू थकाली
जुया बिज्याःम्ह पुजनीय
दिवंगत पिताश्री महास्थविर शाक्यभिक्षु
श्री चिढी रत्न वन्द्यजु
व
मू नकिं माताश्री महास्थविर शाक्यभिक्षुणी
श्री सानुमाया वन्द्यजुया युगल चरण कमलय्
सादर साज्जली देखाना ।

- शाक्यभिक्षु आर. वि. वन्द्य

“यो धम्मं पस्सति सो मं पस्सन्नि ।”

(सुनां धर्मयात खंकी वं जितः खनी)

- भगवान् बुद्ध

प्राक्कथन

ईसापूर्व खुगू शताब्दी न्ह्यः भ्नीगु देश नेपालया लुम्बिनी जन्म जुयाः गुदँ तक शाक्य गणराज्य कपिलवस्तुस गृहस्थ जीवन व्यतीत याना बिज्याम्ह क्यमुनि तथागतं भारतया बुद्धगयास स्वीन्यादँया उमेरे सम्यक् सम्बोधि ज्ञान प्त याना कया बिज्याये धुंकाः न्हापां सारनाथय् धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यात । गां दच्छि लिपा हे सम्यक् सम्बुद्ध जुया बिज्याम्ह शाक्यसिंह बुद्धं थःगु गृहनगर पिलवस्तुस बिज्यानाः थःम्ह पिता महाराजा शुद्धोद्धन व चिटीम्ह माता प्रजापती तमी प्रमुखं सकल शाक्य परिवारगणपिं सहित कपिलवस्तुया लोकजनपिन्त इधर्मया उपदेश याना बिज्यासे नेपालय् थःगु न्हूगु ब्रम्हचर्य धर्मयागु प्रचार प्रसार ना बिज्यागु खः । अनं लिपा नं वसपोल तथागतं गुबलें थः याकःचा हे बिज्यानाः लें दोलद्वः थः शिष्य श्रावकपिं नापं व्वनाः थःगु जन्मभूमि गणराज्य कपिलवस्तु थःगु ससः खलःया देश कोलिय शाक्य गणराज्य देवदहयागु म्होनिं च्याको ाकोगु बार भ्रमण याना बिज्यागु कारणं भ्नीगु देशय् तथागतया वमानकालनिसें हे बुद्धधर्मया प्रवेश व प्रचार प्रसार जूगु खँ प्रष्ट सी दु । उकिं ाल देश बुद्धया जन्मभूमि दे बुद्धभूमि खः । अले थ्व देशया बुद्धधर्म म्होनिं न्यासः नीखुसः दँ पुलांगु खः धका सिद्ध जू ।

ईसा पूर्व स्वंगू शताब्दी न्ह्यः हे धर्माशोक सम्राटं नं नेपालया लुम्बिनी, टिहवा व निग्लिहवा क्षेत्रया नापं नेपालमण्डल दुने स्वनिगलय् तक नं थ्यंकः ज्यासे स्वयं शाक्यमुनि तथागतं निस्वना थकूगु जिन धर्मयात थःम्हं अफ्न नं उपो नति, बुद्धि व विकास याना थकूगु खँ नं नेपालया बुद्धधर्मया इतिहासं कनाच्चंगु दु । भगवान् बुद्धया जीवमानकालं व सम्राट अशोकया शासनकालनिसें नेपालया तु जुयाच्चपिं किराती वंशया जुजुपिसं हे थःपिसं न्हापां बुद्धधर्मयात ग्रहण याःगु नं नेपालया लोकजनपिं नेपारपिसं नं अःपुक हे बुद्धधर्मयात उबले हे नाला काःगु नेपालया इतिहासकारपिसं हे स्वीकार याना वयाच्चंगु दु ।

नेपाले लिपा जुजु जूपिं लिच्छवी शासकपिं, थकू जुजुपिं व मल्ल जुपिसं नं थःथःगु शासन कालय् थी थी कथं बुद्धधर्म व बौद्ध धर्मयागु सेवा, ासना व प्रचार प्रसार यानावंगु तथ्य नं नेपालया बुद्धधर्मया इतिहासय् ध्वदुया

च्वंगु दु । उकिं शाक्यमुनि बुद्धया वंशज शाक्य भिक्षुपिं, वज्राचार्य पि बुद्धाचार्य भिक्षुपिं, भैषज्याचार्य भिक्षुपिं, ब्रम्हचर्य भिक्षुपिं व चैलक्य शाक्या आपालं आपाः बौद्धपिनिगु प्राचीन् बसोवासया केन्द्र जुयाच्वंगु भीगु देश ः लिपा थिति मल्ल जुजुं वयाः बुद्धधर्मयात राज्यया पाखें न्ह्याको हे दमन कुतः याःसां तबि नेपालं त्रिरत्नयागु नामोच्चारणयात म्हुया छ्वये मफुगु वयां न्हयः शङ्कराचार्ययागु निको निकोगु बौद्ध दमन व विदेशी मुस्मांशासक पटकपटकया आक्रमण व भिंंगु व नीगुगु शदी राणाशासकतय्गु पटक प दमन प्रयासं नं नेपाल व नेपालबासिपिनिगु जीवनं बुद्धधर्मयागु हायात हे ल्येहे हाकुतिना छ्वय् धाइ मफुगु कारण नं थव हे खः धका सी दु ।

थुगु भद्रकल्पस आःतक प्यम्ह तथागतपिं उत्पत्ति जुया बिज्याये मध्ये ऋकुच्छन्द तथागत, कनकमुनि तथागत व शाक्यमुनि तथागत यानाः स्वम्ह तथागतपिं नेपालया हे तराइया कपिलवस्तु जिल्ला व रूपन्देही जि लागा दुने गोटिहवा, निगिलहवा व लुम्बिनी हे जन्म जुया बिज्यागु कारणं प्राचीनकालनिसें हे बुद्धभूमि खः धका प्रमाणित जुयाच्वंगु दुसा पूर्व जुनी १ बुद्ध म्होनिं सिंहसार्थबाहु, मणिचूड व महासत्वया स्वंगू जुनी बोधिसत्वया नेपालमण्डले हे जन्म ग्रहण याना बिज्यागु कारणं नेपाल बोधिसत्वभूमि धका इंगित यानाच्वंगु दु । स्वयम्भू पुराणया विवरणं ला नेपालमण्डलय् बुद्ध विपश्ची तथागतनिसें आःतक थव मर्त्यमण्डलय् उत्पत्ति जुया बिज्याये सम्पूर्णं न्हयम्ह तथागतपिं विपश्ची, शिखी, विश्वभू, ऋकुच्छन्द, कन काश्यप व शाक्यमुनि बुद्धपिं सकल सेनं नेपालमण्डलया भ्रमण याना हि खने दुगुलिं नेपाल देश भीगु विशुद्धगु पुण्यभूमि, देवभूमि, बोधिसत्वभू बुद्धभूमि खः धका उला क्यनाच्वंगु मद्गु मखु ।

अथे नं आधुनिककालय् वयाः विदेशी इतिहाकारपिं, छिमेकं भारतया इतिहासकारपिं व इमिगु इतिहासया भरय् नेपालया इतिहासकार थ च्वया तःगु नेपालया इतिहासय् मिखा ब्वया यंकल धाःसा भीगु थव पवित्र देश नेपाल धाथें हे प्राचीनकालनिसेंयागु बुद्धभूमि खः धका धायेत् माःगु पि माक्को ल्वीके थाकुया च्वनीगु खः । नेपालया प्रचलित इतिहासया ख्यलय् ब्वय्बले नेपाली इतिहासकारपिसं अनेक कारणं यानाः थः थःपिसं पूर्वाग्र जुयाः निष्पक्ष व स्वतन्त्र रूपं विशुद्ध वस्तुगत आधारय् बुद्ध व बुद्धधर्मया प्रसार व विकासया इतिहासयात राष्ट्रिय दृष्टिकोणं श्रद्धापूर्वक मालाः अध्ययन व अनुसन्धान यानाः उपलब्ध दसि, प्रमाण, सजीव सामाजिक प्रच परम्परा, जीवित संस्कृति व रीति थितियागु सही विश्लेषण, विवेचना व म् यानाः इतिहास च्वकेगु व च्वयेगु अभिरूची, इच्छा व प्रवृत्ति पिब्वया तःगु ल्वीके साब हे थाकुसे च्वे । उकिं हे ई. सन् ५० स हे नीप्यंगू नीप्यंगू बौद्ध

त दयेका: नेपा:या वन्द्यपिन्त बसोवास याका थकूम्ह नेपाले लिच्छवी वंशया आदि महापुरुष जुजु पशुपेक्षदेव वा पशुपुष्पदेवयागु विवरण नेपालया इतिहासे ध्वद्वीके अ:पु मज्जीगु ख: । अथे हे थ:गु यौवनावस्थाय् अज्ञानतावश पितृ हत्याया पाप या: वने मा:म्ह प्रतापी लिच्छवी जुजु मानदेवं पितृ हत्याया पाप मोचन यायेत नेपालया प्राचीन् बौद्ध विहार गुं विहारे तपस्या यावंगु जक मखु थ:गु जीवनय् अन्तिम कालय् वया: नं थ:गु हे नामं प्रसिद्धगु बौद्ध विहार श्रीमान् विहार दयेका वंगु प्रष्ट विवरण नेपालया इतिहासय् सप्रमाण ल्यना च्वंगु दुसां हे नेपालया इतिहासकारपिसं लिच्छवी जुजु मानदेवयात बौद्ध जुजु धका च्वया त:गु ल्वीके मफैंगु ख: । अथे हे इस्वीया न्हयगू शताब्दी ल्हासाया प्रतापी जुजु स्रञ्चन गम्पोनाप नेपालया म्हघाय्मचा राजकुमारी भृकुटीयात विवाह याना: छ्व:से कोस:या रूपय् नेपालया प्रचलित बौद्धधर्म व संस्कृतिया अनमोल सम्पत्ति कोस: बिया छ्वसे जंगली अवस्थाय् लानाच्वंगु ल्हासाय् बूद्धधर्मयागु स्थापना व विकास यायेगुली अभूतपूर्व ऐतिहासिक योगदान याना वं:पिं नेपालया श्रद्धालु बौद्ध जुजु अंशुवर्मा, उदयदेव व नरेन्द्रदेवपिन्त नापं नेपालया इतिहासय् बौद्धया रूपं खंके थाक्वीगु ख: ।

थुजागु विवरण मेमेगु नं आपालं दु धाय्माल

आ: वया: देश विदेशे वना: अंग्रेजी भाषां बूद्धधर्मयागु अध्ययन याना: च्वय् च्वय्च्वंगु डिग्री हासिल याना व:पि आधुनिक बुद्धिजीविपिनिपाखें भचा बाँलाक विस्तारपूर्वक च्वयात:गु नेपालया बूद्धधर्मया विषयेया अंग्रेजी भाषाया सफू धमाधम पिदनेगु थाले या:गु दु । किन्तु अझ नं विशुद्ध बौद्ध मिखां स्वया: स्वतन्त्र, निष्पक्ष व निर्भिक रूपं नेपालया बूद्धधर्मयागु धात्थेगु वस्तुगत इतिहास पिब्वया: च्वयात:गु सफू आपालं म्हो हे तिनि धासां पाइमखु ।

थुजागु परिस्थितिस नेपालया नाँ जा:म्ह बौद्ध विद्वान् भाजु आर. बि. वन्द्यजुं भीगु देशय् आ:तक प्रकाशित जुया: उपलब्ध जूगु थी थी सफू, सामाग्री व दसि प्रमाणया विवरणयात छथासं मुंका: उगु विवरणया आधारय् मातृभाषा नेपाल भाषां नेपालया बूद्धधर्मया इतिहास हे धाये बह:गु सफू पिथना: बौद्धया मिखाँ स्वयेबले खने दइगु बूद्धभूमि नेपालया बूद्धधर्मया विशुद्ध ऐतिहासिक साहित्य गुगु न्हयब्वयेगु भिंगु कुत: याना बिज्यात थव कुत: निश्चय नं श्रद्धालु सम्पूर्ण नेपामिपिनिगु निमित्त अत्यन्त हे धर्म प्रीति, हर्ष व सन्तोषया खँ ख: ।

उपासक वन्द्यज्युयागु थव अमूल्य ग्रन्थं भी नेपामिपिन्त भिंगु देशय् बूद्धधर्मया इतिहासय् खने दुगु आरोह व अवरोह कालयागु प्रष्ट न्हाय्कं उला: क्यना बीगु ज्या जक या:गु मखु कि बूद्धधर्मया ख्यलय् महत्वपूर्ण भूमिका म्हिता वंपिं नेपालया ऐतिहासिक जुजुपिनिगु ग्यसुला:गु सूचं नापं बियाच्वंगु भी सकस्यां खंके फु । अत: बूद्धभूमि जुयाच्वंगु भीगु देशया सम्पूर्ण बूद्धपोसकोपासिकापिं,

बौद्धजनपिं, बुद्धधर्म स श्रद्धा तइपिं व्याक्क राष्ट्रवादी नेपामिपिनिगु निम्ति सफू अत्यन्त संग्रहणीय जू, उपयोगी जू धयागु जिं ताय्का । उकिं थ्व सफू संपूर्ण बौद्धजनं न्हापा न्हापायागु च्वमि भाजुयागु अनमोल ग्रन्थरत्नयात थें हे लसकुस याना: संग्रह याई धयागु आशा एवम् विश्वास प्वंकुसे त्रिरत्नया आ च्वमि भाजुयात आयु, आरोग्य, सुख, सम्पत्तिया सदा लाभ ज्वीमा धका व यासे वसपोलयागु सफलताया निम्ति दुःनुगलनिसें शुभासीर्वाद सह साधुवाद च्वना । चिरं तिठ्ठु सद्धम्मो ।

आनन्दकुटी विहार,
स्वयम्भू, काठमाडौं ।
मिति: २०६४ आश्विन २५ गते

त्रिपिटकाचार्य भिक्षु
कुमारकाश्यप महास्थिति
अध्यक्ष,
अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ, ने

ज्वजलपा

स्वम्ह तथागतपिनिगु जन्मभूमि नेपाल

परापूर्वकालय् प्रागुऐतिहासिक कालय् नेपालया स्वनिगः कालिदहँ खः धकाः स्वयम्भु पुराणं धया वयाच्चंगु तथ्ययात थैया भूगर्भशास्त्रीपिसं नं थनयागु भूमि तःलय् च्वंगु कंचा लगायतया भूगर्भिक सामग्रीया आधारे नं सत्य खः धकाः मान्यता बियाच्चंगु दुसां थन हे स्वनिगलय् विपश्ची तथागत प्रमुखं न्ह्यम्ह न्ह्यम्ह तथागतपिं सकलें थःथःगु युगय्, समयलय् नेपाल मण्डलय् बिज्याःगु दु धयागु खँयात धाई पृथ्वी माता नं दनाः आधुनिक बुद्धिजीविपिं व पश्चिमी विद्वान्पिन्त चित्त बुझे ज्वीकैत माक्को भौतिक दसि प्रमाण त आःतकं उला क्यना ब्यूगु मडुनिगु कारणं थुक्रियात श्रुति व पुराणया हे दर्जाजक बियातःगु भीसं खना च्वना । किन्तु न्याम्ह तथागतपिं उत्पत्ति जुया बिज्याइगु थुगु भद्रकल्पस आःतक उत्पत्ति जुया बिज्यायेधुंकूपिं प्यम्ह तथागतपिं मध्ये स्वम्ह स्वम्ह तथागतपिं ऋकुच्छन्द, कनकमुनि व शाक्यमुनि बुद्धपिं नेपालया हे दक्षिण तराइया कपिलवस्तु जिल्ला व रूपन्देही जिल्लाया लागाय् हे जन्म जुया बिज्याःगु खः धयागु सत्य तथ्ययात धाःसा सम्राट धर्माशोकं नीस्वसः दँ न्हचवः हे नेपालया उगु क्षेत्रयागु तीर्थयात्रा क्रमय् भ्रमण यानाः कपिलवस्तु जिल्लाया गोटिहवा व निग्लीहवास थन हे प्रागुऐतिहासिक कालय् मानवं बुद्धपिं ऋकुच्छन्द तथागत व कनकमुनि तथागतपिं जन्म जूगु खः धका प्रमाणित यासे अशोक स्तम्भ त थना थकूगु दु । अथे हे रूपन्देही जिल्लाया लुम्बिनी सम्राट धर्माशोकं हे वर्तमान शाक्यमुनि तथागतया जन्म जूगु थासय् अशोक स्तम्भ थनाः विशेष ल्वहँ चिं नापं स्वना थकूगु भौतिक प्रमाणया नापं प्यंगुगु शताब्दीया महान् चिनियाँ तीर्थयात्री फा हसुयन व न्ह्यंगूगु शताब्दीया महान् चिनियाँ तीर्थयात्री ह्यन त्साङ्गपिसं थःपिसं उगु बुद्ध जन्मस्थलया भ्रमण यासे बुद्धपिं जन्म जूगु स्वंगु नं उगु थासय् अशोक महाराजां दय्का थकूगु अशोक स्तम्भत व चैत्ययागु दर्शन व परिक्रमा यानावंगु यात्रा विवरण नं भीगु न्हचःने दसिया रूपं ल्यनाच्चंगु हे दु ।

शाक्यमुनि बुद्धं नेपालया कपिलवस्तुया दरवारे नीगु दँ गृहस्थ जीवन व्यतीत यासे नवलपरासीया देवदहया राजकुमारी यशोधरा नापं दाम्पत्य जीवन हना बिज्यागु खः धयागु तथ्य नापं बुद्धत्व प्राप्ति लिपा नं वसपोलं समय समयलय् थःगु गृह देश नेपालया कपिलवस्तु व नवलपरासीस पटक पटक भ्रमण याना बिज्यागु व वसपोलया अस्थिधातु स्वथनाः वसपोलया महापरिनिर्वाण लिपा वसपोलया पाजु खलः व ससः खलःया कोलियपिसं दयेकातःगु रामग्राम स्तुप नं नेपालया नवलपरासी च्वंगु स्तुप हे खः धयागु तथ्ययात लुम्बिनी, तिलौराकोट, कुदान,

सगरहवा व रामग्रामयागु उत्खननं नापं प्रशस्त दसि प्रमाणं नं धमाधमं उलाः उलाः क्यना ह्याच्चंगु नं मद्दुगु मखु । उकिं बुद्धपिं उत्पत्ति जुया बिज्याइगु पावन जम्बूद्वीपया मध्य देशया नं मत् सरह जुयाच्चंगु पवित्र हिमवत्खण्डया जवगु मूल्य अवस्थित आर्यावर्त पूण्यभूमि नेपाल जूसां पवित्र पावन देवभूमि बोधिसत्वभूमि व अझला विशुद्धगु बुद्धभूमि हे खः धयागु प्रष्ट ज् ।

नेपालया सम्बिधान्य् दुमथ्यानिगु खँ

भीगु देशया सम्पूर्ण राष्ट्रवादी स्वाभिमानी नेपामिपिनिगु निम्ति तःधंगु गौरवया विषय जुयाच्चंगु श्व ऐतिहासिक तथ्ययात नेपाले दुने व अन्तर्राष्ट्रिय जगते नं समुचित कथं मानसम्मान, आदर गौरव प्राप्त ज्वीगु कथं भीगु देश नेपाल बुद्धभूमि खः धकाः व्यापक रूपं मान्यता बीकेमफुगु व अथे मान्यता प्राप्त ज्वीगु कथं नेपालया ऐन, कानून, सम्बिधान व नेपालया इतिहासय् सम्मुल्लेख याके व याये मफुगु केवल नेपालया बुद्ध धर्मावलम्बीपिनिगु निम्ति जक मखु व्याक्कं राष्ट्रवादी स्वाभिमानी नेपामिपिनिगु निम्ति नं मछालेपुस्ये च्वंगु खँ ज्वी धुक्कू दु धाःसां उपो खँ ल्हाःगु ज्वी मखुथें ताया ।

सरकारी उपेक्षा व पर्यटन व्यवसायया विकासे पंगलः

थौंकन्हे नेपाले बुद्ध व बुद्धधर्मया इतिहासया विषये आः वयाः नेपाल व अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रया बुद्धिजीवीपिनि दथ्वी नं न्हूगु किसिमं अध्ययन व अनुसन्धान यायेगु, खोजनीति यायेगु, मालेगु, माय्केगु, चिन्तन मनन यायेगु व प्रकाश यायेगु न्हूगु प्रवृत्ति बलुहँ दना वयाच्चंगु मद्दुगु मखु । किन्तु थुखेपाखे सरकारी निकाय व संस्थागत निकायपाखें नं माःगु तिबः माक्को अझ नं दयाच्चंगु खने मद्दुनि । नेपाले स्वनिगले व देशया कुंकुलामे छरेजुयाच्चंगु बुद्धधर्म व प्राचीन् बौद्ध संस्कृति, कला व सम्पदाया हुनि जक हे विश्वया बौद्ध जगतपाखें लाखौं लाख पर्यटकपिन्त नेपाले आकर्षित याये फड्गु तःधंगु सम्भाव्यता भीगु देशय् दयाः नं जलश्रोतया तःमि जुयाः नं त्वनेगु लः व बिजुलीया हाहाकारया समस्या भीसं न्हियं भोगे याय् माला च्वथें अन्तर्राष्ट्रिय स्तरे तक नेपालया बौद्ध इतिहासया समुचित प्रकाश, प्रचार प्रसारया अभाव व बौद्ध सम्पदाया समुचित संरक्षण व सम्बर्द्धनया सुनियोजित सामयिक संस्थागत कुतःया अभावं नेपाले दुगु सीमित होटल, लज व पर्यटन व्यवसायीपिं नापं समय् समयले पर्यटकया अभावया समस्या भोगे यायेत विवश जुया च्वने मालीगु बुखें नेपामिपिसं इलय् ब्यलय् न्यने, खने, स्वये मालाच्चंगु हे दु । उलि जक मखु, बुद्ध, बुद्धधर्म व बौद्ध कला, संस्कृति, साहित्य व सम्पदाया आकर्षणं हलिमया थी थी देशपाखें चाःहचू वइपिं असंख्य पर्यटकपिं नापं बुद्धभूमि नेपालया समुचित प्रचार प्रसार व प्रकाशया अभावया हुनि नेपालय् मथ्यनाः अथवा थ्यंके मफयाः नेपामिपिं हिस्स जुया च्वने मालाच्चंगु नं मद्दुगु मखु । नेपालय् अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकपिनिगु ल्याः दुगंछि, स्वगंछि, प्यबौंछि यानाः नं इमिगु नेपालया

बासं च्चनेगु ईया अवधियात नापं दुगंछि, तेब्बर, चौब्बर यायेत नं बुद्धभूमि नेपाल व थन बौद्ध सभ्यताया इतिहास व थनयागु बौद्ध कला, कृति साहित्य, संस्कृति व सम्पदाया समयोचित सामयिक संरक्षण, सम्बर्द्धन व उकियागु समुचित संस्थागत प्रचार व प्रसारं तःधंगु भूमिका म्हितेफु धयागु तथ्यया बारे नेपामिपिं आः हे सचेत, सजग, सम्बेदनशील व सक्रिय ज्वी मालाच्चंगु दु । पर्यटनया लागं जक हे नं नेपालया उन्नति, सम्बृद्धि व विकासय् तःधंगु भूमिका म्हितेफु धयागु खय्ये छुं हे सन्देह मदु । केवल खांचो थन छु दु धाःसा स्वम्ह स्वम्ह तथागतपिनिगु जन्मभूमि जुयाच्चंगु भीगु देश नेपाल व थनया विपुल प्राचीन् बौद्ध सम्पदा, संस्कृति व भीगु धर्म समन्वयया अपूर्व जीवन्त परम्परायागु बारे सुनियोजित ढंगं सुसंगठित रूपं हलिमय् कुंकुलामय् थ्यंक व्यापक रूपं प्रचार प्रसार ज्वी मालाच्चंगु दु ।

उपयुक्त सफूया अभाव

आः वयाः नेपामिपिके पिदना वयाच्चंगु राष्ट्रिय भावनाया जागरणया नापं नापं नेपालया बुद्धधर्म व थुकियागु विकासया इतिहासया विषये खोजनीति यायेगु प्रवृत्ति हालसालय् भीथाय् ब्वलना वयाच्चंगु अवश्य नं खने मदुगु मखु । परन्तु नेपालया बुद्धधर्म व बौद्ध इतिहासया ख्यलय् भीथाय् सुलाच्चंगु, ल्हानाच्चंगु, तनाच्चंगु व दुसुना वनाच्चंगु भौतिक दसि, प्रमाण, शिलापत्र, ताम्रपत्र, ताडपत्र, भोजपत्र, थ्यासफु, पौभाः, थांका, वंशावली, जनश्रुति, थितिरीति, प्रचलन, परम्परा, पुराण, नखः चखः, धर्मकर्म, जात्रा पर्व, कर्मकाण्ड व जीवन्त कुल परम्पराया व्याक्क आधिकारिक ऐतिहासिक सामग्रीया आधारय् पूर्वाग्रह त्वताः स्वतन्त्र व निष्पक्ष रूपं अध्ययन व अनुसन्धान, संश्लेषण, विश्लेषण व विवेचना यासे बौद्ध मिखां स्वयाः यथार्थ रूपं बुद्ध, धर्म, संघ व नेपालया बौद्ध इतिहासयागु विशुद्ध स्वरूप प्रष्ट ज्वीगु कथं च्चयातःगु नेपाः देः या इतिहास सम्बन्धी सफूत धाःसा भीथाय् अझ नं आपालं म्हो हे तिनि । अझ नं थुजागु सफूत भीथाय् सुलभ जुयाच्चंगु मदुनि धयां उपो खँ ल्हागु ज्वीथें मताया । नेपाल भाषाय् ला थुजागु आधुनिक ग्रन्थत द हे मदुनि धाःसां आपाः पाइथें मच्च्वनि ।

न्ह्यलंब्वानाच्चपि सम्बन्धित विद्वान्बर्गपिन्त थनेत हपाः बीगु किनीत कुतः

आःतक पिदनाः जिगु दृष्टी लाःवःगु बौद्ध साहित्य, इतिहास, सूत्र, पुराणादि ग्रन्थत व भीगु समाजय् आःतक ल्यनाच्चंगु जीवन्त प्रचलन व परम्परायात मुनाः विशुद्ध बौद्ध मिखां स्वयेबले थन खने दइगु बुद्धधर्मया थलाः क्वलाः व मार्यया ऐतिहासिक स्वरूपयात न्ह्यब्वयेहयाः न्ह्यलंब्वानाच्चपिं सम्बन्धित विषयया विज्ञजनपिं, बुद्धिजीवीपिं व विद्वान्बर्गपिन्त कुत्तुकुलाः थनाः थःपिनिगु प्रतिभा पिब्वया क्यनेत हपाः बीगु छगू विनम्र चिकिचाधंगु कुतः जिं थव सफूती यानागु धायेमाः । थव विषयया बिशेषज्ञ धकाः थव सफू पिथनागु मखु ।

थव सफुती दुथ्यानाच्चंगु गुलिखे विषयवस्तुया बारे आधिकारिक स्यल्लागु दसि प्रमाण व प्रामाणिकताया निम्ति विशेषज्ञपिसं भविष्ये अभ्र नं थप अध्ययन, अनुसन्धान, संश्लेषण, विश्लेषण, व्याख्या व विवेचना याना वनेगु आवश्यकता दयेफुसा गुलिखे विषयवस्तुयात यथार्थ रूपं सीकाः, खंकाः, थवीकाः, ग्याः चिकु पहः त्वताः, व्यक्तिगत लाभ हानिया स्वार्थयात हाकुतिनाः, निष्पक्ष जुयाः, वस्तुगत रूपं स्वतन्त्रतापूर्वकं न्हूकथं प्रस्तुत यायेमाःगु औचित्यजक ल्यानाच्चंगु नं ज्वीफु ।

खः, पुराण व परम्परा, श्रुति व स्मृति, रीति व थिति, प्रचलन व पर्व, कर्मकाण्ड व व्यवहार, वंशावली व बाखंजक पूर्णगु शुद्ध इतिहास ज्वी फैमखु । किन्तु कालं नुना छ्वये मफुगु, इलं म्हुना छ्वये मफुगु व आक्रमण, अतिक्रमण व राज्यया दमनं नापं हुया छ्वये मफुगु ऐतिहासिक जीवन्त परम्परा व प्रचलनं म्वाका तःगु वंशावली व व्यवहार, श्रुति व स्मृतिया परम्परा, सामाजिक सांस्कृतिक सम्पदा व ग्रन्थत धार्ई निश्चय नं इतिहासया अभिन्न अंग वा थुजागु इतिहासयात मालेगु स्यल्लागु, बल्लागु व ग्यसुलाःगु आधार व सामग्री खः व ज्वीफु । थुकी सन्देह मदु । उकिं थुगु सफुती नेपालया घटना क्रमया आःतक उपलब्ध विवरणयात बौद्ध मिखां स्वयेबले लुया वड्गु नेपालया बुद्धधर्मया न्हाय्कंया छगू स्वरूपयात पिब्वयाः नेपालया विशुद्ध बुद्धधर्मया इतिहासय् ज्ञान, श्रद्धा व अभिरूची तद्वपिं विज्ञपिं बुद्धिजीवी वर्ग व सच्चा निस्वार्थी इतिहासकारपिनिगु ध्यान सालाः भोगु देशयागु धात्थेगु इतिहास मालेत, मुनेत, च्वयेत व च्वकेत अभिप्रेरित यायेगु कुतः जक जिं थन यानागु खः । उकिं विद्वत्वर्ग व श्रद्धालु लोकजनपिसं थव ग्रन्थयात इतिहासकारपिन्त न्ह्यलं चायेकाः न्ह्यज्यायेत इनाप, सुभावा व प्रस्ताव दुगु सफूया रूपं ग्रहण याई धका अपेक्षा यानागु खः । थुगु सफुतिं नेपाःया विद्वत् वर्ग, बुद्धिजीवीपिं, ब्वमिपिं, श्रद्धा व अभिरूची दुपिं सर्व साधारणजनपिन्त भोगु बुद्धभूमि देशया धात्थेगु परिशुद्धगु इतिहास पिथनेत माःगु ऐतिहासिक अध्ययन, अनुसन्धान व उत्खनन, चिन्तन व मनन, संकल्प व प्रणिधान यायेत व उपलब्ध ऐतिहासिक सामग्री तयेगु आधिकारिक संश्लेषण व विश्लेषण, व्याख्या व विवेचना यायेगु ज्याय् छुं भतिचासां उत्प्रेरित याये फत धाःसा जिं थःगु थव प्रयास सफल जगू भाःपी ।

स्वयं तथागतं आज्ञा जगू दु - “भासये जोतये धम्मं” । उकिं बुद्धधर्मया इतिहासया अध्ययनया विषय जुयाच्चंगु थव सफूयात न्हापां मातृभाषां निं न्ह्यथनेगु मती तयागु खः ।

कृतज्ञता ज्ञापन

नेपालय् जिनशासन चिरस्थायी यायेत मदय्क मगाःगु परियति शिक्षायागु निस्वनाः संस्थागत रूपं नेपाल बौद्ध परियति शिक्षायागु विकास व विस्तार यायेगु पुनित ज्याय् पीन्यादै न्ह्यःनिसैं निरन्तर सक्रिय जुयाच्चवना बिज्याम्ह उगु शिक्षाया संस्थापक शिक्षाध्यक्ष नेपाःदेया वर्तमान संघनायक अगग महासद्वम्म जोतिकधज

पूजनीय भदन्त बुद्धघोष महास्थविरज्यूयात वसपोलयागु शुभाशीर्वाद नापंया सुभाय्या निम्तिं दुनुगलंनिसे कृतज्ञता देछासे वसपोल संघनायक भन्तेयागु दीर्घायु, सुस्वास्थ्य व शुभमंगलया कामना याना ।

शासनिक ज्याय् अत्यन्त कार्यव्यस्तताया दश्वी नं अमूल्य समययात ल्वीका बिज्यासे थ्व सफूयागु मुद्रण प्रतियात उत्साहपूर्वक आद्योपान्त स्वयाः नेपालय् बुद्धधर्मयागु यथार्थ इतिहासस समुचित प्रकाश लाइगु कथं अत्यन्त उत्प्रेरक व ग्यसुलाःगु भूमिका प्राक्कथन च्वया बिज्यागुली अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया अध्यक्ष अग्रा महासद्वम्म जोतिकधज त्रिपिटकाचार्य पूजनीय भदन्त कुमार काश्यप महास्थविरज्यूयात दुनुगलंनिसेया कृतज्ञता देछासे वसपोलयागु दीर्घायु, सुस्वास्थ्य व शुभमंगलया कामना याना ।

थुगु सफू च्वयेगु क्रम शुरू जूगु प्रारम्भिक ईलंनिसे थःगु संस्थापाखें प्रकाशन यायेगु श्रद्धा व उत्साह पिब्वयाः सन्दर्भ ग्रन्थ नापं उपलब्ध यानाः अभिप्रेरित याना बिज्याम्ह श्री अशोक चारूमती स्तुप विहारया प्रमुख सह चारूमती बुद्धिष्ट मिशन-नेपालया अध्यक्ष श्रद्धेय भदन्त तपस्ती धम्म स्थविरज्यूयात हार्दिक साधुवाद सह आभार ज्ञापन याना ।

थःगु व्यस्त जीवनया अत्यन्त लिमलाःगु ज्या इवःया दश्वी नं सद्वर्मया ज्याय् उपयुक्त समययात ल्यंकाः सोत्साह ब्वति कायेगु प्रेरक कार्य सम्पादन याना वयाच्चवना दीम्ह विपश्यनाया अनन्य साधक अति शिष्ट, सज्जन व सद्वर्मप्रेमी जि मित्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयया स.प्रा. भाजु मदन रत्न मानन्धरज्यू थःगु अत्यन्त कार्यव्यस्तताया बावजूद भिनकं उत्साह व श्रद्धा पिब्वयाः अत्यन्त मेहेतपूर्वक थुगु सफूयागु पाण्डलिपीयात आद्योपान्त स्वयाः मचाः मगाःथाय् व छुटेजुया च्वंथाःय् माःकथं सुधार यायेगु सल्लाह नापं भाषागत त्रुटी दूतिनाच्चंगु दुथाय् नं संशोधनयासे सफू पिकायेत उपयोगी जूगु सन्दर्भ ग्रन्थत नापं थःगु अमूल्य सल्लाह, साहुति, सुभावा व प्रेरणा बिया दीगुलिं वय्कयात दुनुगलंनिसे आभार प्रकट यासे मुरिका मुरि धन्यवाद सह साधुवाद अर्पण याना च्वना ।

थुगु सफूयागु मुद्रणया क्रमय् थुगु सफूती थी थी प्रसंगय् वया च्वनीगु सन्दर्भ ग्रन्थया संकेत व ल्याःयात मिहेतपूर्वक क्रम मिले यानाः थासं थाय् दोहोरे व छुटे जुयाच्चंगु ल्याः व संकेतयात नापं सच्चय् यानाः धार्त्थं हे च्वछायेबहःगु श्रद्धा व उत्साह पिब्वया बिज्यासे सफू स्वयेगु क्रमय् बारम्बार थपघट संशोधन याये माःगु ज्याय् नं छफूति हे उसि मधाःसे सफू मुद्रण यानाः सफूयागु महत्व, सान्दर्भिकता व प्रामाणिकतायात अभिवृद्धि यायेत गुहाली याना बिज्याम्ह स्पेक्ट्रम अफसेट प्रेसया दुजः भाजु राजेश मान शाक्य एम. एस्सी. यात आपालं आपाः धन्यवाद नापं साधुवाद बियाच्चवना । इलय् हे बांलाक द्यवः किपा डिजाइन याना बिज्याम्ह भाजु सरोज शाक्ययात नं धन्यवाद सह साधुवाद बियाच्चवना ।

थुगु सफूयागु मुद्रणया ज्याय् श्रद्धा व उत्साह् अपब्वस सफूयात ग्य् याकनं पिथनेत प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपं सहयोग याना बिज्यापिं/दीपिं प्रेसया परिवारजनपिं व ज्याकःमिं सकसितं धन्यवाद बियाच्चवना ।

थुगु सफूयात ज्याख्यले दइगु सफूत चलाका सहयोग याना बिज्याम्ह अनागारिका ज्ञाणवती व सद्धर्मोपासिका मय्जु अमिता धाख्यायात नं । धन्यवाद बिया । नापं थुगु सफू च्वयेत, सुधार यायेत व पिकायेत प्रत्यक्ष व रूपं जितः माःमाःगु सल्लाह, साहृति, सामग्रीत व प्रेरणा ब्यूपिं सकल । शुभेच्छुकपिन्त नं साधुवाद अर्पण याना ।

थुगु सफू च्वयेत गुहाली कयागु अनेकं ग्रन्थरत्न सफू, सन्दर्भ साम सूचनाया सम्पूर्ण च्वमि भाजु मय्जुपिं, पिकाकपिं व सम्बन्धित अन्यान्य सज्जन् सकलप्रति कृतज्ञता ज्ञापन यायेगु जिं थःगु मजि मगाःगु कर्तव्य भापिया ।

थुगु सफूती प्रयोग जुयाच्चंगु गुलिखे ऐतिहासिक तिथि मिति, ऐतिहासिक सामग्री व चिन्तिया यात्रीपिनिगु शुद्ध नाँया निम्ति जिं नेपालया नाँ जाःम्ह, स अनुसन्धानकःमि व विद्वान् इतिहासकार भाजु भुवन लाल प्रधानजुयागु स आधार कयागु दुसा थुगु सफूती भाजु हरिश्चन्द्रलाल सिंहजु, भाजु डा. नरेश वज्राचार्यजु व भाजु डा. जगदीश चन्द्र रेग्मीजुपिनिगु सफू व प्रकाशनयात नं ज्या छ्यलागु दु । उकिं वसपोलपिं/वय्कःपिं ग्रन्थकारपिं नापं सन्दर्भ । सम्पूर्ण च्वमि भाजु मय्जुपिंत नं हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन याना ।

थुगु सफूती प्रमादवश, दृष्टि दोष वा जिगु थःगु हे अज्ञानतावश व बिदो, भूलचूक त्रुटी, मचाः मगाःगु व अस्पष्टता इत्यादि स्वच्चानाच्चंगु विज्ञजनपिं सज्जनवर्गपिसं उकेयागु आधिकारिक विवरण नापं माःगु सूचं बिज्यात/दिल धाःसा अनुग्रहित ज्वीगु बचं बियाच्चवना ।

मुद्रणया क्रमय् मुद्रा राक्षसयागु दोषया कारणं नं गनं छूटफूट, भूत गल्ती त्रुटी जूवंगु दुसा विज्ञ ब्वमिपिसं थःपिसं हे शुद्ध यानाः ब्वनीगु आः भलःसा कया च्वना । अन्तस त्रिरत्नया आनुभावं भीगु देः नेपाल सह व विश्वय् नं सदाकालं सर्व प्रकारं शुभ मंगल, सुख शान्ति व मैत्री व करूणां च्वनेमा धका कामना याना । सब्वे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता !

‘वन्द्य निवास’, प्यूखा,
बडा नं. २४, येँ ।
दिं: २०६४/७/१

आर. बि. वन्द्य
आर. बि. वन्द्य

प्रकाशकीय

शाक्यमुनि तथागत प्रमुखं श्व भद्रकल्प्यु जक हे स्वम्ह स्वम्ह तथागतपिसं जन्म ग्रहण याना बिज्यागु भिगु दे नेपाल धार्थ्ये हे पवित्रगु पुण्यभूमि जुयाच्चंगु बुद्धभूमि खः । अथे नं भी नेपामिपिसं श्व अनमोल सत्य तथ्ययात आःतक नं बाँलाक पिब्वये फयाच्चंगु मद्दु । थुजाःगु अवस्थाय् शाक्य मुनिया थःगु हे कुल वंश परम्पराया शाक्य कुल्यु नेपाले जन्म जुयाः भगवान् बुद्धयागु शिक्षापदयात थःगु दैनिक व्यावहारिक जीवन्यु नापं बाँलाक छ्यलाः सरकारी सेवाय् दुगु जीवन्यु स्वनिगःलय् भूमि प्रशासक, जनमत संग्रह ताकाय् प्रमुख जिल्ला अधिकारी, नेपाल व भारतया राज्य सम्बन्ध अत्यन्त ख्वाउँया च्वंगु समयले कोलकाताय् नायव महावाणिज्यदूत व अनं लिपा नं तत्कालीन् श्री ५ या सरकारया वाणिज्य मन्त्रालये प्रवक्ता, वरिष्ठ सहसचिव, समय समयले का.मु. सचिव जुयाः अन्तिम्यु दिल्ली मिनिष्टर इकोनोमिक थें जाःगु उच्च कुटनैतिक पदय् च्वनाः अत्यन्त कठीन व व्यस्त जीवन हना च्वना बिज्याबले नं बुद्ध, धर्म, नेपालभाषा व नेपालीभाषाया सेवाय् नापं उतिकं हे समर्पित जुयाः देश, जनता, भाषा व धर्मया नापं सेवा यायेगु ज्यायात अनवरत रूपं निरन्तर यानावया च्वना बिज्याम्ह यें देया कान्तिपुर महानगरया भण्डे दथ्वी लाःगु प्राचीन् महायानी बौद्ध महाविहार श्री धर्मचक्र महाविहार (तःधं बाहाः) या श्री जाम्बुनन्दन पूर्णबुद्ध महाविहार (पिछें बहाः) कवः निवासी नेपाःया नाँजाःम्ह बौद्ध विद्वान् एवम् ग्रन्थकार व तःधं बहाया शाक्यभिक्षु संघया स्थविर शाक्यभिक्षु भाजु आर. बि. वन्द्यज्यु च्वया बिज्याःगु नेपालया बुद्धधर्मयागु धार्थ्येगु इतिहास हे धाये बहःगु श्व ग्रन्थरत्नयात पिकाये दयाः जि साब हे लय्ताः ।

चारुमती बुद्धिष्ट मिशन-नेपालपाखें नेपालभाषां नेपालय् न्हापालाक पिहों वःगु थुजागु ऐतिहासिक ग्रन्थ रत्नयात पिकाये दुगु जिगु निमित्तं अत्यन्त तःधंगु हर्ष, उत्साह व धर्म प्रीतिया खँ खः । चारुमती बुद्धिष्ट मिशन-नेपाल विभिन्न धार्मिक व सामाजिक सेवा याय्गु मनंतुना ई. सं. २००० सालस स्थापना यानागु खः । थुगु संस्थाया मू उद्देश्यमध्ये बुद्धधर्म सम्बन्धी पुस्तक पिथना नेपालनापं विदेशयत्कं बुद्धधर्म प्रचार प्रसार याय्गु नं खः । श्व हे मू उद्देश्यया निरन्तरता खः श्व सफूया प्रकाशन ।

थुगु ग्रन्थरत्नया निमित्तं सुभाय् व प्राक्कथन च्वया बिज्यायेत जिं यानागु प्रार्थनायात स्वीकार यासे थःपिनिगु अमूल्य समय बियाः सफूया मुद्रण प्रतियागु

अध्ययन यासे थ्व सफूयात ल्वय्क सुभाय् व प्राक्कथन च्वयाः सफूयात छाय्पीत सोत्साह गुहाली याना बिज्याःपिं पूज्यपाद संघनायक भदन्त बुद्धघोष महास्थविरज्यू व अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया अध्यक्ष भदन्त कुमार काश्यप महास्थविरज्यूपिं प्रति दुनुगालनिसैं कृतज्ञ जुया च्वना ।

थुगु सफू च्वयेत, मुद्रण यायेत व पिकायेत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपं सफूया ग्रन्थकारजु व जितः सल्लाह, साहुति, सुभाव व प्रेरणा बियाः गुहाली याना बिज्याःपिं/दीपिं सम्पूर्ण सज्जनवर्ग, भाजु मय्जुपिं सकसितं चारूमती बुद्धिष्ट मिशन-नेपालपाखें हाकनं छोको धन्यवाद ज्ञापन याना च्वना ।

नेपालया बुद्धधर्म स श्रद्धा, अभिरूची व छुं प्रकारं नं जिज्ञाशा व लगाव दुपिं सम्पूर्ण राष्ट्रवादी सद्धर्मप्रेमी नेपालिपिनिगु निमित्तं थ्व सफू अत्यन्त उपयोगी सूचना प्रद व लाभदायक जुयाः संग्रहणीय जू धयागु जिगु बिचाः दु ।

विद्वान् च्वमि भाजुयागु थ्वयां न्ह्यःयागु अनमोल ग्रन्थरत्नत लोकं अत्यन्त चाहना याःथें थुगु ग्रन्थयात नं ब्वमिपिसं सोल्लास लसकुस याई धका मनंतुना ।

त्रिरत्नयागु आनुभावं सम्पूर्ण सत्वप्राणीपिं सकलें सदां सुखी ज्वीमा ।

भवतु सब्ब मंगलं ।

श्री अशोक चारूमती विहार,
चाय्बहिल, येँ
दिः- २०६४/७/४/१

भिक्षु तपस्सी धम्म स्थविर
अध्यक्ष
चारूमति बुद्धिष्ट मिशन-नेपाल
चाय्बही, येँ, नेपाल ।

धलः

लुतलः	वलषड	डुतु लुतलः
क)	सुडडडु	(१)
ख)	डुरडकथन	(३)
गं)	खुखलडड	(७)
घ)	डुरकडकडुड	(१३)

खडुड

१.	डुडु डुरडडडरडु नेडल	१-२
२.	सुवडडडु डुररडणडड कथन	२-३
३.	सुवडडडुडड थुडु थुडु नुतु	३
ॡ.	खुडु अतुडु डुडुडडडडडु अगडन	ॡ-ॡ
ॡ.	नेररतुडु डडरतुडुडडडु नलवडस सुथरन	७
ॡ.	सुवडु तथरगडतडडडु खनुडडडु नेडल	७-ॡ
७.	थडु वुडुनरनक अनुसनुधरनडड अरवशुडकतड	ॡ-१
ॡ.	नेडलडु डुडुधरुडड डुरवश व डुडु खनुडुडडडु डुडुडडकड	१-१२
१.	एशुडडडडु नलडु डुडुडुडुडुडु सडुडुतडडु डुडुडुडुडुडु नेडल	१२-१ॡ
१०.	सुवकु धरुडककुर डुरवतुन खनुडु खनवलशुवडस	१ॡ-१ॡ

नलडुड

११.	शरकुडडुडु तथरगडतडु खनुडु व डुडुडुडुडुडुडुडु	११
१२.	धरुड व वलनडडडु सडुडु डुडुडुडुडु	२०
१३.	धरुड व वलनडडडु डुरथडु डुडुडुडुडुडु	२०-२२
१ॡ.	दुवलतुडु डुडुडुडुडुडु	२२-२ॡ
१ॡ.	धरुडरशुक खनुडुडुडु उदडु व धरुड, वलनडु व अडुडुधरुडडु तृतुडु डुडुडुडुडु	२ॡ-२ॡ
१ॡ.	सुवडुडु डुडुडुडुडुडु डडुडु डुडुडुडु डुडुडुडु	२ॡ-२७
१७.	तृतुडु डुडुडुडुडुडु	२७
१ॡ.	सडुडुडु अशुकडुडु शरसनकडु डुडुडुधरुडडु अनेक सडुडुडुडु	२७-२ॡ
११.	तृतुडु डुडुडुडुडुडु डुडुडु डुडुडु डुडुडु	३०
२०.	सुवररसुतलवडु नलकडुडुडुडु अलग डुडुडुडुडु	३०
२१.	डुडुधरुडडु वलसुतर अशुक	३१
२२.	अशुकं डुडुडु	३१-३३
२३.	शुडुडुडुडुडु डुडुडु डुडुडुडुडुडु	३३-३ॡ
२ॡ.	डुडुडुडु डुडुडु डुडुडुडुडुडु	३ॡ
२ॡ.	डुडुडुडु डुडुडुडु डुडुडु डुडुडुडुडुडु	३ॡ
२ॡ.	डुडुडु डुडुडुडु डुडुडु डुडुडुडुडुडु डुडुडु	३ॡ-३ॡ
२७.	डुडुडुडु व वखुडुडुडुडु वलकडस	३ॡ-३ॡ
२ॡ.	डुडुधरुडडु डुडुडुडुडुडु डुडुडु व वलकडस	३ॡ

ल्याः विषय पौ ल्याः

स्वद्या

२९.	नेपालय् महायान व वज्रयान धर्मया प्रवेश	४०-४४
३०.	नेपालय् प्रचलित गुग् महायानी ग्रन्थ	४४
३१.	महायान व वज्रयानया न्हूहूगु ग्रन्थ प्रकाश	४५-४६
३२.	महायानया निथी आधारभूत दर्शन	४६
३३.	वज्रयानया छुमां	४६-४७
३४.	महायान व थेरवाद (हीनयान) या छुं भेदत	४७-४८
३५.	बुद्धधर्मय् देवी देवतापि	४८-४९
३६.	नेपाले महायान व वज्रयानया प्रभाव	४९-५२
३७.	नेपालया वज्रयाने गुरू पद्मसम्भव व सिद्धाचार्यपिनिगु प्रभाव	५२-५३

प्यद्या

३८.	स्थविरवादय् छःपिनिगु स्थान	५६
३९.	महायानया विकास	५६-५७
४०.	वज्रयानया विकास	५७
४१.	वज्रयाने नं हिंसायात स्थान मदु	५८
४२.	आः नं महायानी पूजाय् पञ्चामृत सामग्री जक दइ	५८
४३.	अध्ययन व अनुसन्धानया आवश्यकता	५९
४४.	नेपालय् प्रचलित छुं वज्रयानी ग्रन्थत	६०-६७

न्याद्या

४५.	शाक्यमुनिया जीवमानकालय् बुद्धधर्म अवलम्बनयाःपि किराँती जुजुपि	६८-६९
४६.	नेपाले वन्द्यजुपि	६९-७२
४७.	नेपाले शाक्यभिक्षुपिके वयाच्चंगु परिवर्तन	७२-७३
४८.	भारते खने दयेकः वःपिं शाक्यपिं	७३-७४
४९.	भारतं वःपिं लिच्छवीपिं व मल्लपिं	७४
५०.	लिच्छवी शासनकालय् महायानया प्रवेश	७४-७५
५१.	पशुप्रेक्षदेव, वया काय् भाष्करवर्मा व भाष्करवर्माया काय् भूमिवर्मा जुजुपिं लिच्छवी बौद्धपिं ज्वीमाः	७५-७७
५२.	ऐतिहासिक लिच्छवी बौद्ध जुजु वृषदेव	७७-७८
५३.	नेपाले पञ्चबुद्ध दुगु चैत्य	७८-७९
५४.	अशोक-चारुमती चैत्यया सुप्रतिष्ठा व तपस्सीधम्म भन्ते	७९-८०
५५.	प्रतापी जुजु मानदेव	८०-८२
५६.	बौद्ध विहारया निर्माण व दान बौद्धपाखें हे जक ज्वीगु परम्परागत चलन	८२-८३
५७.	अन्य बौद्ध जुजुपिं (शिवदेव, अंशुवर्मा, उदयदेव, नरेन्द्रदेव)	८३-८५
५८.	अन्य जुजुपिनिगु शासनकालय् बुद्धधर्म	८६-८८
५९.	मल्ल जुजुपिनिगु योगदान	८८-८९
६०.	राजपरिवारपिन्त जुजु धाय्गु ऐतिहासिक परम्परा	८९-९२

ल्याः	विषय	पौ ल्याः
६१.	शाक्यभिक्षु वन्द्यपिनि कन्या राज्यकुमारीप्रति जुजुपिनि आस्था	९२
६२.	राज्यकुमारी सेवाया फल	९२-९३

खुद्या

६३.	त्रिपिटक्य हिमाली क्षेत्र	९८-९९
६४.	नेपालया दक्षिणी तराइ क्षेत्र्य बुद्धधर्म	९९-१०२
६५.	नेपालया उत्तरी क्षेत्र्य बुद्धधर्मया प्रवेश व विकास	१०२-१०३
६६.	तिब्बतया बौद्धधर्मया सम्प्रदायया प्रभावे नेपालया उत्तरी क्षेत्र	१०३-१०४
६७.	बौद्धधर्म लामाधर्मया सम्प्रदाय विभाजन व नेपालया उत्तरी क्षेत्र्य उक्तिया प्रभाव	१०४-१०६
६८.	हिमाली क्षेत्रया खस- मल्ल वंशया बौद्ध जुजुपिं	१०६-१०७

न्त्यद्या

६९.	नेपालया भौगर्भिक अवस्था	११०-१११
७०.	नेपाले भूकम्प	१११-११३
७१.	नेपाले विधर्मीपिनिगु आक्रमण व अतिक्रमण	११३-११४
७२.	राज्यया पाखें दमन	११४-११५
७३.	जुजु जयस्थिति मल्लया बौद्ध दमन	११५-११९
७४.	नेपाले राणाशासनकाल्य राज्यपाखें बौद्ध दमन	११९-१२०
७५.	पवित्र धार्मिक ग्रन्थया सुरक्षाया नाम्य अज्ञानतावश बौद्धपिनिपाखें हे पुरातात्विक महत्वयागु प्राचीन् सामग्रीया विनाश	१२०-१२१
७६.	बौद्ध सम्प्रदायागु विदेश पलायन	१२१-१२२
७७.	पुरातात्विक चेतनाया अभाव	१२२-१२३

त्याद्या

७८.	नेपामिपिके पुरातात्विक चेतनाया कमी	१२५
७९.	नेपालया इतिहास च्वयेगु ज्याय पश्चिमी विद्वान्पिनिगु भूमिका	१२५-१२६
८०.	नेपामि इतिहासकारपिनिगु स्थिति	१२६-१२८
८१.	साम्प्रदायिक बिचाः	१२८
८२.	इतिहास संशोधन मण्डल	१२९-१३०
८३.	इतिहासया म्हसिका	१३०-१३१
८४.	उपसंहार	१३१-१३२
८५.	तंसा-१ - भक्ति रचना/भजन	१३३-१४०
८६.	तंसा-२ - भगवान् बुद्धया अनमोल वचन	१४१-१५०
८७.	तंसा-३ - कुलगत परम्परां नेपालया बौद्धपिं	१५१-१५५
८८.	तंसा-४ - नेपाल्य बौद्ध प्रवज्या बीगु महायानी विहार	१५६-१६४
८९.	तंसा-५ - नेपालया थेरवादी विहार व आराम	१६५-१६९
९०.	तंसा-६ - विविध	१७०
९१.	सहायक सफूत	१७१-१७५

Table of Contents

<i>S.No.</i>		<i>Page</i>
A.	Best Wishes	(1)
B.	Foreword	(3)
C.	Hearty Greetings	(7)
D.	Publisher's Note	(13)

Chapter One

1.	Nepal, In Buddhist Tradition	1-2
2.	Assertion of Swoyambhu Purana	2-3
3.	Different Names of Swoyambhu	3
4.	Arrival of Six Past Buddhas	4-6
5.	Abode of Goddesses like Nairatma	7
6.	Nepal, The Birth Country of Three Tathagatas	7-8
7.	Need of the Additional Scientific Research	8-9
8.	Entry of Buddhism in Nepal and The Role of Buddhist Monarchs	9-12
9.	Nepal the Meeting Place of Civilizations of Two Great Countries of Asia	15
10.	Public Belief about the Three Times Turning of Dhamma Wheel	14

Chapter Two

11.	Birth and Demise of Shakya Muni Buddha	19
12.	Right Recognition of the Dharma and Vinaya	20
13.	First Buddhist Council of the Dharma and Vinaya	20-22
14.	Second Buddhist Council	22-24
15.	The Rise of King Dhammashoka and Third Convening of the Buddhist Council	24-25
16.	Reasons for Holding Third Council	26-27
17.	Third Convening of the Buddhist Council	27
18.	Various Schools in Buddhism during The Rule of Emperor Ashoka	27-28
19.	Missionaries to Various Buddhist Countries after the Third Buddhist Council	30
20.	Separate Council by Sarvastivadi School of Buddhism	31
21.	Ashoka in the Extension of Buddhism	31
22.	After Ashoka	31
23.	Fourth Buddhist Council in Sri Lanka	33
24.	Fifth Buddhist Council in Burma	34
25.	Sixth Buddhist Council in Burma	34
26.	Description of Other Buddhist Councils in Buddhist History	34-35
27.	Development of Mahayana and Vajrayana	35-36
28.	Entry of Rites and Rituals in Buddhism	36

Chapter Three

29.	Entry of Mahayana and Vajrayana Sects in Nepal	40
30.	Nine Mahayan Religious Texts Prevalent in Nepal	44
31.	Exposition of New Religious Texts on Mahayana and Vajrayana Schools	43
32.	Two fold Basic Philosophy of Mahayana	46
33.	Introduction of Vajrayana School	46

	<i>Page</i>
<i>o.</i>	
A few Differences between Mahayana and Theravada Sects	47
Deities in Buddhism	48
Impact of Mahayana and Vajrayana in Nepal	49
Impact of Guru Padma Sambhava and Siddhacharyas on Nepal Vajrayana	52

Chapter Four

Position of Deities in Theravad Sect	56
Growth of Mahayana School	56-57
Growth of Vajrayana School	57
No Place for Violence even in Vajrayana Sect	58
Existence of just Pancharitra Materials in Mahayani Puja even to-day	58
Need of Study and Research	59
A few Popular Vajrayan Texts in Nepal	60-67

Chapter Five

Kiranti Monarchs following Buddhism during the Life Time of Shakya Muni	68-69
Vandyas in Nepal	69-72
Great Changes coming amongs the Shakyas in Nepal	72-73
Socalled Shakyas appearing now in India	73-74
The Lichhavis and the Mallas grated from India	74
Entry of Mahayana during the Lichhavi Rule	75
Pashupreksha Dev, his son Bhashkar Burma and Bhashkar Burma's son Bhoomi Burma etc Monarchs must be Lichhavi Buddhists	76-77
Historical Lichhavi Buddhist Monarch Brikha Dev	77-78
Chaityas with Five Pre-mordial Buddhas in Nepal	78-79
Ashoka-Charumati Stupa and Ven. Tapassi Dhamma	79-80
The Famed Monarch Mana Dev	80-82
Buddhist Tradition of Construction and Charity of the Buddhist Monasteries (Viharas) by the Buddhists only	83
Other Buddhist Rulers (Shiva Dev, Ansu Burma, Udaya Dev, Narendra Dev,	83-85
Buddhism during the Reign of other Monarchs	86-89
Contribution of the Malla Rulers	89-90
Historical Tradition of Addressing Royal Family members as King	90-92
Faith of the Monarchs in the Virgin daughter of Shakya Vandyas as State Virgin Goddess Kumari	92
Result of Homege and Service to the State Virgin Goddess Kumari.	92

Chapter Six

Himalyan Region in Tripitaka	98-99
Buddhism in Nepal's South Tarai Region	99-102
Entry and Growth of Buddhism in Nepal's Northern Region	102-103
Nepal's Northern Region under the Influence of Tibetan Buddhist Sects	103-104
Sectoral Divisions of Lamaism- Buddhism and its Influence on Nepal's Northern Region	104-106
Buddhist Monarchs of Khas Malla Dynasty of Himalayan Region	106-107

S.No.

Page

Chapter Seven

69. Geological Situation of Nepal	110-111
70. Earthquakes in Nepal	111-113
71. Assault and Encroachment of Non - Buddhists in Nepal	113-114
72. Suppression from the state	114-115
73. Suppression of Buddhism by King Jayasthiti Malla	115-119
74. State suppression of Buddhism during the Rana Rule	119-120
75. Destruction of Ancient Materials of Archeological Significance from the Buddhists due to ignorance	120-121
76. Export of Buddhist Heritage to Foreign Lands	124
77. Lack of Archeological Awareness	125

Chapter Eight

78. Lack of Conciousness amidst the Nepalese	126
79. Role of Western Intellectuals in the field of History writing on Nepal	128
80. position of Nepalese Historians	129
81. Communal Thinking	131
82. History Amendment Group	129-130
83. Introduction of History	130-131
84. Concluding Words	131-132

Appendixes

85. Addition-1	Devotioal Hymns/Compositions	139-140
86. Addition-2	The Buddha's Invaluable Words	141-150
87. Addition-3	Buddhists of Nepal by Tradition	151-155
88. Addition-4	Mahayani Monasteries of Nepal providing Ordination	156-164
89. Addition-5	Thera Vadin Monasteries of Nepal	165-169
90. Addition-6	Miscellaneous	170
91. Bibliography		171

घटा

बुद्धभूमि दे नेपाल

बौद्ध परम्पराय नेपाल

अविद्या, संस्कार व तृष्णाया जालय् ततःमतः क्यनाः, स्वत्तुमत्तु स्वत्तुमत्तु स्वयाः अनेकानेक कुशलाकुशल कर्म संचित याना वःगुया कारणं इपां थिपां मसीक, थाःगाः हे काये मफयेक, दीपा हे मदयेक अनादि जुयाच्चंगु सांसारिक भवचक्रय् अविराम गतिं चाःचाःहुला च्वनेत वाध्य व विवश जुया च्वनेमाःपिं देव, ब्रम्हा, मनुष्य सहितया सकल पुद्गल, सत्व प्राणीपिनिगु उपरे असीम करूणा व अनुकम्पा तसें प्राणीपिन्त जाति, जरा, व्याधि, मरणरूपी सांसारिक चक्रं न्ह्याबलें न्ह्याबलेंया लागि, सदा सदा कालया लागि मुक्ति बी फुगु परम सुख शान्ति उपशमयुक्त असंस्कृत धर्मधातु निर्वाणस निश्चित रूपं थ्यंका बीगु तप्योगु, आधिकारिक व अचूक मार्गपथ लें क्यना बिज्यायेत हलिमय् समय समयलय्, ईलय् ब्यलय् उत्पत्ति जुया बिज्याइपिं तथागतपिं जुलसां त्रिपिटक ग्रन्थ-जातक, निदान अट्ठकथा व महायानी नवग्रन्थया ललितविस्तर सूत्रया निदान परिवर्तः व कुलशुद्धि परिवर्तः या कथं नं ५१ करोड २० लाख वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल दुगु श्व पृथ्वीया^२ दुने पूर्वया विदेह द्वीप, दक्षिणया अपरगोडायनी द्वीप व उत्तरया कुरु द्वीप व अन्यान्य द्वीप व उपद्वीपस गनं हे जन्म मज्जे केवल भिद्दल योजन फैले जुयाच्चंगु जम्बूद्वीपया दुने स्वसः योजन हाकः, निसः त्या योजन ब्या व गुसः योजन घेरा-गिर्दा दुगु मध्य देशय् हे जन्म कया बिज्याइगु^३ छगू प्रकारया धम्म नियाम हे जुयाच्चंगुलिं पृथ्वीया ब्याक्क द्वीपतमध्ये जम्बूद्वीपयात हे जक धार्मिकजनं सर्वोत्तम, सर्वोत्कृष्ट, सर्वश्रेष्ठ द्वीप धाइगु खः । थुगु सर्वश्रेष्ठ जम्बूद्वीपया नं मुकुट (मत्तु) सरह जुयाच्चंगु हिमवत् खण्डया जवय् लाःगु स्वच्छ, शीतल, निर्मल हिमश्रृङ्खला पर्वत मालाया मुलय् च्वंगु झीगु दे नेपाल धात्थेगु पुण्यभूमि, तपोभूमि, देवभूमि, मुक्तिभूमि, बोधिसत्वभूमि व बुद्धभूमि खः धका विज्ञजनपिसं धया वयाच्चंगु दु । अनेकन् महान् ऋद्धि, सिद्धि व शक्तिं सुसम्पन्नपिं अनगिन्ति लोकेश्वरपिं, वीतरागपिं, लोकपालपिं, दिग्पालपिं, मान्त्रिकापिं, विद्याधर/विद्याधरीपिं, देवी देवतापिसं वास यानाः अनुशासन, उपकार व रक्षायाना बिज्याना वयाच्चंगु थुगु पवित्र भूमी वयाः वयाः अनन्त जप, तप, ध्यान व पुण्य साधना यासे प्रागैतिहासिक कालनिसें हे अनेकन् महान् ऋषि, मुनि, योगी, सन्यासी, श्रमण, ब्राम्हण, भिक्षु, साधक, पण्डितजनपिसं अनेनेगु ज्ञान, शक्ति, सिद्धि, ऋद्धि, लौकिक एवम् लोकोत्तर अभिज्ञा, अनेक प्रतिसम्बिदा सहित

आर्य मार्ग व फल लाभ यानाः थःथःगु जीवन सफल यासे विश्व व मानव जातियागु नं उद्धार व उपकार यानावंगु खँया वृतान्तं झीगु वंशावली, इतिहास व ग्रन्थत जायाचवंगु दु । पौराणिक ग्रन्थत कथं वाल्मिकी, वशिष्ठ, कौशिक आदि प्राचीन् आर्य ऋषिमुनिपिनिगु जन्मभूमि व तपोभूमि जुयाचवंगु झीगु थव देश हे विश्वामित्र आदि ऋषिमुनिपिनिगु तपोभूमि खःसा सिखधर्मया प्रवर्तक धर्मगुरु गुरु नानक नं थन हे विष्णुमती तीर्थया सिथ्य तपस्या यानाः सिद्धि प्राप्त याःगु खः धकाः थनया इतिहासं न्ववानाचवंगु दु । राजर्षि जनक, माता सीता, बोधिसत्व सिंहसार्थबाहु, मणिचूड राजा व महासत्व राजकुमारपिनिगु जन्मभूमि झीगु थव दे नेपालया कालिगण्डकीया सिथ्य च्वनाः जैनधर्मया आदि तीर्थङ्कर ऋषभदेवया महान् सुपुत्र सम्राट भरतं नं तपस्या यानावंगु कारणं नं झीगु थव देश नेपाल ब्याक्क धर्मया अनुचरपिनिगु निस्ति नं पवित्र पावन तपोभूमि, पुण्यभूमि व देवभूमि खः धका प्रष्ट जुयाचवंगु दु ।

श्री ज्योतिस्वरूप स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर स्वयं थःथःम्हं थव हे पावन भूमिस उत्पत्ति जुया बिज्याःगु कारणं प्रत्येकयुगया तथागतपिं - विपश्ची, शिखि, विश्वभू, ऋकुञ्जन्द, कनकमुनि, काश्यप व वर्तमान तथागत शाक्यमुनि बुद्ध भगवान् समेतं थःथःगु कालय् नेपालमण्डलया भ्रमणय् बिज्यानाः ज्योतिस्वरूप आदिबुद्धयागु दर्शन, पूजन, अर्चना, उपासना व परिक्रमा यासे नेपाल व नेपालमिपिन्त अमृतमय धर्मोपदेशया बर्षायासे नेपालमण्डल व नेपालमिपिन्त धन्य यानावंगु धार्मिक वृतान्तं नेपालया सद्धर्मया इतिहास जायाचवंगु दु ।^६

स्वयम्भू पुराणया कथन

स्वयम्भू पुराणया कथं शाक्यमुनि तथागत स्वयम्भूस बिज्यानाः गोपुच्छाग्र चैत्यस च्वनाः धर्मोपदेश याना बिज्याबले मैत्रीय बोधिसत्वं न्यौंगु स्वयम्भू धर्मधातुया उत्पत्ति व विकास सम्बन्धी जिज्ञाशाया लिसलय् थःम्हं पूर्व जुनी विभिन्न खुम्ह तथागतपिनिगु पर्यायय् जन्म कयाः उम्ह उम्ह तथागतपिनि श्रावक शिष्य जुयाः नेपालमण्डलया भ्रमण याना बिज्याःबले विपश्ची लगायत थी थी तथागतपिसं स्वयम्भूया बारे कना बिज्याःगु खँ न्यना तःगु वृतान्त हे पुनरावृत्तियासे वसपोलपिं तथागतपिं नापं तुं पूर्व जुनी नं थःम्हं नं पटक पटक नेपालमण्डलयागु भ्रमणया क्रमय् स्वयम्भूयागु नं भ्रमण व परिक्रमा याना बिज्याःगु इतिहास स्वयं शाक्यमुनि तथागतं हे कना बिज्याःगु खः।^७ बुद्धया शिक्षाया भण्डागारक जुया बिज्याःम्ह, शाक्यमुनि बुद्धया जीवमान कालय् वसपोल तथागतया हे उपस्थापक जुयाः २५ दै तक शाक्यमुनिया किचःथें वसपोलया ल्यू ल्यू जुसे थः दुथाय् व थः मदुथाय् नं बुद्धं कना बिज्यागु सम्पूर्ण धर्मोपदेशयात बुद्धया हे श्रीमुखं दोहरे याकाः न्यनाः लुमंका तःम्ह अनन्त आर्य स्मरण शक्तिं सुसम्पन्न जुया बिज्याःम्ह अरहन्त भिक्षु आनन्द महास्थविरं लिपा जयश्री भिक्षुयात नेपालमण्डले सप्त तथागतपिं

बिज्यानाः स्वयम्भू भगवान्यागु दर्शन व परिक्रमा याना बिज्याःगु वृतान्त शाक्यमुनि तथागतं कना वंगु खः धका कना थकूगु खः । श्री स्वयम्भू धर्मधातुयागु थुगु अपूर्व महात्म्यया विवरणयात जयश्री भिक्षुं लिपा जिनश्री राज बोधिसत्वयात कनावर्थे वसपोलं शाणवासी भिक्षुयात कना वंगुलिं ईसापूर्व स्वंगूगु शताब्दी भारतया सम्राट जुया बिज्याम्ह धर्माशोकया गुरु उपगुप्त भिक्षुं गुरु शिष्यया परम्परां इतिहासे कुहौं वयाच्चंगु थव वृतान्त शाणवासी भिक्षुयाके थःम्ह न्यनातःगु जुयाः थव अपूर्व बाखें अशोक महाराजयात बेलिबिस्तारं कनावंगु जुयाच्चन गुगु बाखें न्यनाः प्रेरित जूम्ह अशोक महाराज स्वयं नेपालमण्डलस तीर्थयात्राय् बिज्यागु खः ।⁵

स्वयम्भूया थी थी नाँ

स्वयम्भू पुराणया वृतान्त कथं श्रीज्योतिस्वरूप स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर स्वयं थःथःम्ह उत्पत्ति जुया बिज्यागु पावन पर्वत स्वयम्भूया नां नं थी थी युग्य थी थी हे नामं प्रख्यात जुयावंगु खः । विपश्वी तथागतं याना बिज्याःगु अधिष्ठान कथं कमल स्वाँलय् स्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पत्ति जुया बिज्याःगु जुयाः सत्य युग्य थुगु पर्वतयात “पद्मगिरि” धाइगु खः । त्रेतायुग्य थव दोछि हः दुगु कमल स्वाँलय् उत्पत्ति जुया बिज्याःम्ह ज्योतिरूप कमल हीराथें सुशोभायमान जूगुलिं थव पर्वतयात “बज्रकूट” धाय्गु यात । द्वापर युग्य थव पर्वतया स्वरूप साया न्यकूथें च्वनावःगु कारणं “गोश्रृङ्गगिरि” नाँ जवन सा कलियागु उत्पाद काल्य् स्वयम्भू पर्वतया स्वरूप “सायागु न्हिप्यौं” थें च्वंगुलिं थुकिया नां “गोपुच्छगिरि” च्ववन । लिपाजक थुकियात “स्वयम्भू” धाइगु जुयावल । साया म्हयागु आकार वःगु हे कारणं थव पर्वतयात साम्हया गुं धका नं धायेगु याःगु खः । लिपा जुजु वृषदेवं स्वयम्भूयागु जीर्णोद्धार याःगु समयतकं थव गुंया नाँ साहचैंगु जुयाच्चंगुलिं व जुजुं थन दयेका थकूगु श्री साहचैंगु महाविहार आःतकः नं स्वयम्भू गुंस ल्यना हे च्वंगु दनि । लिपा थिति मल्लयागु शासनकालनिसें शुरू जूगु राज्ययागु धार्मिक दमनया कारणं व खास यानाः १०४ दँया राणा शासनयागु ख्ये युग्य बुद्धधर्मावलम्बी नेपामिपिनि दथ्वी व्यापक जुयावंगु अशिक्षाया प्रभाव चरम उत्कर्षे थ्यनावंगु हुनिं नं “साम्हया गुं” “साहचैंगु गुं” या प्राचीन नाँया शब्द अपभ्रंश जुजुं वनाः थःपिसं अति उत्तम धका माने यानाच्चंम्ह स्वयम्भू भगवान्या गुंया नाँ हे नेपामिपिनिगु म्ये गुबलेंनिसें गथे यानाः “स्यंगु” धका धया जूःगु खः वःतकं वाः चायके मफुपिं जुयाः मचानावंगु खः । नेपाःगाःलय् नीगूगु शदीया पूर्वाद्धं कालनिसें विकसित जुया वःगु धार्मिक पुनर्जागरण व सामाजिक चेतनया कारणं आः शौं कन्हे थव पबित्र पावन गुंया नाँ स्वयम्भूया कथं सुप्रतिष्ठित जुयाच्चंगु दु ।

खुम्ह अतीत बुद्धपिनिगु आगमन

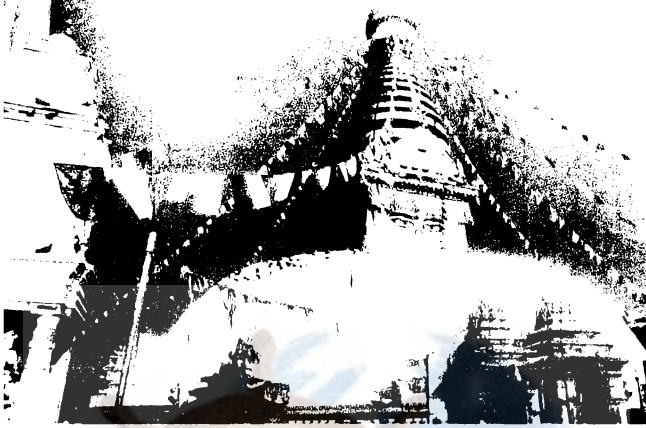
स्वयम्भू पुराणकथं सत्ययुगय् उत्पत्ति जुया बिज्याम्ह विपश्वी तथागत वन्धुमति नगरं नेपालमण्डलस बिज्यानाः जातमात्रोच्च पर्वतय् च्वनाः नागदह जुयाच्वंगु स्वयम्भू क्षेत्रया दर्शन याना बिज्यासे थन पुखुली कमल स्वाँया पुसा व्हला बिज्यासे थन ज्योतिस्वरूप स्वयम्भू धर्मधातु उत्पत्ति जुया बिज्याङ्गु व्याकरण याना बिज्याःगु खः । उगु बखतय् शाक्यमुनि बुद्ध जूसां सत्यधर्म बोधिसत्वया नाँम्ह वसपोल तथागतया शिष्य जुयाच्वंगु जुयाः वसपोल विपश्वी बुद्ध नापं तुं न्हापां नेपालमण्डलस बिज्याःगु खः ।

विपश्वी तथागतं लिपा उत्पत्ति जुया बिज्याःम्ह शिखि तथागतं अरुणाक्षपुर धयागु नगरं थन बिज्यानाः ध्याानोच्च गुँया च्वकाय् च्वनाः ज्योतिस्वरूप स्वयम्भू भगवान्यागु दर्शन व पूजन याना बिज्याबले शाक्यमुनि बुद्ध क्षमंकर बोधिसत्वया रूपय् जन्म जुयाः वसपोल शिखि तथागतया शिष्य जुयाच्वना बिज्याःगुलिं वसपोल नापं तुं नेपालमण्डले बिज्यासे ज्योतिरूपया दर्शन पूजन याना बिज्याःगु जुयाच्वन ।

लिपा त्रेतायुगय् उत्पत्ति जुया बिज्याम्ह विश्वभू तथागत अनुपमनगरं थन बिज्यानाः पर्वताख्य बोधिसत्वया नामं शिष्य जुयाच्वम्ह शाक्यमुनि बुद्धयात नापं व्वनाः फुलोच्च गुँस च्वनाः ज्योतिरूप भगवान्यागु दर्शन व पूजा याना बिज्यासे लिपा चीनं मञ्जुश्री बोधिसत्व नेपाले वयाः नागदहया लः सुखे याना नगर दयेकीगु भविष्यवाणी याना बिज्यात ।

विश्वभू तथागतयागु भविष्यवाणी कथं लिपा महाचीनया पञ्चशीर्ष पर्वतं मञ्जुश्री बोधिसत्व थः जहानपिं केशिनी (वरदा) व उपकेशिनी (मोक्षदा) यात व्वनाः नेपालमण्डलस बिज्यानाः नागदहया लः पित छ्वयेत महामण्डप गिरि (नगरकोट गुं) स च्वनाः माःगु बिचाः यानाः लः पित छ्वयेगु योजना दयेकाः ज्योतिस्वरूप भगवान्यागु दर्शन सर्वसुलभ यायेया निम्तिं माक्को ज्या यानाः थःगु हे नामं मञ्जुपत्तन नगर हे बसे यानाः थः हे शिष्य धर्माकरयात जुजु यानाः नेपालया बन्दोबस्त मिले याना बिज्यात । वसपोल महाबोधिसत्वं नागदहया लः पित छ्वःबले प्रकट जुया बिज्याम्ह नैरात्मा देवीयागु दर्शन पूजन व आराधना नं न्हापां याना बिज्यागु जुया च्वन ।

त्रेतायुगय् हे लिपा उदय जुया बिज्याम्ह नेपालया गोटिहवास जन्म जुया बिज्याम्ह ऋकुच्छन्द तथागतं क्षमवतीनगरं थन बिज्यानाः स्वयम्भू भगवान्यागु दर्शन पूजनयासे अनेकन् धर्मोपदेश याना बिज्यात । उगु बखतय् गौतम बुद्ध जूसां ज्योतिपाल बोधिसत्व धकाः वसपोलया हे शिष्य जुयाच्वंगु खः ।¹⁰

स्वयम्भू, यें

बौद्ध, यें

MAHA BOUDDHA

महा बौद्ध

नमोबुद्ध

द्वापर युगय् नेपालया हे निगिलहवा क्षेत्रय् जन्म जुया बिज्याम्ह कनकमुनि तथागत नं शोभावतीनगरं स्वयम्भूस बिज्यात । उगु बखतय् गौतम बुद्ध जूसां सुधन बोधिसत्वया रूपं जन्म कयाः वसपोल तथागतया शिष्य जुयाच्चंगु जुल ।^{११}

कनकमुनि तथागतं लिपा द्वापर युगय् हे उदय जुया बिज्याम्ह काश्यप तथागत वाराणसीनगरं स्वयम्भूस बिज्यानाः स्वयम्भू भगवान्यागु दर्शन पूजन यासे नेपालमण्डलय् गाक्कं समय नं च्वना बिज्यात । थेंबहीच्चंगु श्री सिंहसार्थबाहु विहार, भगवान बहाःयागु चैत्य स्वयं काश्यप तथागतं दयेका बिज्याःगु खः धयागु सिद्ध आचार्यपिनिगु विश्वास जुयाच्चंगु दु । गौतम बुद्धं उगु बखते ज्योतिराज बोधिसत्व धका जन्म कासे वसपोलया शिष्य जुयाच्चंगु खः ।^{१२}

काश्यप तथागतया हे पर्यायय् वसपोलयागु प्रेरणां गौडया नरेश प्रचण्ड देव स्वयम्भूस वयाः मञ्जुश्री गुरुया शिष्य गुणाकर भिक्षुयाके प्रव्रज्या फ्वनाः न्हापां शान्तिश्री भिक्षु जुयाः लिपा आचार्यया अभिषेक नं कयाः शान्तिकराचार्य धायेकाः स्वयम्भू ज्योतियात ल्वहेंतं त्वपुनाः न्हापां चैत्य नं दयेकगु जुल । पर्सी ब्राउनं पिकचरेस्क नेपाल धयागु थःगु सफूती स्वयम्भू चैत्यया निर्माण स्वदोः दँ न्हचवः दयेकगु धका च्वयातःगु दु ।^{१३} स्वयम्भू पुराणया कथं थ्व भद्रकल्पया कलियुगया प्रथम पादय् कपिलवस्तुया शाक्य गणराज्यया ईक्ष्वाकु वंशीय शाक्य राजा पिता शुद्धोधन व माता मायादेवीया कोखय् प्रथम पुत्रया रूपं नेपालया हे लुम्बिनी उद्यानय् जन्म जुयाः ३५ दँया बैशय् भारतया बोधगयास सम्यक् सम्बुद्धत्व लाभयाना बिज्याम्ह शाक्यमुनि तथागत नं थः १३५० शिष्यपिन्त व्वनाः नेपालमण्डलस बिज्यानाः गोपुच्छाग्र चैत्यस च्वनाः स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयागु दर्शन पूजन व अर्चना नापं नैरात्मा महादेवीयागु दर्शन पूजन यानाः स्वयम्भूयागु महात्म्यया वर्णन कनाः बिज्यागु खः । झिंच्यागूगु शदीया तत्कालीन् ब्रिटिश रेजिडेन्सीया वैद्य डा. डानियल राइटयागु ल्हातय् लाःगु शायड् पण्डित गुणानन्द नांम्ह नेपालया बौद्ध विद्वानं संकलन यानातःगु^{१४} नेपालया प्राचिन वंशावलीया अनुसारं शाक्यमुनि तथागत नेपालया न्हय्म्हम किरांती जुजु जितेदस्तीया शासनकालय्^{१५} कपिलवस्तुनगरं नेपालमण्डलस बिज्यानाः स्वयम्भू पर्वत व मञ्जुश्री पर्वत बिज्यासे गोपुच्छाग्र चैत्यस च्वना बिज्यागु व श्रीबुद्ध जननी माता गुह्येश्वरी नैरात्मायागु दर्शन यासे नमोबुद्ध गुंस नं बिज्याःगु खः । न्हापायागु जुनी नेपाले पाँचाल देशया महासत्व राजकुमार धायेकाः शाक्यमुनिं थःम्ह जन्म कयाबले धुंयात थःगुः लाहे नकाः थःम्हं दान परमार्थ पारमिता पूरा याना बिज्याःगु बाखें नं थन हे कना बिज्याःगु खः।^{१६} सुवर्ण प्रभास सूत्र नामक बौद्ध ग्रन्थय् महासत्व राजकुमारयागु बाखें दुथ्यानाच्चंगु दु ।^{१७} काठमाडौंनं ४२ कि.मि.स धुलिखेलं १२ कि.मि. दक्षिण पूर्व दिशाय् पनौतीया लिक्क शंखु धयागु थासय् नमोबुद्धया प्राचीन् चैत्य प्रमुख तीर्थयात्राया केन्द्रया रूपय् आः नं सुरक्षित हे

दनि ।^{१८} स्वयम्भू पुराणया वृत्तान्त कथं त्रेतायुगया ऋकुचुन्द तथागतया पालनिसं स्वयम्भू ज्योतिरूप थःथःम्हं स्वयं उत्पत्ति जुयाः पवित्र पावन जुयाच्चंगु थुगु पुण्यभूमि दे नेपालमण्डलस सकल प्राणीपिन्त हितोपकार यायेगु निम्तिं च्यागु थासय् च्याम्ह बोधिसत्वपिं उत्पत्ति जुया बिज्यात । यथाः

१. मैत्रेय बोधिसत्व	- मणि वीतराग (मणिचूड दहलिकक)
२. गगनगंज बोधिसत्व	- गोकर्ण वीतराग (गोकर्ण)
३. समन्तभद्र बोधिसत्व	- कीलेश्वर वीतराग (चांगु)
४. बज्रपाणि बोधिसत्व	- कुम्भेश्वर (कुम्भेश्वर)
५. सर्व नीवरण विस्कम्भि बोधिसत्व	- फणिकेश्वर वीतराग (फम्पी)
६. मञ्जुघोष बोधिसत्व	- गर्तेश्वर वीतराग (फर्पिंग)
७. क्षितिगर्भ बोधिसत्व	- गन्धेश्वर वीतराग (चोभार) व
८. आकाश गर्भ बोधिसत्व	- विक्रमेश्वर वीतराग (स्वयम्भू ल्युने) ^{१९}

थुगु पुण्यभूमि देवभूमि देशय् लिपा द्वादश तीर्थ, चतुर्थ उपतीर्थपिं उत्पत्ति जुयावःथं अनेक ऋद्धि, सिद्धि व शक्तिं सुसम्पन्न जुया बिज्याःपिं अनेकन् देवी देवतापिं, अष्टमात्रिकापिं, अष्ट भैरवपिं, अनेकन् चैत्यादि हर्षपूर्वक बास याना बिज्यात ।^{२०} स्वयम्भू महाचैत्य सफू कथं स्वयम्भूया वृत्तान्तलिसे स्वापू दयाच्चंगु कारणं स्वनिगःया छ्वाखेरं पःखाः जुया दनाच्चंगु पर्वत मालात, यथा जातमात्रोच्च पर्वत (जामाच्च गुं), ध्यानोच्च पर्वत (ध्यानोच्च गुं), फुलोच्च पर्वत (फूच्च गुं) व शिरफुलोच्च पर्वत (सिफूच्च गुं) पवित्र पावन धार्मिक स्थल जुया वन । नेपालमण्डले ऋकुचुन्द तथागतया पदार्पण लिपा स्वनिगःया प्रसिद्ध तीर्थ - बागमती, केशावती, प्रभावती व विष्णुमती खुसी उत्पत्ति जगु खः । वया लिपा च्याम्ह बोधिसत्वया रूपय् अष्ट वीतराग जुया बिज्यापिं मणिलिंगेश्वर (मणिचूड दहः), गोकर्णेश्वर (गोकर्ण), कीलेश्वर (सकोचंगु), कुम्भेश्वर (कोन्ति), गर्तेश्वर, फणिकेश्वर (फर्पिंग), गन्धेश्वर (चोभाः) व विक्रमेश्वर (होल्चो इचंगु) पिं उत्पत्ति जुया बिज्यागु खः । श्वयां लिपा विस्तार विस्तारं नेपाः गाःया मेगु पावन तीर्थस्थानपिं पुण्यतीर्थ (गोकर्ण), शान्ततीर्थ (गुह्येश्वरी), शंकरतीर्थ (शंखम्बः), राजतीर्थ (धन्तिल), मनोरथतीर्थ (खुसिंख्यः), नीर्मलतीर्थ (भचा खुसी), निधानतीर्थ, (लखतीर्थ), ज्ञानतीर्थ (कःहः खुसी), चिन्तामणितीर्थ (टेकु दोभान), प्रमोद तीर्थ (दानिगाः), सुलक्षण तीर्थ (भाजंगाः) व जयतीर्थ (न्यखु होंया) या सृष्टि जगु खः । थुपिं हे तीर्थ नापं मेगु चिचीधंगुतीर्थ - तारा दहः, अगष्टय दहः, तौ दहः, मणिचूड दहः, क्वदवाः आदि उपतीर्थ नं उत्पत्ति जगु खः ।^{२१} बज्रयान पूजाविधि संग्रहस शंखम्बःया नां “शंखतीर्थ” मनोरथतीर्थयात “तोखादवाः” व जयतीर्थयात “न्यखु” धका च्वयातःगु खने दु ।^{२२}

नैरात्मा मातादिपिनिगु निवास स्थान

महायानी ग्रन्थ कथं श्व हे देशय् ज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातु उत्पत्ति जुगु दोछिगु हः दुगु कमल स्वाँया दँ दुगु नागदहया थासं उत्पत्ति जुयाः जगत् संसारयात धन्य याना बिज्यानाच्च्वँम्ह श्री बोधिदायिनी सर्वबुद्ध जननी महादेवी नैरात्मा माता गुह्यश्वरी हर्ष नं बिज्याना च्वन । श्व हे देशय् लसताया बिज्यासे जगत् संसारया सत्व प्राणिपिनिगु उद्धारया अनन्त अभिभारा ग्रहण यानाच्च्वँम्ह महाकारुणिक करूणामयी आर्यावलोकितेश्वर जक मखु वसपोल करूणामयया जब व खवय् विराजमान जुयाः बिज्यानाच्च्वंपि जगत् जननी आर्यतारापिस नं संसारयात रक्षा व उद्धार यासे अष्टमहाभयं तरे याना बिज्याना च्वन । विश्वय् गनं हे मन्दिरे काचाक्क ध्वद्वीके थाकुम्ह सर्व तथागत जननी श्रीबसुन्धरा माताया मन्दिर नं श्व हे देशय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्च्वन, अले जगत् संसारया सम्पूर्ण भक्तजनपिन्त अन्न, धन, रत्न, श्रीसम्पत्ति ऐश्वर्यया वरदान नापं सुखावती भूवनय् बास लाः वनीगु मोक्ष पदतकयागु वरदान बियाः संसारया लोकजनपिन्त पालन पोषण व रक्षा उपकार याना बिज्याना च्वन । श्व हे देशय् महाचीनं श्री मञ्जुश्रीकुमार बोधिसत्व^{२३} बिज्यानाः कृतार्थ जुया बिज्यात । भगवान् बुद्धयागु शिक्षायात सहर्ष स्वीकार यासे थःम्हं नं धारण पालन यायेगु कृत संकल्पया दसिचिया प्रमाण स्वरूपं थन हे देशय् त्रिलोकपति भगवान् पशुपतिनाथं दँय् दँय् पतिकं मुखः अष्टमीया पवित्र दिनय् पञ्च तथातगया मुकुट थःगु शिरय् धारण यानाः अनागत कालय् बुद्ध जुया बिज्याइम्ह वीतराग धाय्काः हर्ष गद्गद् जुया बिज्याना च्वन । थःगु शिरय् अक्षोभ्य तथागतयात सादर धारणयासे बुद्धनीलकण्ठ नामं प्रख्यात जुयाः विष्णु भगवानं श्व हे देशय् अनागत कालय् बुद्ध ज्वीम्ह वीतराग धकाः मान्यता कया बिज्यासे बुद्धया महत्ता व गौरवयात सहर्ष पिब्वयाः जगत्यात सर्व धर्म समन्वयया अमूल्य मार्गदर्शन याका बिज्यानाच्च्वंगु नेपामिपिसं खनाच्च्वंगु हे दु । संसारे गनं हे ल्वीके मफैगु केवल झीगु श्व पुण्यभूमि नेपालस जक हे ध्वद्वीके फैगु श्री हरि हरि हरि हरिवाहन लोकेश्वरया रूपय्^{२४} श्री करूणामय आर्यावलोकितेश्वरयात थःम्हं थःगु शिरय् सादर धारण याना बिज्यानाच्च्वँम्ह श्री आदिनारायण विष्णु भगवान्यागु मूर्ति नं विश्वयात हे सर्व धर्म समन्वयया महात्म्ययात सगौरव पिब्वयाच्च्वंगु नेपामिपिं सकस्यां खनाच्च्वंगु हे दु ।

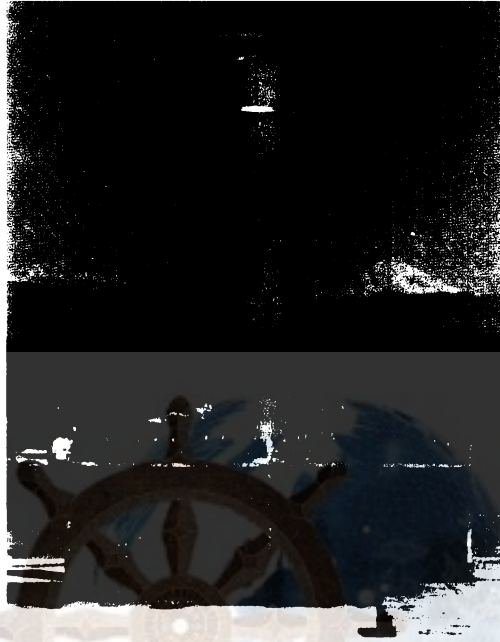
स्वम्ह तथागतपिनिगु जन्मभूमि नेपाल

थुगु भद्रकल्पस आःतक उत्पत्ति जुया बिज्याये धुंकूपिं अतीत कालया स्वम्ह तथागतपिं ऋकुञ्चन्द तथागत, कनकमुनि तथागत व काश्यप तथागत व वर्तमान शाक्यमुनि तथागत समेतं प्यम्ह तथागतपिंमध्ये ऋकुञ्चन्द तथागत, कनकमुनि तथागत व शाक्यमुनि तथागत यानाः स्वम्ह स्वम्ह तथागतपिं

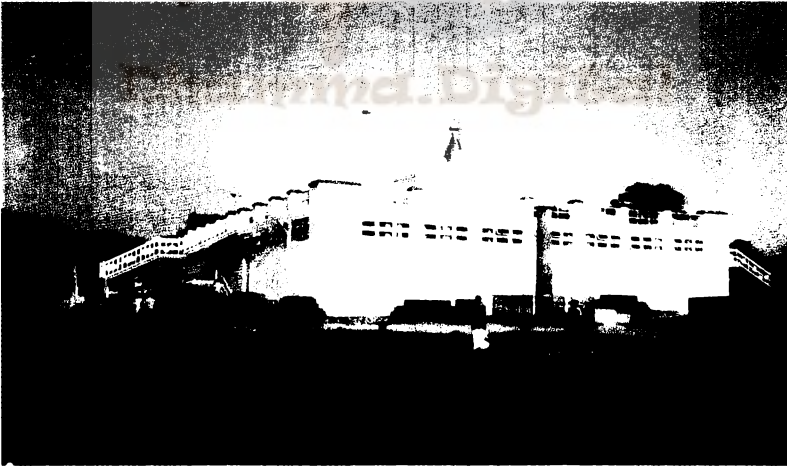
जम्बूद्वीपया मध्यदेश दुने लाःगु झीगु पुण्यभूमि नेपाल देशया हे तौलिहवाय् (कपिलवस्तु जिल्ला क्षेत्र) हे जन्म जुया बिज्यागु खः धका गोटिहवाया अशोक स्तम्भ व स्तुप अवशेष, निग्लिहवाया अशोक स्तम्भया^{२९} अवशेष व लुम्बिनीया^{३०} अशोक स्तम्भ^{३०} व लुम्बिनी मायादेवी मन्दिरया उत्खनन क्रमय् गत फेब्रुअरी १९९६ स भगवान् बुद्धया खास जन्मस्थलया चिंया स्वरूपे १६X१२ मीटरयागु मण्डलया रूपयागु वस्तुया निर्माण याना^{३०} तःथाय् दुने लुयावःगु प्राचीन् बुद्ध जन्म संकेत ल्वहं (Marker Stone) नं प्रमाणित याना ब्यगुलिं झीगु दे नेपाल प्राचीन् कालनिसें हे बुद्धया जन्मस्थल जुयाच्चंगु पवित्र पावन बुद्धभूमि खः धका प्रष्ट यानाच्चंगु दु । काश्यप तथागत नं थुगु हे नेपालमण्डलया सिंहसार्थबाहु बिहार (थें बही) या क्षेत्रय् ताकालं बिज्यानाः स्तुप नापं निर्माण यानाः धर्मापदेश याना बिज्यागु संकेत स्वनिगःया धार्मिक इतिहासं कनाच्चंगु दुगुलिं नं नेपाल देश बुद्धभूमि हे खः धयागु जनविश्वास जुयाच्चंगु खः । काश्यप तथागतं दयेका थकूगु धकाः विश्वास याना वःगु उगु चैत्यस सन्ध्याकाल जुलकि अनुत्तर ज्योति प्रकाश पिदना वड्गु घटनायात भारतं ई. सन् १०४१ स नेपाले वया थेंबही च्वनावेम्ह अतिश दिपकर श्रीज्ञान धयाम्ह भारतीय आचार्य थःम्हं हे खँगु खः धकाः सन् १२२७-१२३४ स तिब्बतं थेंबही च्वनावेम्ह लामा भिक्षु धर्मस्वामी च्वया थःम्हं नं उगु अनुत्तर ज्योतियागु दर्शन यानागु खँ च्वयावंगु दु धकाः डा. राजेन्द्ररामं थःगु इतिहासे च्वया तःगु दु ।^{२९,३०}

थप वैज्ञानिक अनुसन्धानया आवश्यकता

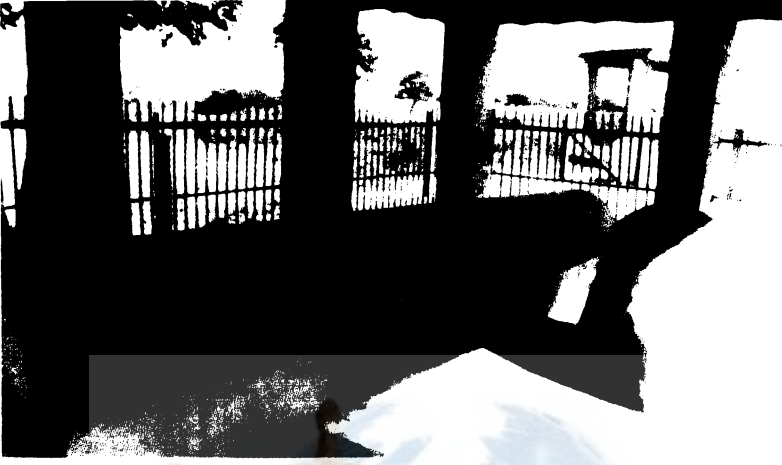
थौंया युग विज्ञान व वैज्ञानिक अध्ययन अनुसन्धान दसि प्रमाणया युग जगुलिं आधुनिक ऐतिहासिक दृष्टिकोण, मूल्य व मान्यताया किचःलय् खँ ल्हाये मालीबले थन थाय् लाक्क थुलि खँ अवश्य नं सकस्यां लुमंके बह जू कि अतीत कालया विपश्ची तथागत, शिखि तथागत, विश्वभू तथागत व काश्यप तथागतपिं थःथःगु इलय् थःथः शिष्यपिनिगु लावा लस्कर सहित नेपालमण्डलस बिज्याःगु धार्मिक भ्रमणयात पृथ्वीमाता नं दनाः स्वयम्भू पुराणया विवरणयात प्रमाणित याना बी फुगु छुं ऐतिहासिक भौतिक दसि प्रमाण उला क्यना बी फुगु नेपाली इतिहासं आःतक ल्वीके मफुनिसा ऋकुच्छन्द तथागत व कनकमुनि तथागतपिं नेपालया तौलिहवा क्षेत्र (कपिलवस्तु जिल्ला) स जन्म जगु प्रमाणया रूपय् गोटिहवास्थित अशोक स्तम्भ व निग्लिहवास्थित अशोक स्तम्भया अवशेषत लुया वःथें व अतीतया चिनीया तीर्थयात्रीपिसं थ्व विषये च्वयावंगु भ्रमणया विवरणया अतिरिक्त वसपोलिं नं नेपालमण्डलस स्वयम्भू क्षेत्र हे तक नं बिज्याःगु थप छुं भौतिक ऐतिहासिक दसि प्रमाण नं आःतक ल्वीके फयाच्चंगु मदुनि । वर्तमान शाक्यमुनि तथागतया जन्म नेपालया लुम्बिनी जगु प्रमाणया बारे धरति माँ नं दनाः लुम्बिनीया अशोक स्तम्भ व बुद्ध जन्मस्थलया अचूक दसि जन्म

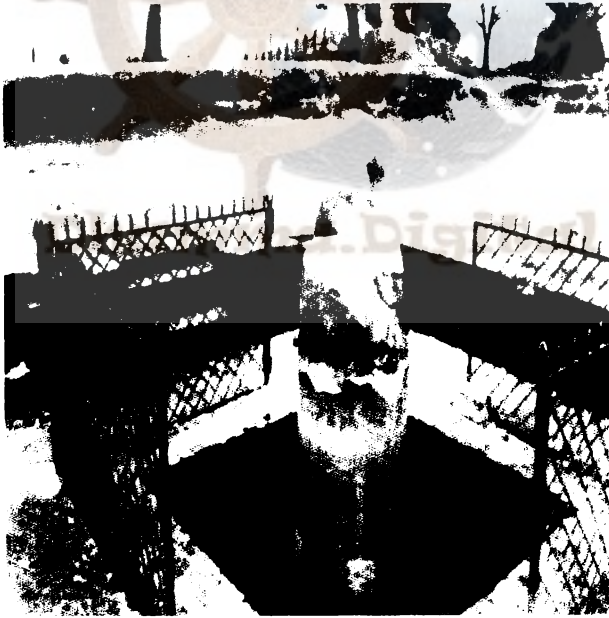
अशोक स्तम्भ

मायादेवी मन्दिर

निग्लिहवायागु अशोक स्तम्भ, कपिलवस्तु

अशोक स्तम्भ, गोटिहवा, कपिलवस्तु

चिं (Marker Stone) यात उलाः क्यनाः निर्विवाद रूपं प्रमाणित याना ब्यूर्थे वसपोल तथागतं नं नेपालमण्डलया स्वयम्भू क्षेत्र थ्यंक नं थः १३५० शिष्यपिनिगु लावा लस्कर सहितं बिज्यानाः गोपुच्छाग्र चैत्यसं निवास यानाः धर्मोपदेश यासे वसपोलं नमोबुद्ध चैत्य स्थानतकं भ्रमण याना बिज्यागु जनविश्वासयात ऐतिहासिक रूपं पुष्टि व प्रमाणित याना बीगु थप दसि प्रमाण धार्ड आःतक ल्वीके फयाच्चंगु मद्दुनि । किन्तु शाक्यमुनि बुद्धं जिन धर्मया शिक्षा दीक्षा बियाः जिन शासने दीक्षित याना बिज्याःम्ह हारति माताया सजीव देगःया प्रमाण व वसपोल सजीव माता व वसपोलया पंचशत पुत्र पुत्रीपिन्त नेपामिपिसं अत्यन्त श्रद्धापूर्वक आःतक निरन्तर याना वयाच्चंगु छा्य हाय्के पूजा, चा पूजा व कलः पूजाया अटुट सजीव परम्परां विश्वया सचेत विज्ञजनपिन्त मेगु प्रमाण माले म्वाःगु विश्वासयात व्वलंका तःगु मद्दुगु मखु । नमोबुद्धया प्राचीन् चैत्यं नं थये हे थप विश्वासया दसि जुयाः क्यनाच्चंगु मद्दु धाये मज्य् ।

खः., आःया आधुनिक युगयात ल्वय्क ऐतिहासिक दसि प्रमाण माःगु खःसा युक्रियात ल्वीकेत माःगु अध्ययन, अनुसन्धानयात प्राथमिकता बियाः नेपाःया इतिहासयात पिब्वये ह्येगु ज्याय् नेपा देश, थनया सरकार व थनया बौद्धिक संघ संस्थापिं नापं सक्कले सम्बन्धित क्षेत्रया विज्ञपिं, विशेषज्ञपिं व अनुसन्धानकःमिपिं दत्तचित्त जुयाः लगे ज्वीमाले धुंकूगु दु । श्व पुनित ज्या गुलि याकनं न्ह्याकी उलि हे नेपाल व नेपामिनिगु न्हाय् विश्वय् बालाक पिब्वयेत गुहालि ज्वी धयागु खँ सत्य खः ।

टि. डब्लु. राइस डाभिडयागु धापूकथं थन लुमंके बहःगु महत्वपूर्ण तथ्य छु दु धाःसा सम्पूर्ण भारतवर्ष व नेपालय् स्वयेबले नं प्राचीन् भोजपत्र व ताडपत्रस च्वया तःगु दकले पुलांगु ग्रन्थत लूगु धयागु हे बुद्धधर्मयागु ग्रन्थ त खःसा लिखित अभिलेख लुयावःगुमध्ये दकले पुलांगु अभिलेखत नं बुद्धधर्मयागु हे खः । बौद्धपिसं हे त्रिपिटक च्वयेत लिखित अक्षरया न्हापां प्रयोग याःगु खः ।^{३१}

भारतीय विद्वान् आचार्य चतुर्सेनया मतकथं सम्राट अशोकया राज्यकालय् ई. पू. स्वंगूगु शताब्दीस बुद्धधर्मया तृतीय संगायना याये धुंकाः त्रिपिटकयात लिपिबद्ध याये धुंकूगु खः धाःसा हिन्दुग्रन्थया रामायण, महाभारत व ननुस्मृति आदि ग्रन्थत त्रिपिटक धुंकाःतिनि लिपा च्वयातःगु खः ।^{३२}

नेपालय् बुद्धधर्मया प्रवेश व बौद्ध जुजुपिनिगु भूमिका

त्रिपिटक ग्रन्थया कथं २६३१ दँ न्हचवः नेपालया लुम्बिनी बैशाख शुक्ल षुन्ही खुनु शुक्रवारस जन्म जुया बिज्याम्ह^{३३} सिद्धार्थ गौतमं नीगूदँ तक शाक्य णराज्य कपिलवस्तु नगरे राजकुमारया जीवन व्यतीत याना बिज्यासे २६०२ दँ न्हचवः २९ दँ या वैशय् गृहत्याग याना महाभिनिष्क्रमण याना बिज्यात । अले

ज्ञानया खोज्य विभिन्न गुरुकुलयागु नं भ्रमणयासे वसपोलं आलार कालाम व उड्डक रामपुत्रथं जाःपिं योगीपिनिपाखें क्रमशः आकिञ्चन्यायतन धयागु तृतीय अरूप ध्यान व नैव संज्ञानासज्ञायतन धयागु प्यंगू तँया अरूप ध्यानतकया शिक्षा प्राप्त याना कया बिज्यात ।^{३५} परन्तुं उलि तकया शिक्षां सम्पूर्ण आश्रव क्षय यानाः जन्म मरणया अनन्त भवचक्रं मुक्ति बीमफैगु व दुःख मुक्तिया मार्गस थ्यंकःवने मफैगु तथ्ययात हृदयंगम यानाः खुदँ तक पञ्चभद्रवर्गीय शिष्यपिसं सेवा उपस्थान याकाः थःम्हं घोर तपस्या यासे अत्यन्त दुष्कर चर्यायागु अभ्यास याना बिज्यात । अथे नं सम्यक सम्बोधि ज्ञान लाभ मजुसेलि दुष्कर चर्या नं अत्यन्त क्षीण जूगु देहयात सबल यायेत स्थूल भोजन ग्रहण याना बिज्याःगु खनाः निराश जूपिं थः न्याम्ह पञ्चभद्रवर्गीय शिष्यपिसं वसपोलयात पथभ्रष्ट जूगु मती तायकाः वानावंगु जुल । अथेनं वसपोलं छफुति भ्या भतिचा हे विचलित मजुसे भारतया बोधगयास बिज्यानाःभोगविलाससं लिप्त जुया च्वनेगु ऐय्यासी जीवनया मार्गया अति व थःगु मन व शरीरयात अत्यन्त पीडा कष्ट बीगु अनुचित कठोर तपया पथभ्रष्ट जीवनया मार्गया अति जुयाच्चंगु थुपिं निगुलिं अतियात नं परित्याग यासे सम्यक समाधिस अवस्थित जुयाः प्रज्ञायात उच्चतम स्तरतक विकास याना बिज्यासेलि ३५ दँया उमेरे २५९६ दँ न्हयवः वैशाख शुक्ल पुन्ही खुनु बुधबारे वसपोलं सम्पूर्ण आश्रव^{३६} यात समूल नष्ट यानाः भवचक्रया हायात नापं ल्यहँ थनाः विनष्ट यानाबिसे दुःखं अन्तिम मुक्ति बीगु अत्यन्त उत्तमगु सम्यक् सम्बोधि या मध्यम मार्गया सम्यक् ज्ञानयात ल्वीकाः हासिल याना बिज्यात । अनंनिसें सम्यक् सम्बुद्ध जुया बिज्याम्ह शाक्यमुनि बुद्धं उगु हे दयँ भारतया ऋषिपतन मृगदावन धयागु सारनाथ्य बिज्यानाः आषाढ शुक्ल पुन्हीया दिन्य न्हापां पञ्चभद्रवर्गीय भिक्षुपिनि न्हयःने अनुतरगु धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यासे लोकयात बोधिज्ञानया शिक्षा प्रदान याना बिज्याःगु जुल । तदनन्तर वसपोल बुद्धं ४५ दँ तक निरन्तर धर्म प्रचारंया निम्तिं देशं देश, जनपदं जनपद, नगरं नगर, ग्रामं ग्रामया भ्रमण यासे स्वंगू लोकया हे चारिका याना बिज्यात । २५५१ दँ न्हयवः चय्दँया उमेरे वसपोलं भारतया कुशिनगरे वैशाख शुक्ल पुन्ही खुनु हे अनुपादिशेष महापरिनिर्वाण प्राप्त याना बिज्यायेगु छुं घडी न्हयःतक नं वसपोलं बहुजन हिताय बहुजन सुखायया कारणे देव, ब्रम्हा, मनुष्य लगायतया सत्वप्राणीपिनिगु उपरे अत्यन्त मैत्री, करूणा व अनुकम्पा तसें निरन्तर धर्मोपदेशया कार्य सुसम्पन्न याना बिज्यागु जुल ।

थःम्हं प्राप्त यानागु अनुत्तर सम्यक् सम्बोधि ज्ञानया शिक्षा सकसितं लोकजनपिन्त इनाबीगु क्रम्य पिता महाराज शुद्धोदनया व्वनाय् बालसखा भिक्षु कालुदायीया इनापय् २५९५ दँ न्हयः ३६ दँ या उमेरे गौतम बुद्धं भिक्षुसंघ सहित थःगु जन्म नगर कपिलवस्तुया न्हापांखुसी भ्रमण याना बिज्यासे नेपाले न्हापांगु बार नेपामिपिन्त बुद्धधर्मया अनुत्तर शिक्षा इना बिज्यागु जुल । तदनन्तर

धर्म प्रचारया क्रमय भगवान् गौतम बुद्ध थःगु हे जीवन कालय ईलय ब्यलय, समय समयले गुबलें थः याकःचा व गुबलें भिक्षुसंघ सहित मुनाः थःगु जन्म देश नेपालया कपिलवस्तु व देवदह क्षेत्रस गुको गुकोतक चारिका याना बिज्याःगु खने दु । उकिं झीगु देश नेपालय अर्थात् नेपालया तराइ क्षेत्रय्ला बुद्धया जीवमान कालनिसें हे बुद्ध शासनया प्रवेश ज्वी धुंक्गुलिं नेपालय २५५१ दै न्हचवः हे बुद्धधर्मया शासन बालाक प्रतिष्ठित ज्वी धुंक्गु खने दत् ।^{३६} उलि जक मखु सिद्धार्थ गौतम बुद्धया जीवनकालय हे भारतया व्यापारीवर्गपिं नापं वसपोलया परिवारजनया भिक्षुपिं नं नेपालमण्डल तक नं बरोबर वये वनेगु यायेगु व नेपालमण्डले बसोबास नापं यायेगु क्रम व चलन शुरू ज्वी धुंक्गु खँ ईस्वीया न्हयगुगु शताब्दीस च्वये धुंक्गु खने दुगु व ई. सन् ६२९-६४४ ताकाया हसुयन्त त्साङ्गर्थे जाःम्ह प्रसिद्ध चिनिया तीर्थयात्री नापं अतिकं प्रशंसा यानावंगु प्राचीन् बौद्धग्रन्थ - मूल सर्वास्तिवाद विनय संग्रहया ग्रन्थं नं प्रष्ट इगित यानाच्चंगु दु ।^{३७} मूल सर्वास्तिवाद विनय संग्रह नामक उगु ग्रन्थस शाक्यमुनिया सजातीय अनुज एवम् वसपोल भगवान्या अति प्रिय उपस्थापक भिक्षु आनन्द महास्थविरं नेपालमण्डलय बसोबास यानाच्चंपि स्वजन शाक्य परिवार जनपिन्त नापलायेत स्वनिगःया भ्रमण याना बिज्यागु वृत्तान्तया सविस्तार उल्लेख जुयाच्चंगु दु । थुकियागु आधारं नं नेपालमण्डले शाक्यमुनिया वंशज शाक्यपिं न्हापां दुहाँ वःगु खने दुगु व थुपिं शाक्यजनपिं समेत नेपालमण्डलया न्हापाँया बौद्धपिं जूगु खने दुगुलिं नेपालमण्डलस स्वनिगः थ्यंक हे ई. पूर्व खुगुगु शताब्दी हे बुद्धधर्म दुती धुंक्गु खने दत् ।^{३८}

ई.पूर्व प्यंगुगु शताब्दी अर्थात् ई.पू. ३२१-२९७ ताकाय भारतय - चन्द्रगुप्त मौर्य शासन कालय च्वयातःगु कौटिल्यया अर्थशास्त्रय नं नेपालं बडगु ऊनया नापं मेमेगु वस्तुया व्यापारया विवरण उल्लेख जुयाच्चंगु खने दु । थुगु प्राचीन् ग्रन्थ कौटिल्यया अर्थशास्त्रया प्रमाणं नं बुद्धया जीवमान कालय शुरू जूगु नेपाल व भारतया व्यापार व्यवसायया क्रम चन्द्रगुप्तया शासन कालतकं निरन्तर न्हयानाच्चंगु हे खने दुगुलिं भारतया क्षेत्रं नापं भारतीय व्यापारीत व मेमेपिं मनूत नेपालमण्डल दुनेथ्यंक व्यापार व्यवसायया कारणे व अन्यान्य कारणे नं वये वनेगु यायेगु, भ्रमण चारिका यायेगु क्रम न्हयाना हे च्वंगु खने दत् । उकिं थुजागु हे भ्रमण नाप नापं भारतय प्रचलित बुद्धधर्म नं लिपा लिपा तकं नेपालमण्डले थ्यंक नं निर्वाध रूपं निरन्तर प्रवेश जुयावं च्वन ज्वीमाः धका याउंक हे अनुमान याये थाये दुगु जुल ।

भिक्ष्यागुगु शदीया ब्रिटिश रेजिडेन्सीया वैद्य डा. डानियल राइटया ल्हातय लाःगु नेपालया प्राचीन वंशावलीकथं शाक्यमुनि तथागतं स्वनिगःया किराती वंशया न्हयम्हम्ह जुजु जितेदस्तीया राज्यकालय थः १३५० शिष्यपिं ब्वनाः

शाक्यमुनि बुद्ध स्वनिगः श्यंकः बिज्यासे स्वयम्भूया पश्चिमे च्वंगु गोपुच्छाग्र चैत्य दुगु थासय् च्वना बिज्यानाः ज्योतिस्वरूप स्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन, पूजन, परिक्रमा व आराधनाया नापं अन भेलाजूपिं सभासदपिन्त पूर्वजन्मया अनेक बाखें नापं बुद्धधर्मया शिक्षा स्यने कने याना बिज्यागु खः । डा. एस वागचिं सम्पादन याःगु सुवर्ण प्रभास सूत्र (दरभंगा, १९६७ ई.सन्) नामक सफूया परिच्छेद ४ स नं थुकिया बारे विस्तृत विवरण दुथ्याका तःगु दु ।^{३१}

ईस्वी पूर्व खुगूगु शदीया ईलय् हे दूर देशनिसें झिंस्वसः नं मल्याक्क भिक्षुपिं व शिष्यपिनिगु लावा लस्कर हे व्वनाः स्वनिगः श्यंक श्यंकः बिज्याम्ह शाक्यमुनि बुद्धयात तत्कालीन् नेपालया किरांती जुजु जितेदस्तिं लें स्वःवनाः सेवा, सत्कार व उपस्थान मयाइगु व वसपोलया श्रीमुखं अमृतमय् शिक्षा दीक्षा न्यनाः नं नव बुद्धधर्मस सगौरव दीक्षित मज्जीगु व्यवहारिक सम्भावना आपालं म्हो हे ज्वीगु कारणं किरांती वंशया न्हयम्हम्ह जुजु जितेदस्ति इलनिसें हे नेपालमण्डलस बुद्धधर्मया विधिवत् प्रवेश जुयाः बौद्ध जुजुया परम्परा थन नं प्रारम्भ जूगु सहज अनुमान याये ज्यू । शाक्यमुनि बुद्धया उदयं लिपा वसपोलया जन्मनगर शाक्य गणराज्य कपिलवस्तुया शाक्य राजपरिवारपिं व वसपोलया पाजु व ससः खलःपिनिगु नगर देवदहया कोलीय शाक्यवंशया राजपरिवारपिं व निगू गणराज्यया देशवासीपिं जक सकलें सकलें बुद्धधर्मय् दुत्युवंगु मखु कि वसपोलया शिक्षादीक्षयात आदर गौरव तसे भारतया वैशाली गणराज्यया लिच्छवी जुजुपिं व लोकजनपिं, पावा व कुशिनगरया मल्ल जुजुपिं व प्रजागणपिसं नापं व्यापक रूपं बुद्धधर्मयात ग्रहण याये धुंकूगु इतिहासं प्रष्ट यानाच्च्वंगु हे दु । सामान्यतः धर्मया कुलगत परम्परा धयागु वंश वंशतक अनन्त रूपं न्हयानाः न्यना वनीगु तथ्यया साक्षी स्वयं मानव सभ्यताया इतिहास हे दुगु जुल ।

एशियाया निगु महान् देशया सभ्यताया संगमस्थल नेपाल

एशिया महाद्वीपया थी थी उन्नत सभ्यता - मंगोल सभ्यता व आर्य सभ्यताया केन्द्र जुयाच्च्वंगु नेपालया जलाखला दे - उत्तरया चीन व दक्षिणया भारतवर्षया दथ्वी लानाच्च्वंगु नेपाल ऐतिहासिक प्रागुऐतिहासिक कालनिसें हे उगु निथी नं सभ्यताया संगमस्थल जुयाः विकसित जुयावःगु खें नेपालया इतिहासं प्रष्ट कथनाच्च्वंगु दु । थुगु निथी नं देशं ईलय् ब्यलय्, समय समयले बाय् (बसाईं) सरे जुयाः नेपालय् दुत्युवइपिं मन्तयेगु बीचेया निरन्तर सम्पर्क, अन्तर्कृया, समागम, सम्मिश्रण व संगमया अटूट श्रृंखलाया कारणं झीगु देश नेपालय् थःगु प्रकारयागु मौलिक विशिष्ट सभ्यता व संस्कृतियागु विकास जुयाः थवंथवय्, परस्परे अत्यन्त घनिष्ट समादर, सहयोग, सद्भावना व सहिष्णुता पिब्वयेगु प्राचीन् नियमयात सकस्यां क्वात्तुक धारण, पालन व अनुशरण याना

वयाच्चंपिं नियम पालकपिनिगु देश नेपाल धका इतिहासय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्चंगु दु । थ्व हे नेपालयागु छगू बिस्कं विशेषता हे खः धाःसां उव्व खँ ल्हाःगु ज्वी मखु ।

उकिं स्वयम्भू पुराणं कना च्वथे महाचीनं बिज्याम्ह मञ्जुश्री कुमार बोधिसत्त्वं नेपालमण्डलय् थः नापं ब्वना हःपिं धर्माकर जुजु लगायत सकल मेमेपिं शिष्यपिं बुद्धधर्मया हे प्राचीन् अनुयायीपिं जूथें शाक्यमुनि तथागतया जीबनं लिपा स्वसः प्यसः दैतक अर्थात् ई. पूर्व १८५ तक नं नेपालया दक्षिण तराइ व भारतपाखें बौद्ध धर्मावलम्बीपिं नेपालमण्डलय् बसोबास यायेत बसाइ सरे जुया वयेगु चलन व प्रवृत्ति कायम हे जुयाच्चंगु खः । इतिहासया विभिन्न कालखण्डय् नेपालया दक्षिण तराइपाखे व उत्तर भारतं नेपाले दुब्बांवःपिं शाक्य व कोलीय गणराज्यया शाक्य व शाक्यवंशपिं जक मखु वैशाली गणराज्यया लिच्छवीपिं व पावा व कुशिनगरया मल्लपिसं नं शाक्यमुनिया हे धर्म व शिक्षायागु परम्परा ज्वनाः नेपाले दुहाँ वल ज्वी धयागु अनुमान सहज रूपं याये माःगु जुल । इतिहास शिरोमणी श्री बाबुराम आचार्य नं किरांत जुजुपिसं हे न्हापां नेपाले बुद्धधर्म अवलम्बन याःगु कारणं थनया देशवासीपिं नेपारपिसं नं याउंक बुद्धधर्मयात हे ग्रहण व अनुशरण याःगु खः धका कनावंगु दु । उकिं नेपाले लिपा लिपा बसाइँ सरे जुया वःपिं बौद्ध राजकुल व घरानाया लिच्छवी व मल्लपिसं नं थनया आदिवासी किरांतीपिसं पालन याना वयाच्चंगु बुद्धधर्म व परम्पराय् थःपिन्त याउंक अःपुक ढाले यानाः बिना खास बाधा अवरोध हे घुलमेल जूवने फुगु कारणं यानाः नेपालमण्डलय् लिपा थःपिनिगु लिच्छवी शासन व मल्ल शासन स्थापना व विकसित यायेत अःपुया वंगु ज्वी धका अनुमान याये थाय् दुगु जुल ।

ई. पूर्व स्वंगू शताब्दीया कालय् भारते शासन याःम्ह सम्राट अशोक महाराजा नं शाक्यमुनि बुद्धया जन्म जूगु लुम्बिनी तीर्थयात्राय् बिज्याःगु खः । राइट वंशावलीकथं सम्राट अशोक थःम्ह म्ह्याय् चारूमतीयात नं ब्वनाः किरांत जुजु स्थूँकोया शासन कालय् नेपालमण्डलया स्वनिगलय् नं वयाः थःगु नामं यल देशय् ५ गः अशोक चैत्य थुर व कीर्तिपुरस छगः अशोक चैत्य थुर स्थापना यासे बुद्धधर्मयागु प्रचार प्रसार यानाः नं थःम्ह म्ह्याय् चारूमती थ्व हे पवित्र पावन भूमिस स्थायी रूपं जीवन व्यतीत यायेत याःगु सदीच्छाया अनुमोदन यासे देवपत्तनया राजकुमार देवपाल नाप थः म्ह्याय् चारूमतीयागु विवाह यानाः त्वता थकूगु खः ।^{१०} यल दे स आःतक ल्यनाच्चंगु प्यंगः अशोक स्तुप व राजकुमारी चारूमती दयेका थकूगु विहारया नामं आः तक थन ल्यनाच्चंगु चाय्बहीया भौतिक उपस्थिति व जनश्रुति नं सम्राट अशोकया नेपाल आगमनया सत्ययात हे पिब्वया च्वंगु दु ।^{११} थःगु अध्ययन व अनुसन्धानं लिपा इतिसकार दिनेशराज पन्तं नेपालया मकवानपुर जिल्लाया उत्तरी लागाय् चन्द्रागिरी भञ्ज्याड्या क्वय्च्वंगु

चैत्ययात नं अशोककालीन चैत्य अशोक चैत्य हे खः धका ठहर याना तःगु दुगुलिं अशोक स्वनिगःले वबले श्व हे लंपुं वःगु खने दु ।^{४२} खः यल देया दशवी स्थापना याःगु धाःगु अशोक स्तुप व कीर्तिपुरस स्थापना याःगु धाःगु अशोक स्तुप धाइ यल व केपुली आः गन लाः व गन दुगु खः व खँ सुनां कने क्यने मफयक लोप ज्वी धुंक्गु दु । किन्तु स्थानीय मनूतसें प्रचलित भासं धन्दौं चैत्य वा धर्मदेव चैत्य वा धन दे चैत्य व धन्य भगवान् धका धया वयाच्चंगु चायबहीया प्राचीन् चैत्ययागु नेपाल सरकार, पुरातत्व विभागया रेखदेख व सुपरीवेक्षणय् २०५९ सालं मर्मत सम्भार नापं पुनःनिर्माण जूबले चैत्यया दुने भागय् २०५९ सालय् तिनि लुया वःगु नीस्वसः (२३००) दँ न्हयःया अशोककालीन् ब्राह्मिलिपिं हे चारूमती व चारूमती स्तुप धका कियाःतःगु प्राचीन् अप्पात^{४३} नापं अनेक पुरातात्विक महत्वया अनेक वस्तुत, छपिं, चिभाः व मुद्रातसें नेपालय् प्रचलित जनश्रुतिया परम्परा व वंशावलीतसें धयाच्चर्थे हे थुगु चैत्य धात्थे नं धर्माशोक महाराजा सम्राट अशोकया म्हयाय् चारूमती हे दयेका थक्गु प्राचीन् चैत्य जुया च्वन धका हाकनं छको निर्विवाद रूपं प्रमाणित जू वःगु दु । नेपालया प्राचीन् इतिहास व वंशावलीया कथनानुसार अशोक पुत्री चारूमती व वया जहान राजकुमार देवपालं नं थःपिनिगु जीवनया अन्तिम काल खण्डय् वयाः चायबहीया बिहारे हे प्रवजित जीवन हुनाः अन हे देह त्यागयाना वंगु खने दुगुलिं अशोक महाराजाया शासनकालय् नेपालमण्डले बुद्धधर्म गाककं हे विकसित, विस्तारित व सुप्रतिष्ठित ज्वी धुंक्गु खने दु । थुपिं ऐतिहासिक घटनाया कारणं नं तत्कालीन् किरांत जुजु स्थुको नं थःम्हं नं बुद्धधर्म हे ग्रहण व पालन यानाच्चंगु ज्वीमाः धका उलाः क्यनाच्चंगु दु ।

स्वकः धर्मचक्र प्रवर्तन जूगु जनविश्वास

शाक्यमुनि तथागतं बुद्धत्व प्राप्ति लिपा २५९६ दँ न्हयःहे सारनाथय् न्हापां धमचक्र प्रवर्तन याना बिज्यागु खः^{४४} धयागु खँय् बुद्धधर्मया सकल यान, समूह व वर्गपिनि दशवी नं खास हे विवाद छुं मदु ।^{४५} किन्तु ईस्वीया द्वितीय-तृतीय शताब्दी हे रचना ज्वी धुंक्गु धकाः विद्वत्तवर्ग ठहरे याना तःगु महायानी ग्रन्थ आर्यमञ्जुश्री मूल कल्पसूत्रयागु अवधारणाकथं भगवान् बुद्धं ऋषिपतन मृगदावन-सारनाथस श्रावक यानया पञ्चभद्रवर्गीय भिक्षुपिन्त याना बिज्याःगु न्हापांगु धर्मचक्र प्रवर्तन बुद्धधर्मया प्रारम्भिक शिक्षा खः । श्वयां झिं स्वदँ (१३ दँ) लिपा अर्थात् २५८३ दँ न्हयः शाक्यमुनि तथागतं हे राजगृहया गृद्धकूट पर्वतय् बिज्यानाः बुद्ध बोधियान - पारमितायान धालसां महायानया बोधिसत्वपिन्त शून्यता ज्ञानया विषययात कयाः माध्यमिक शिक्षायागु निकोगु बार धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यागु खः । अथे हे महायानया धर्मचक्र प्रवर्तन यानाः स्वदँ लिपा २५८० दँ न्हयः अर्थात् बौद्ध परम्पराकथं बुद्धत्व प्राप्ति १६ दँय् वयाः धान्य कटकनगरया श्री पर्वतय् च्वनाः योगी योगीनी, बिद्याधर बिद्याधरीपिन्त बुद्धधर्मयागु उच्च शिक्षा

(१४)

अर्थात् वज्रयान धर्मयागु स्वकोगु बार धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यागु खः ।^{४६} उकिं बुद्धयान-बोधिसत्वयान-महायान व तन्त्र-मन्त्र-सहजयान वज्रयान धर्म नं सकतां बुद्धोपदेशित धर्म खः धयागु महायानी व वज्रयानी बौद्धजनपिनिगु दुयंक विश्वास जुयाच्चंगु दु । किन्तु बुद्धधर्मया व्याक्क यानया अनुयायीपिनि दथ्वी छता खँ छुके खास हे विवाद मदु धाःसा बुद्धया जीवमान कालनिसँ वयाः थौं तक थ्यंकाः नं झीगु हलिमय् थी थी यानया विभिन्न नामं प्रचार जुयाच्चंगु सकतां बुद्धधर्मया मूल श्रोत धयाम्ह भगवान् शाक्यमुनि तथागत हे खः । वसपोलं कना बिज्यागु धर्मयागु हे आधार कयाः बुद्धधर्मया दकों यानया विकास जुयाच्चंगु खः ।^{४७} झीगु देश नेपालय् प्रचलनय् दुगु स्वयम्भू पुराणया विवरणं थुगु भद्रकल्पया न्हयः उत्पत्ति जुया बिज्याःपिं विपश्वी तथागत, शिखि बुद्ध व विश्वभू भगवान् सहित थुगु भद्रकल्पय् शाक्यमुनि बुद्धया न्हयः उत्पत्ति जुया बिज्यापिं ऋकुच्छन्द तथागत, कनकमुनि तथागत व काश्यप तथागतपिसं नं स्वयम्भू स्थानया महिमाया बारे गुलि नं खँ कना बिज्यागु खः थुगु सम्पूर्ण वृतान्त शाक्यमुनि तथागतं थःगु पूर्व जुनी वसपोल तथागतपिनिगु पर्याय् वसपोलपिनि हे शिष्य जुयाः थःमं न्यनातयागु धर्मोपदेशया विवरणयात हे हाकनं छको दोहरे यानाः प्रसंगवस उगु उगु बाखँयात पुनर्वा रन्यंका बिज्यागु खः । उकिं अतीतया सम्पूर्ण बुद्धपिनिगु वृतान्तया मूलश्रोत नं थौंया युगया शाक्यमुनि बुद्ध हे खः धकाः प्रष्ट जू । उलिजक मखु महायानया शून्यता ज्ञानया मूल दर्शन व वज्रयानया महासुख-महामुद्रा ज्ञानया विशिष्ट दर्शनया आधारभूत श्रोतया इतिहासयात स्वतन्त्र बुद्धि, निष्पक्ष विवेक व खुला पूर्वाग्रहरहित मन व मस्तिष्कं माला स्वत धाःसा श्रावक यानया त्रिपिटकया आधारभूत दर्शन जुयाच्चंगु अभिधर्म त्रिपिटक व उकिया दुने ल्वीगु सम्बृत्ति सत्य व परमार्थ सत्य, प्रज्ञप्ति धर्म व परमार्थ धर्म व असंस्कृत धातु निर्वाणया गहन परिभाषाय् निहित वा अन्तरनिहित जुयाच्चंगु ध्वमदुइगु मखुः । अभिधर्मया ग्रन्थय् विशेषरूपं ब्याख्यान याना तःगु सम्पूर्ण अकुशल व पापया मूगु हा जुयाच्चंगु अकुशल मूल लोभ, द्वेष व मोहयात महायानीपिसं थःपिनिगु तःधंगु मानव रक्षया श्रोत धका मानेयाना वयाच्चंगु पञ्चरक्षा सूत्रस त्रय बिषया नामं सम्पूर्ण पाप व अकुशलया मूगु हा माने याना वया च्वंगुलिं पञ्चरक्षा सूत्रया पवित्र महायानी ग्रन्थं नं अभिधर्मया हे सारयात मेगु भाषां प्रस्तुत यानाच्चंगु खंके फैगु जुल ।

श्रावकयानीपिनिगु परित्राणया गुलिखे सूत्रया यथा-रत्न सूत्र, मोर सूत्र, स्कन्ध सूत्र व आटानाटीय सूत्रया आधार व तथ्य आः नं महायानया पञ्चरक्षा सूत्रस अर्थात् महासाहस्र प्रमर्दिनी सूत्र, महामायुरी सूत्र व महामन्त्रानुसारिणी सूत्रय् ध्वद्वीगु कारणं महायानी व वज्रयानीपिनिगु अतिकं रवित्रगु वज्रयानी पञ्चरक्षा सूत्रया पाठया मूलआधार व प्रेरणा व इतिहासया श्रोत नं श्रावकयानया त्रिपिटक व परित्राण पाठया पद्धती दुने ल्वीके मफैगु मखु

धयागु तथ्यत उला क्यनाच्चंगु दु ।^{५८} त्रिपिटकस अभिधर्मय् परमार्थ धर्मयागु ब्याख्या दु उकियात हे महायानी आचार्य नं प्रज्ञापारमिता ग्रन्थय् शून्यता : ब्याख्यान या:गु षष्ठ ज्वीथें त्रिपिटकय् निर्वाणयात परम सुख धयात:गु हे आ वज्रयानीपिसं उकियात महासुख महामुद्रा सिद्धि धका: ब्याख्यान या:गु ख: : ल्वीके थाकु ज्वी थें मताया । थुकिं याना: नं श्रावकयान, महायान व वज्रया दश्वी थ:थ:गु नामं थव चीधं थव त:धं, थव तुच्छ, थव विशाल, थव हीन व महान् धका परस्परे मैत्री, मेलमिलाप, मधुरता, सद्भाव, समन्वय व सहिष्णु बृद्धि याय्गु थासय् थव थवय् अनावश्यक व अवाँच्छित किसिमं कचवं, कल विग्रहयात अभिबृद्धि याना वनेगु वर्गगत स्वार्थया कुरीति व गलत परम्परा आ: थनं तुं दिका छ्वय्गु हे थौंया युग व कालया मांग व आवश्यकता ज्वी ध् धा:सां उपो खँ ल्हा:गु ज्वी मखुत । झीसं धाय्फु कि थौंया विज्ञानया अ विकासया युगया आवश्यकता ख: बुद्धया व्याक्क शिक्षायात मानवताया अ हित, सुख, कल्याण व विकासया निम्ति मानव समाज, मानव जीवने सब व्यवहारे हे छ्यला वनेगु, अले विश्वया स्थिरता, विकास व शान्ति व म मात्रया परम सुख शान्तिया निम्ति संयुक्त रूपं अनवरत प्रयत्न यायेगु ।

सन्दर्भ ग्रन्थत

१. ललितविस्तर सूत्र - पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य, अनु. मिन बहादुर शाक्य, २०३२ पृष्ठ १-५, १७
२. सुगतिको सुनिश्चितताको लागि अभिधर्म - आर. वि. वन्द्य, २०६०, पृष्ठ १
३. बुद्धचर्या - राहुल सांकृत्यायन, ई.सन् १९५२, पृष्ठ १
४. गोर्खापत्र दैनिक - २०६२/१२/२६, पृष्ठ १
५. ऐ ऐ - पृष्ठ १
६. स्वयम्भू - भुवनलाल प्रधान स्वयम्भू विकास मण्डल, २०३२, पृष्ठ १-५
७. स्वयम्भू पुराण - अनु. मिनबहादुर शाक्य, शान्तहर्ष बज्राचार्य, ने.सं. १९२९, ८-२०
८. स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ १
९. स्वयम्भू - भुवनलाल प्रधान, स्वयम्भू विकास मण्डल, वि.सं. २०३२, पृष्ठ ४
१०. महायान बुद्धधर्म दर्शन - पं. बै. आशाकाजि बज्राचार्य, वि.सं. २०३३, पृष्ठ ७
११. स्वयम्भू पुराण - अनु. मिन बहादुर शाक्य, शान्तहर्ष बज्राचार्य, ने.सं. १९२९, पृष्ठ १८
१२. महायान बुद्धधर्म दर्शन - पं. बै. आशाकाजि बज्राचार्य, वि.सं. २०३३, पृष्ठ ७
१३. स्वयम्भू - भुवनलाल प्रधान, वि.सं. २०३२, पृष्ठ ४
१४. Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Re Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 9
१५. History of Nepal - Daniel Wright, London, 1877 A .D., pp. 108

Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, 1998, pp. 3

Op. cit. pp. 3

Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 17

स्वयम्भू पुराण - अनु. मिन बहादुर शाक्य, शान्तहर्ष बज्राचार्य, वि.सं. २०४८, पृष्ठ १८

स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ ७

ऐ.ऐ. - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ ७

वज्रयान पूजाविधि संग्रह - सर्वज्ञ रत्न वज्राचार्य, वि.सं. २०६२, पृष्ठ १२७-१२८

स्वयम्भू पुराण - अनु. मिन बहादुर शाक्य, शान्तहर्ष बज्राचार्य, ने.सं. ११२१, पृष्ठ ५९-६२

A Glossary of Himalayan Buddhism - J.C. Regmi, 1994, pp. 68-70

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ५३-५५

कपिलवस्तुको रूपरेखा - वज्रानन्द वज्राचार्य, वि.सं. २०५९, कपिलवस्तु जि.पं. पृष्ठ १६-४५

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ४७

Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 16

A History of Buddhism in Nepal, 1977 A.D. - Dr. Rajendra Ram, Janashakti Prakashana, Patna

प्रज्ञानन्द स्मृति ग्रन्थ - आर. बि. वन्द्य लेख, वि.सं. २०५२, पृष्ठ १

Buddhist India, 1971 A.D. - Motilal Banarasidas, Delhi, Reprint 1981 as quoted in Buddhism in Nepal by Harischandra Lal Sing, 1990 A.D., pp. 69

बुद्ध औ बुद्धधर्म (हिन्दी), आचार्य चतुर्सेन, १९८६ ई. सन्, सन्मार्ग प्रकाशन नयाँ दिल्लीयात उद्घृत यानातःगु हरिश्चन्द्र लाल सिंहया सफू **Buddhism in Nepal, 1990 A.D., पृष्ठ ६९**

विशुद्धि ज्ञान दर्शन - अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रण सुभाष प्रिण्टिङ्ग प्रेस, द्वितीय संस्करण, २०२३ वि.सं., पृष्ठ ४७

ऐ.ऐ. १९९० A.D., पृष्ठ ४७

The Buddha & His Teachings - Narada Maha Thera, Buddhist Missionary Society, Malaysia, Fourth Edition 1988

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, वि.सं. २०४५, पृष्ठ २५-४४

Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 3

मूल सर्वास्तिवाद विनय वस्तु - डा.एस. बागची, दरभंगा, ई.सन् १९७०, भाग २ पृष्ठ १७८

सुवर्ण प्रभास सूत्र, सम्पादन - डा. एस. बागची, ई.सन् १९६७, परिच्छेद ४

History of Nepal - Daniel Wright, London, 1877 A .D. pp. 111-113

४१. **History of Ashoka-Charumati Stupa and Buddhim in Nepal, at a Glance - Vandya R. B., 2006 A.D., Shree Ashoka-Charumati Stupa Vihar, pp. 9**
४२. कान्तिपुर दैनिक - २०५६/१०/२ (सेप्टेम्बर २१, १९९९) स प्रकाशित कान्तिपुर समाचारदातायागु असोज ९ गतेयागु हेटौडायागु समाचार ।
४३. प्राचीन् नेपाल - संख्या १५९, पुरातत्व विभाग, असार २०६२, द्रष्टव्य - प्रकाश दर्नालया च्वसु
४४. आधुनिक विज्ञानको दृष्टिमा बुद्ध धर्म - वन्द्य, आर. बि., द्वितीय संस्करण, प्र. ज्ञानज्योति कंसाकार, लक्ष्मीप्रभा कंसाकार, वि.सं. २०५९, पृष्ठ ४४
४५. बुद्धभूमि नेपालया समन्वयात्मक बौद्ध परम्परा - वन्द्य, आर. बि., प्र. जयराम ताम्राकार, निर्मला ताम्राकार, प्रथम संस्करण वि. सं. २०६२, पृष्ठ ११४
४६. सम्यक् महादान - हेमराज शाक्य, २०३६ वि.सं., पृष्ठ ८८
४७. बुद्धभूमि नेपालया समन्वयात्मक बौद्ध परम्परा - वन्द्य, आर. बि., प्र. जयराम, निर्मला ताम्राकार. वि.सं. २०६२, पृष्ठ ११२
४८. पञ्चरक्षा कथा सार - पं. दीव्यवज्र वज्राचार्य, २०३७, प्रकाशक पूर्णानन्द वज्राचार्य, भूमिका, पृष्ठ क-ज ।

निघा

भिक्षु महासंघपाखे बौद्ध संगीति व महायान, वज्रयान तिकायया उदय

शाक्यमुनि तथागतया जन्म व महापरिनिर्वाण

बुद्धया महापरिनिर्वाणं लिपा शाक्यमुनि बुद्धया अनन्य उपासक जुया च्वेम्ह मगध सम्राट अजात शत्रु भिक्षु महासंघया सल्लाह, सम्मति व निर्देशन कथं थःगु राजगृह नगरया समीपं बेढभार पर्वतय् सप्तपर्णि वृक्ष दुथाय् धर्म व विनयया प्रथम संगायना यायेत माःगु सभा मण्डप^१ निर्माण याना ब्यगुलिं उगु सभा मण्डपे उगु समयया दकले ज्येष्ठम्ह संघस्थविर जुया बिज्याम्ह महाकाश्यप स्थविर प्रमुखं ५०० म्ह अरहन्त भिक्षु स्थविरपिं मुनाः गुलागा पारू खुनुनिसें शुरू यानाः चिल्लाथ्व पुन्ही (फाल्गुण शुक्ल पूर्णिमा) तक ७ न्हयला बिकाः प्रथम संगायना पूर्ण याना बिज्याये धुंकाः अजात शत्रु जुजुं हे संघस्थविर भिक्षु महाकाश्यप स्थविरनाप सल्लाह परामर्शयासे बुद्धया निर्वाणनिसें गणना ज्वीगु कथं तथागतया शासन सम्बत् स्थापना यानावंगु खः ।^१ परम्परागत बौद्ध मान्यता कथं वि.सं. २०६४ सालया बैशाख पुन्ही अर्थात् २ मई, २००७ ई.सन् निसें शाक्यमुनि तथागतया नामं स्थापना जूगु उगु बुद्ध सम्बत् २५५० फुनाः २५५१ प्रारम्भ जूगु दु । उकिं थेरवादी बौद्ध परम्परा कथं ८० दँया उमेरे शाक्यमुनि तथागतया महापरिनिर्वाण जुया बिज्याम्ह तथागतया जन्म नेपालया लुम्बिनी ईशा पूर्व ६२३ स^२ थनिं २६३१ दँ न्हचवः बैशाख पुन्हीस शुक्रवार खुनु^३ जूगु मान्यता जुयाच्चंगु दु^४ । थुगु हिसावं शाक्यमुनि तथागत लुम्बिनी ई. पूर्व ६२३ अञ्जन सम्बत् ६८ स जन्म जुयाः ई. पूर्व ५४३ अञ्जन सम्बत् १४८ स २५५१ दँ न्हचव कुशिनगरे महापरिनिर्वाण जुया^५ बिज्यागु सिद्ध ज्वीगु जुयाः २५५१ यात हे बुद्ध सम्बत् धकाः मान्यता बिया वयाच्चंगु खः ।^६ किन्तु राहुल सांकृत्यायनथें जाम्ह पूर्वीय बौद्ध विद्वान्^७ व टि. डब्लु. राइस डेभिडस् (T. W. Rhys Davids) व प्रो. डा. विल्हेम गिगर (Prof. (Dr.) Wilhelm Geiger)^८ थें जाःपिं पश्चिमी विद्वान्पिनिगु मत कथं गौतम बुद्धया जन्मया तिथिबारे परम्परागत बौद्ध मान्यता दँस ६० दँ कम यानाः ई. पूर्व ५६३ यात वसपोलया जन्म वर्ष व ई. पूर्व ४८३ यात वसपोलया परिनिर्वाण वर्षयात मान्यता बीगु हे ऐतिहासिक दृष्टिकोणं पाय्छि ज्वी धयागु धापू जुयाच्चंगु दु । उकिं आधुनिक इतिहासकारपिसं नं थुगु हे धारणायात मान्यता बिसे ई. पूर्व ५६३ यात बुद्धया जन्म दँ व ई. पूर्व ४८३ यात वसपोलया महापरिनिर्वाण दँ धका उल्लेख यानाहयाच्चंगु खने दु ।

द्रष्टव्यः- अञ्जन सम्बत् धयागु राजकुमार सिद्धार्थ गौतमया पाजु बाज्या देवदहया कोलीय गणराज्या जुजु अञ्जन ई.पूर्व ६९१ स थःगु नामं न्हगु चले याःगु सम्बत् खः धका थन लुमके बहः जू ।

धर्म व विनयया सही पहिचान

शाक्यमुनि तथागतं ३५ दँया वैशय् सम्यक् सम्बोधिज्ञान लाभ यानाः बुद्ध जुया बिज्याये धुंकाः ४५ दँ (पिन्यादँ) तक देशं देश, नगरं नगर, जनपदं जनपद, ग्रामं ग्रामनिसें स्वंगू लोकया थी थी थासय् निरन्तर चारिकायासे देव, ब्रम्हा, मनुष्य सहितया सम्पूर्ण सत्त्व प्राणीपिनिगु उपरे अत्यन्त करूणा व अनुकम्पातसे सत्त्व प्राणीपिनिगु अनन्त हित, सुख, कल्याण व अन्तत्वगत्वाः जन्म मरणरूपी अनन्त दुःखया भवचक्रं सदा सर्वदाया लागि मुक्त ज्वीगु कल्याणकारी निर्वाण धर्मयागु लँ क्यना बिज्यात । सद्धर्मयात बाँलाक यथार्थ रूपं दुग्येक व कोथीक सीकेगु, श्वीकेगु, चाय्केगु ज्या विद्वत्त्वर्गपिनि निम्ति नं गुबलें गुबलें अत्यन्त कठीन जुया च्वनेयःगु सत्य तथ्ययात बाँलाक चाय्का बिज्याःम्ह तथागतं बुद्धत्व प्राप्तिया २१ औं दँय्^{१०} केशपुत्र निगमया विद्वान्वर्गत कालाम ब्राम्हणपिन्त केशपुत्रीय सूत्रयागु उपदेश याना बिज्यासे छुं प्रकारया आग्रह, पूर्वाग्रह व दुराग्रह व पुलांगु रीतिथिति परम्परा व संस्कारया बन्धनं बिलकूल मुक्त जुयाः थःत नं परयात नं, अतीत काल, वर्तमान काल व भविष्य कालय् तक नं सदा नं सकसितं, न्ह्याबलें न्ह्याम्हसितं दुःखं मुक्त ज्वीगु सारगु लंपुस यंका बी फुगु शिक्षापद व मार्गयात हे जक थःपिनिगु बुद्धि, ज्ञान, अनुभव व विवेकं चाय्काः सद्धर्म खः धका गथे यानाः म्हसीकाः ग्रहण व अनुशरण याये माःगु खः उगु अनमोल मार्गदर्शन व उपाययात प्रकाश याना बिज्यात ।^{११} वसपोलं निर्वाण प्राप्त यायेगु निदं (२) न्ह्यवः पावास निग्रन्थनाथ पुत्रयागु देहावसान जूगु समाचार न्यंकूम्ह भिक्षु आनन्दयात शाक्य देशया सामगामस विहार याना च्वना बिज्याम्ह भगवानं सामगाम सूत्रया उपदेश कना बिज्यासे बुद्धया शिक्षाया स्वरूप व विवाद समाधानया तरीका नं कना बिज्यात ।^{१२} अझ थःम्हं महापरिनिर्वाण प्राप्त याये छुं दिं जक न्ह्यवः कुशिनगरय् बिज्यायेगु क्रमय् भोगनगरस विहार याना बिज्यावले भगवान् बुद्ध^{१३} थःगु निर्वाण लिपा धर्मया विषय विवाद बल धाःसा व धर्म धात्थेंगु यथार्थ रूपं सही ढंगं प्रस्तुत जूगु बुद्ध वचन खः कि मखु धकाः गथे यानाः छुटे यानाः सद्धर्मयात ग्रहण याये माः धयागु महत्वपूर्ण विषययात कयाः नं भिक्षुसंघपिन्त प्यंगु महाप्रदेशयागु उपदेश कना बिज्यागु दु ।^{१४}

धर्म व विनयया प्रथम संगायना

बौद्ध परम्परागत मान्यता कथं भगवान् गौतम बुद्ध ई. पूर्व ५४३ अञ्जन सम्बत् १४८ स २५५१ वर्ष न्ह्यः ८० दँया वैशय् वैशाख शुक्ल पुन्ही मंगलबारया^{१५} नसंचा ईलय् कुशिनगरया शाल उद्यानय् निमा शाल सिमाया

(२०)

बीचय् महापरिनिर्वाण जुया बिज्यागु खः । उगु समाचार न्यनाः लाखौं लाख भिक्षुपिं कुशिनगर समागम जूवःगु जुयाच्चन । बुद्ध गुबले कुशिनगरे परिनिवृत्त जुया बिज्यात, उगु बखते बुद्धं लिपा भिक्षुपिं मध्ये दकले उपो वर्षावास व्यतीत याना बिज्याये धुंक्रम्ह जगु कारणं भिक्षुसंघया स्थविर जूम्ह^{१४} भिक्षु महाकाश्यप महास्थविर अन मदुनि । आयुष्मान् महाकाश्यप भिक्षु थः न्यासःम्ह शिष्य भिक्षुपिं सहित पावा व कुशिनगरया दश्वी लाःगु लैय् चारिका यानाः बिज्यानाच्चंगु खः । वसपोल भिक्षुं कुशिनगरे छगु सप्ताह न्हयः भगवान् परिनिवृत्त जूबले वा गाःगु मंदार पुष ज्वनाः लिहाँ वयाच्चैम्ह छम्ह आजीवकपाखें गौतम बुद्ध महापरिनिर्वाण प्राप्त याना कया बिज्याये धुंक्रम्ह समाचार न्योगु खः । उगु दुःखद समाचार न्यनाः अवीतरागी भिक्षुपिसं अत्यन्त आलाप विलाप याःगु खनाः आतुमा देशवासी जुयाच्चैम्ह छम्ह दुबुदिम्ह बूद्ध वैशय् प्रवजित जूम्ह भिक्षु सुभद्र वयाः शोक संतप्त भिक्षुपिन्त सम्झे यासे गुजागु वचन ल्हात धाःसा कि हे पासा भिक्षुपिं, छिमिसं बुद्ध मदुगु खँय् शोक, आलाप याये मते, ल्वये मते भीपिं आः उम्ह महाश्रमणपाखें पीडित ज्वी मालि मखुत । वसपोलं झीत थव याये मत्यः थव या, थये च्वने मत्यः थये च्वँ इत्यादि धकाः झीत गनीगु खः । आः अथे गनीम्ह वसपोल मन्त । आः च्वने मत्यः, थये च्वँ इत्यादि अनुशासन बन्धनं भीपिं वसपोलया पाखें मुक्त जुल । आः भीसं थःपिन्त यःयःथँ याःसां जिल, यःथे आचरण याये जिल । मयःगु मयाःसां जिल आदि ।^{१५}

भगवान् बुद्धया महापरिनिर्वाण जगु छवाःया समय हे व्यतीत मज्जिबले बुद्धया शासनय् धर्म व विनयया अनुशासन नियम आचार विचारे उच्छृङ्खलता पिथना बी फुगु कुवाच्य खँया सः थवःगु खनाः उगु कालया संघस्थविर जुया बिज्याम्ह आयुष्मान् महाकाश्यप महास्थविरया चित्तय् भविष्ये थुजाःपिं हे उच्छृङ्खल मूढ भिक्षुपिनिगु कारणं बुद्ध शासनय् विकृति मवय्केत छुं याये माल धयागु बिचाः ल्वीगु अस्वाभाविक मखुत । उकिं आयुष्मान् महमकाश्यप महास्थविरं भगवान् बुद्धयागु देहयागु अन्तिम संस्कारया सम्पूर्ण ज्या पूर्ण जुयाः तथागतया शारीरिक अवशेष अस्थिधातुया वितरण व व्यवस्थापन ज्वी धुंकाः भिक्षुसंघया संघस्थविर जगु कारणं बुद्ध शासनयात भविष्ये नं चिरकाल तक विशुद्ध रूपं सुस्थापित याना तयगु कर्तव्ययात लुमंकाः^{१६} भिक्षुमहासंघयागु सल्लाह, सम्मति व स्वीकृतिकथं ५४९ वरिष्ठ अरहन्त भिक्षुपिं नाप धर्म भण्डागारक जुया बिज्याम्ह, भगवान् बुद्धया अनन्य उपस्थापक भिक्षु आनन्द महास्थविरयात भिक्षु महासंघया प्रतिनिधि रूपं ५०० महास्थविर भिक्षुपिन्त ल्ययाः मगध सम्राट अजात शत्रुया संरक्षकत्वे राजगृहस बेभार, पर्वत स्थाने ८२००० बुद्ध भाषित धर्मस्कन्ध व २००० श्रावक भाषित जूसां तथागतं अनुमोदन याना बिज्याःगुलिं तथागत अनुमोदित धर्मस्कन्ध संग्रहयासे प्रथम संगायना याना बिज्यात ।

स्वयं भगवान् बुद्धं हे थःगु जीवन कालय् हे भिक्षु आनन्दयात भिक्षु संघं चाहे जूसा वसपोलया जीवनं लिपा तथागतं दयेका तया बिज्यागु क्षुद्रानुक्षुद्र शिक्षापद तयत्^{५८} लिक्कया छवःसां ज्यु धका अनुमति बिया बिज्यागु दुसां सम्पूर्ण बुद्ध वचनयात अमोघ वचनया अनमोल निधि माने याइपिं संघया स्थविरपिसं छुं गुगुं नं बुद्धोपदेशित शिक्षापदयात क्षुद्रानुक्षुद्र धका वर्गीकरण मयासे सम्पूर्ण बुद्ध भाषित व बुद्ध अनुमोदित ८४००० धर्मस्कन्धयागु संग्रह याना थका बिज्यात । थौंया त्रिपिटक गुगु खः व थुगु हे प्रथम संगायनां संग्रह यासे सुरक्षित याना थकूगु परम्परां कुहाँ वःगु अनुसारया धर्मग्रन्थ जुया च्वन ।

५०० पिं महास्थविर भिक्षुपिनिपाखें न्हयला बीका याःगु धर्म व विनयया संगायना समाप्त ज्वी धुंकाः थः न्यासःम्ह भिक्षुपिं सहित दक्षिणागिरी चारिका यायां राजगृहस कलंदक-निवापया वेणुवन विहार थ्यंकः वःम्ह भिक्षु पुराण महास्थविरयात उपिं महास्थविर भिक्षुपिसं प्रथम संगीतियात माने या धका सल्लाह ब्यबले उम्ह पुराण महास्थविरं भिक्षुसंघं संगायनायागु धर्म व विनययागु प्रशंसा यानाः नं थम्हं भगवान् बुद्धया श्रीमुखं न्यना तयागु वचनयात हे जक धारण याये^{५९} धका प्रथम न्हापां विमतिया सः थव्यकूगु जुल । बुद्धधर्मया इतिहासय् भविष्ये बुद्धया धर्मय् थवः वइगु विमति, संकोच व विखण्डनया थव हे न्हापांगु लक्षण खः धाःसां पाइ मखु ।

द्वितीय संगायना

भगवान् बुद्धया महापरिनिर्वाणया सच्छि दँ लिपा थ्योबले वैशाली च्वंपिं वज्जीरथवासी भिक्षुपिसं^{६०} विनय नियमयात आचार्य स्थविरया थाय् वनाः च्वनाः न्यने कने सय्के सीके यानाः आचरण मयाःगु कारणं व लोभ लालचपाखे आकर्षित जुयाः असत् पुरुषपिनिगु संगत याना जूगु हुनिं तथागतया विनय नियमयात स्यंकाः झिता प्रकारया अधर्मवादयात प्रचारयासे आचरणयाना ह्याच्वंगु जुल ।^{६१} व छु छु धाःसा-

- १) भिक्षुपिनि म्हिगः लःल्हाना कयागु यावजीवक वस्तु व थौंयागु भोजनादि यावकालिक नाप ल्वाक छ्यानाः सेवन यात धाःसा सन्निधिकार पाचित्ति लगे ज्वी धका प्रज्ञप्ति याना तःगु दुगु जूसां न्यक्ती दुने स्वथनाः लःल्हाये धुंक्गु चि जूसा न्हयथखुनु दिनय् लः ल्हाना कायेधुंगु चि नं निन्हु स्वन्हु दये धुंकाः हाकनं लः मल्हाःसां भोजन नाप ल्वाक छ्याना नये ज्यु । थुकें सन्निधि लगे ज्वी मखु ।
- २) निभाः किचःबान्हिं लिपा निलांगू पुला वंसां तक नं भोजन खाद्य पदार्थ नये ज्यु ।

- ३) मेथाय् गामय् वनेगु इच्छा जूपिं भिक्षुपिं पवारित लगे ज्वीका नं अतिरिक्त विनय कर्म मयासे भोजन याये ज्य् । अर्थात् भोजन याना च्वनेबले गात धका गने धुंका: नं गतं मेथाय् वने मा:गु दत धा:सा हाकनं नये ज्य् ।
- ४) छाग हे सिमा गृह्य् च्वना: निपुच: स्वपुच: च्वना: संघपिनि उपोसथ पवारणा आदि कर्म याये ज्य् ।
- ५) मव:निपिं भिक्षुपिनिगु कर्मछन्दयात वैगु बखतय् जक काय् धका मव:नि बले हे संघ कर्मयात याये ज्य् ।
- ६) उपाध्याय आचार्यपिनिगु आचरण फुक्कं विनय विरुद्ध जूसां याना यंके ज्य् ।
- ७) दुस्यागु भावं नाघे जुया: धौयागु भावय् मथ्योनिगु दुस्यात पवारित लगे जूम्ह भिक्षुं अतिरिक्त विनय कर्म मयासे प्रयोग याये ज्य् ।
- ८) पाकय् मजूनिगु प्वकया थ्वेँ (अय्ला) यात त्वने ज्य् ।
- ९) मूजि मदुगु चत्ति लासा ग्रहण याये ज्य् ।
- १०) भिक्षुसंघपिन्त धका दान या:गु सुवर्णं रजत ग्रहण याये ज्य् ।

थुगु प्रकारं वैशाली नगरया वृज्जिपुत्र भिक्षुपिसं उगु बखते भिक्षुपिनि दश्वी व दायकपिन्त नं उगु झिता प्रकारया अधर्मवादयागु प्रचार यानाच्चंगु ख: । उगु बखतय् षडभिज्ञालाभी अरहन्त जुया बिज्याम्ह काकण्डक ब्राम्हणया पुत्र यश महास्थविरं वृज्जिपुत्र भिक्षुपिन्त सुधार यायेगु हेतुं वैशालीया चारिका याना बिज्यासे महावनया कूटागार शालाय् विहार याना: वृज्जिपुत्र भिक्षुपिनिगु ज्याखँ व आचरणयात थ:म्हं हे स्वया बिज्यात ।^{२२} उखुन्हुया दिनय् हे भिक्षुपिनिगु उपोसथया दिं जुया: वृज्जिपुत्र भिक्षुपिं नं उगु उपोसथागारे मुँ वसे इमिसं उपोसथ गृहया लुखाय् लखं जा:गु कर्य्यागु थल तथा: अन वक्को दायकपिन्त संघपिनिगु निमित्त नगद दाँ लुँ वह दान व ल:दुगु थलय् तथा थकेत प्रोत्साहित यानाच्चंगु नं स्वया बिज्यात ।^{२३} भिक्षुपिसं लुँ वह ग्रहण याये मज्य् धका धर्मया खँ कना बिज्यायेत वसपोल यश स्थविरं दायकपिं व वृज्जिपुत्र भिक्षुपिन्त नं सम्झे याना बिज्या:गु खना: तँचा:पि उपिं अधर्मवादी भिक्षुपिसं मुना: यश स्थविरयागु विरुद्धे हे उत्क्षेपणीय कर्मयासें यश स्थविरयात विहारे घेरे याना: आक्रमण यायेत नापं स्व:गु जुल । उकिं वसपोल यश महास्थविर थ:गु ऋद्धि बलं अनं बिस्सुं वया:^{२४} कौशाम्बी वना: पावा व अवन्ती दक्षिणापथवासी भिक्षुपिंथाय् दूत छव्या: थ: नं अहोगंग पर्वतय् च्वना बिज्याम्ह भिक्षु संभूत साणवासीया थाय् थ्यंक: बिज्यासे अन मूव:पिं सम्पूर्ण भिक्षु परिषदपिं नाप: सल्लाह साहुति याना बिज्यात । अनं उगु समये बहुभूत धर्मधर अरहन्त रेवत महास्थविरं जक थुगु विवादित विषययात समाधान याना बिज्याये फँगु तायका: वसपोलपिं रेवत महास्थविर याथाय् थ्यंक: बिज्यात । भिक्षु रेवत स्थविरनाप सल्लाहयासे रेवत स्थविर सहित सकल भिक्षुपि उगु समयया संघ स्थविर जुया बिज्याम्ह आर्य आनन्द महास्थविरया हे शिष्य

जुया व सच्छि वं नीदं वर्षावास व्यतीत याना बिज्याये धुंकूम्ह भिक्षु सर्वकामि महास्थविरयात नाप लानाः वालिकारामे च्वना झिगू न्हूगु नियमबारे न्यना बिज्यात । उगु प्रश्नोत्तरया वखतय् भगवान् बुद्धया उपस्थापक आनन्द भन्तेया शिष्य जुयाच्चपि आयुष्मान् रेवत, आयुष्मान् सर्वकामि, आयुष्मान् साद, आयुष्मान् क्षुद्र शोभित, आयुष्मान् यश, आयुष्मान् संभूत साणवासी नाप अनुसुद्ध भन्तेया शिष्य जुयाच्चपि आयुष्मान् वार्षभ ग्रामिक व आयुष्मान् सुमनपिं छलफले उपस्थिति दुगु खः ।^{२४} वसपोल च्याम्ह हे श्रावक भिक्षुपिं शाक्यमुनि तथागतयात जीवमान् कालय् दर्शन याये खँपिं महानुभावपिं खः ।^{२५} उगु समय अन छगू लाख व झिनिदो भिक्षुपिं समागम जूवःगु खः । आयुष्मान् रेवतं छगू छगू यानाः वृज्जिपुत्र भिक्षुपिसं प्रचलने हःगु झिगु नियमया बारे आयुष्मान् सर्वकामियाके न्योबले थुपिं न्हू नियम विनय सम्मत मज्जुलिं गलत खः धका सिद्ध जुल । भिक्षुसंघे वःगु थुच्चःगु विवाद हाकनं लिपा मदयेमा धका भिक्षुसंघपाखें ७०० म्ह अरहन्त स्थविर भिक्षुपिन्त ल्यया कासे जुजु कालाशोकया राज्यकालय् जुजु कालाशोकया संरक्षकत्वय् वालिकारामे ७०० (न्हय्सःम्ह) अरहन्त स्थविर भिक्षुपिन्त मुंकाः आयुष्मान् रेवत स्थविरया नेतृत्वय् आयुष्मान् सर्वकामियाके विनयया प्रश्न न्यनाः निकोगु वार त्रिपिटक धर्मया (धर्म व विनयया) संगायना यानाः हाकनं धर्म व विनययात परिशुद्ध यायेगु ज्या पूर्वका बिज्यात । थुगु संगायनाया ज्या च्या (८) ला बिकाः सुसम्पन्न जूगु खः ।^{२६}

उगु संगीतिनाप सहमत मज्जुपिं वृज्जिपुत्र भिक्षुपिसं कौशाम्बी वनाः झिद्धः भिक्षुपिं मुंकाः थःपिनिगु संघयागु अलग हे सम्मेलनयासे थःपिनिगु मतानुसारयागु धर्म व विनयया संग्रह याःगु जुल ।^{२७} उकिं रेवत स्थविरयागु संगायनाया अनुशरण याइपिं भिक्षुपिन्त स्थविरवादी व कौशाम्बी वनाः बिस्किं संगीति याःवपि भिक्षुपिन्त महासाधिक धायेगु यात ।^{२८} कालान्तरे थव हे महासाधिक निकायपाखें विकसित जुयाः लिपा महायान व वज्रयानया निकायया विकास व विस्तार जुयावःगु जुल ।^{२९} थव हे महासाधिक निकाययागु आचरणं यानाः उबलेनिसैं हे भगवान् बुद्धयात चित्त बुझे मज्जुगु प्रज्ञप्त यानाः संघभेद ज्वीगु हा नं दया वःगु जुल । उबले थव झीगु अधर्मयात कयाः थथे निगू निकाय् दयावःगु कारण विनयया विषयले राय मिलय् मज्जुगु बारे खः । भगवान् बुद्ध कना बिज्याःगु निर्वाण मार्गनाप धाःसा उबले तक नं मत मतान्तर जूगु खने मदिनि ।^{३०}

धर्माशोक जुजुया उदय व धर्म, विनय व अभिधर्मया तृतीय संगीति

बुद्ध सम्बत् २१४ स उत्तर भारतया मौर्य जुजु विन्दुसारया निधन ज्वीव थः विमात्रिक दाजुकिजापिं ९९ म्ह राजकुमारपिनिगु निर्ममतापूर्वक हत्या यानाः मगधया राजगद्दी आरोहण याःम्ह जुजु अशोकं प्यदं तक राज्याभिषेक हे मयासे देशया शासन चलेयासे थःगु मौर्य साम्राज्यया विस्तार यायेगु ज्याय् लगे जुयाः

अशोक स्तुप, लगनखेल

अशोक स्तुप, पुलचोक

शुद्धोदनया दरवार (कपिलवस्तु)

Dhamma.Digital

बु.सं. २१८ स बौद्ध परम्परागत मान्यता कथं नीस्वसः व स्वी स्वदं (२३३३ दं) न्ह्यः अले आधुनिक इतिहासकारपिनिगु मत कथं ई.पू. २६५ स राज्याभिषेक कथाः सम्पूर्ण जम्बूद्वीपया एकछत्र जुजु जूगु जुल ।^{३२} महावंशया कथन कथं^{३३} अशोक महाराजां राज्याभिषेक प्राप्त यासानिसैं सारा जम्बूद्वीपया अधिकारी एक राजाया पद प्राप्त^{३४} जम्ह उम्ह जुजुया केवल धरतीस जम्बूद्वीपय् जक मखु, आकाशे च्वय् छगू योजन थ्यंक व पाताले क्वय् छगू योजन क्वथ्यंकः नं थःगु अधिकार चले जूगु जुल । थः जुजु जुयाः च्यादँ क्योबले उगु बखते तक वयागु चण्ड स्वभावया कारण चण्डाल अशोक धकाः नाँ दनाच्च्वम्ह अशोकं बु.सं. २२२ स (आधुनिक इतिहास कथं ई.पू. २६१) कलिङ्ग देशय् हमला यानाः उगु देशयात त्याकाः मगध साम्राज्ये दुतकाःगु जुल । किन्तु उगु लडाईंले दकले आपाः जनधनयागु क्षति जूगु थःगुं मिर्खाँ खँसेलि अशोक महाराजाया चित्त लडाईंपाखें विरक्त जुयाः आधुनिक इतिहासया कथं ई.पू. २६१ स शान्तिया खोजय् वनाः भ्रामणेर न्यग्रोध कुमारपाखें अप्रमादया उपदेश श्रवण यानाः बुद्धया शान्तिमार्गस आकर्षित जुसे बुद्धधर्मस दीक्षित जू वल । अग्रोपासक इतिहासविद् मधुकर पिप्लायनया सफू कथं कलिङ्गया लडाईंस छगू लाख मनूतयेगु ज्यानवंगु खःसा छगू लाख व न्येद्वः मनूतयत लडाईंलय् ज्वनाः देशं पित्तिना छ्वःगु खः । थव हे लडाईंस जूगु जनधनया क्षतिया अत्यन्त कारुणिक विभत्स दृष्य खनाः अशोकया चित्त हिलावंगु जुल ।^{३५} भ्रामणेर न्यग्रोध कुमारया उपदेशं बुद्धधर्मस दीक्षित जू वम्ह जुजु हत्या, हिंसा व लडाईंया मार्गयात चटक्क हे त्वत्तगु जक मखु न्हियं ६० द्रम्ह भिक्षुपिन्त थःगु दरबारे निमन्त्रणा यानाः नित्य भोजन अर्पण याईम्ह नैं जुया वल । नापैं बुद्ध शासनयागु प्रचार व प्रसारया ज्याय् तन मन धन अर्पण यासैं धर्म साम्राज्यया विस्तार यायां पाटली पुत्रस थःम्ह अशोकाराम नाँया भव्य विहार निर्माण याकल । हाकनं ९६ करोड धन खर्च यानाः थःगु जीवमान कालय् विभिन्न नगरस ८४००० धर्मस्कन्धया ल्याखय् हे ८४००० चैत्य विहारदि स्थापना याकल । हाकनं बुद्धया धर्मयात जम्बूद्वीपं पिने हिमाली देश, बर्मा, श्रीलंका, ग्रीस आदि ताःताःपाःगु देश न्यंकभनं फैले यानाः धर्माशोक सम्राट धकाः प्रख्यात जुया वन । अशोक महाराजां बौद्ध शिष्टमण्डलत विदेशी भूमिस छ्वःगु सूचीस सिरियाया जुजु आन्तिओच (Antioch), मिथ्र (इजिप्टया जुजु) तुरामाया (Turamaya), मासेडोनियाया जुजु अन्तिकिनि (Antikini), ऐपिरसया जुजु माग (Maga) व सिरेन (Cyrene) या जुजु अलिक सुन्दर (Alika Sundara) या नाँ नं दुथ्याःगुलिं भारतपिने ताःताःपाःगु देशय् तक नं बुद्धधर्मयात फैले यानाः बुद्धधर्मयात विश्वया धर्मया मान्यता बीकेगुली धर्माशोक महाराजाया तधंगु ऐतिहासिक योगदान दुगु तथ्य प्रष्ट जू ।^{३६} अशोकं निर्माण याःगु पाटली पुत्रया अशोकाराम विहारे हे ६० द्रः भिक्षुपिं च्वनीगु व्यवस्था दुंगुलिं उगु व विहार गुलि गपाय्धं ज्वी अथें हे अनुमान याये फैगु जुल ।

स्वंगु संगायना याये माःगु कारण

जम्बूद्वीपया एकछत्र अधिकारी एक राजाया पद प्राप्त सम्राट अशोकं बुद्धधर्म ग्रहण यानाः थःगु सम्पूर्ण शेष जीवन हे बुद्ध शासनयागु उन्नति, वृद्धि व विकासया निम्ति सोत्साह सहर्ष अर्पण यानाः शुद्ध बुद्धधर्मया प्रचार प्रसारया ज्या याना यंकुलिं सम्राटया संरक्षणया कारणं नं तत्कालीन् भारते हे बुद्धधर्मया तच्चतं महिमा वृद्धि जुयाः उन्नति जुया वल । परिणाम स्वरूप मगध साम्राज्ये व राजधानी पाटलीपुत्र्य थासं थाय् बुद्ध विहार व संघारामत निर्माण जुयाः इलंदः श्रावक भिक्षुपिं निवास याडगु जुया वल । भिक्षुपिनिप्रति जनमानसे आपालं आदर, गौरव व श्रद्धा विकसित जुया वःगुलिं बुद्ध शासने प्रवजित ज्वीपिं लोकजनपिनि संख्या वृद्धि जुया वःथे बुद्ध विहारत मान सम्मान, आदर गौरव, लाभ सत्कारया केन्द्र नं जुया वःगु जुल । थुकिं यानाः मिथ्यादृष्टिया अनुयायीपिनि लाभ सत्कार, श्री यश, पाःजुजुं वनाः हानी जुया वनीगु स्वाभाविक जुल । उकिं बुद्ध शासनयागु महत्तायात स्वीकार यानाः सद्धर्मया अनुशरण यायेगु तात्तुनाः मखु श्रावक भिक्षु जुल कि प्राप्त ज्वीगु मान सम्मान, लाभ सत्कार व दान दक्षिणया प्रलोभने आकर्षित जुयाः बुद्धधर्मस श्रद्धा मद्दुपिं मिथ्यादृष्टिपिं नं भिक्षुसंघय् प्रवजित ज्वयेगु थाले यात धाःसा भिक्षुसंघं प्रवज्या मब्बसां थःथःम्हं हे केश मुण्डन यानाः काषाय वस्त्र चीवर धारण यानाः अनेक छलकपटपूर्वक भिक्षु जुयाः संघय् दुत्यंबयेगु व जिपिं नं तथागतया शिष्य भिक्षुपिं खः धकाः यःयःथे नियम यानाः हाला सनाः नयाः त्वनाः सनाज्वीपिं भिक्षुपिं आपालं वृद्धि जुया वल । सद्धर्मयात असद्धर्मं, सत्यमार्गयात असत्मार्गं धका तथागतयागु शिक्षापदयात उल्टापुल्टा यानाः उपदेश बियाः बियाः उपासक उपासिकापिन्त थःथःपिनि जजमान धकाः नाला कया ज्वीपिं थुपिं नक्कली भिक्षुपिसं भिक्षुसंघयागु हे बदनाम यायेगु ज्या याना हल । अशोकाराम विहारे हे थुजापिं भिक्षुपिं इलंदः दुत्युं वःगुलिं^{३०} शुद्ध श्रावक भिक्षुपिसं इमित संघ धका मान्यता मब्ब । थुजागु विकृति खनाः दिक्क जुया बिज्याम्ह धर्माशोक सम्राटया गुरु जुया बिज्याम्ह भिक्षु मोगगलिपुत्र तिस्य महास्थविरं भिक्षु महिन्द्रयात संघया अभिभारा लः ल्हानाः थः याकःचा हे अशोकाराम त्वताः अहोगङ्ग धयागु पर्वतस च्वे बिज्यागु जुल । उकिया निम्ति आर्यसंघ भिक्षुपिसं विनय नियमया विरुद्धपिं तैथिक भिक्षुपिं नापं च्वनाः उपोसथ पवारणादि याये मजियाः जुजुं दयेका ब्यूगु अशोकाराम विहारे हे न्हय् (७) देँ तक उपोसथ पवारणादि कर्म चले मज्या वन । भिक्षुसंघया दुने धर्मय् विवाद जुयाः उपोसथ कर्म तक चले मज्या च्वंगु समाचार न्योम्ह सम्राट दुःखी जुयाः अमात्य छम्ह खटे यानाः संघयात मिले याकेत छ्वलं जां मद्दुम्ह अमात्यं शुद्ध भिक्षुपिन्त हे शिरच्छेदन यानाः अःखः पाप कर्म याःगु जुयाः लिपा अहोगङ्ग पर्वतस बिज्यानाच्च्वेम्ह गुरु भिक्षु मोगगलिपुत्र तिसस महास्थविरयात निमन्त्रणा यानाः शुद्ध बुद्धया यथार्थ जानबारे थःम्हं नं सयेके सीकेगु ज्या याःगु

जुल । अले सम्राट अशोक थः स्वयं अशोकाराम विहारे वनाः थी थी वाद, मत व दृष्टिकोण दुपिं भिक्षुपिन्त मुंकाः अलग अलग पुचःस छुटे यानाः भदन्त मोगगलिपुत्र तिस्स महास्थविरया समीपे थी थी पुचःया भिक्षुपिं पुचः पुचः दुकयाः तथागतया वाद छु खः धका न्यौं न्यौं ठीक उत्तर बी मफुपिं तैथिक भिक्षुपिन्त अलग तथाः श्वेत वस्त्र पुंका विहारं पितुना छ्वःगु जुल । अनं तथागत कर्मवादी एवम् विभज्जवादी खः धकाः सही लिसः बीफुपिं शुद्ध भिक्षुपिं जक बांकी जुसेंलि आः धाःसा शासन परिशुद्ध जुल धकाः सीकाः भिक्षुसंघपिन्त भिक्षु विनय नियम कथं उपोसथ पवारणादि छु याना बिज्याय् माःगु खः याना बिज्याहुं धका विन्ति यासे संघ उपोसथ कार्य संचालन ज्वीगु वातावरण व व्यवस्था मिले याना व्युग जुल ।

तृतीय संगायना

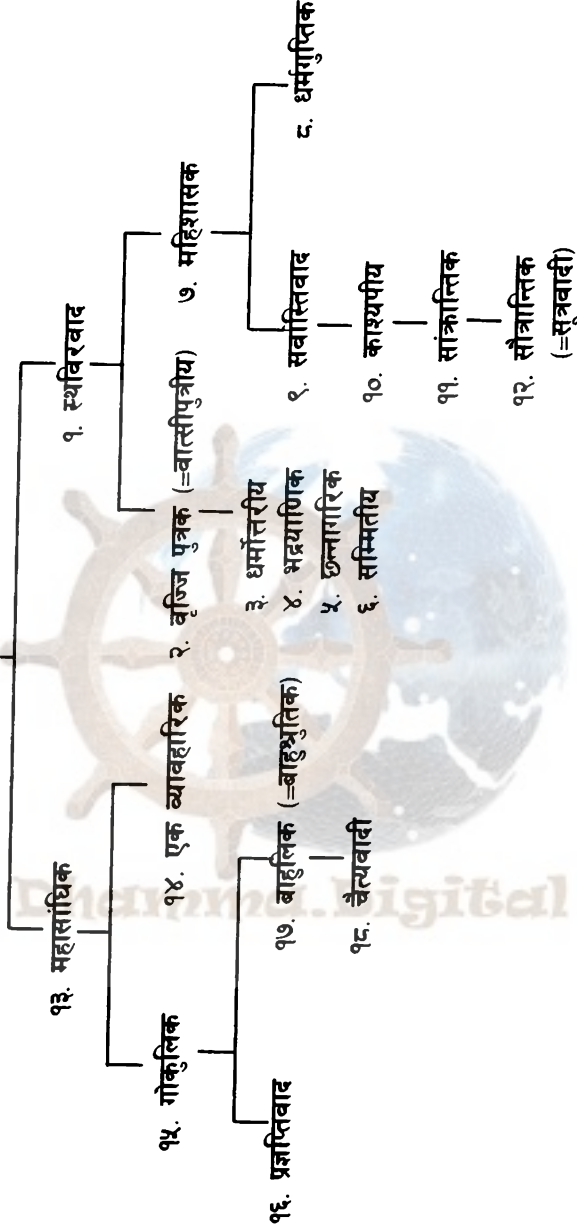
थुलि जुसेंलि आयुष्मान् मोगगलिपुत्र तिस्स महास्थविरं भिक्षुसंघपिनि मध्ये बिज्यानाः धर्म संवादयासे अनेक प्रकारयापिं धूर्तवादिपिं भिक्षुपिन्त हटे यानाः गुगु खः सकल लोकयात हित सुख, कल्याण ज्वीगु, ज्ञानी पण्डितजनपिसं सेवन याये योग्य जुयाच्चंगु सर्व दुःख अन्त ज्वीगु तथागतयागु शुद्धगु सद्धर्म बुद्धवचन च्यागू प्रकारया मातिका कथावस्तु व्याख्यान याना बिज्यात । लिपा लिपा तथागतया शासने हाकनं अनावश्यक विवाद मवयेमा धयागु मने तथाः लखौं लख भिक्षुपिं दुगु मध्ये पटिसम्भदा प्राप्त त्रिविद्या, षडभिज्ञा व त्रिपटक घर जुयाच्चंपि द्वःछिपिं अरहन्त भिक्षुपिं ल्ययाः न्हापा न्हापायापिं महाकाश्यप महास्थविर, महायश महास्थविरपिसं प्रथम व द्वितीय संगायना याना वंथे अशोकाराम विहारे हे तृतीय संगायना यानाः सम्पूर्ण बुद्धवचनयागु आवृत्तिया ज्या बु.सं. २३५ जेष्ठ मासनिसें आरम्भ यानाः माघ महीना गुलातक्क धर्म, विनय व अभिधर्मया संगीति पुनरावृत्ति यानाः तृतीय संगायना पूर्ण यागु जुल ।^{३८} भारतीय विद्वान् आचार्य चतुसेनया मान्यता कथं त्रिपिटकयात तृतीय संगायनां लिपा हे न्हापां लिपिबद्ध याःगु खः ।^{३९}

सम्राट अशोकया शासन काले बुद्धधर्मया अनेक सम्प्रदाय

भगवान् बुद्धं कना बिज्याःगु शुद्ध बुद्धधर्मस भविष्ये विवाद, विकृति व विकार उत्पन्न मज्जीमा धका भिक्षु महासंघं समय समयले योग्यपिं समर्थवान्पिं भिक्षुपिं ल्ययाः ल्ययाः बुद्धया निर्वाण जूगु वर्षनिसें हे सम्पूर्ण बुद्ध वचनयात मुंकाः छलफल यानाः पुनः पुनः आवृत्ति यानाः प्रथम संगायना, द्वितीय संगायना व अशोकया शासनकालय् वयाः हाकनं तृतीय संगायना यानाः त्रिपिटकया संग्रहयाःगु जूसां बुद्धं कना बिज्याःगु विनयया गुलिखे पक्षयात कयाः शुरू जूगु विवादया कारणं बुद्धधर्मया संघय् विखण्डन व विघटन वयाः द्वितीय संगायनाया ईलय् हे

थेरवादी निकाय व महासांघिक निकायया नामं अलग अलग निकाय खडा जूगु खँ च्वय् प्रष्टयाये धुंगु दुसा अशोक महाराजाया शासनकालय् सम्पन्न जूगु तृतीय संगायनाया ई थ्यौबले स्थविरवादया निकायपाखें विभाजित जुयाः चिःचीःधुंगु १२थी थी थी निकायपिं व महासांघिक निकायपाखें कुचा दलाः विभाजित जुयाः ६थी थी थी निकायपिनिगु अस्तित्व खने दयेधुंकूगु खने दत । धार्थ्ये धाये माल धाःसा भिक्षु महाकाश्यप महास्थविरया नेतृत्वय् राजगृहस न्हापां जूगु प्रथम संगायनायात उगु हे वखते भिक्षु पुराण महास्थविरं अनुमोदन मयाःगु खने दुगुलिं बुद्धधर्मय् स्वतन्त्र मत व अनेकताया वीजारोपण व हे सालनिसें शुरू जूगु प्रष्ट जू ।^{१०} बुद्ध महापरिनिर्वाणया सच्छि दँ लिपा कालाशोक जुजुया पालय् वालिकारामे जूगु द्वितीय संगायनालिसे असहमत जूपिं भिक्षुपिसं थःपिनिगु अलग हे सम्मेलन कौशाम्बी आयोजना यानाः गुगु महासांघिक निकाय खडा याःगु खः, थ्व हे महासांघिक निकाययात हे विद्वत्त्वर्ग लिपा खडा जूवःपिं महायान वत्सिपुत्रीय आदि निकायया जन्मदाता माने याःगु खने दु । अशोकया राज्यकाल थ्यौबले धर्म व विनय नितानाया विषय भिन्न मत तइपिं निकायपिं दये धुंकूगु कारण कमसेकम १८थी बौद्ध निकायपिं दये धुंकूगु खने दत । तृतीय संगीतिया अवसरे थेरवादी विभज्जवादी श्रावकपिनिगु मतयागु प्राधान्यता दुगु कारणं तृतीय संगीतिनाप असहमत जूपिं सर्वास्तिवादीपिं लिपा विस्तारं काश्मिरपाखे बसाइँ सरे जुयावंगु खने दत । तृतीय संगायनास संग्रह जूगु धर्म, विनय व अभिधर्म - त्रिपिटकस विभज्जवादया प्राधान्यता दुगुलिं तृतीय संगीति लिपा भिक्षु महेन्द्रं श्रीलङ्का वना थ्व हे थेरवादया त्रिपिटकयागु प्रचार याःगु जुल ।^{११} अशोकारामे ई. पूर्व २६१ स जूगु तृतीय संगायनास न्हापानिसें चले जुयाः वयाच्चंगु थेरवाद निकायया निम्ति हे अलग सभा यानाः संगीति याःगु खः ।^{१२} महावंश, श्रीलङ्काया वंशावली^{१३} स उल्लेख कथं व राहुल सांकृत्यायनया पुरातत्व निबन्धावली कथं अशोकया शासनकालय् हे^{१४} बुद्धया धर्मय् च्वय् च्वयार्थे १८थी अलग अलग निकाय खने दये धुंकूगु जुल ।

बुद्ध धर्म

परन्तु डा. विलियम मोन्तगोमेरी माकाभर्नया विचार कथं महासांघिक निकायया गुंगू सम्प्रदायस विभाजित जूवंगु खनेदुसा स्थविरवादया निकाय मिंछगू निकायस क्चाः दलाः विभाजित जूवंगु खः । वयागु विवरण अनुसार महासांघिक निकायया (१) मूलमहासांघिक, (२) एकव्यवहारिक, (३) लोकोत्तरवादी, (४) कौस्कुल्लक, (५) बहुश्रुतीय, (६) प्रज्ञप्तिवादी, (७) चैत्यशैल, (८) अपरशैल, (९) उत्तरशैलनिकायस विभाजित जूवंगु खने दुसा स्थविरवादया, (१) हैमवन्त अर्थात् शुद्ध स्थविरवाद, (२) सर्वास्तिवाद, (३) वात्सिपुत्रीय, (४) धर्मोत्तरीय, (५) भद्रयानिक, (६) सम्मितीय, (७) सजागारिक, (८) महिशासक, (९) धर्म गुप्तीय, (१०) काश्यपीय व (११) सौत्रान्तिक निकायस विभाजित जूवंगु दु ।^{४५}

तृतीय संगायनाया लिपा विभिन्न देशय् धर्मदूत

आधुनिक इतिहासकारपिनिगु मान्यता कथं ई. पूर्व २४८ बु.सं. २३५ स सम्पन्न जगु तृतीय संगीतिया लिपा अशोक महाराजाया शासन कालय् देश विदेशेतक बुद्धधर्मयात प्रचार यायेत भारतपिने नं धर्मदूतपिन्त छवयाः बुद्धधर्मया प्रचार याःगु जुल । उगु बखते मध्यान्तिक स्थविरयात कश्मीर व गन्धार (पाकिस्तान) राष्ट्रे छवःगु खःसाः महारक्षित स्थविरयात यवन देश (मिश्र, सिरिया, यूनान आदि), मध्यम स्थविरयात हिमाली प्रदेश, धर्मरक्षित स्थविरयात अपरान्तक (गुजरात), महाधर्मरक्षित स्थविरयात महाराष्ट्र, महादेव स्थविरयात महिसमण्डल (मैसूर), रक्षित स्थविरयात वनवती (उत्तर कन्नाडा), सोणक व उत्तर स्थविरपिन्त सुवर्णभूमि (म्यान्मार), व महिन्द्र व संघमित्रा स्थविरपिन्त ताम्रद्वीप श्रीलङ्कास छवःगु खः । अशोककालीन् शिलालेख अनुसार अशोक महाराजां कोला, पण्डे, सत्तियापुत्त, केरालापुत्त व ताम्रपर्णी द्वीप (श्रीलङ्का) थें जाःगु विदेश भूमिस नं धर्मदूतपिं छवःगु उल्लेख दु सा अशोकं सिरियाया जुजु एन्तिकोस, मिश्रया जुजु तुरामाया, म्यासेडोनियाया जुजु अन्तिकिनी, एपिरसया जुजु मग व सिरिनेया जुजु अलिक सुन्दर याथाय् धर्मदूतत छवःगु अभिलेखित जुयाच्चंगु दु ।^{४६} सम्राट अशोकया पुत्र महिन्द्र स्थविरं श्रीङ्गाय् बुद्धधर्मयात सुप्रतिष्ठित याना थकूगुलिं इतिहासे उबलेंनिसे हे श्रीलङ्का स्थविरवाद धर्मया छगू मू केन्द्र हे जुया वल ।

सर्वास्तिवाद निकायपिसं अलग संगीति

अशोकारामे जगु तृतीया संगीतिं पितना छवःपिं सर्वास्तिवाद निकायधर भिक्षुपिसं नालन्दाय् वनाः थःपिनिगु सर्वास्तिवाद निकाययागु बिस्कं हे संगीति याःगु जुल । उबलेसानिसें नालन्दा सर्वास्तिवादी भिक्षुपिनिगु केन्द्र हे जुया वल ।^{४७}

बुद्धधर्मया विस्तारे अशोक

शाक्यमुनि तथागतं मूलतः जम्बूद्वीपया मध्यदेशया क्षेत्र्य चारिका यायां निस्वना थका बिज्यागु बुद्धशासनयात भारतया कुंकुलामे सीमाना प्रदेशतकं जक मखु भारत पिने म्यान्मार, श्रीलङ्का, युनानी देश त लगायत विदेशेतकं प्रचार यानाः सम्राट अशोकं बुद्धधर्मया प्रचार प्रसारे तधंगु ऐतिहासिक योगदान बियावंगु जुल । बौद्ध साहित्यया कथं सम्राट अशोकं हे कश्मीरे श्रीनगर व नेपालय नं देवपतन नगरया स्थापना यानावंगु जुल ।^{४८} थः पिता अशोक महाराजानापं नेपालया तीर्थयात्राय वयाः नेपाले हे स्थायी रूपं बसोबास यानावँम्ह अले थःगु नामं चारुमती स्तूप व चारुमती विहार, चायबहिल दयेका वँम्ह निर्मात्री राजकुमारी चारुमती निश्चित रूपं सम्राट अशोकया पुत्री खः धयागु तथ्ययात अशोकया राजवंश मौर्यवंशयागु वंशवृक्षय अशोकया पुत्रीया रूपय संघमित्रा व चारुमतीया नौं नं दुगुलिं पुष्टि यानाच्चंगु दु । जम्बूद्वीपया एक राजाया पद दुम्ह सम्राट अशोक ४२ दँ तक राज्य यानाः ६२ दँया वैशय परलोक जग्गु जुल ।^{४९} परलोक ज्वी न्हयः अन्तिम बार सम्राट अशोकं थःके दुगु अम्बः १ नं भिक्षुसंघयात दान यानावंगु खः । थ्वहे अम्बःया दानया महत्त्व क्यनेत पाटलीपुत्र नगरे अमलका चैत्ययागु स्थापना यानातःगु दु । ईस्वीया न्हयगू शदी भारतया तीर्थयात्राय वःम्ह चिनीया यात्री ह सुयन त्साङ्गं (ई. सन् ६२९-६४३) पाटलिपुत्र नगरे संघाराम विहारया लिक्कसं अमलका (अमला) अर्थात् अम्बः चैत्य नाँयागु चैत्य खँगु विवरण च्वयावंगु नं दु । वर्तमान पटना शहरया गोलघर हे वास्तवे थ्व अम्बः चैत्य खः धयागु विज्ञपिनिगु धापू दु ।^{५०}

अशोकं लिपा

धर्माशोक जुजुया पालय बुद्धधर्म भारतया विभिन्न प्रदेशे बाँलाक फैले जुयावंगु जूसां अशोकया उत्तराधिकारीपिसं थ्व शासनयागु संरक्षण व विकासे खास हे छुँ योगदान याये मफया वंगु कारणं धर्माशोक सम्राटं लिपा भारतया गां गामय, जनपद जनपदय, नगर महानगरे जाज्वल्यमान ज्वीक अशोकं च्याका थकगु बुद्धधर्मया मत बुलुहुँ बुलुहुँ बुलुया वनाः भारतया पूर्वोत्तरपाखे न्हास जुजुं वन । अथेसां पश्चिम उत्तर दिशापाखे धाःसा बुद्धधर्मया विकास जुयां च्वन ।

अशोक जुजु मदयाः निगू शताब्दीया दुने भारतया उत्तर पश्चिम खण्डयात उपनिवेशवादी यवन (ग्रीक) जातिपिसं कब्जा याःसां ग्रीक जातिपिसं बुद्धधर्मस तच्चवंतं श्रद्धा तःगुलिं भारतया पश्चिम उत्तरपाखे बुद्धशासन जाज्वल्यामान हे जुयाच्चंगु खः । ग्रीक जुजुया परम्परागत वंशय च्वंम्ह ई. पू. सच्चि व न्येदँ (ई.पू. १५०) पाखे जुजु जूम्ह मिनान्दर धयाम्ह जुजु मिलिन्दं भिक्षु नागसेन स्थविरनापं धर्म विषये छलफल यानाः उपदेश न्यांगु बखते बुद्धधर्मस अतिप्रसन्न जुयाः थुगु धर्मय हे दीक्षित जुयाः जुजु मिलिन्द छम्ह शासनदायक तकं जुया वन ।^{५१} थुम्ह हे जुजुं भिक्षु नागसेननाप याःगु धार्मिक छलफलया कृति

मिलिन्द प्रश्न नाँया ग्रन्थ गुगु खः व ग्रन्थ त्रिपिटकया दुने मलाःगु जूसां मिलिन्द्रप्रश्न धयागु ग्रन्थ बुद्धधर्मया इतिहासे धर्मया छगू अनमोल ग्रन्थरत्न हे जुयाच्चंगु तथ्य सकस्यां स्युगु हे जुल । थेरवादी त्रिपिटक ई.पूर्व छगू शदीया कालतक दुने निश्चित रूपं हे पालिभाषं लिपिबद्ध ज्वी धुंकूगु खः श्व खँय् छुं शंका मदु धयागु मत श्री पिटर देला शान्तिनाँ व्यक्त यानातःगु दु ।^{४२}

इस्वी सम्बत् २५ दँ थ्योबले मिलिन्द जुजुं राज्य चले यानाच्चंगु देशयात कुशान जातिपिसं ल्वानाः त्याका काल । ई. सम्बत् ७८ दँय् थ्यंकाः कुशान वंशया दकले प्रख्यातम्ह जुजु कनिष्क (ई. सन् ७८-१०१) राजगद्दी च्वंगु जुल । थुम्ह जुजुं गंगाया आसपासे च्वंगु देशत छगू ल्युं मेगु ल्वाल्वां त्याकाः मगध देश समेत कब्जा याना काल । थुगु प्रकारं आपालं देशत ल्वाल्वां त्याकु त्याकुं आपालं हिबाः न्ह्याके धुंकाः धर्माशोक जुजुथें संवेग उत्पन्न जुइकाः सम्राट कनिष्कं नं बुद्धया शान्ति धर्मय् श्रद्धा वयेकाः बुद्धधर्मस दीक्षित जू वल । अले धर्माशोक जुजुथें बुद्धधर्मया प्रचार यायेत आपालं ज्या याना वन । उकिं सम्राट कनिष्क यात “द्वितीय अशोक” नं धाइगु जुल । कनिष्क जुजुं बौद्ध संगायनां लिपा काश्मीरयात हे बौद्धसंघयात दान याना वन । थुम्ह हे सम्राट पेशावरे ४०० फूट तःजागु कनिष्क स्तुप व श्वया नापं कनिष्क महाविहार नं दयेका वंगुजुल ।^{४३} सम्राट कनिष्कं नं विश्वय् धर्म प्रचार यायेत गुगु कुतः याना वन व हे कुतःया परिणाम स्वरूप चीन, मंगोलिया, मंचुरिया, कोरिया, भियतनाम, जापान व तिब्बतयनापं लिपा बुद्धधर्म विस्तार व प्रचार जुयावंगु जुल ।^{४४} ई. सन् ७८ दँ थ्योंगु समयतकया बखते थेरवाद निकाय व मेगु बौद्ध निकायतय् दशवी आपालं हे मतभेद उत्पन्न जुया वने धुंकूगु खः । उकिं ईस्वीया प्रथम शताब्दीया सम्राट कनिष्कया शासनकालय् ई.सन् १०० स स्थविरवादपाखें हे विभाजित जुयाः वयाच्चंगु बौद्धनिकाय मूल सर्वास्तिवादि, भिक्षुपिसं कुण्डल वन विहारे ५०० पिं भिक्षुपिं मुनाः भिक्षु वसुमित्रया सभापतित्व व आचार्य अश्वघोषया उपसभापतित्वे गान्धारे तःधंगु बौद्ध सम्मेलन यात ।^{४५} श्वहे सम्मेलनय् इमिसं थःपिनिगु वाद व मान्यता कथंया सूत्र पिटक, विनय पिटक व अभिधर्म पिटकयागु संगायनायाःसे “विभाषा” नाँ यागु १/१ लाख श्लोक दुगु टिका संस्कृत भाषां च्वःगुलिं इमित लिपा वैभाषिक नं धायेगु यात । महायानीपिसं सम्राट कनिष्कया शासनकालय् जूगु थुगु बौद्ध संगीतियात हे बुद्धधर्मयागु चतुर्थ संगायना धका मान्यता ब्युसां थेरवाद निकाय नं थुगु सभायात चतुर्थ संगीति कथं समर्थन मयाःगु जुल ।^{४६} जुजु कनिष्कया समयनिसें हे बौद्धग्रन्थत बुद्धिजीवी वर्गपिनिगु भाषा जुयाच्चंगु संस्कृत भाषां अनूदित जूगु खः । जुजु कनिष्कयागु कालनिसें हे न्हापालाक बुद्धमूर्ति दयेकाः पूजा यायेगु चलन नं चले जुया वल । सम्राट कनिष्कया राज्यकालय् “गान्धार कला” यागु खूब विकास जगु खः । लिपा गुप्तकालं (ई.सन् ३२०-६०६) या समये थ्यंकाः कला व साहित्यया अझ उपो

विकास जूगुलिं गुप्तकालयात सुवर्ण युग नं धायेगु यात ।^{५७} ईस्वीया प्रथम शताब्दी श्यौंगु इतिहासया श्व कालतक श्यौबले हे बुद्धोपदेशित निर्वाण धर्मयात बुद्धयान, प्रत्येक बुद्धयान व श्रावक यान धका मान्यता बीगु चलन वये धुंकूगु खः । अले सम्राट कनिष्कया शासनकालनिसें हे बुद्धयानया मार्ग अबलम्बन याइपिं बौद्धपिसं थःपिन्त महायानी धायेगु नं थालेयाःगु जुल ।^{५८} जुजु कनिष्कया शासन कालय् जूगु संगायना लिपा थःपिनिगु त्रिपिटकयात ताम्रपत्रस कियाः छगू स्तुपया दुने स्वथना ब्यूगु दु धाइगु खः । किन्तु व ताम्रपत्रया त्रिपिटक आःतक नं गनं गुगु स्तूपस दुगु खः ल्वीके फुगु मदुनि ।^{५९} सम्राट कनिष्कं हे बुद्धयागु किपाः दुगु मुद्रा नं चले याःगु खः ।^{६०} सम्राट कनिष्कया शासनकालनिसें बुद्धधर्मया इतिहासे महायानी निकायया गतिविधितयगु प्रसंग पिदने धुंकूगु दु ।^{६१} सम्राट कनिष्कं लिपा अशोकथे बुद्धधर्मयागु प्रचार प्रसार याइम्ह जुजु हर्षवर्द्धन भारते इस्वीया न्ह्यगू शदीस उदय जुल । सम्राट हर्षवर्द्धनं न्यादँय् छको विशाल बौद्धसभाया आयोजना यासे बुद्धधर्मया प्रचार याना वन । अले सम्राट अशोक व सम्राट कनिष्कथे सम्राट हर्षवर्द्धन नं बुद्धधर्मस शासन दायक जुया वन ।^{६२} सम्राट धर्माशोकयागु शासनकाल अर्थात् इस्वी पूर्व स्वंगूगु शदी हे (ई.पू. २६९) बुद्धधर्म थी थी १८ निकाय व सम्प्रदायस कुचा कुचा दलाः विभाजित ज्वी धुंकूगुलिं उगु वखते हे खने दये धुंकूगु महासाधिक व सम्मितीय निकायपाखें निःसृत जुया वःगु सम्मितीय चैत्यवादी (महासाधिक) निकायपाखें ईस्वी पूर्व छगू शदीया समयतकया दुने उत्पत्ति ज्वी धुंकूगु अन्धक सम्प्रदायपाखें विभाजित जुयाः वःगु वैपुल्य, पूर्व शैलीय, अपर शैलीय, राजगिरिक व सिद्धार्थक निकायपाखें विकसित जुयाः इस्वीया प्रथम शताब्दी श्यौबले महायान सम्प्रदाय दयावःगु खः ।^{६३} थुगु सम्प्रदाययात कुषाण सम्राट कनिष्कया पालय् (ई. ७८-१०१) हे महायान धका धाये धुंकूगु खँ च्वय् नं धाये धुंगु दु । थुगु हे ईलय् पाखे प्रज्ञापारमिता व सद्धर्म-पुण्डरिक सूत्रथे जाःगु महायानी ग्रन्थतयेगु रचना जूगु खः । सद्धर्म पुण्डरिक सूत्रला ई.पूर्व प्रथम व इस्वीया प्रथम शताब्दीतक जीवित दुम्ह भिक्षु मञ्जुश्री नं च्वःगु खः धका टि. डब्लु. राइस डेभिड नं थःगु बुद्धधर्मयागु अंग्रेजी भाषाया ग्रन्थ (सन् १९१२, पृष्ठ २०२) य् च्वयावंगु दु । लिपा निगूगु शताब्दी नागार्जुनं (ई. १७५) प्रज्ञापारमितापाखें हे शून्यताया सिद्धान्त प्रतिपादन याःगु खः ।^{६४} नागार्जुनं हे माध्यमिक कारिका, युक्ति षष्ठिका, प्रमाणविध्वंसन, उपाय कौशल्य व विग्रह व्यावर्तनी धयागु संस्कृत भाषं महायानी ग्रन्थत च्वयावंगु दु ।^{६५} महायानपाखें हे विकसित जुया वयाः कालान्तरे तन्त्रयान, मन्त्रयान, सहजयान, वज्रयानया उत्पत्ति जुया वःगु खः ।

श्रीलङ्काय् चतुर्थ संगायना

श्रीलङ्काय् जुजु वट्टगामिनी अभय (ई.पू. १०१-७७) या शासनकालय् तच्चकं अनिकाल जुल । उकिं अनिकालं लिपा बुद्धशासनयात चिरस्थायी याना तयेत ई.पू. ७९ पाखे श्रीलङ्काया आलोक विहारे भिक्षु रक्षित

महास्थविरया नेतृत्वय् ५०० पिं भिक्षुपिं मुनाः धर्म, विनय व अभिधर्मया संगायना यानाः सच्छिको तक त्रिपिटक आवृत्ति यानाः त्रिपिटकयात शुद्ध याःगु जुल । अनं सम्पूर्णं त्रिपिटकयात ताडपत्रस च्वयाः लिपिबद्ध यायेगु ज्या नं सम्पन्न जुल । ताडपत्रस पालिं त्रिपिटक लिपिबद्ध याःगु थ्व हे न्हापांगु बार खः धयागु आपालं इतिहासकारपिनिगु मत दु । थ्व ताडपत्रया त्रिपिटक श्रीलङ्काय् आःतकं नं दयाच्चंगु हे दु । थौं विश्वय् पालि भाषाय् सुरक्षित जुया वयाच्चंगु त्रिपिटक थ्व हे ताडपत्रस च्वयातःगु त्रिपिटक हे अनुसार खः धयागु नं विद्वान्पिनिगु धापू दु ।

बर्माय् पञ्चम संगायना

म्यानमारया जुजु मैण्डुंया संरक्षकत्वय् बर्मा (वर्तमान म्यान्मार) या मांडले च्वंगु राजदरबारे २४०० भिक्षुपिं मुनाः ई. सन् १८७१ स न्याकोगु संगायना जुल । थ्व हे बखतय् दको हे त्रिपिटकयात ७२९ दुरु ल्वहँस कियाः सुरक्षित याना बिल । थ्व दुरु ल्वहँस कियातःगु त्रिपिटकयात आः नं मांडले लिक्कच्चंगु कुथो दाच विहारे मन्तसें खंके फुनि ।

बर्माय् खुकोगु (छट्ठ) संगायना

नीगूगु शताब्दी वयाः बर्मा व श्रीलङ्का वृटिश उपनिवेशपाखें स्वतन्त्र जुसेलि बर्मा व श्रीलङ्काय् निगू हे देशय् बुद्धधर्मया अभ्र उपो उन्नति, बृद्धि व विकास जुया वल । भगवान् बुद्ध महापरिनिर्वाण जगू नीन्यासः दँ क्योगु उपलक्ष्यय् म्यानमारया राजधानी रंगून (आः यांगोन) स सन् १९४४ स भिक्षु रेवतया सभापतित्वे २५०० पिं भिक्षुपिनिपाखें छट्ट (खुकोगु) संगायना याःगु जुल । उगु बखते बर्माया राष्ट्रपति बा ऊ व प्रधानमन्त्री ऊ नुपिं संरक्षक जुया दीगु खः । थ्व संगायनाय् श्रीलङ्का, बर्मा, थाइलाण्ड, कम्बोडिया, लाओस व अंग्रेजी लिपी दुगु पालि त्रिपिटक ग्रन्थत समेत मिले यानाः संशोधन यानाः त्रिपिटकया संगायना याःगु खः । थुगु प्रकारं संगायना याये धुंकाः संशोधित त्रिपिटक सहित अर्थ कथाया ग्रन्थत नापं धमाधम मुद्रण हे यायेगु ज्या शुरू जुल ।^{६६} स्थविरवादी बौद्ध परम्परां भारते जगू प्रथम, द्वितीय व तृतीय संगायना, श्रीलङ्काय् जगू चतुर्थ संगायना व बर्मा देशय् जगू पञ्चम व छट्ट संगायनायात हे जक आधिकारिक मान्यता प्रदान याना वयाच्चंगु दुगुलिं बुद्ध सम्बत् २५०० स रंगूने जगू संगायनायात हे आधिकारिक रूपं थेरवादी त्रिपिटकया छट्ट संगायना धका ठहर जुयाच्चंगु खः ।

बौद्ध इतिहासे मेमेगु संगायनाया चर्चा

परन्तु बुद्धशासनयागु संरक्षण, सम्बर्द्धन व प्रबर्द्धन यायेगु कुतःया क्रमय् विभिन्न देशय् थ्वयाँ न्हापा लिपा नं पटक पटक संगायना जगू चाहिं मदगु मखु । थुजागु संगायनायागु उदाहरणयात माला स्वयंभूले श्रीलंकाया जुजु

देवानांप्रिय तिष्य (ई. पू. २४७-२०७) यागु संरक्षकत्वे थुपाराम विहारे ख्वीद्वः (६०,०००) भिक्षुपि मुनाः याःगु संगायना, ई.पू. १०८ पाखे श्रीलङ्काय् हे जुजु महानामया शासनकालय् याःगु संगायना, तिब्बतय् ई. सन् १०५० स आचार्य दीपंकर श्रीज्ञानया पाखे याःगु संगायना, थाइलाण्डे ई. सन् १४८२-१४५६ पाखे जुजु जूम्ह जुजु श्रीधर्म चक्रवर्ति तिलोकया पालय् जूगु संगायना व थाइलाण्डया हे राजधानी बैकके ई. सन् १७८७ पाखे दच्छि बिकाः याःगु संगायना मल्वीगु मखु । थाइलाण्डया पुलांगु राजधानी अयोध्याय् मिं नयाः ध्वस्त जूगु हुनिं बुद्धशासनयात हाकनं तिबः बीत बैकके ई. सन् १७८७ पाखे उगु संगायना जूगु खः धयागु विज्ञजनपिनिगु धापू दु ।

अथे नं थौया विश्वं मान्यता बिया वःगु थेरवादी त्रिपिटकया संगायनाया खँ न्हयथने मालीबले च्वय् धया वयाथेँ भारते जूगु स्वंगु संगायना, श्रीलङ्काय् जूगु छगु संगायना व बर्मा देशे जूगु निगु संगायनायात हे जक आधिकारिक रूपं संगायना धया वयाच्चंगु दु ।^{६७} थेरवादी विश्वं आधिकारिक संगीतिया कथं मान्यता बिया वयाच्चंगु थ्व खुगूगु हे बौद्ध संगायनां नं थेरवादी त्रिपिटक कथंया बुद्धवचनयात छुं हे थपघट संशोधन मयासे गथे खः अथे हे साविक दर साविकया परम्पराकथं हे सुरक्षित यायेगु ज्या याःगु खः ।

महायान व वज्रयानया विकास

ईस्वीया प्यंगूगु शताब्दीयागु अन्त्यतक थ्योबले हे बुद्धधर्मया प्यंगू प्रकारया दार्शनिक सम्प्रदायत प्रख्यात ज्वी धुंकूगु खः । यथाः - १) सर्वास्तिवाद (वैभाषिक) सम्प्रदाय, २) सौत्रान्तिक, ३) योगाचार (विज्ञानवाद) व ४) माध्यमिक (शून्यवाद) या सम्प्रदाय । सर्वास्तिवाद व सौत्रान्तिक दर्शनपिं हीनयान निकायनाप सम्बन्धित खःसा योगाचार व माध्यमिक दर्शनपिं महायान अन्तर्गत लाःपि सम्प्रदायत खः । ईस्वीया न्हयगू शताब्दीतकया दुने उदय ज्वी धुंकूपिं महायानी दार्शनिक आचार्यपिं मध्ये नागार्जुन, आर्यदेव, असंग, बसुबन्धु, दिग्नाग व धर्मकीर्तिपिन्त भारतया खुम्ह अलंकारपिं धका मान्यता बियातःगु दु । ईस्वीया खुगूगु शदीया दुने महायान धर्म विकसित जुयावःगु वज्रयान धर्म प्रष्ट खने दयेकः बल । अले ईस्वीया च्यागूगु शदीनिसें झिनिगु शदीया दुने वज्रयान निकायया गाककं विकसित जुया बल । वज्रयान धर्मयागु विकास व विस्तारे ८४ सिद्धपिनिगु तधंगु भूमिका दुथेँ अन्य वज्रयानी गुरुपिं पद्मसम्भव, शान्तरक्षित, दीपङ्कर श्रीज्ञान व कमलशील आदि आचार्यपिनिगु नं आपालं मू व महत्व दुगु जुल । बौद्धधर्मया अध्ययन अध्यापन यायेगु केन्द्रया रूपय् थुथाय् तकया दुने नालन्दा, तक्षशीला, विक्रमशील व ओदन्तपुरी विद्यालयथेँ जाःगु प्रख्यात विद्यालयत दये धुंकूगु खः । किन्तु ईस्वी सन् १२०० स मुहम्मद बिन बख्तियार खिलजी (बख्तियार खिलजी) नाँम्ह मुस्मां नं भारते आक्रमण याःबले नालन्दा विश्वविद्यालययात ध्वस्त याना

बिल । मुस्मां जुजुतय्गु हे आक्रमणया कारणं भगवान् बुद्धं ४५ दै तक निरन्तर चारिका यानाः निस्वना थकूगु बुद्धधर्म भारतं लोप हे जुयावन । किन्तु भारतं बिस्यूवःपिं आचार्यपिसं समेतं यानाः महायान व वज्रयान बुद्धधर्म नेपाल व तिब्बते सुरक्षित जुयाः महायान व वज्रयान बुद्धधर्मया केन्द्रया रूपं विकसित जुयावंगु जुल ।

बुद्धधर्मय् कर्मकाण्डया प्रवेश व विकास

महायानी भिक्षुपिसं व वज्रयानी आचार्यपिं गुरुपिं सिद्धपिसं क्षुद्रानुक्षुद्र विनयया शिक्षापदयात बुद्धया जीवनं लिपा भिक्षुसंघं चाहे जूसा हीकाः व लिकयाः छुवःसां ज्यु धका स्वयं शाक्यमुनिं बुद्धं थःगु जीवनयां अन्तिम कालपाखे बियावंगु गुगु वचन खः उगु बुद्धवचनं ब्यूगु छूटयात उपोलं उपो उपयोग यासे समय, काल परिस्थिति व सामाजिक अवस्था व जनसमुदायया स्थितियात स्वयाः थःपिनिगु इच्छाकथं स्वच्छन्दरूपं उदारतापूर्वक बुद्धधर्मया नियमयागु थपघट, परिवर्तन व सुधार याना यंकेगु क्रम न्ह्याका यंकेगु शुरू याःगु जुल । फलस्वरूप महायान व वज्रयानया नामय् अनेक शास्त्र, ग्रन्थ, मन्त्र, तन्त्र, यज्ञ व विधि विधान नं थपाथप जुजुं वल । थुकिं यानाः कालान्तरे वनाः बुद्धधर्मया विकासया क्रमय् विशुद्ध अनित्य, दुःख व अनात्मवादी व अनिश्वरवादी बुद्धधर्म व दर्शनय् अनेकौं कर्मकाण्ड, पर्व पूजा, देवी देवता, मन्त्र तन्त्र, होम, यज्ञादि विधि विधानत व थ्वया सम्बन्धित गतिविधित व कृयाकलापत दुत्युवसे अनेक मतमतान्तर, वाद विवाद व दर्शन नं स्वच्चा वने फुगु खने दत ।

सन्दर्भ ग्रन्थत

- १) विशुद्धि ज्ञान दर्शन – अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रकः सुभाष प्रिण्टिंग प्रेस, यल, २०२३ वि.सं., पृष्ठ ५४, ५५ ।
- २) ऐ ऐ, ऐ ऐ, पृष्ठ ६० ।
- ३) **The Buddha and His Teachings - Narad Maha Thera, Buddhist Missionary Society, Malaysia, Fourth Edition 1988, pp. 1.**
- ४) विशुद्धि ज्ञान दर्शन – अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रकः सुभाष प्रिण्टिंग प्रेस, यल, २०२३ वि.सं., पृष्ठ ४७ ।
- ५) प्रज्ञानन्द स्मृति ग्रन्थ – आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरया च्वसु, प्रज्ञानन्द स्मृति ग्रन्थ प्रकाशन समिति, वि.सं. २०५२, पृष्ठ ५७ ।
- ६) **The Buddha and His Teachings, Narada Maha Thera, Buddhist Missionary Society, Malaysia, Fourth Edition 1988, pp. 271.**
- ७) **History of Ashoka-Charumati Stupa and Buddhism in Nepal, R. B. Vandya, Pub. Ven. Bhikkhu Tapassi Dhamma, 2006 A.D., pp. 7**

- ८) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, सन् १९५२, पृष्ठ १
- ९) Mahavamsa, The Great Chronicle of Ceylon - Prof. Wilhelm Geiger, Ph.D., Buddhist Cultural Centre, Sri Lanka, 2003 A.D, Introduction, pp. XXIV
- १०) बुद्धभूमि नेपालया समन्वयात्मक बौद्ध परम्परा - आर. बि. वन्द्य, प्र. जयराम/निर्मला ताम्राकार, वि.सं. २०६२, पृष्ठ १२३
- ११) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, सन् १९५२, पृष्ठ ३२५-३२७
- १२) बुद्ध चर्या - ऐ ऐ, पृष्ठ ४४७-४५२
- १३) बुद्ध चर्या - ऐ ऐ, पृष्ठ ४९७-४९८
- १४) बुद्धभूमि नेपालया समन्वयात्मक बौद्ध परम्परा - आर. बि. वन्द्य, प्र. जयराम/निर्मला ताम्राकार, वि.सं. २०६२, पृष्ठ १२३
- १५) ऊ नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, वि.सं. २०३६, पृष्ठ ११४-११५
- १६) ऐ ऐ - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, वि.सं. २०३६, पृष्ठ ११५
- १७) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, सन् १९५२, पृष्ठ ५११
- १८) ऐ ऐ, - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, सन् १९५२, पृष्ठ ५१५
- १९) The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Taiwan, Reprint 1998, pp. 128
- २०) विशुद्धि ज्ञान दर्शन - अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रकः सुभाष त्रिपिटंग प्रेस, द्वितीय संस्करण, वि.सं. २०२३, पृष्ठ ६६-६७
- २१) ऊ नुया मिखाय् बुद्ध धर्म संघ व बुद्ध शासन - भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, पृष्ठ १२०
- २२) Mahavamsa, The Great Chronicle of Ceylon, - Prof. wilhelm Geiger, Ph.D, Buddhist Cultural Centre, Sri Lanka, Third print 2003 A.D, pp. 20
- २३) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, सन् १९५२, पृष्ठ ५१८-५२८
- २४) ऐ ऐ, - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, सन् १९५२, पृष्ठ ५२०
- २५) Mahavamsa, The Great Chronicle of Ceylon - Prof. wilhelm Geiger, Ph.D., Buddhist Cultural Centre, Sri Lanka, Third print 2003 A.D, pp. 24.
- २६) विशुद्धि ज्ञान दर्शन - अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रकः सुभाष त्रिपिटंग प्रेस, द्वितीय संस्करण, वि.सं. २०२३, पृष्ठ ७१ ।

- २७) ऐ ऐ, ऐ ऐ
- २८) बुद्धभूमि नेपालया समन्वयात्मक बौद्ध परम्परा - आर. बि. वन्च, प्र. जयराम/
निर्मला ताम्राकार, वि. सं. २०६२, पृष्ठ ११२-११३
- २९) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, द्वितीय संस्करण, १९५२ सन्,
पृष्ठ ६
- ३०) The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Taiwan, Reprint
1998, pp. 128
- ३१) ऊ. नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर,
प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, २०३६ वि.सं., पृष्ठ १२२
- ३२) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, सारनाथ, द्वितीय संस्करण,
ई. सन् १९५२, पृष्ठ ५३१
- ३३) Mahavamsa, The Great Cronicle of Sri Lanka - Prof. Wilhelm
Geiger Ph.D., Buddhist Cultural Centre, Sri Lanka, pp. 28
- ३४) विशुद्धि ज्ञान दर्शन - अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रकः सुभाष प्रिण्टिंग प्रेस,
द्वितीय संस्करण, वि.सं. २०२३, पृष्ठ ८८
- ३५) Asoka, The Great - Madhukar Pipalayan, Samyak Prakashan,
New Delhi, 2005 A.D., pp. 55
- ३६) Asoka, The Great - Madhukar Pipalayan, Samyak Prakashan,
New Delhi, 2005 A.D., pp. 75-78
- ३७) Asoka, The Great - Madhukar Pipalayan, Samyak Prakashan,
New Delhi, 2005 A.D., pp. 79
- ३८) विशुद्धि ज्ञान दर्शन - अनु. भिक्षु प्रज्ञानन्द, मुद्रकः सुभाष प्रिण्टिंग प्रेस, २०२३
वि.सं., पृष्ठ १२७-१३९
- ३९) बुद्ध औ बुद्धधर्म (हिन्दी) - आचार्य चतुर्सेन, सन्मार्ग प्रकाशन, नई दिल्ली,
ई. सन् १९८६
- ४०) The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Taiwan, Reprint
1998, pp. 128
- ४१) The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Taiwan, Reprint
1998, pp. 129
- ४२) ऊ. नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर,
प्र. भिक्षु कुमार, वि.सं. २०३६, पृष्ठ १२६
- ४३) Mahavamsa, The Great Choronicle of Sri Lanka - Prof. Wilhelm
Geiger, Ph.D, Buddhist Cultural Centre, Sri Lanka, pp. 26
- ४४) बौद्ध दर्शन - राहुल सांकृत्यायन, सातौं संस्करण, १९८३ ई. सन्, पृष्ठ ५५
- ४५) An Introduction to Mahayan Buddhism - William Montgomery
Mc Govern, Ph.D., Sahitya Ratan Malakaryalaya, Varanesi, 1968
A.D., pp. 120
- ४६) Asoka, The Great - Madhukar Piplayan, Samyak Prakashan, New
Delhi, 2005 A.D., pp. 77-78

(३८)

- ४७) बुद्ध चर्या - राहुल सांकृत्यायन, महाबोधि सभा, सारनाथ, ई.सन् १९५२, पृष्ठ ६
- ४८) भारतीय संस्कृति - प्रो. शिवदत्त ज्ञानी, राजकमल प्रकाशन प्रा.लि., नई दिल्ली, १९४४ सन्, पृष्ठ ५१
- ४९) Asoka, The Great - Madhukar Piplayan, Samyak Prakashan, New Delhi, 2005 A.D., pp. 148, 197
- ५०) Asoka, The Great - Madhukar Piplayan, Samyak Prakashan, New Delhi, 2005 A.D., pp. 159
- ५१) ऊ. नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, वि.सं. २०३६, पृष्ठ १३४
- ५२) The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, Taiwan, Reprint 1998, pp. 130
- ५३) बुद्ध र बुद्धपछि - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति अध्ययन गोष्ठी, पृष्ठ ११३
- ५४) बौद्ध दर्पण - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०३९, पृष्ठ १०८
- ५५) ऐ ऐ - धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०२३, पृष्ठ १००
- ५६) ऊ. नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, वि.सं. २०३६, पृष्ठ १३९
- ५७) भारतीय संस्कृति (हिन्दी) - प्रो. शिवदत्त ज्ञानी, राजकमल प्रकाशन प्रा.लि., नई दिल्ली, ई. सन् १९४४, पृष्ठ ५४-५७
- ५८) नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ७३
- ५९) बौद्ध दर्पण - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०३९, पृष्ठ १००
- ६०) ऐ ऐ - ऐ ऐ, पृष्ठ १०६
- ६१) An Introduction to Mahayan Buddhism - William Montgomery Mc Govern, Ph.D., Varanasi, 1968 A.D., pp. 115
- ६२) ऊ. नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, वि.सं. २०३६, पृष्ठ १४३
- ६३) बौद्ध दर्शन - राहुल सांकृत्यायन, सप्तम संस्करण, १९८३ ई. सन्, पृष्ठ ५६-५७
- ६४) नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ७३
- ६५) बौद्ध दर्शन - राहुल सांकृत्यायन, सप्तम संस्करण, १९८३ ई. सन्, पृष्ठ ५९
- ६६) ऊ. नुया मिखाय् बुद्ध, धर्म, संघ व बुद्ध शासन - सं. भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, प्र. भिक्षु कुमार काश्यप, वि.सं. २०३६, पृष्ठ १५३, १५४
- ६७) बौद्ध दर्पण - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०३९, पृष्ठ १०१

स्वधा

नेपाले महायान धर्म व महायान व वज्रयानया ढ्हूढ्गु ञ्जन्थ

नेपालय् महायान व वज्रयान धर्मया प्रवेश

स्वयम्भू पुराणया कथन कथं अतीत तथागत विपश्ची बुद्धनिसैं आःतक थ्व हलिमे उदय जुया बिज्याःपिं न्ह्यम्ह हे तथागतपिसं नेपालया स्वनिगःया भ्रमण व स्वयम्भू भगवान्या उत्पत्ति पश्चात् स्वयम्भू क्षेत्रया परिक्रमा याना बिज्यागु खने दु । नेपालया तौलिहवा क्षेत्रया निग्लिहवाया निग्लिसागर धयागु पुखूया सिथय् च्वंगु अशोक स्तम्भ व नेपालया तौलिहवा बजारं स्वंगू त्या माइल दक्षिण पश्चिमपाखे गोटिहवास च्वंगु अशोक स्तम्भं अतीत बुद्धपिं कनकमुनि तथागत व ऋकुच्छन्द तथागतपिं नं नेपालया निग्लिहवा व गोटिहवा क्षेत्रय् जन्म जुया बिज्यागु खँ प्रमाणित यानाच्वंगु दुसा ईस्वीया प्यंगू शदीया प्रख्यात चिनियाँ तीर्थयात्री फा हिसयन (Fa Hsuan=Fa Hian=फाहियान) (ई. सन् ३९९-४९३) व ईस्वीया न्ह्यगू शताब्दीया चिनियाँ तीर्थयात्री हसुयन त्साङ (Hsuan Tsang=Yuanchwang=हुयन साङ्ग) (ई. सन् ६२९-६४३) या भ्रमण वृतान्तं निग्लिहवा व गोटिहवास्थित भगवान् कनकमुनि बुद्ध व भगवान् ऋकुच्छन्द बुद्धया जन्म थासय् अशोक महाराजां अतीत तथागतपिनिगु नामय् दयेका थकगु स्तूप नं दुगु खँ प्रमाणित जगु प्रतीत जू ।^२

नेपालया लुम्बिनी ई.पू. २४५ अथवा बु.सं. २३८ स सम्राट अशोक थःगु तीर्थयात्रा भ्रमणया क्रमय् लुम्बिनी स्वना थकगु भगवान् गौतम बुद्धया जन्मस्थल लुम्बिनी च्वंगु अशोक स्तम्भ व ई. सन् १९९२ निसैं १९९७ तक लुम्बिनीया मायादेवी मन्दिरया क्षेत्रय् जापानीतसैं याःगु उत्खननया क्रमय् गत फेब्रुअरी १९९६ स गौतम बुद्ध जन्म जगु पवित्र भूमिया चिं स्वरूपय् लुम्बिनी मायादेवी मन्दिर क्षेत्रया क्वय् जमीनय् स्थापना यानातःगु पवित्र ल्वहँ-चिं लुयावःगु ठोस भौतिक प्रमाणं शाक्यमुनि बुद्ध नेपालया लुम्बिनी हे जन्म जगु खः व वसपोलं नेपाले हे शाक्य गणराज्य कपिलवस्तुस नीगुदँया राजकुमारया जीवन व्यतीत याना बिज्याःगु खः धयागु ऐतिहासिक तथ्यया निर्विवाद कथं पुष्टि जुई धुकगु दु ।^३ डा. डानियल राइटया ल्हाती लाःवःगु नेपालया छगू प्राचीन वंशावली गुगु वंशावलीयात क्याम्ब्रिजया मुन्सी शिवशंकर सिंह नं पर्वत्या भाषां अनुवाद याःगुया आधारे डा. डानियल राइट History of Nepal धकाः अग्रेजी भाषां सम्पादन यानाः प्रकशित याःगु खः उगु वंशावली कथं नेपालया झिप्यम्हम

किराती जुजु स्थुन्कोया शासनकालय् पाटलीपुत्रया सम्राट् अशोक थः
 म्ह्याय् चारुमती नापं ब्वनाः नेपालमण्डलस भ्रमणे वयाः थः म्ह्याय्या विवाह
 देवपत्तनया राजकुमार देवपालनाप याना बिसे राजकुमारी चारुमतीयात
 नेपालय् तुं त्वता थकूगुलिं राजकुमारी चारुमती हे थःगु नामं चारुमती
 विहार स्थापना यानाः चारुमती स्तुप नं दयेका थकूगु खः धका चाय्बहीया
 जनभ्रुति व विश्वासया परम्परायात मान्यता बियावःगु खः ।^{१५} ई. सन् २००२ स
 नेपाल सरकारया पुरातत्व विभागया सुपरीवेक्षणो चारुमती स्तुपयागु जीर्णोद्धार
 जूगु क्रमय् थ्व चैत्यया दुने चारुमती स्तुप, चारुमती व चारुमती धन्दे धकाः
 प्राचीन् अशोककालीन् ब्राम्हिलिपी व नेपालमण्डलया प्राचीन् नेवाः भुजिमोलया
 लिपी कियातःगु प्राचीन् अप्पा नापं अनेक प्राचीन् पुरातात्विक वस्तुत लुया
 वःगुलिं^{१६} नं सम्राट् अशोकं नेपालमण्डलतकं नं भ्रमण यानावंगु दुगु व सम्राट्
 अशोकया पुत्री चारुमती हे चारुमती विहार स्थापनायासे चारुमती स्तुप नं दयेका
 वंगु खः धयागु नेपाःगाःया इतिहासयात निर्विवाद रूपं पुष्टि याना ब्यगु दु ।^{१७}
 प्राचीन् बौद्धग्रन्थ मूल सर्वास्तिवाद विनय् वस्तुं भिक्षु आनन्द
 नेपाःया स्वनिगःतकया कठीन दुष्कर यात्रायासे थः ज्ञाति भिक्षुपिन्त नापलाना वंगु
 विवरणया वृत्तान्त कना हे च्वंगु दु ।^{१८}

उकिं शाक्यमुनि तथागतया जीवमान् कालनिसें शाक्यमुनि तथागतया
 वंशया शाक्यभिक्षुपिं, वसपोल तथागतया स्वजन गृहस्थपिं, बुद्धशासनया अन्यान्य
 भिक्षुपिसं नेपाले स्वनिगले थ्यंक वयाः सद्धर्मयागु प्रचार प्रसार यासे स्थायी रूपं
 नेपालमण्डले तक नं बसोबास यायेगु गुगु परम्परायात न्ह्याका वंगु खः इतिहासया
 थी थी कालय् विभिन्न कारणं यानाः सम्राट् अशोकया शासनकाल ईस्वीपूर्व स्वंगूगु
 शताब्दीतक नं नेपालया तराई क्षेत्र व छिमेकी दे भारतया क्षेत्रं नेपाले बसोबास
 याः वयेगु परम्परा मदिकक न्ह्याना हे वयाच्चंगु प्रतीत जू । डा. जगदीशचन्द्र
 रेग्मी सम्पादन व संग्रहयागु सफू “नेपाल बौद्ध धर्मया ऐतिहासिक भ्रलक” धयागु
 अक्टोवर २००४ यागु अंग्रेजी पत्रिकाया अनुसार शाक्यमुनि बुद्धया स्वजाति
 वन्धुपिं हे बुद्धया जीवनमान कालय् नेपालमण्डले थ्यंकः वयाः बुद्धधर्म स्थापना
 याःपिं नेपाल स्वनिगःया न्हापापि बौद्धपिं खः ।^{१९} नेपालया प्रसिद्ध इतिहासकार
 बाबुराम आचार्य नापं ई.पू. १८५ दँ तक दक्षिण मैदानपाखें अर्थात् नेपालया
 दक्षिण तराई व भारतया कुशिनगर व पावाया मल्लपिं व वैशालीथें जाःगु
 लिच्छवीपिनिगु गणराज्य जुयाच्चंगु बौद्ध प्रदेशत पाखें नेपालया स्वनिगले बसोबास
 यायेत बौद्धत निरन्तर वया हे च्वंगु खः धका च्वयावंगु दु ।^{२०} थुकिं यानाः
 नेपालया दक्षिण तराई क्षेत्र व भारते विकसित जुयावःगु विभिन्न सम्प्रदायया
 बुद्धधर्म त नेपाले समय समयले दुत्युं वयाच्चंगु सी दु । बु.सं. १०० स जुजु
 कालाशोकया शासनकालय् वालिकारामे जूगु बुद्धधर्मया द्वितीय संगायनया
 निर्णयलिसे असहमत जूपिं झिद्धः भिक्षुपिसं महासाधिक सम्प्रदाययागु छुट्टै संगायना

यासेलिं बुद्धधर्म्य दयावःगु स्थविरवाद व महासाधिकया निगू निकायपाखें गुगु न्हूगु सम्प्रदायया विकास ज्वीगु परम्परा भृजना जूवंगु खः अशोक महाराजाया समयतक थ्योबले बुद्धधर्म म्होनिं झिंच्यागू सम्प्रदायस कुचा कुचा दलाः महासाधिक निकायपाखे खूगु सम्प्रदाय व स्थविरवादपाखे झिंनिगू सम्प्रदायस विभाजित जूवने धुंकूगु जुल । थुपिं झिंच्यागू निकायपिनि थःथःगु हे सूत्र, विनय व अभिधर्मया पिटक दुगु जूसां सूत्र व विनयलय् इमि धर्म्य आपालं समानता दुगु खः । किन्तु अभिधर्म पिटकया बारे इमि थवंथवय् मतभिन्नता जक दुगु मखु, ग्रन्थ हे अलग अलग ज्वी धुंकूगु खः ।¹¹ अशोकया पालय् जूगु तृतीय संगायनास संग्रहित कथावत्थुस अशोकया गुरु भिक्षु मोगगलिपुत्त तिस्स महास्थविरं थःम्हं हे उगु वखतया प्राचीन् च्याथी मत अर्थात् १. महासाधिक २. गोकुलिक, ३. काश्यपीय, ४. भद्रयाणिक, ५. महीशासक, ६. वात्सीपुत्रीय, ७. सर्वास्तिवाद व ८. साम्मितीय निकायया अभिधर्मया सिद्धान्तयात खण्डन याना ब्यगु धार्ड । कथावत्थुया बांकी विषयवस्तु त धाःसा अशोकं वादया च्यागू निकाय अर्थात् १. अन्धक, २. अपरशैलीय, ३. पूर्वशैलीय, ४. राजगिरिक, ५. सिद्धार्थक, ६. वैपुल्यवाद, ७. उत्तरापथक व ८. हेतुवादलिसे सम्बन्धित खः धयागु राहुल सांकृत्यायनया विचार खः ।¹²

सम्राट अशोकया संरक्षकत्वे पाटलीपुत्रया अशोकारामे जूगु तृतीय संगायनानाप सहमत मजूपिं स्थविरवाद निकाय अन्तर्गतया सर्वास्तिवादी भिक्षुपिसं नालन्दाय् वनाः थःपिनिगु अलग हे संगीति यावंगु जुलसा थेरवादी संगीतिनाप असन्तुष्टपिं मेपिं भिक्षुपिसं थःपिनिगु मतयात विस्तारं काश्मीर व गन्धारपाखे सरैयाना यंकाः स्थापित याःवंगु जुयाचवन ।

राहुल सांकृत्यायनयागु सुविचारित मत कथं अशोकया कालतकया दुने बुद्धधर्म्य खने दये धुंकूगु महासाधिक निकायपाखें ई.पूर्व स्वंगूगु शदी हे विकसित ज्वी धुंकूगु साम्मितीयचैत्यवादी सम्प्रदायपाखें पिदंगु अन्धक निकायपाखें ईस्वी पूर्व प्रथम शदी थ्योबले वैपुल्य, पूर्वशैलीय, अपरशैलीय, राजगिरिक व सिद्धार्थक आदि खुथी सम्प्रदायत स्थापित ज्वीधुंकूगुलिं ईस्वीया प्रथम शताब्दी थ्यंकाः थुपिं हे सम्प्रदायपाखें महायान धर्म सम्प्रदाययागु विकसित जुयावःगु खः ।¹³ ईस्वी सम्बत् १७५ पाखे उत्पत्ति जूम्ह महान् महायानी आचार्य नागार्जुनं माध्यमिक कारिका, युक्ति षष्ठिका, प्रमाण विधसन, उपाय कौशल्य व विग्रह व्यावर्त्तनी थें जाःगु महायानी ग्रन्थत च्वयाः माध्यमिक सम्प्रदाय व शून्यता दर्शनयात प्रभावकारी रूपं प्रस्तुत याये धुंकूगुयात वयाँ लिपाया आचार्यपिं आर्यदेव, चन्द्रकीर्ति भाव्ये व बुद्धपालितपिसं माध्यमिक-दर्शनयान सशक्त रूपं विकास याना यंकूगु खने दुसा स्वंगूगु व प्यंगूगु शताब्दी उदय जूपिं महायानी आचार्य असंग व वसुवन्धु (ईस्वी ३५०) व महायानी आचार्यपिं दिङ्नाग (ईस्वी ४२५) पिसं विकासयागु योगाचार सम्प्रदाययात आचार्य धर्मकीर्ति (ईस्वी ६००) व

आचार्य शान्तरहितपिसं लिपा यक्को हे विकसित याना थक्कु खने दत ।^{१४} ईस्वीया प्रथम शदीतकया दुने ला महायान निकायया सद्धर्म पूण्डरिक सूत्र व प्रज्ञापारमिता सूत्रथं जाःगु ग्रन्थत लिपिबद्ध हे ज्वी धुंक्कु खने दत ।^{१५} शाक्यमुनि बुद्धया जीवमान् कालनिसें न्यागू खुगू शताब्दी तक नं दक्षिण मैदानी प्रदेशत पाखें बौद्धधर्मया अनुयायीपिं नेपाले बसाई सरे जुया वयेगु क्रम निरन्तर रूपं न्ह्याना हे वयाच्चंगु व अशोकया शासनकालय् थ्यंकाः नं नेपाल बुद्धधर्मया प्रख्यात केन्द्र हे ज्वी धुंक्कु^{१६} विवरण नेपालया इतिहास, बाखें व वंशावली कना वयाच्चंगु जक मखु, २००० दँ पुलांगु प्राचीन ब्राम्हिलिपीं च्वयातःगु महायानी ग्रन्थं महायान सूत्र-रत्न-केतु परिवर्तयागु खुपाना ताडपत्र ला नेपालया राष्ट्रिय संग्रहलयस सुरक्षित हे जुयाच्चंगु दुगुलिं बुद्धकाल व वयां लिपा नं गुलि नं बुद्धधर्मया निकाय व सम्प्रदायतय्गु विकास भारते जुया वल व सकतां निकाय व सम्प्रदायतयेगु प्रवेश स्वतः नेपालमण्डल तक नं उगु हे इलय् हे (ईस्वीया प्रथम शदी हे) यात ज्वीमाः धयागु खें अःपुक हे अनुमान याये माःगु जुयाच्चन ।^{१७} ईस्वीया ३५९ स कपिलवस्तुया शाक्यवंशय् जन्म जूम्ह नेपालया सर्वास्तिवादी भिक्षु आचार्य बुद्धभद्र^{१८} प्यंगूगु शदी हे भारतया काश्मिरे धर्म प्रचार यासे ईस्वी ४०८ पाखे चीन हे थ्यंका वनाः बुद्धधर्मया प्रचार याये धुंक्कु व तिब्बतया सम्राट सङ्गचन गम्पोया (ई.सन् ६१७-६५०) समकालीन् जुयाच्चम्ह नेपालया आचार्य शीलमञ्जु नं^{१९} न्ह्येगू शदीया पूर्वाद्धपाखे हे तिब्बते बुद्धधर्मयागु प्रचार याःवने धुंक्कु इतिहास न्ववानाच्चंगु दु । ईस्वीया खुगू व न्ह्येगू शदीकाले नेपाले महायानी बुद्धधर्म यक्को हे प्रचारे वये धुंक्कु प्रमाण पिब्वयाच्चंगु शिलालेख बौद्ध चैत्य व मूर्ति त स्वनिगलय् म्होनि २३गू, २४गू लुया वये धुंक्कु दुगुलिं^{२०} नं भारते विकसित जूगू सर्वास्तिवाद निकाय महायान धर्म नं नेपाले बुद्धभद्रपिनिगु समय न्हयनिसें ईलय् ब्यलय् हे नेपाले दुतिनाः नेपाले लुयावःगु चैत्य, बुद्धमूर्ति, अवलोकितेश्वरया मूर्ति व मेमेगु शिलापत्रया तिथि मिति न्हयः हे प्रचार प्रसार जुया बाँलाक हे सुप्रतिष्ठित व सुप्रतिस्थापित ज्वी धुंक्कु ज्वीमा धयागु ई.सन् ५५७ यागु येँ ब्रम्हटोलया अवलोकितेश्वरया ल्वहँ मूर्तिस दुगु शिलालेख, ई. सन् ५९९ यागु येँ गणबहाःयागु प्राचीन ल्वहँ चैत्य व जुजु अंशुवर्मायागु कालयागु गुलिखे शिलालेखतसें थ्व तथ्ययात बाँलाक हे उलाच्चंगु दु ।^{२१}

थन लुमंके बहगु ऐतिहासिक खें छु दु धाःसा “प्रज्ञावानपिनिगु निम्तिः थ्व धर्म खः” अर्थात् “पञ्जावन्तस्स अयं धम्मो”, प्रज्ञा हे मनुष्यपिनिगु लागि रत्न खः अर्थात् “पञ्जा नरान रत्तनं” धका जोड बियातःगु बुद्धधर्मस न्हापा महायान निकायया लोकोत्तरवादी सम्प्रदाय (=बाहुलिक सम्प्रदाय) पिसं ई.पू. १५० पाखे हे महावस्तु नामक ग्रन्थयागु रचना यानाः बुद्धयागु भक्ति, उपासना व आराधनां हे पुण्य प्राप्त ज्वीगु मतयात न्हयथनाः बुद्धधर्मस भक्तिवाद व आस्था निष्ठावादया सिद्धान्त दुत्यंगु खः^{२२} । थुकियात सम्राट अशोकया पालय् तक बाँलाक हा काये

धुंकूपिं मध्यप्रदेशया तत्कालीन् राजधानी धान्यकटक (थौंया धरणीकोट गुन्दूर जिल्ला, मध्यप्रदेश) स चवनीपिं महासाधिक निकायया छगू सम्प्रदाय चैत्यवादीतसें चैत्यया पूजा मात्र हे पुण्य लाभ याये फैगु विश्वासयात न्ह्यथना: भक्तिवादया मार्गायात अभू तिब: ब्यूगु खने दत । सम्राट अशोकं लिपा थव हे चैत्यवादी निकायपाखें विकसित जूपिं आन्ध्रदेशय् चवनीपिं अन्धक सम्प्रदाय व थवया पाखें लिपा दयाव:गु वैपुल्य, पूर्वशैलीय, (धान्य कटकया पूर्वपाखे चवनीपिं), अपरशैलीय (धान्यकटकया पश्चिमपाखे चवनीपिं), राजगिरिक व सिद्धार्थक सम्प्रदायपिसं बुद्धधर्मस भक्तिवादया आधारयात सशक्त रूपं न्ह्यथना ह:गु जुल ।^{३३} थुकिं हे सम्प्रदायत पाखें महायानया विकास जुयाव:गु खँ च्वय् उल्लेख ज्वी धुंकूगु दु । ई.पू. १०० पाखे दक्षिण भारतस न्हापां रचना जूगु खने दुगु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थय् न्हापालाक महायान शब्दया प्रयोग जूगु जुल ।^{३४}

नेपाले प्रचलित गुंगु महायानी ग्रन्थ

नेपालय् प्रचलनय् दुगु महायानया अनेकानेक ग्रन्थत मध्ये नवव्याकरण धाइगु गुंगु ग्रन्थयात नेपाली बौद्धपिसं विशेष रूपं मान्यता बिया: आपालं आदर, गौरव व भक्तिभाव प्रदर्शन याना वयाच्चंगु खने दु । थुपिं ग्रन्थत ख:- १. आर्य अष्ट साहस्रिका प्रज्ञापारमिता, २. आर्यसद्धर्म पुण्डरिक महायान सूत्र, ३. आर्य ललित विस्तर महायान सूत्र, ४. आर्य लङ्कावतार महायान सूत्र, ५. आर्य सुवर्ण प्रभासोत्तम महायान सूत्र, ६. आर्य गण्डव्यूह महायान सूत्र, ७. आर्य समाधिराज महायान सूत्र, ८. आर्य दश भूमिश्वर महायान सूत्र व ९. आर्य तथागत गुह्यक महायान सूत्र । बौद्ध पण्डित धनवज्र वज्राचार्यया राय कथं नेपाले नव व्याकरणयागु अध्ययन व पाठ यायेगु चलन लिच्छवीकालनिसें हे शुरू जूगु ख: ।^{३५}

खजा प्रज्ञापारमिता सूत्र धयागु शब्दं वज्रच्छेदिका सूत्र, अष्ट साहस्रिका प्रज्ञापारमिता सूत्र (८००० गाथा दुगु सूत्र), पञ्चविंशतिक साहस्रिक प्रज्ञापारमिता सूत्र (२५००० गाथा दुगु सूत्र) व छगू पाना स्वया: भतिचा जक उव्व दुगु प्रज्ञापारमिता हृदय सूत्रयात नापं समावेश याइगु ख: ।^{३६} किन्तु नेपालय् लुंया आख:लं च्वया: सुरक्षित यानात:गु अष्ट साहस्रिक प्रज्ञापारमिता सूत्रयागु सफूयात हे विशेष रूपं पाठ, पूजा व मान्यता याना वयाच्चंगु खने दु ।

आधुनिक विद्वान्पिनिगु मत कथं च्वय् उल्लेख यानागु नव व्याकरणया दकों ग्रन्थतय्गु रचना ईस्वीया न्हापांगु शताब्दीनिसें शुरू जुया: ईस्वीया न्यागूगु शताब्दीया अवधिया दुने तकया अवधी ज्वी धुंकूगु खने दु । तथागत गुह्यक ग्रन्थयात चाहिं वज्रयानी ग्रन्थया रूपं नं मान्यता बीगुलिं थव ग्रन्थ धाई दकले लिपा रचना जूगु खने दु ।^{३७}

(४४)

महायान व वज्रयानया न्हून्हुं ग्रन्थ प्रकाश

नव व्याकरण ग्रन्थ गुंगुमध्ये ईस्वीपूर्व प्रथम शताब्दीया अन्तिम कालनिसं ईस्वीया प्रथम शताब्दीतक जीवित खने दुम्ह मञ्जुश्री नाँया विद्वान् आचार्य नं सद्धर्म पुण्डरिक नाँया प्राचीन् महायानी ग्रन्थयागु रचना याःगु खः धयागु टि. डब्लु. राइस डेभिड्सया धापू दु ।^{२८} नेपाले प्रचलनय् दुपिं न्याम्ह ध्यानी बुद्धपिं वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ व अमोघसिद्धि व १०८ अवलोकितेश्वरपिनिगु नाँया चर्चा ललितविस्तर ग्रन्थय् खने मदुसां ईस्वीया प्रथम शदी हे रचना जूगु सद्धर्म पुण्डरिक ग्रन्थय् वैरोचन बुद्ध, अमिताभ बुद्ध व अवलोकितेश्वर बोधिसत्वयागु प्रसंग उल्लेख ज्वी धुंकूगु खने दु ।^{२९} प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ नाँयागु प्रसिद्ध महायानी ग्रन्थला ईस्वीया न्हापांगु शताब्दी हे रचना ज्वी धुंकूगु जूसां लिपा ईस्वीया निगूगु शताब्दीया सुविख्यात महायानी आचार्य नागार्जुनं थ्व हे प्रज्ञापारमिता ग्रन्थपाखें हे माध्यमिक सिद्धान्त शून्यतायात ग्रहण याःगु खने दु । ईस्वीया प्यांगुगु शताब्दीया आचार्यपिं असङ्ग व वसुबन्धुपिसं व आचार्य नागार्जुन (द्वितीय) नाँया महायानी विद्वान्पिसं थुगु विषययात विस्तृत रूपं व्याख्या यानाः टिका नं च्वयावंगु खने दु ।^{३०} आचार्य असङ्गया गुरू व योगाचार सम्प्रदायया प्रवर्तक मैत्रेयनाथं (ई. २७०-३५०) नं लङ्कावतार सूत्रपाखें हे विज्ञानवादी सिद्धान्त ग्रहण याःगु खने दु । आर्य मञ्जुश्री कल्पथें जाःगु महायानी ग्रन्थत नं ईस्वीया द्वितीय/तृतीय शताब्दीपाखे हे रचना ज्वी धुंकूगु खः धयागु विज्ञपिनिगु अभिमत दु ।^{३१} नेपालमण्डले नं ईस्वीया प्रथम शताब्दी हे आचार्य मञ्जुश्री वयाः नेपाले महायान धर्मया न्हापां प्रचार याःगु ज्वीमा धयागु बौद्ध विद्वान् टि. डब्लु, राइस डेविड्सयागु अभिमत दु ।^{३२} थुगु मतयात इतिहासया नेपाली विद्वान् भुवन लाल प्रधानं नं स्वीकार याःगु खने दु ।^{३३} नेपाले प्रचलित महायानी ग्रन्थत मध्ये समाधिराज सूत्रयागु रचना ईस्वीया निगूगु शताब्दी हे जूगु खने दुसा प्रसिद्ध महायानी ग्रन्थ दशभूमिक सूत्रयागु रचना शायद थुबले जूगु खः । बोधिसत्वयात आपालं महत्त्व बीगु महायानी ग्रन्थ गण्डव्यूह नं थुबले हे रचना जूगु खने दु ।^{३४} आचार्य मैत्रेय नाथया शिष्य असंगं (ई. २८०-३६०) नं थःगु सम्प्रदाययात योगाचार धाःगु खःसां वया हे किजा वसुबन्धु नं थुकियात हे विज्ञानवाद धायेगु यात । आचार्य वसुबन्धुया शिष्य दिग्नाग (ई. ३४४-४२५) नं प्रमाण समुच्चयथें जाःगु ग्रन्थ च्वथाः विज्ञानवाद निकायेले तर्कशास्त्रया निं स्वना ब्यूगु खः । महायान धर्मय् आलय विज्ञानया गुगु धारण विकसित जूगु खः व थ्व हे विज्ञानवादीपिनिगु धारणा खः ।^{३५} बुद्धधर्मया महायान निकायस विज्ञानवादया उदय ज्वी धुंकाः हे महायानी धर्मय् आःतकं अति प्रचलनय् दुगु बुद्धया त्रिकाययागु धारणा स्थापित जूवःगु खः । महायानया त्रिकायया धारणा अन्तर्गत निर्माण काय धयागु बुद्धया मानवी देह खः । उकिं सिद्धार्थ गौतम बुद्धया देह गुगु खः व बुद्धया निर्माण काय खः । शाक्यमुनि बुद्धं कना बिज्याःगु सद्धर्म गुगु खः व बुद्धया

धर्म काय जुल । बुद्धया सूक्ष्म शरीरं नं दु गुगु सूक्ष्म काययागु प्रदर्शनं शाक्यमुनिं निकोगु धर्मचक्रं प्रवर्तनं याःगु समये याना बिज्याःगु विश्वासं महायानीपिनिगु दु । सम्भोगु काय धाडुगु थुगु सूक्ष्म शरीरं उगु बखते अनगिन्ति रश्मी व मिया ज्वाला पिदंगु खः धयागु महायानी विश्वासं दु ।^{३६} नेपाले प्रचलितं नवव्याकरणाया मेगु ग्रन्थं सुवर्णं प्रभासं ईस्वीया प्यंगुगु शताब्दीया अन्तपाखे रचना जगु खने दु । तथागतं गुह्यकं नं धाडुगु तन्त्रयानया जनकं मानेयाना तःगु नेपाले प्रचलितं महायानी नवव्याकरणाया गुंगुगु ग्रन्थं गुह्यं समाजतन्त्रं धाई ई. या ५०० पाखे रचना जगु खने दु । मूलतः थुगु ग्रन्थस्य योगसिद्धिया न्यागु भूमियागु वर्णनं नं यानातःगु दुसा व भूमिं प्राप्तं यायेगु साधनया रूपय् मन्त्रं, मण्डलं, यन्त्रं, पूजाविधि आदियागु वर्णनं थुगु ग्रन्थय् दुगु जुल ।^{३७} नेपालय् प्रचलितं महायानया प्रसिद्धं नवव्याकरणं ग्रन्थतं मध्ये मानव बुद्धयागु अलौकिकं शक्तियागु वर्णनं नं दुथ्याःगु ललितविस्तरं ग्रन्थं गुगु खः उगु ग्रन्थं महावस्तु नापं हे न्हापां हे रचना जगु ईस्वीया प्रथमं शदीपाखेयागु हे रचना खः धयागु विद्वान् पिटरे डेला सान्तिनायागु नं धापू दु ।^{३८}

महायानया निधी आधारभूत दर्शनं

ईस्वीया प्यंगुगु शताब्दी तकया दुने विकसितं ज्वी धुंकूगु आचार्यं नागार्जुनयागु महायानया माध्यमिकं दर्शनं अथवा शून्यवादं व आचार्य असंगं व वसुवन्धुपिसं प्रतिपादनयागु योगाचारं व विज्ञानवादया दर्शनं हे महायानी परम्परायागु निगु आधारभूतं दर्शनं खः गुगु दर्शनं भारते आगामी च्यासं दंतकया दार्शनिक विकासया मार्गयात प्रभावितं यानावं यंकल । उलि जक मखु बुद्धधर्मं दुत्युवंगु एशियाया अन्य महायानी बौद्ध देशत चीन, कोरिया, जापान, नेपाल, तिब्बत, मंगोलिया आदि देशय् तक नं श्व महायानी दर्शनं उलि हे प्रभाव यानावं यंकूगु जुल ।^{३९}

वज्रयानया छुमां

श्वहे महायानी परम्परा हे लिपा निगु यानस विभाजितं ज्वन, गुकीमध्ये छगु मार्गयात पारमितायान धाडुगु जुलसा मेगुयात मन्त्रयान । वास्तवे शुरुया उदय काले महायानं व वज्रयानयागु अंगं मन्त्रयानया मार्गया बीचय् दुःखया अनुभूतिं व बुद्धत्व प्राप्तं लक्षया विषये खासं हे छुं मतभेदं दुगु मखु । इमि दशवी मतभेदं दुगु खः सा केवलं बुद्धत्वया लाभयायेगु विधिया बारे दुगु खः । महायानया पारमितायान मार्गं कथं बुद्धत्व प्राप्तं यायेतं म्होनि स्वंगु असंख्येय्य कल्पं लगे ज्वीमाः धयागु जूसा वज्रयानया विधिं बुद्धत्वया मार्गय् याकनं हे थ्यंका बी धयागु इमिगु विश्वासं खः । धात्ये धाय्माल धाःसा वज्रयानं नं वास्तवे महायानया हे अंगं खः । वज्रयानयात हे मन्त्रयानं, तन्त्रयानं व वज्रयानं धका वर्गीकृतं याडुगु खः ।^{४०}

महायानीपिसंथें हे वज्रयानीपिसं नं चयेप्यम्ह सिद्धिं नापं नागार्जुन व असंगपिन्त नं थःगु यानया संस्थापकया रूपं मान्यता बीगु खः । पिटर देला सान्तिनाया अभिमतकथं वज्रयानया परम्परा भारते ईस्वीया स्वंगु शताब्दी व न्ह्यगु शताब्दीया दश्वी उत्पत्ति जुयाः न्ह्यगुगु शदी थ्यौबले बाँलाक हे उन्नति ज्वी धुंकूगु खः ।^{४२} वास्तवे तन्त्रयान मन्त्रयानया विकसित रूप खःसा सहजयानया रूप्य वज्रयान थुमिगु चरम उत्कर्ष खः धाःसां पाइ मखु ।

महायान व थेरवाद (हीनयान) या छुं भेदत

प्रथम भेद

थुथाय् लाक बुद्धधर्मया निगू यानया बीचय् छु भेद दु धयागु बारे संक्षेपं चर्चा यायेगु नं उपयोगी ज्वी फु । “रत्नं त्रयमे शरणम्, सर्वं प्रतिदिशामेघम् । अनुमोदे जगत पुण्यं बुद्ध बोधौ दधेमन ।” त्रिरत्नया शरणे च्वनाः पाप देशना यानाः दकों पुण्यया अनुमोदन यायां बुद्धयागु बोधिज्ञान प्राप्तियात जक हे मनं तात्तुनाः “बुद्धो भवेयं जगतो हिताय” अर्थात् जगत् संसार सत्त्व प्राणीपिनिगु हित सुख कल्याणया लागि बुद्ध ज्वी फयेमा धयागु प्रणिधान याइपिं महायानीपिसं थःपिनिगु मुख्य लक्ष बुद्धत्व लाभयात जक माने याइगु व बोधिसत्त्वयान व बुद्धयानयात हे जक स्वीकार याइगु खःसा महायानीपिसं हीनयान धका धयावःगु थेरवादं बुद्धयान, प्रत्येक बुद्धयान व श्रावकयान यानाः स्वंगु यानं हे निर्वाण प्राप्त ज्वी धयागु तथ्ययात स्वीकार यासे निर्वाण प्राप्तियात हे थःपिनिगु मूल आदर्श व लक्ष माने याइगु खः ।

द्वितीय भेद

थेरवादं प्रज्ञाया चरम विकास बिना अन्तिम आर्य मार्ग व फल-निर्वाण सम्भव मज्जीगु तथ्ययात हृदयंगम याइगु जुयाः प्रज्ञावान्पिनिगु निम्तिं हे थ्व धर्म खः धयागु जिन वचनकथं थ्व यानं प्रज्ञायात आपालं जोड बिया च्वनीसा महायानं भक्ति व उपासनायात नं जोड बिई ।

तृतीय भेद

थेरवादं शाक्यमुनि बुद्धयात केवल महामानव सम्भे जुयाः बुद्धया निर्माण काययात मान्यता बीसा महायानं बुद्धयात अलौकिक पुरुषया रूपं मान्यता बिसे वसपोलया त्रिकाय दुगु खँय् विश्वास याई ।

चतुर्थ भेद

महायानीपिसं निर्वाण लाभ यायेत दशभूमि दुगु विश्वास न्यंकाच्चंगु दुसा थेरवादीपिसं निर्वाण प्राप्त यायेत प्यथी लोकोत्तर आर्यमार्ग व फलस थ्यंकेवं गाःगु विश्वास कनाच्चंगु दर्ई ।

पञ्चम षेद

महायानीपिसं बाह्य संसारयात केवल मायाजाल व मिथ्या माने यासे शून्यताया दर्शनय् आपा: जोड बियाच्चंगु दुसां थेरवादं संबृत्ति सत्य, प्रज्ञप्तिया संसार व परमार्थ सत्य व परमार्थया संसारया निगू नं सत्ययात स्वीकार यासे परमार्थया ज्ञानं जक निर्वाण प्राप्त याई धयागु खँय् जोड बिया च्वनी ।

षष्ठम षेद

महायानया कथं अर्हन्त मार्ग व फलं लाभ जगू निर्वाण धात्थेंयागु जन्म मरणं मुक्तगु उच्चतम आदर्श मखु धयागु धारणा दुसा थेरवादया कथं सम्यक् सम्बुद्ध, प्रत्येक बुद्ध व अर्हन्त श्रावक बुद्धपिसं प्राप्त याना काङ्गु अनुपादिशेष निर्वाण सकतां जन्म मरणया चक्रं अन्तिम मुक्ति प्राप्तगु धात्थेंगु मुक्ति व निर्वाण ख: ।

सप्तम षेद

महायानया कथं निर्वाण धयागु महामुद्रा सिद्धि व महासुखया अवस्था ख: धका सुखया प्राप्तिस महायानीपिसं जोड बीसा थेरवादया कथं सम्पूर्ण आश्रव धर्म दकोया निशेष रूपं निरोध जुया: जन्म मरणरूपी अनन्त भवचक्रया दु:खं बिल्कूल मुक्तगु कारणं सुखम्य् धयात:गु निर्वाण धात्थेंया सुख, शान्ति व उपशमया स्थिति ख:, लोकजनपिनिगु दु:ख व सुखया परिभाषा व परिधिं हे पिनेयागु अक्षय, अविनाशी, असंस्कृत धातुया अवस्था ख: ।

परन्तु बुद्धधर्मया आधारभूत दर्शनया जग जुयाच्चंगु अनित्य, दु:ख व अनात्मया त्रिलक्षण स्वभावयात धाई शब्द व भाषा पा:गु खने दुसां बुद्धधर्मया स्वंगू निकाय भावकयान (स्वविरवाद), महायान व वज्रयानं नं मान्यता बिया: हे त:गु खने दु । इमिगु साफ्फा लक्ष दु:खं मुक्ति हे ख:सा अनतक ध्यंकेगु मार्गया विधिजक पा:गु खने दु ।

बुद्धधर्मय् देवी देवतापिं

बुद्धधर्मय् संसारया छम्हजक श्रृष्टिकर्ता जुया च्चम्म परमेश्वर, ईश्वर, परमात्मा, परमब्रम्हयागु धारणा व विश्वासयात मान्यता मदुसां तबि त्रिपिटकं हे खुगू देवलोक, भिंखुगू रूप ब्रम्हलोक व प्यंगू अरूपलोकया नापं प्यंगू अरूप ब्रम्हलोक सहित अपायलोकय् प्रेतलोक, असुरलोक, नरकलोक व तिर्यकलोकयागु विस्तृत विवरणयात नं दुथ्याका त:गु दुगुलिं बुद्धधर्मय् द्यपित्त मान्यता मदु धयागु पश्चिमी धारणा सही ठहरे ज्वी मखु । ख:, महायान व वज्रयानया विकासं बुद्धधर्मय् आदिबुद्ध व पञ्चध्यानी बुद्धपिं, वज्रसत्त्वनापं आपालं आपा: बुद्धपिं,

बोधिसत्वपिं, लोकेश्वरपिं व तारापिं नं दुहॉवःगु जक मखु छम्ह छम्ह बुद्धया नं यकों यकों निर्माण काय दये फुगु विश्वास नापं दुत्यूवःगु खने दत । अझ वज्रयानया विकास लिपाला थी थी सिद्ध, आचार्य व समर्थवान्पिं गुरुपिसं ल्वीकूपिं, प्रकट याःपिं व प्रकाश याःपिं थी थी ऋद्धि, सिद्धि व शक्तिं सम्पन्नपिं बौद्ध देवी देवतापिनिगु संख्याय् धमाधम थपाथप, बृद्धि जुजुं यथार्थ व प्रतीक स्वरूपया नामं असीमित रूपं बाह्य छःपिं, गुह्य छःपिं व अभ्यन्तरया छःपिं नामं देवी देवतापिनिगु आविष्कार जुयाः स्वयेज्यूपिं व स्वये मज्यूपिं छःपिं धका नापं वर्गीकरणया प्रथा नं दुत्यूवल । बुद्धधर्मया विकासय् थुजागु छगू ई व कालसमय नं थ्यंकः वल गुबलेनिसें बुद्धधर्मया सम्पूर्ण धर्म, दर्शन, भाव व धारणाया स्थूलनिसें सूक्ष्म से सूक्ष्म पक्ष व तत्त्वयात तकं न्ह्यागुं तथ्यात नं दैवीकरण याताः प्रतीकरूपं अनेक ज्वंसा दुपिं, अनेक शिर व ल्हा दुपिं, अनेक रूप व मुद्रायपिं छपिं, इमिगु मण्डः, चित्र, पौभा, अंगःचित्रः मूर्तिया रूपय् पिब्वयगु व प्रकाश, प्रस्तुत^{४२} व आख्यान व्याख्यान यायेगु परम्परा व प्रचलन व्यापक रूपं प्रचलित जुल । थ्वहे बौद्धधर्म, दर्शन व साहित्ययात दैवीकरण यायेगु परम्परां याताः महायान व अझ खास याताः वज्रयान धर्मय् थुलिमछि छःपिनिगु अस्तित्व खने दया वल कि थुपिं छःपिनिगु हे सेवा, भक्ति, साधना व उपासना याताः थुगुहे जन्मय् मोक्ष लाडगु सहजयान-वज्रयानया मार्ग अनुयायीपिं जुयाच्चंपिं सर्वसाधारणनिसें पण्डित गुरु जुयाच्चंपिं योगी, साधक, भक्त, उपासक, सिद्ध, गुरु, आचार्य, बुद्धाचार्य, वज्राचार्यपिं समेत सु गुम्ह छ काल्पनिक खः, प्रतिक खः, सु गुम्ह छ धार्थ्येयापिं खः धयागु खँय् हे अलमल ज्वी माःगु अवस्था थ्यंकः वल धाःसां उपो खँ ल्हाःगु ज्वीथें मताया ।

नेपाले महायान व वज्रयान धर्मया प्रभाव

ईस्वीया ३९० निसें ४९५ तक नेपालमण्डलय् जुजु जूम्ह लिच्छवी जुजु वृषदेवया समय थ्योबले नेपाले महायान व वज्रयानं आविष्कारयाःपिं पञ्चध्यानी बुद्धपिनिगु प्रचलन ज्वी धुंकूगु सी दुसा जुजु रामदेव (ई.सन् ५४५-५५७) या पालय् थ्योबले आर्यावलोकितेश्वर, मञ्जुश्री आदि बोधिसत्वपिनिगु संस्कृति लोकप्रिय ज्वी धुंकूगु खने दु । नापं उगु समयतकया ईलय् थ्योबले न्याम्ह ध्यानी बुद्धपिं - वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ व अमोघसिद्धि बुद्धपिं सहित चैत्य स्थापना व लोकेश्वरपिनिगु मूर्तिया निर्माण व पूजाया प्रचलन नं बाँलाक हे चले ज्वी धुंकूगु प्रष्ट खने दु ।^{४३} छायाःसा केशर पुस्तकालय वंशावली व राजभोगमाला वंशावली नं जुजु वृषदेवयागु राज्यकालय् गोदावरी पञ्चबुद्धयागु मूर्ति तयाः चैत्य स्थापना जूगु खँ च्वयावंगु दुसा यें, धरहरा ल्यूनेच्चंगु जुजु रामदेव (ई.सन् ५४५-५५७) या राज्यकालय् मणिगुप्त व महेन्द्रमतिं दयेका थकूगु ल्वहँहिटी आर्यावलोकितेश्वरया मूर्ति तया तःगु खने दुगु प्रमाण हे दु ।^{४४}

ईस्वीया प्यंगू व न्यागू शताब्दीपाखे नेपाले महायानी बुद्धधर्म प्रभावकारी जुया वयाच्वंगु ईलय् हे थुगु धर्म्य् छुं नं छुं मात्राय् मन्त्र तन्त्रया अंश नं दुत्यवःगु खने दु । मन्त्र व तन्त्रयानया नाप नापं रहस्यवादया प्रभाव बृद्धि जुया वःलिसे लिपा बुद्धधर्म्य् असंख्य देवी देवतापिनिगु अस्तित्व व मान्यता, पूजा, अर्चना, उपासनाया प्रचलन व अनेक बौद्ध कर्मकाण्डया प्रथा विकसित जूवःगु खने दु । वज्राचार्य पण्डित दिव्यवज्रया कथं महायानया बोधिसत्वयानयागु पारमितायान-पारमितानय व मन्त्रनय धयागु मन्त्रयान सम्मि-श्रण व विकास हे वज्रयान खः ।^{५४} मन्त्रयान तन्त्रयान-सहजयानया चरम सीमाया विकासं हे वज्रयानया उदय व विकास जूगु तथ्य बौद्ध इतिहासं कथनाच्वंगु हे दु । ईस्वीया द्वितीय-तृतीया शताब्दीपाखे रचना जूगु व महायानया वैपुल्यवादयागु वैपुल्य सूत्र अन्तर्गत नं लाःवःगु आर्यमञ्जुश्री मूल कल्प सूत्र हे धात्थे धाय्माल धाःसा मन्त्रयानया प्राचीनतम ग्रन्थमध्येया ग्रन्थ खने दु । लिपा वज्रयान धर्म्य् अतिकं प्रचलने वःगु धारणी व मन्त्रया आरम्भ वास्तवे वैपुल्यवादीतसे न्हापा हे तःतः हाकःगु सूत्रया पाठय् आपाः समय लगे ज्वीगु खनाः ची ची हाकःगु धारणी व मन्त्रयागु शुरूयाये धुंकूगु खने मदुगु मखु । कारण आर्यमञ्जुश्री नामसंगीति ग्रन्थं हे अ, आ, इ, ई, उ, उ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः आदि द्वादश स्वराक्षर व क, ख, ग, घ आदि स्वी खुगुः ब्यञ्जनाक्षरपिं सक्तां वीजाक्षर व मन्त्रया प्रतीक खः धकाः प्रष्ट याये धुंकूगु खः । ईस्वीया खुगूगु शताब्दीया दुने प्रष्ट खनेदःवःगु वज्रयान धर्म ८४ सिद्धपिनिगु काल (ई. ७५०-११७५) या दुने नेपाले नं जोडतोडं प्रचार व प्रचलने वःगु खने दु । जुजु अंशुवर्मा (ई. सन् ६१०-६२१) यागु गोकर्णयागु छगू मन्दिरे लुया वःगु अभिलेखय् “वज्रयान” शब्द किटान याना तःगु खँ धनवज्रयागु लिच्छवी कालया अभिलेख सं. ८९ पाखें सीदुगुलिं नेपाले ईस्वीया न्हय्गू शताब्दीया दुने हे वज्रयान धर्म प्रभाव जमे याये धुंकूगु खने दु ।^{५५}

डा. इ. ओवर मिलरयागु अंग्रेजी भाषाया अनुदित सफू भारत व तिब्बतय् बुद्धधर्मया इतिहास नाँयागु ई.सन् १९८६ स दिल्ली प्रकाशित सफूती ईस्वीया न्हय्गू शताब्दीया नेपालया बौद्ध पण्डित शीलमञ्जु नं तिब्बतया जुजु स्रोडचन गम्पोया निमन्त्रणाय् ल्हासाय् वनाः आपालं संस्कृत भाषायागु बौद्धग्रन्थत अनुवाद सय्ँ भाषं याःगु विवरण उल्लेख जगुलिं^{५६} नं उपर्युक्त तथ्ययात प्रमाणित याना च्वंगु खने दुसा ईस्वी सन् ६४३ निसें ६६० तक नेपाले जुजु नरेन्द्रदेवया पालय् यें दे नेपालया हे महान् बौद्ध पण्डित वन्धुदत्त आचार्य नं ख्वप देया जुजु नरेन्द्रदेवया सहयोगं कामरूप कामाख्य क्षेत्रं लोकेश्वर करूणामय बृंगद्ययात नेपाले हयाः प्रतिस्थापना याःगु नेपालया इतिहासं नं ईस्वीया न्हय्गु शताब्दीया दुने वज्रयान धर्मया यको हे प्रभाव जमेयाये धुंकूगु तथ्ययात हे संकेत यानाच्वंगु दु ।^{५७} च्यागूगु शताब्दीनिसें हे वज्रयानया प्रभावे लानाच्वंगु भारतया

नालाण्डा, विक्रमशीला व ओदन्तपुरी महाविद्यालयया गुलिखे वज्रयानी पण्डित गुरू आचार्यपिमध्ये शान्तरक्षित (ई.सन् ७०७-७६२) ई.७४३ निसैं ७४९ तक नेपाले वःगु, गुरू पदमसम्भव (ई.सन् ७१७-७७५) ईस्वी सन् ७४३ निसैं ७४७ तक, कमलशील (ई.सन् ७२०-७८०) ई.सन् ७६२ सालय् नेपाले वःगु जक मखु ईस्वीया झिगूगु झिंछगू शताब्दीया प्रख्यात बौद्ध आचार्य अतीश दीपंकर श्रीज्ञान ई.सन् १०४१ स तिब्बत वनेत नेपाले हे वःगु कारणं नं नेपाले वज्रयान धर्मया विकास व विस्तारे आपालं तिबः जूवंगु खने दत । अथे हे ईस्वीया च्यागगु शदीनिसैं झिनिगूगु शताब्दीतक उदय जूपिं सिद्धाचार्य युगया ८४ सिद्धपिं^{१९} मध्ये गुलिखे सिद्धाचार्यपिं नेपाले नं वये वने याःगु व नेपालयात हे केन्द्रविन्दु माने यानाः तिब्बतपाखे वये वनेगु याःगु कारणं नं नेपालमण्डले वज्रयान धर्म क्वातुक प्रतिष्ठित ज्वी फूगु खने दत । ईस्वीया झिगूगु व झिंछगूगु शदीपाखे भारते उदय जुयाः नेपाले नापं अति हे प्रख्यात जुयावँम्ह सिद्ध नारोपा (ई.सन् ९७८-१०२६) या नेपाली शिष्यपिं मध्ये फम्पीया आचार्य वागीश्वर-कीर्तिना विक्रमशीला महाविद्यालयया दक्षिण ध्वाकाया संरक्षकया उच्च पदय् प्रतिष्ठित ज्वी धुंकूगु जक मखु ईस्वीया झिप्यंगूगु व झिन्यागूगु शताब्दी तक नं थः तिब्बती व चिनिया शिष्यपिनिगु कारणं तिब्बत व चीनय् तक नं अति हे प्रसिद्ध जुयाच्चंगु जुल ।^{१०}

सिद्ध नारोपाया हे समकालीन ईस्वीया झिगूगु व झिंछगू शताब्दीया नेपाली बौद्ध वज्रयानी पण्डित आचार्यपिनि धलखय् आचार्य कनकश्री, वया हे शिष्य महाकरूणापिनिगु नाँ नं दुथ्याः गुमिसं नेपाल व तिब्बतय् वज्रयान धर्मया विकास व विस्तारे आपालं योगदान यानावंगु विवरण तिब्बतया बुद्धधर्मया इतिहासय् सुरक्षित जुयाच्चंगु दु । थुगु हे कालया दुनेया शान्तिपा (झिगूगु शताब्दी) या शिष्य नेपालया पण्डित शान्तिभद्रं ईस्वीया १०१९ सालय् तिब्बतं बुद्धधर्म शिक्षा कायेत नेपालमण्डले वःपिं तिब्बती विद्वान्पिन्त वर्ष वर्ष तक हे संस्कृत भाषा व वज्रयानया ग्रन्थया शिक्षा बीगु याये धुंकूगु खःसा सिद्ध नारोपाया हे समकालीन् जुयाच्चंम्ह नेपालया कपिलवस्तुया भोतकर गाम्हे ब्राम्हण कुले जन्मे जूम्ह दामोदरं लिपा विक्रमशीला महाविद्यालय वनाः महायानया गहन अध्ययनयासे लिपा वज्रयानया गम्भीर अभ्यास यानाः अद्वय वज्र नामं नेपाल, भारत व तिब्बते तधंगु छ्याति कमे याःम्ह पण्डित अद्वय वज्रं “अद्वय वज्र संग्रह” नामक ग्रन्थनापं आपालं ग्रन्थत च्वयावंगु जक मखु अद्वय वज्रया शिष्य बोधिभद्रं हे भिगूगु झिंछगूगु शताब्दीया प्रसिद्ध वज्रयानी पंडित आचार्य दीपङ्कर श्रीज्ञान (ई.सन् ९००-१०५३) यात खुदंतक थःम्ह शिष्य यानाः बुद्धधर्म स्पना ब्यागु कारणं नेपाली वज्रयानी आचार्यपिनिगु उबले यकों हे महत्व व प्रतिष्ठा दये धुंकूगु खने दत । अथे हे नेपालमण्डल, स्वनिगःया आचार्य समन्तश्री नं ई. सन् १०२६ पाखे तिब्बतय् कालचक्र तन्त्रयात दुन्यूगु खने दुसा दीपंकर श्रीज्ञानया नेपाली शिष्यपिं अनुताप गुप्त व वैरोचनपिसं नं नेपालं तिब्बत तक हे वनाः बुद्धधर्मयागु प्रचार

या:वंगु तथ्य अभिलेखित दु ।^{५१} थुकिं याना: झिंछगु शताब्दीया ई तक्या दुने नेपाल वज्रयान धर्मया छगू उदियमान केन्द्र हे ज्वी धुंकुगु सी दु ।

नेपालया वज्रयाने गुरु पद्मसम्भव व सिद्धाचार्यपिनिगु प्रभाव

नेपालया हिमाली क्षेत्र्य विकास व विस्तार जूगु प्रचलित भाषाय् लामावाद धया वयाच्चंगु गुगु हिमाली वज्रयानी बौद्धधर्म दु उगु धर्मया न्हापाँम्ह मूल संस्थापक, उत्प्रेरक व प्रचारक गुरु पद्मसम्भव ख: । अले ईस्वी सन् १०९० पाखे नेपालया हिमाली क्षेत्र्य वज्रयान धर्म प्रचार या:व:म्ह तिब्बती गुरु मिलारेपा (ई.सन् १०५२-११२३) यागु प्रभाव नं नेपालया हिमाली क्षेत्रया वज्रयान बुद्धधर्म्य गाक्कं लानाच्चंगु दु । उकिं लामापिनिगु अनेक गुम्बा गुम्बाय् बुद्धधर्मया प्रवर्तक शाक्यमुनि बुद्धयागु मूर्ति स्वया नं त:धीम्ह भव्यम्ह गुरु पद्मसम्भवयागु मूर्ति दया च्वनीगु छुं आश्चर्यया खँ मखु ।

नेपालमण्डल दुने प्रचलित वज्रयान धर्म्य नं गुरु पद्मसम्भवयागु शिक्षायागु गुलि तक कोथीक प्रभाव लानाच्चंगु दु धा:सा नेपालया वज्राचार्य गुरुपिसं बौद्ध यज्ञ होमादि पूजा व कर्मकाण्ड संचालन याइबले वज्राचार्यपिसं पुनीगु पञ्चबुद्धया मुख: (मुकुट) गुगु ख: उगु मुख: धार्थ्ये धाय्माल धा:सा गुरु पद्मसम्भवं पुनीगु उद्यां (उर्ग्येन, उड्डीयान) तपुलियागु हे नक्कल यानात:गु ख: धयागु विद्वान्पिनिगु धापू दु ।^{५२}

अथे हे ८४ सिद्धाचार्यपिनिगु धर्मया प्रभाव नं नेपालमण्डलया वज्रयान धर्म्य गुलि तक लानाच्चंगु दु धयागु खँ सीकेत नेपालमण्डलया वज्रयानी बौद्धपिनिगु दिगी व आगमे आगमे नारोपा व तिलोपा सिद्धपिनिगु प्रतिमा दुगु धकिं प्यना तद्गु धकिं नं कनाच्चंगु दु । नेपालया वज्रयानी परम्परा कथं गुह्य पूजा व रहस्य पूजा ज्वीगु दिगी व आगमे सम्बन्धित कुलया ज:पि व अभ्ग गुलिखे थासय्त्ला उगु कुलया नं वज्रयानया दीक्षा दुपिं ज:पिं बाहेक मेपिं बुद्ध धर्मावलम्बीपिं नं दुहाँ वने मज्यूगु नियम दै च्वनी । थुजागु महत्वपूर्ण गुह्य व अभ्यन्तरया पूजा पाठ साधनाया कक्ष जुयाच्चंगु दिगी व आगमया लुखाय् पिनेयापिं बौद्ध साधकत हे दुहाँ वने मज्यू धयागु संकेत बीत नं नेपाले प्रख्यात जुयाच्चंगुपिं सिद्धाचार्यपिं नारोपा व तिलोपाया प्रतिमा नं च्वयात:गु धकिं हे प्यने मा:गु चलन आ:तकं दनिगु तथ्य विज्ञपिसं सियाच्चंगु हे दु । थुजागु धकिंस द्वारपालया रूपं ज्या यायेत गुह्य रूपया काकाश्या व उल्काश्यापिनिगु किपा: नं अन दयाच्चने मा:गु स्थिति दहे दनि ।

नेपालमण्डले महायानी बौद्धपिसं वज्रयानया गुह्य पूजा याइबले चचा हालेगु धका चर्या गीत हालेगु चलन आ:तक नं स्वये, न्यने, खने दहे दनि । वज्रयानया गुह्य व रहस्य पूजा याइबले हालीगु चर्या गीतय् नं ८४ सिद्धपिनिगु गुलिखे चर्या गीत दुथ्यानाच्चंगु विज्ञपिसं सिया हे च्वंगु दु ।

(५२)

नेपाले प्रचलित जुयाः लिपा लोप प्राय जुयावंगु नाथपन्थ नं ८४ सिद्धपिनिगु पाखें हे न्हापां पिदंगु खः धयागु नं आधुनिक छुं विज्ञपिनिगु अभिमत दु ।

भारते मुस्मांतयगु आक्रमणं बुद्धधर्मया तत्कालीन् अतिकं प्रचलित बज्रयानी धर्म सम्प्रदाय टिके ज्वी मफया भारतं बुद्धधर्मया विनाश जुयाः लोप जुयावंगु जुल । अनया विनाश लिलाय् बचेजुया बिस्युं वने फुपिं वज्रयानया आचार्यपिसं थःपिनिगु ग्रन्थ नापं ज्वनाः नेपाल व नेपाल जुयाः तिब्बतपाखे बिस्युं वंगु जुल । थुकिं यानाः नं अननिसें हे नेपाल व नेपालया मार्फतं तिब्बत नं वज्रयान बुद्धधर्मया मुख्य केन्द्र व सुरक्षित संरक्षण स्थल हे जुयावंगु जुल ।

सन्दर्भ ग्रन्थत

- १) नेपालमा बौद्धधर्म – भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प., वि.सं. २०४५ साल, पृष्ठ ४८
- २) Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1988 A.D., pp 7 - 12
- ३) History of Ashoka-Charumati Stupa and Buddhism in Nepal, R. B. Vandya, Pub. Ven. Tapassi, 2006 A.D. pp 13
- ४) Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish Chandra Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp 65
- ५) History of Nepal - Dr. D. Wright, Cambridge, 1877 A.D., pp 111-113
- ६) चाबहिलस्थित धन्दो चैत्यबारे केही चर्चा, एक (नेपाली) लेख, प्राचीन नेपाल – संख्या १५९, असार २०६२, प्रकाश दर्नाल, पुरातत्व विभाग, पृष्ठ ४२-४४
- ७) History of Ashoka-Charumati Stupa and Buddhism in Nepal - R. B. Vandya, Pub. Ven Tappassi Dhamma, A.D. 2006, pp 13
- ८) Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Limited, Delhi, 1988 A.D., pp 4
- ९) Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish Chandra Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp 3
- १०) नेपालमा बौद्धधर्म – भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प., २०४५ वि.सं., पृष्ठ ३३-३४
- ११) बौद्ध दर्शन (हिन्दी) – राहुल सांकृत्यायन, सप्तम संस्करण, १९८९ ई.सन्, पृष्ठ ५६
- १२) ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ५७
- १३) ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ५७-६७
- १४) ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ६८-१०१
- १५) The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1977, pp 130
- १६) Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. J. C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct.2004, pp 6

- १७) **Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. J. C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct.2004, pp 53**
- १८) **Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998, pp 67**
- १९) **Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998, pp 69**
- २०) **Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. J. C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct.2004, pp 12-14**
- २१) **Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. J. C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct.2004, pp 12-14**
- २२) **बुद्ध र बुद्ध पछि - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०४८, पृष्ठ ९२-९५**
- २३) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ९३
- २४) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ९६-९७
- २५) **लिच्छवीकालका अभिलेख - धनवज्र वज्राचार्य, त्रि.वि.वि., द्वितीय संस्करण, २०५३, पृष्ठ ३८८**
- २६) **The Tree of Enligtenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1997, pp.142**
- २७) **नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., २०४५ वि.सं., पृष्ठ ९५**
- २८) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ७३
- २९) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ८३-८४
- ३०) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ३०
- ३१) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ८४
- ३२) **Buddhism - T. W. Rhys Davids, London, 1912 A.D., pp 202**
- ३३) **नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., २०४५ साल, पृष्ठ ८२**
- ३४) **बुद्ध र बुद्ध पछि - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०४८, पृष्ठ ११५-११६**
- ३५) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ १२०
- ३६) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ १२२
- ३७) ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ १३२
- ३८) **The Tree of Enligtenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1997 A.D., pp 133**
- ३९) **The Tree of Enligtenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1997 A.D., pp 177**
- ४०) **The Tree of Enligtenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1997 A.D., pp 199**
- ४१) **The Tree of Enligtenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1997 A.D., pp 202**

The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Chico Dharma Study Foundation, 1997 A.D., Chapter 2, pp 225-233

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५, पृष्ठ ९२, ९४, ९७

ऐ ऐ ऐ ऐ पृष्ठ ९२, ९७

बुद्ध बोधि - दिव्य वज्राचार्य, दिव्यकेशरी परिवार, २०६३ वि.सं., वज्रयान शीर्षक लेख, पृष्ठ १

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५, पृष्ठ ११६

Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, 1998 A.D., pp 69

Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, 1998 A.D., pp 79

चौरासी सिद्धोका वृत्तान्त - प्रो. सेम्पा दोर्जे, केन्द्रीय उच्चतिब्बती शिक्षा संस्थान, सारनाथ, सन् १९९८

Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, 1998 A.D., pp 71

Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, 1998 A.D., pp 79-93

श्री स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, ने.सं. १०९८, स्वयम्भू विकास मण्डल, पृष्ठ १२१

Dhamma.Digital

पद्य

महायान व वज्रयानया नापं अनेक देवी देवतापिनिगु पूजा, अर्चना, आराधना व उपासना प्रारम्भ

स्थविरवादय् द्यपिनिगु स्थान

स्थविरवादी श्रावकयानीपिसं शाक्यमुनि तथागतयात नं केवल निर्वाण पथया लँसम्म क्यना कनाबीम्ह मार्गदर्शक, उपदेशक व न्ह्यलुवा माने यासे “अत्ताहि अत्तनो नाथो”¹ यागु उपदेश कथं पुद्गल स्वयं थःम्हं हे कुतः यानाः थःगु कुतलं निर्वाण धर्म-साक्षात्कार याना काये माःगु तथ्यसं जोड बीगु जुयाः त्रिपिटकस अनेक देवी देवतापिं ब्रम्हापिनिगु वर्णन वःसां तबि इमिगु सहायता, सहयोग व अनुकम्पा बेगर निर्वाण धर्म लाभ प्राप्त याना काये मफैगु धयागु खँ मद्दुगु जुयाः बुद्ध, धर्म व संघ रत्नयात त्वताः अन्य देवी देवतापिनिगु भक्ति, उपासना, पूजा व अर्चना यायेगुपाखे छुं जोड बिया च्वनेमाःगु आवश्यकता मखंकीगु स्वाभाविक हे जुल ।

महायानया विकास

किन्तु थः छम्ह जक याकनं अरहन्त जुयाः निर्वाणस थ्यंकः वनीगु श्रावक यानया मार्गयात तुच्छ व हीनगु मार्ग खंकीपिं महायानीपिसं थःपिं नं बुद्ध हे जुयाः जगतयात नं तरे याना जकः थःनं तरे जुया वनेगु तःधंगु महान् लक्षयात आत्मसात यानाः थःपिनिगु मार्गयात बुद्धयान, बोधिसत्वयान अर्थात् महायान धायेकाः गर्व तायेकीपिं जूगुलिं इमिगु मार्गस आदर्शवादी महत्वाकांक्षी लोकजनपिन्त आकर्षण यायेत अःपुगु जूसौं थ्व यानया धात्थेगु अभ्यास व आचरणला आपालं कठीनगु, समय लगे ज्वीगु व दुष्करगु ज्वीगु अस्वाभाविक मखुत । अझ संसारे दुपिं सम्पूर्ण प्राणी मान्यात तरे मयायेक थःपिं बुद्ध जुयाः नं तरे जुया मवनेगु बोधिसत्वयानयागु महान् तच्चःगु आदर्शयात नापं महायानं तिबः बीगु थाले यासैलि थ्व यानया लक्ष अत्यन्त महत्वाकांक्षायुक्त जुयाः प्रणिधान यायेत अत्यन्त आकर्षक जुयाः नं साधकपिनिगु निम्ति लिपा जूलिसे अत्यन्त कठीन व कष्टकर सिद्ध जुया वःगुलिं थःपिनिगु मार्गय् सहयोग व सहायता बी फुपिं देवी देवतापिं मालेगु क्रमय् महायानी सिद्ध, आचार्य, गुरू व साधकपिसं अनेक अलौकिक व लौकिक ध्यानी बुद्धपिं, लोकेश्वरपिं, बोधिसत्वपिं, तारा गणपिं व बसुन्धरादि देवी देवतापिन्त निमन्त्रणा यानाः प्रकट यायेगु मार्ग ल्वीकूगु जुल । अले वसपोल बुद्ध, बोधिसत्वपिं, देवी देवतापिनिगु पूजा व अर्चना, ध्यान

(५६)

व साधना, भक्ति व भावनां वसपोलपिन्त प्रकट यानाः वर आशीर्वाद प्राप्त यानाः बुद्धत्वय् मथ्योत्तले माक्को सहयोग, सहायता, बल व तिबः प्राप्त यायेगु महान् उपाय ल्वीकूगु खने दत । किन्तु थःपिसं नं पुन्हीसिया व्रत, अष्टमी व्रत, तृतीया व्रत आदि व्रतया रूपं विशुद्ध रूपं उपोषधशीलादि व्रत धर्म पालन यानाः विशुद्ध शील, समाधि व प्रज्ञाया अनुकूल जीवन यापन यासे सात्विक भोजन, निरामिष भोजन व ब्रम्हचर्य धर्म पालन यानाः विशुद्धगु भाव भक्ति जप, तप, ध्यान व सत्पूजा साधनां जक खुशी यायेमाःपिं वसपोल वीतरागी, वीतदोषी, वीतमोही बुद्ध बोधिसत्वादि देवी देवतापिन्त प्रकट यायेगु भद्रचरी प्रणिधानया ज्या लिपा जूलिसे महायानीपिन्त अःपु मज्जूगु खँ सीदया वड्गु अस्वाभाविक मखुत । महायानी जीवनय् मत्स्य, मांस, मद्यसुरापानयुक्त भोजन जक मखु लाभाः, छाः, प्याज, खँ, धुम्रपानादि सेवन व मैथुन धर्म सेवन नं विलकूल वर्जित व त्याज्य ज्वीगु खँ नं थन लुमकैवहः जू । महायान धर्म व्यवहारे कठीन जूगुलिं हे कालान्तरे थुकिं यानाः वज्रयान धर्म विकास यायेत प्रेरणा प्राप्त जूवंगु जुल ।

वज्रयानया विकास

सात्विक भोजन चढेयानाः खुशी यायेमाःपिं देवी देवतापिं स्वयाः तामसी व राजसी भोजन चढेयानाः लयतायुक्तेज्यूपिं देवी देवतादिपिन्त प्रकट यायेत अःपुगु खँ वाः चाय्कूपिं वज्रयानया सिद्ध, गुरू, गणाचार्य, आचार्य, साधकपिसं क्रमशः मन्त्रयान, तन्त्रयान व सहजयानया मार्ग ल्वीकुसेलि वज्रयानं तन्त्र, मन्त्र, विद्या, बलि व भोग सहितया जप, तप, ध्यान, तन्त्र मन्त्र, भावना, मण्डलः, मुद्रा, नृत्य सहितया वाह्य पूजा, गुह्यपूजा, रहस्य पूजादि अभ्यन्तर पूजाया अनेक विधि विधानया पूजा, भाव, भक्ति, समाधि व साधनां अःपुक लयतायेकाः प्रकट याइ फइपिं अनेकन् लौकिक व लोकोत्तर ऋद्धि, सिद्धि व शक्ति दुपिः देवी देवतापिन्त ल्वीकूगु खनेदत । वसपोल देवी देवतादिपिनिगु असीम सहयोग, सहायता व अनुकम्पां मन्त्र, तन्त्र, मण्डल व मुद्रा सहितया प्रज्ञोपायया बलं क्रिया, चर्या, योग व अनुत्तरयोग व तन्त्रपिनिगु^२ आधारय् शून्यता ज्ञानयात साक्षात्कारयासे बुद्धत्व प्राप्त यानाः थुगु हे जन्मय् महासुख, महामुद्रा, मोक्षपद, खेचर भूमि निवास प्राप्त ज्वीगु धयागु विश्वास नं भन भन सुदृढ जुयावःगु खने दत । थ्व हे विश्वास व आचरणं नापं असंख्य वज्रयानी देवी देवतादिपिनिगु पूजा, अर्चना, उपासना व साधना यायेत माःगु अनेक तन्त्र, मन्त्रादि व भाव, भक्ति, चर्या, नृत्य, साधना, मण्डल, पूजा व कर्मकाण्डया विधि विधान यायेत तन्त्रशास्त्र व ग्रन्थयागु नं विकास जुयावःगु खने दत । सामान्यतः मन्त्र, तन्त्रयात गोप्य याना तयेगु चलन नं पिदन । थ्वहे कारणं वज्रयाने थःगु ग्रन्थय् सन्ध्या भाषाया प्रयोग नं आपाः जुया वल । अले वज्रयानया साधनाय् डाकिनीया महत्व व मुद्राया स्थान नं दुत्युवःगु जुल ।

वज्रयाने नं हिंसायात स्थान मद्दु

बौद्ध वज्रयानया पूजाविधिस पंचमकार अर्थात् मत्स्य, मांस, मद्य, मुद्रा व मैथुन व खँ अण्डाया प्रयोगं लय्ताय्काः प्रकट याये फड्पिं देवी देवतादिपिनिगु मान्यता दुसां प्राणी हिंसा यायेगु ज्यायात स्वीकृति बियातःगु गनं हे मद्दु धयागु खँ थन लुमंके बहः जू । प्रचलित वज्रयान धर्मया कर्मकाण्ड, रीतिथिति, पूजाआजाया चलने वज्रयानी बौद्धमार्गी देवी देवतादिपिं समक्ष मद्यमांस, मत्स्य, खँ अण्डायुक्त भोजन चढेयायेगु प्रचलन दुसां प्राणी हिंसाया बलि कर्मधाई अन नं चले ज्वी मखु । उकिं हे भयंकर भयंकर रूप धारण याना बिज्यानाच्च्वपि देवी देवतापिं जूसां प्राणी हिंसाया बलि कर्म मकाइपिं देवी देवतापिं जूसा जक बौद्ध देवी देवतापिं ज्वी, अन्यथा ज्वी मखु । थुकिं यानाः सु गुपिं छपिं बौद्ध छपिं खः, सु गुपिं छपिं अबौद्ध खः धका छुटे यायेत अःपुसे च्वँ । त्रिपिटकया पालन याइपिं श्रावकयानया बौद्धमार्गीपिन्त अदृष्ट, अभृत व अशङ्कितगु शुद्ध आमिष भोजन यायेगु जक छूट बुद्धं हे बिया बिज्याःगु खने दुथें वज्रयानी बौद्धपिसं नं गण, पीठ, दिगी, आगमस वज्रयानी देवी देवतापिन्त पूजा यानाः उजागु तान्त्रिक पूजा, गुह्य पूजा व रहस्य पूजास शोधन यानातःगु शुद्धगु मत्स्य, मांस, मद्यपानयुक्त प्रसाद भोजन जक यायेगु छूट प्राप्त याना तःगु खने दु ।

आः नं महायानी पूजाय् पञ्चामृत सामाग्री जक दइ

आः नं नेपाले प्रचलित महायानी धर्मय् नं बुद्ध, अवलोकितेश्वर, चैत्य, स्तुप, बोधिसत्व, तारा व वसुन्धरादि देवी देवतापिन्त आम्हान यानाः गुगु सत्य पूजा सत्यपूजाया पूजा ज्वी उगु पूजा विधिस केवल पञ्चामृतया बलि जक प्रयोग ज्वी । पुन्हीया व्रत, अष्टमी व्रत, तिला व्रत आदि न्ह्यागु हे महायानी धलं, व्रत दंसां वा उपोषधशील व्रत पालनयासे उपासं च्वंसां पञ्चशील व अष्टशील धर्म पालन यासे ब्रम्हचर्य व्रत पालन यानाः न्हिं छछा जक पञ्चामृतयुक्त शुद्ध सात्विक निरामिष भोजनयागु पालं जक यायेमाःगु नियम आः तक नं द हे दु । बलि धाय्वं लोकजनं प्राणीया बलि धका सम्भे ज्वीगु जुयाच्चन । वास्तवे बलि शब्दया अर्थ भोजन खः । महायानी बौद्धपिसं सुथय् ज्योना दिग् याये न्ह्यः न्हापां देवी देवतादि व पितृपिन्त दयो छाइगु गुगु खः उकियात नित्य बलि दैनिक बलि धाइगु खः । अनं लिपाः व धलं धुंकाः व सत्यपूजा सिध्यकाः बिसर्जन याये धुंकाः वज्रयानया विधिकथं हाकनं गण, पीठ वा उपयुक्त स्थानस मामकी पूजा, कौमारी पूजा यानाः वा थःथःपिनिगु दिगी, आगमे गुह्य पूजा तान्त्रिक पूजा यानाः शोधनयासे प्रसाद कोकयाः जक अन्य राजसी तत्व व तामसी तत्व दुगु भोजन प्रसादयाये माःगु नियम चलन, आचरण आःतक नं दयाच्चंगु हे दु । थ्व नियम नित्याचार पूजाविधिं नं बुद्धधर्मया गुगु हे यानय् नं प्राणी हिंसादि पंच दुःशील कर्मयात स्वीकार यानातःगु मद्दु धयागु सत्य तथ्ययात प्रष्ट यानाच्चंगु दु ।^३

अध्ययन व अनुसन्धानया आवश्यकता

वज्रयानया धर्मय् सन्ध्याभाषाया प्रयोग व्यापक रूपं यानातःगु खने दइगुलि^१ वज्रयानया पूजाविधिसं प्रयोग जुयाच्चंगु सन्ध्याभाषाया मत्स्य, मांस, मद्य, भग व महामांसया अर्थ नं प्रचलित अर्थय् न्या, ला, अय्ला मखुसे बिस्कं हे अर्थ दु धयागु खँ कया संग्रह, गुह्य समाज तन्त्र १७, २० व ३० पटले, करवीर तन्त्र ३ पटले व सम्बरोदय तन्त्र आदि ग्रन्थया व्याख्याया आधारे बौद्ध पण्डितपिसं कना क्यना वया च्वंगु दुगु खँ नं थन विशेष रूपं लुमंके बहःजू ।^४

थौं कन्हे वज्रयानी बौद्धपिसं न्हिथं आचार विचार व आचरणय् वा जीवन पद्धतिस छेला वयाच्चंगु आचरण, व्यवहार व न्हिथंया ज्याखँ व चलनय् उपर्युक्त बौद्ध सिद्धान्त, आदर्श व नियम नित्याचारया दकों फुक्कं संस्कृतित बाँलाक प्रतिविम्बित जुयाच्चंगु मदुसा गन गुथाय् गुगु किसिमं गुबलेनिसं बौद्ध संस्कृतिया नामय् विकृति व दुष्कृति गथे यानाः स्वचाःवःगु खः धयागु विषये विद्वत्जनपिसं अध्ययन अनुसन्धान यानाः फयांफक्को याकनं फयांफको आपाः विकृतित ल्यहेथनाः हाकुतिना छुवयेगु कृतः यायेगु उत्तम ज्जी भाःपा । बुद्ध, बौद्धधर्म, बौद्ध संस्कृति व बौद्ध इतिहासयात अध्ययन, अनुसन्धान व अध्यापन यायेत लुम्बिनी विश्वविद्यालय नामं छुट्टै हे बौद्ध विश्वविद्यालय हे स्थापना ज्जी धुंक्गु श्रीगु देशय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयं नं थःम्ह नं स्नातकोत्तर, डिप्लोमा व डिग्रीस्तरया नापं विद्यावारिधि तकया निम्तिं बुद्धधर्मया अध्ययन, अनुसन्धान व अध्यापनया व्यवस्था याये धुंक्गु दु । महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालये नं बौद्ध अध्ययन विभाग दुतिनाच्चंगु दुर्थे अन्य नेपालया विश्वविद्यालयतसं नं कथहनं समय बितय् जलिसे थव विषये उत्तरोत्तर अभिरूची कया यंकीगु खने दयाच्चंगु दु । उकिं थुपिं विश्वविद्यालयत व इमिगु अन्तर्गतया शैक्षिक संस्था व निकायतसं नं बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृति, बौद्ध इतिहास, बौद्ध वास्तुकला व बौद्ध कला व कलाकृतिया अनेक लुप्त पक्ष, सुकृति, विकृति व दुष्कृतिया पक्ष व इतिहासया विषये अध्ययन, अनुसन्धान, खोजनीति व च्यूताः या वैज्ञानिक क्रमयात प्रोत्साहित यानाः नेपालया बौद्ध इतिहासयात पीथनेगु, नेपामिपिनिगु बौद्ध संस्कृतियात पिब्वयगु व नेपालय् बौद्धधर्म व संस्कृतिया नामय् लोकपिनिगु अशिक्षा, अज्ञानता, अचेतना वा लोभ, तृष्णा, ईर्ष्या, द्वेष वा अनेगु विकृत विचारं अभिप्रेरित जुयाः वा समयया हिलाबुलाः व आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक वाध्यता व विवशताया कारणं दुतिनाच्चंगु गुलि नं अधर्म, कुसंस्कृति व विकृतित ल्वीगु खः उपिं सकतौं विकृतियात पित हयेगु कथं प्रकाशित यानाः बुद्धभूमि नेपालया शुद्ध बुद्धधर्म, संस्कृति, इतिहास व सभ्यतायागु विकास यासे विश्वया न्ह्यःने पिन्ह्वयाः विश्वशान्तिया निम्तिं योगदान बीगु ज्या यायेमाःथें च्वं । थुकिं यानाः नेपाः व नेपामिपिनिगु राष्ट्रिय स्वतन्त्रता व अखण्डतायात तिबः बीत नं आपालं गुहालि जू वनी धयागु खँय् छुं विवाद दइ मखु थें च्वं ।

नेपालय् प्रचलित छुं वज्रयानी ग्रन्थत

नेपाले मन्त्र, तन्त्र, सहजयानया चरमोत्कर्षया रूप्य विकसित जूगु वज्रयान धर्मया आधार, विचार, पूजा, विधि, विधान व कर्मकाण्डसं निम्नलिखित वज्रयानी ग्रन्थया प्रभाव गाक्कं लानाच्चंगु खने दु । यथा - आर्य पञ्चरक्षा सूत्र, हेबज्रतन्त्र राज, गुह्य समाज तन्त्र^१, करवीरतन्त्र, चक्रसंवर वचन, सम्बरोदय तन्त्र, योगाम्बर तन्त्र, श्रीशून्य समाधि वज्रपाद विरचित तत्त्व ज्ञान सिद्धि, दुर्गति परिशोधन तन्त्र, क्रिया समुच्चय, सर्वतथागत हृदय नामसंगीति, आर्य श्रीचक्रसम्बर मूलतन्त्र, काल चक्र संवर वचन, विमलप्रभा सूत्र, मैत्रिपा-अद्वय वज्रतन्त्र, पतित पाराजिका, मञ्जुश्री पाराजिका, आचार्य कुलदत्त विरचित कृया संग्रह, एकल्लविराख्य श्रीचण्डमहारोषण तन्त्र इत्यादि ।

नेपाल मण्डलया वज्रयानी बौद्धपिनिगु जीवन चर्याय् वज्रयानी तन्त्रयागु हे आधारे देवी देवतादिपिन्त व सर्वसाधारण गृहस्थपिन्त नं दश कर्म पुवंकेगु ज्या आःतक चले जुया हे च्वंगु दनि । नेपालया प्रख्यात लिपि विशेषज्ञ महायानी बौद्ध विद्वान् श्री हेमराज शाक्यजुं थःगु नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूची धयागु सफुती महायान व वज्रयान सम्बन्धी निम्न सूत्र, तन्त्र, कथा वा ग्रन्थया सूची नं न्ह्यथना तःगु दु गुगु सूची जिज्ञाशुपिनिगु निम्ति उपयोगी ज्वी फु । उगु सूची दुथ्याःगु च्वय् विभिन्न प्रकारणे उल्लेख मजगु छुं सूत्र, तन्त्र, कथा व ग्रन्थया नां थथे खः ।

महायान सम्बन्धी सूची

- १) स्वायम्भू पुराण
- २) श्री महावस्त्ववदान
- ३) श्री अशोकावदान
- ४) श्री विचित्र कर्णिकावदान
- ५) श्री धर्मरत्नावदान
- ६) श्री वाशिष्ठावदान
- ७) श्री अमोधपाश तन्त्र
- ८) श्री वसुन्धरा देवी व्रतकथा
- ९) श्री यशोवती मासोपवास कथा
- १०) श्री श्रङ्गकेतुव्रत कथा
- ११) श्री सुगतावदान
- १२) श्री पिण्डपात्रावदान
- १३) श्री धर्मसमुच्चय
- १४) श्री दिव्यावदान, श्री रत्नमालावदान
- १५) श्री अपरिमिता सूत्र

- १६) श्री आर्य भद्रचरी प्रणिधान रत्नराज सूत्र
- १७) श्री शुभाषित रत्न करण्डक
- १८) श्री गुण कारण्डव्यूह
- १९) श्री पुण्यतीर्थ महात्म्य कथा
- २०) श्री कारण्ड व्यूह
- २१) श्री अभिसमया लंकार टीका
- २२) श्री सुखावति व्यूह
- २३) श्री महायान सूत्रालंकार
- २४) श्री भद्रकल्पावदान
- २५) श्री बोधिसत्त्व कल्पलतावदान
- २६) श्री बोधिचर्यावतार
- २७) श्री दशभूमिश्वर

ऋजयान सम्बन्धी सूची

- १) श्री तारा पाराजिका
- २) श्री वज्रसत्त्व
- ३) श्री नियम
- ४) श्री मञ्जुश्री
- ५) श्री सद्धर्म
- ६) श्री कङ्कीर्ण धारणी
- ७) श्री धारणी संग्रह
- ८) श्री पितृकल्प तन्त्र
- ९) श्री मेघ सूत्र
- १०) श्री बुद्धोक्त संसारामय
- ११) श्री हिरण्यमाला तन्त्र
- १२) श्री धम्म संग्रह
- १३) श्री हेरूक तन्त्र
- १४) श्री सम्बरोदय तन्त्र
- १५) श्री करवीर तन्त्र
- १६) श्री ज्ञानोदय तन्त्र
- १७) श्री महामेघसूत्र
- १८) श्री महाप्रत्यंगिरा
- १९) श्री ह्यङ्ग्रीव तन्त्र
- २०) श्री सुभावगाथा तन्त्र
- २१) श्री सम्बरागम तन्त्र
- २२) श्री तन्त्र रान रहस्य कल्प

- २३) श्री ललितविस्तरे धर्मालोक मुख परिवर्तने
- २४) श्री माया जाल तन्त्र
- २५) श्री वर्षकृया
- २६) श्री कर्मविभंग सूत्र
- २७) श्री अभिधर्म कौश व्याख्या
- २८) श्री आर्यमञ्जुश्री मूल कल्पतन्त्र
- २९) श्री जातिवाद निराकरण
- ३०) श्री दोहाकोश
- ३१) श्री साधन माला
- ३२) श्री प्रतिपति सारशतक
- ३३) श्री विंशति कारिका
- ३४) श्री चतुष्पीठ तन्त्र
- ३५) श्री संक्षिप्त लोकाचार संग्रह
- ३६) श्री गृह मातृका
- ३७) श्री वास्तुशास्त्र

नेपालया महायानी व वज्रयानी बौद्धपिनिगु जीवन पद्धति, रीतिथिति, संस्कार व परम्परा उपर्युक्त ग्रन्थ, शास्त्र, सूत्र, तन्त्र, कथा, अवदानादि शास्त्रया आधारे थैया अद्यापि चले जुयाच्चंगु दुगुलिं नेपालया नेपालीपिनिगु बिस्कं विशिष्टता खने दयाच्चंगु खः धयागु आधुनिक बुद्धिजीवीपिनिगु अभिमत दु ।

नेपाले अवलोकितेश्वर उपासना

नेपालमण्डलया महायानी बौद्धजनपिनि दश्वी लोकेश्वर बोधिसत्वपिनिगु पूजा, अर्चना व उपासनायागु विधि गुलितक लोकं हवाः धयागु खँ दच्छिया थी थी महीनाय् थी थी हे करूणामय लोकेश्वरपिनिगु देके वनेगु प्राचीन् चलन आःतकं मदिवक हे धया थै न्ह्याका हे वयाच्चंगु दु धाय्माल । स्वनिगःया दुनेच्चंगु करूणामयया मन्दिरे देके वनेगु महीना, अवलोकितेश्वरपिनिगु नां व मन्दिर दुगु थाय् थये ख^{१०}:-

अवलोकितेश्वरया नाँ	थाय्	विशेष महीना
१. आदिनाथ लोकेश्वर	- चोभार	- कार्तिक
२. मिननाथ लोकेश्वर	- तव बहाः, यल	- मंसिर
३. एकादश लोकेश्वर	- गण बहाः, येँ	- पौष
४. हरि-हरि-हरि वाहन लोकेश्वर	- चाँगु पवंत, ख्वप	- माघ

५. पद्मपाणि लोकेश्वर	- नाला, भोंदे	- फाल्गुण
६. पद्मपाणि लोकेश्वर (बुँगाद्य)	- बुंगमति, यल	- चैत्र
७. षडक्षरी लोकेश्वर	- ख्वप	- वैशाख
८. पद्मपाणि लोकेश्वर	- ख्वप	- जेष्ठ
९. पद्मपाणि लोकेश्वर	- थिमि	- असार
१०. पद्मपाणि लोकेश्वर	- धलाय्चा, यल	- श्रावण
११. पद्मपाणि लोकेश्वर	- तव बहाः, यल	- भाद्र
१२. पद्मपाणि लोकेश्वर	- लगांख्यः, यल	- आश्विन

नेपालमण्डलया महायानी बौद्धपिनिगु धार्मिक जीवनय् आर्यावलोकितेश्वर बोधिसत्व करूणामययागु पूजा, अर्चना, भक्ति, सेवा व उपसनायागु गुलि महत्व दु धयागु खँ इमिसं ३६० दिंया दच्छिया प्रत्येक दिनया निमित्तं पाठ यायेत ३६० लोकेश्वरपिनिगु हे ल्याः दुगु खँ प्रष्ट यानाच्चनी । पण्डित अमोघवज्र वज्रचार्ययागु लोकेश्वर परिचय सफुती यँ देया कनकचैत्य महाविहार गुगु विहारयात अतीतकालय् जमलगन्थि महाविहार धाइगु खः व थौंकन्हे जनभाषां जनबहाः धया वयाच्चन, गुगु जनबहालय् जमलेश्वर जनबहाःद्यः धका प्रचलित भाषं धया वयाच्चंम्ह श्रीमदार्यावलोकितेश्वर स्वेत मत्स्येन्द्रनाथया प्रसिद्ध मन्दिर दु व देगःया छ्वाःखेरं उत्तरपाखेनिसें दक्षिण पूर्व कोणतक च्वयातःपिं १०८ म्ह लोकेश्वरपिनिगु नाँ, चित्र नापं वसपोल १०८ लोकेश्वरपिनिगु ध्यानया नापं विवरण प्रकाशित जुयाच्चंगु दु ।^{११}

डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी सम्पादन व संग्रह यानाः अंग्रेजी भाषां पिकया तःगु अक्टोवर, २००४ ई. सनयागु “नेपाल बुद्धधर्मया ऐतिहासिक फलकत” धयागु अंकस पं. अमोघवज्र वज्रचार्य पिकया बिज्याःगु “नेपाः देया कनक चैत्य महाविहारया अष्टोत्तर सत लोकेश्वरया परिचय” सफुती च्वंगु जनबहालय् देगले च्वयातःपिं उपिं हे १०८ म्ह लोकेश्वरपिनिगु नाँया धलःयात थुगु प्रकारं समावेश याना तःगु दु ।^{१२}

१०८ लोकेश्वरपिनिगु नाँया धलः

१. श्री मदार्यावलोकितेश्वर (=श्वेतमत्स्येन्द्रनाथ=जमलेश्वर=जनबहाःद्यः)
२. श्री वज्रनाथ लोकेश्वर
३. श्री पद्मपाणी लोकेश्वर
४. श्री नृत्यनाथ लोकेश्वर
५. श्री वज्रस्फोट लोकेश्वर
६. श्री विद्यापति लोकेश्वर
७. श्री वज्रपाणी (खगर्भ लोकेश्वर)

८. श्री शङ्खनाथ लोकेश्वर
९. श्री विष्णुकान्त लोकेश्वर
१०. श्री मञ्जुनाथ लोकेश्वर
११. श्री कृताञ्जली लोकेश्वर
१२. श्री विष्णुचक्र लोकेश्वर
१३. श्री शान्तमति लोकेश्वर
१४. श्री चिन्तामणी लोकेश्वर
१५. श्री चैत्यधातु लोकेश्वर
१६. श्री विश्ववज्र लोकेश्वर
१७. श्री वज्रसत्व धातु लोकेश्वर
१८. श्री शाक्यबुद्ध लोकेश्वर
१९. श्री अमिताभ लोकेश्वर
२०. श्री वज्रधातु लोकेश्वर
२१. श्री धर्मचक्र लोकेश्वर
२२. श्री सिंहनाद लोकेश्वर
२३. श्री विश्वभूत लोकेश्वर
२४. श्री हरिवाहन लोकेश्वर
२५. श्री धर्मधातु लोकेश्वर
२६. श्री हरिहर लोकेश्वर
२७. श्री खरखिरि लोकेश्वर
२८. श्री वज्रदण्ड लोकेश्वर
२९. श्री अचलकेतु लोकेश्वर
३०. श्री खिरिखरा लोकेश्वर
३१. श्री रत्न दत्त लोकेश्वर
३२. श्री विन्दुपाणी लोकेश्वर
३३. श्री कमलरुद्र लोकेश्वर
३४. श्री देवदेवता लोकेश्वर
३५. श्री सार्थवाहु लोकेश्वर
३६. श्री पिण्डपात्र लोकेश्वर
३७. श्री अमोघपाश लोकेश्वर
३८. श्री महावज्रनाथ लोकेश्वर
३९. श्री महावज्रपाणी लोकेश्वर
४०. श्री महावज्रधृक लोकेश्वर
४१. श्री महावज्रधातु लोकेश्वर
४२. श्री महाविश्वभूप लोकेश्वर

(६४)

४३. श्री महामञ्जुभूत लोकेश्वर
४४. श्री महाअभयस्थूल लोकेश्वर
४५. श्री महाभयङ्करी लोकेश्वर
४६. श्री महासूर्यबिम्ब लोकेश्वर
४७. श्री महाचन्द्रबिम्ब लोकेश्वर
४८. श्री महामञ्जुदत्त लोकेश्वर
४९. श्री महाशील लोकेश्वर
५०. श्री महारत्न कुल लोकेश्वर
५१. श्री महासहस्रसूर्य लोकेश्वर
५२. श्री महासहस्रभुज लोकेश्वर
५३. श्री महारत्नकीर्ति लोकेश्वर
५४. श्री सहस्रभुज लोकेश्वर
५५. श्री अक्षयमति लोकेश्वर
५६. श्री समन्तभद्र लोकेश्वर
५७. श्री सृष्टिकान्त लोकेश्वर (सृष्टिकर्ता लोकेश्वर, नाला करूणामय)
५८. श्री क्षितिगर्भ लोकेश्वर
५९. श्री आकाशगर्भ लोकेश्वर
६०. श्री गगनगञ्ज लोकेश्वर
६१. श्री रत्नपाणी लोकेश्वर
६२. श्री सागरमति लोकेश्वर
६३. श्री वज्रगर्भ लोकेश्वर
६४. श्री अवलोकितेश्वर लोकेश्वर
६५. श्री महास्थामप्राप्त लोकेश्वर
६६. श्री चन्द्रप्रभ लोकेश्वर
६७. श्री जालिनीप्रभ लोकेश्वर
६८. श्री अमितप्रभ लोकेश्वर
६९. श्री प्रतिभानकुट लोकेश्वर
७०. श्री सर्व शोकतमोनिर्घातमति लोकेश्वर
७१. श्री सर्व निवरण विष्काम्भी लोकेश्वर
७२. श्री कारण्डव्यूह लोकेश्वर
७३. श्री ज्ञानधातु लोकेश्वर
७४. श्री पद्म नृत्येश्वर लोकेश्वर
७५. श्री वज्रोष्णीष लोकेश्वर
७६. श्री शाक्यधातु लोकेश्वर
७७. श्री शान्तश्री लोकेश्वर

७८. श्री यमदण्ड लोकेश्वर
७९. श्री विश्वहर लोकेश्वर
८०. श्री महावज्रसत्व लोकेश्वर
८१. श्री कृष्णाचल लोकेश्वर
८२. श्री सुखावती लोकेश्वर
८३. श्री अचिन्त्य लोकेश्वर
८४. श्री उन्नति लोकेश्वर
८५. श्री प्रवर लोकेश्वर
८६. श्री वज्रधर्म लोकेश्वर
८७. श्री वश्याधिकार लोकेश्वर
८८. श्री खसर्पण लोकेश्वर
८९. श्री सिंहनाथ लोकेश्वर
९०. श्री त्रैलोक्य संदर्शन लोकेश्वर
९१. श्री रक्ताय्या लोकेश्वर (बुंगछ)
९२. श्री नीलकण्ठ लोकेश्वर
९३. श्री सुगति सदर्शन लोकेश्वर
९४. श्री मायाजाल क्रमक्रोध लोकेश्वर
९५. श्री प्रेतसंतर्पि लोकेश्वर
९६. श्री ब्रम्हदण्ड लोकेश्वर
९७. श्री जटा मुकुट
९८. श्री वरद लोकेश्वर
९९. श्री कमण्डलु लोकेश्वर
१००. श्री मणिपद्म लोकेश्वर
१०१. श्री पीतपट्ट लोकेश्वर
१०२. श्री आनन्दादि लोकेश्वर (चोभा:द्य)
१०३. श्री षडक्षरी लोकेश्वर
१०४. श्री मायाजालक्रम लोकेश्वर
१०५. श्री हरि हरि हरि हरिबाहन लोकेश्वर
१०६. श्री हालाहल लोकेश्वर
१०७. श्री हलाहल लोकेश्वर
१०८. श्री हयग्रीव लोकेश्वर

पं. अमोघवज्र वज्रचार्यजुया धापूकथं नेपालय् थासंथाय् च्वंगु देगलय् व पुलां पुलांगु ग्रन्थय् आपालं लोकेश्वरपिनिगु नाँ व मूर्ति उल्लेख जुया च्वंगु खने दु । थुजागु लोकेश्वरपिनिगु धलः खय् १०८ म्ह लोकेश्वरपिनिगु नाँ दुगु ८ गू थी थी नाम स्तोत्र, ११० म्ह लोकेश्वरपिनिगु छगू नाम स्तोत्र, जनबहाः लय् १०८

(६६)

लोकेश्वरपनिगु चित्र संग्रह दुसा ३६० लोकेश्वरपनिगु हे निथी नामस्तोत्र
 गुगु संग्रह ग्रन्थत नेपाले उपलब्ध ज् । उकिं लोकेश्वर परिचय नाँयागु थःगु सफ्ती
 रं. अमोघवज्र वज्राचार्यजुं थुपिं फुक्क लोकेश्वरपनिगु नाँ संकलन यानाः जम्मा
 ६६२ न्ह लोकेश्वरया नाँया दुर्लभ धलः नापं समावेश याना बिज्यागु खने दु ।^{१३}

सन्दर्भ ग्रन्थत

१. धम्मपद – भिक्षु धर्म रक्षित, चतुर्थ संस्करण, ई. सन् १९७१ पृष्ठ ११५
२. बोधि पुष्पाञ्जलि – वातुल वासव वज्र, वि.सं. २०६२, पृष्ठ IV, पुरोवाक् बुद्धवज्र
३. महायान बुद्धधर्म दर्शन – पं. वै. आशाकाजि वज्राचार्य, वि.सं. २०३३, पृष्ठ १४-१९
४. मुनिमत प्रकाश – उपोद्घात आचार्य धर्मवज्र, अनु. वागीन्द्रशील, बुद्धवज्र, वि.सं.
२०५६, पृष्ठ ४३
५. महायान बुद्धधर्म दर्शन, पं. वै. आशाकाजी वज्राचार्य, वि.सं. २०३३, पृष्ठ १४-१९
६. The Tree of Enlightenment - Peter Della Santina, Chico Dharma
Study Foundation, 1997, pp. 200
७. वज्रयान पूजा पद्धति – सं. सर्वज्ञ रत्न वज्राचार्य, नेपाल बौद्ध संस्कृति संरक्षण केन्द्र,
वि.सं. २०६२, थासं थाय्या पाद टिप्पणीत ।
८. ऐ ऐ ऐ ऐ
९. नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूची – हेमराज शाक्य, धर्मोदयसभा, वि.सं. २५००,
पृष्ठ १९-२८
१०. Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. J. C. Regmi Nepal
Antiquary, Oct. 2004, pp. 34
११. लोकेश्वर परिचय – पं. अमोघवज्र वज्राचार्य, लोकेश्वर संघ, ने.सं. १०९९, पृष्ठ १-४३
१२. Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. J. C. Regmi, Nepal
Antiquary, Oct. 2004, No. LXXIV, pp. 34-36
१३. लोकेश्वर परिचय – श्री लोकेश्वरया नाम संग्रह पर्व, लोकेश्वर संघ, ने.सं. १०९९,
पृष्ठ १-३७

न्याया

नेपाले बौद्ध जुजुपिं

शाक्यमुनिया जीवमानकालय् बुद्धधर्म अवलम्बन याःपिं किरांती जुजुपिं

ईस्वीपूर्व खुगुगु शताब्दी अञ्जन सम्बत् ६८ स नेपालया लुम्बिनी जन्म जुयाः ३५ दैया वैशय् भारतया बोधगयास सम्यक् सम्बुद्धत्व लाभ याना बिज्याम्ह शाक्यमुनि तथागतं तदनन्तर ४५ दै तक निरन्तर ग्रामं ग्राम, जनपदं जनपद, नगरं नगर, देशं देशया चारिका यानाः धर्माभूतया अविरल वर्षा याना बिज्याःगु कारणं तत्कालीन् नेपालया कपिलवस्तु गणराज्यया शाक्य राजापिं नापं देवदहया कोलिय शाक्यवंशया राजापिसं नं बुद्धयागु शिक्षापदयात ग्रहण यानाः बौद्ध जुजु जुयावंगु प्रमाण त्रिपिटकं हे बियाचवंगु दु । अथे हे वैशाली गणराज्यया लिच्छवी राजवंशपिं व पावा व कुशिनगरया मल्ल राजापिसं व उगु उगु राज्यया लोकजनपिसं नं भगवान् गौतम बुद्धयागु सद्धर्मयागु श्रवण यानाः उगु हे काले हे बुद्धधर्मया अनुयायी जुयावंगु यथेष्ट वृत्तान्त नं त्रिपिटकय् समुल्लेख जुयाचवंगु दु । नेपालया स्वयम्भू पुराण^१, डानियल्स राइतया ल्हाती लाःगु नेपालया प्राचीन् वंशावली व डा. एस. बागिचं सम्पादन यानाः पिकाःगु सुवर्ण प्रभास सूत्रया कथं^२ गौतम बुद्ध स्वयं थःहे नं थःपिनिगु शिष्यपिनिगु लावा लस्कर हे सहित यानाः नेपालमण्डलस बिज्यानाः स्वयम्भूया गोपुच्छाग्र चैत्य स्थान क्षेत्रय्^३ छुं समय व्यतीत याना बिज्यासे वसपोलं नमोबुद्ध पर्वतस वनाः महासत्व जातकयागु थःगु अतीत जुनीया बाखें नं प्रकाश याना बिज्याःगु दुगुलिं नेपालमण्डलया तत्कालीन् किरांती जुजु जितेदस्ती नं स्वभावतः हे बुद्धधर्मया अनुयायी जुया वनीगु हे जुल । कोशल नरेश विद्दभं शाक्य जातियागु नरसंहार यानाः विनाश यायेत स्वःगु कारणं नेपालया कपिलवस्तु व देवदहया क्षेत्रया शाक्यपिं व कोलियपिं थवः थवः हे मुनाः आपालं हे सपरिवार नेपालपाखे बसाईं सरे जुया वयेगु क्रम हे शुरू जुल । इतिहास शिरोमणी बाबुराम आचार्ययागु अभिमत कथं नं ईस्वी पूर्व १८५ दै तक नं नेपालया दक्षिण मैदान क्षेत्र व भारतया उत्तरपाखें बुद्ध धर्मावलम्बीपिं नेपालया स्वनिगः तक नं बसाईं सरे जुया वयेगु क्रम निरन्तर न्हयानाव वनाचवंगु जुल ।^४ ईस्वीया स्वंगूगु शदी पाटलीपुत्रया सम्राट अशोकं नेपालमण्डलया भ्रमण याःव बले नेपाले जुजु जुयाचवंगु १४ औं किरांती जुजु स्थुंको नं^५ अशोकया प्रेरणा व प्रभावं बुद्धधर्मया अनुयायी जूवनिगु छुं आश्चर्यया खें मखुत । पूर्णिमा संख्या ३२ पृष्ठ २०३४ स इतिहास शिरोमणी बाबुराम आचार्य नं नेपालया पूर्वगामी

(६८)

शब्दया रूप्य तत्कालीन् समयले नेपार शब्द प्रचलनय् वड्गु जुयाः नेपारपाखें हे देशया नाँ नेपाल जूगु अनुमानयासे नेपार शब्दयात स्वीकार यागुलिं अशोक कालीन् समयस हे नेपालया किरांती राजापिं न्ह्यचिलाः बुद्धधर्म ग्रहण याःगु कारणं नेपालया आदिवासिन्दापिं नेपारपिसं अःपुकं हे नेपालय् वहे बुद्धधर्मयागु अनुशरण याःगु वृतान्तयात च्वयावंगु दु ।^६ थुगु प्रसंगं यानाः नं अशोकया शासनकालय् नेपालमण्डलया जुजु जुयाच्वंम्ह झिप्यम्हम्ह किरांती जुजु स्थुको नं उबले हे बौद्ध जुयावंगु विषये छुं विवाद ज्वी माःगु खने मद् ।

नेपाले वन्द्यजुपिं

शाक्यमुनि तथागतया हे कुल, वंश, परिवारया शील सदाचार व सद्धर्मप्रेमी शाक्य वंशजपिनिगुप्रति पवित्र पावन बुद्धभूमि जुयाच्वंगु नेपालया जनसाधारणया मनय् दुगु असीम श्रद्धा, मान, सम्मान, आदर, गौरव व आत्मीयता व स्नेहया कारणं हे नेपालय् ऐतिहासिककालनिसें ग्रन्थ गुरू आचार्य जुया वयाच्वंपि शाक्यवंशीय शाक्य भिक्षुपिन्त वन्दनीय पुद्गलपिनिगु रूपं प्राचीन् कालनिसें हे वन्द्यजु धकाः सम्बोधन यासे बौद्ध लोकजनं अपरिमित श्रद्धा व गौरव याना वयाच्वंगु खः । उकिं शाहकाले थ्यंकाः नं नेपालया जुजुपिसं नं व सरकारी अड्डां नं शाक्य भिक्षुपिन्त वन्द्यजुया हे नामं सम्बोधन यानावंगु दु धयागु तथ्ययात प्रष्ट याना बीगु प्रमाणया रूप्य नेपालय् थासं थाय् आःतक नं सुरक्षित जुयाच्वंगु दनिगु शिलालेखत^७ पवित्र बौद्धग्रन्थत^८ व नेपालया इतिहासं^९ नं प्रष्ट यानाच्वंगु दु । नेपाले बुद्धधर्मयात राज्यपाखें ऐतिहासिक दमन यानावँम्ह जुजु जयस्थिति मल्लं नापं नेपालया वन्द्यजु शाक्यभिक्षुपिं सहित शाक्यवंशीय मान्यजनपिन्त ६४ जातया थितिरीती च्वनेम्बाःपिं च्वय्या जाति धका च्वय् मालावंगु इतिहासं नं बुद्धधर्मया इतिहासे बुद्धया वंशजपिनिगु अपूर्व महत्वयात क्यनाच्वंगु दु ।^{१०} प्रख्यात लिपि विशेषज्ञ पण्डित हेमराज शाक्यया अभिमत कथं सुगतशासन पक्षपाती सद्धर्मप्रेमी प्रख्यात लिच्छवी जुजु वृषदेवं (ई. सन् ३९०-४००)^{११} हे बौद्धपुरी बन्दे ग्रामस वन्द्यजुपिन्त स्थापना यानाः अन नं विहार व स्तुप दयेकाः वन्देपुर धयागु नामं प्रसिद्ध यानावंगु दुगु जुल ।^{१२} अझ वयाँ गुलिखे न्ह्यः नेपाले लिच्छवी वंशयागु राज्य स्थापना याःम्ह प्रथम जुजु भूमिवर्मा (ई. सन् १००) या नं छुं पुस्ता न्ह्यःयाम्ह आजु जुजु पशुप्रेक्ष वा पशु पुष्पदेवं (ई. सन् ५०) हे थःगु राज्ये थासं थाय् २४ गू विहार (बहाः) हे दय्काः वन्द्यजुपिन्त विहारे तथा थकेगु राजकीय प्रचलन चले ज्वी धुंक्गु खने दुगु तथ्ययात इतिहास शिरोमणी बाबुराम आचार्य नापं गोरखापत्रस २०१८ चैत्र २ गते पिकाःगु “प्राचीन् नेपाल व थ्वयागु संस्कृति” धयागु लेखय् च्वयावंगु मदुगु मखु ।^{१३} खः उगु लेखय् बाबुराम आचार्य नं वन्द्यग्राम व वन्द्यजुपिं धकाः शुद्ध शब्द मछ्योसे छाय् राणाकालं लिपा तिनि

नेपालय् प्रचलने वःगु अपभ्रंस शब्दयात छचला वन धयागु खँ अनुसन्धानया विषय जुयाः विचारणीय खः । थुकिं इतिहास शिरोमणी धयातःम्ह मनूयागु हे नं दृष्टियागु जातीय गुण व दरिद्र मानसिकता क्यानाच्चंगु खः धकाः आधुनिक लोकतान्त्रिक बुद्धिजीवीपिसं धाल धाःसा बिना ठोस सब्द प्रमाण इमित बेठीक धाल धकाः धाय् छिनीयें मच्चं । जुजु वृषदेवं (ई. सन् ३९०-४००) वन्द्यग्रामस वन्द्यपिन्त तयावंगु व वन्देपुरी सुविमुक्त चैत्य दयेकावंगु ऐतिहासिक तथ्ययागु विवरणयात उल्लेख याःगु केशर पुस्तकालय वंशावली नं शुद्धगु मूल शब्दत प्रयोग मजुसे अपभ्रंस जुया वयाच्चंगु शब्दत हे प्रयोग छाय् जुयाच्चन धयागु खँ नं अनुसन्धानया विषय जुयाः विचारणीय हे खः । केशर पुस्तकालय वंशावली उकिं गुबले सु गुगु जातया मनूखं च्वःगु खः, उकिं नं राणाकालस जक प्रचलने वःगु अपभ्रंसया शब्दत गथे लाः वन, व खँ सीकेत व वंशावलीया पुलांगु प्रति नं दुसा व प्रति व केशर पुस्तकालयस दुगु वंशावली सारेयाःम्ह मनू व उकेया मितिया बारे नं अनुसन्धान यायेव तिनि ऐतिहासिक तथ्यस उपयुक्त प्रकाश लाईगु खने दु । छाय्धाःसा जगदीशचन्द्र रेग्मीया सफू ग्लोसरी अफ बुद्धिज्म अनुसार राइट वंशावली (पृष्ठ ७८) नं वन्द्य ग्रामय् जुजु वृषदेवं पञ्चबुद्ध तयाः चैत्य दयेकावंगु खँ च्वयातःगु व जंग बहादुर राणाया शासनकालय् नेपाले दुम्ह अंग्रेज दूत बि. एच. हगसनं नं वन्द्यपिनिगु हे वर्गीकरणबारे च्वयावंगु दु ।^{१६} शाक्यभिक्षुपिन्त हे नेपाले प्राचीनकालनिसें शुद्ध रूपं वन्द्यजु धाइगु खः धयागु भिक्षुपिन्त न्यागू वर्गय् वर्गीकरण यानातःगु चर्चा नं उगु सफूली दुथ्यानाच्चंगु दु ।^{१७} छाय्धाःसा नेपालय् जुजु पृथ्वी नारायण शाहयागु शासनकालय् थ्यंकाः तकं स्वनिगःयात त्याकाः जुजु जूवःम्ह जुजुया अड्डांतक नं सम्यक् गुठी चले मयासे दिकाच्चपिं यें देया इटुम्बहाः व लगबहाः समेतया गुठियार शाक्यभिक्षुपिन्त वि.सं. १८६१ साल फागुन वदी १३ स कारवाही यानाः जरीवाना याःगु अभिलेखय् नापं शाक्यभिक्षुपिन्त वन्द्यजु धका हे आदरार्थी शब्द हे छचलाःवंगु दुसा वि.सं. १८६५ साल माघ सुदी ३ बुधवारया सम्यक् गुठीया वन्देज पत्र भों दयेकाः सरकारयात पेश याःबले नं गुठियार शाक्यभिक्षुपिन्त वन्द्यजुया नामं सम्बोधन यानातःगु अभिलेख दु ।^{१८} थुकिं शाहकालतकं नं शाक्यवंशीय कुलपुत्र शाक्यभिक्षुपिन्त वन्द्यजु हे धकाः आदर गौरव तयेगु प्रचलन व परम्परा नेपाले दु धयागु ऐतिहासिक तथ्ययात सिद्ध यानाच्चंगु दु ।^{१९} मल्लकालीन् युगय्ला नेपालया जुजुपिसं नापं बुद्धधर्मया नियम अनुसार प्रव्रजितया शील सदाचारी धार्मिक जीवन व्यतीत यायेवं थःपिन्त नं वन्द्य धाय्केगु इच्छा यानावंगु प्रसंग नापं मल्वीगु मखु ।

छाय्धाःसा नेपालया जुजु नरेन्द्र देवं थः काय् पद्मदेवयात प्रव्रजित जुयाः खुसःपिं वन्द्यपिं नापं पोङ्गल बहाले वन्द्य जुयाः च्वनेत छ्वःगु खःसा जुजु रूद्रदेवं नं प्रव्रजित जुयाः ओंकुली विहारे वन्द्य जुयाः जीवन व्यतीत यानावंगु खँ राइट

वंशावली उल्लेख जुयाच्चंगु दु ।^{१९} उगु बखते नेपालया बौद्ध भिक्षुपिन्त न्याथी भिक्षुलय् विभक्त यानातःगु खने दु । यथा-१. वज्राचार्य (गुरुभाजु), २. शाक्यभिक्षु (वन्द्यजु), ३. श्रामणेर (श्रामणी वन्द्यजु), ४. ब्रम्हचर्य भिक्षु (विक्खु वन्द्यजु) व ५. चैलक भिक्षु (चिबहाः वन्द्यजु) ।^{२०} पं. हेमराज शाक्यया राय कथं नेपालयागु बौद्ध परम्पराय् प्रवज्या ग्रहण यानाः बौद्ध ज्वीपिं विहार बासीपिनिगु विहारयात १) सामान्य विहार (कच्चा बहाः), २) मध्यमक विहार (बही विहार) व ३) महाविहार (मूबहाः) धया वर्गीकरण यायेगु चलन दुगु खःसा प्रवजित ज्वी धुंकुपिं भिक्षु धायेके दुपि बौद्धविहारया सर्वसंघयात बौद्ध इतिहासे न्यागू प्रकारं नाँ उल्लेख यानातःगु खने दु । गथे कि १. बौद्धसंघ, २. भिक्षुसंघ, ३. जिनसंघ, ४. आर्यसंघ व ५. श्रावक संघ । २व हे बौद्धसंघयात थनयागु परम्पराकथं न्यागू किसिमं श्रेणी विभक्त याना तःगु खने दुगु खः । यथा-१. वज्राचार्य (गुरु भाजु), २. शाक्यभिक्षु (वन्द्यजु), ३. श्रामणेर (श्रामणी वन्द्यजु), ४. ब्रम्हचर्य भिक्षु (विक्खु वन्द्यजु) व ५. चैलक्य भिक्षु (चिबहाः वन्द्यजु) ।^{२१} अतीतकाल्य इतिहासया कालखण्डय् वयाः शुद्ध शाक्य भिक्षुपिसं बाहेक महायानी परम्परा कथं न्हापा वन्द्य लुनाः प्रवजित जुयाः लिपा गृहस्थी धर्मय् च्वपिन्त नं वन्द्य धायेगु चलन^{२२} जुया वःगु जक मखु कि जयस्थिति मल्लया धार्मिक दमनं लिपा शाक्यवंशीय कुलपुत्र व कुलपुत्रीपिसं नं वाध्यतावश धर्मया अध्ययन, अनुसन्धान व आचरण यायेगु परम्परागत प्रचलनयात त्वताः गृहस्थाश्रमे जक च्वनाः जीविकाचले यायेमाःगु कारणं अनेक लजगाः ज्वनेमालावंगु हुनि ईया नाप नापं शाक्य जातिपिनि दशवी शिक्षा, दीक्षा, शील, अभ्यासादि ज्या म्हो जुजु वंगुलिं “वन्द्य” या सही उच्चारण नापं ल्वमंकाः हाकु, मेलु, रथन, पाल आदि कु नाँ चले यानाः नं थःपिसं “वंदे” धका च्वयेगु याना हसेलि^{२३} वन्द्यजुपिन्त अपभ्रंस शब्द छ्यलाः मन्तसें व्यवहार याना ह्येगु प्रचलन शरू जुया वल । अले राणा शासनया छ्ये युगय् थ्योबले ला “वन्द्य” धका शुद्ध नक्सां नाँ च्वये सःपिं हे नं म्हो जुया वनीगु छुं आश्चर्यया खेँ मखुत ।

शाक्यमुनि तथागतया वंशज शाक्यपिन्त चूडाकर्म यानाः प्रवजित यानाः वन्द्याभिषेक प्राप्त जुयेव शील सदाचारी सद्धमप्रेमी शाक्यभिक्षुपिन्त शुद्ध रूपं वन्द्यजु धकाः आदर गौरव तइगु नेपालया ऐतिहासिक रीतिथिति परम्परा जुयाच्चंगुलिं नेपाले इतिहासया छगू ईलय् स्थविरवादी ब्रम्हचर्य धर्म पालक भिक्षुपिं लोप जुयाः मदया वने धुंका नं सम्यक दान, न्याः पञ्चदान व छ्येँ छ्येँ पर्व पर्वय् बीगु पञ्चदानस धर्मभिरू श्रद्धालु बौद्ध लोकजनं गृहस्थाश्रमे च्वना च्वपिं वन्द्यवर्ग शाक्यभिक्षुपिं सहित वज्राचार्य, बुद्धाचार्य व ब्रम्हाचार्यपिं समेत सकल बुद्धया संघपिन्त अत्यन्त श्रद्धा, आस्था व निष्ठापूर्वक पञ्चदान बियाः पुण्य लाभ यायेगु परम्परागत संस्कृति व प्रचलन आः नं नेपाले व्यापक रूपं चले जुयाच्चंगु हे दनि । गन्तक नेपालया महायानी बज्रयानी बौद्ध विहारयात कच्चा बहाः, बही व मूबहाः धका वर्गीकरण यायेगु परम्परा दुगु खः धयागु धापूया प्रश्न दु, नेपालमण्डलया

दुने आःतकं दनिगु प्रवजित यायेमाःगु मूबहाः व मूबही जक मखु प्रवज्या कर्म मज्जीगु महायानी वज्जयानीमार्गी बौद्धपिनिगु कच्चा बहाः व अन्य बहाःयात नं शुद्ध संस्कृत भासं नां च्वइ बले आपाः यानाः स्थापनाकालनिसं हे महाविहार धका हे नामकरण याना वयाच्चंगु खने दुगु तथ्य रत्नकाजी वज्जाचार्य व विजयरत्न वज्जाचार्यया सम्पादने पिदंगु नेपाः देया विहारया ताःचा धयागु वि.सं. २०३९ साले जक पिदंगु सफूति नं प्रष्ट यानाच्चंगु खने दु ।^{२४} थनिं न्येदं (५०) न्ह्यःहे पिदंगु हेमराज शाक्ययागु सफूती नं आपाः धयाथें मूबहाः, मूबही व कच्चा बहाःया नां नं संस्कृत भासं महाविहार धका हे च्वयातःगु व प्रख्यात जुयाच्चंगु खने दु ।^{२५}

नेपालय् शाक्यभिक्षुपिके वयाच्चंगु परिवर्तन

नेपाले महायान व बज्जयानया उदय व क्रमिक विकासं लिपा वज्जाचार्य भिक्षु, बुद्धाचार्य भिक्षु व ब्रम्हाचार्य भिक्षु धायेगु परम्परा धाइ जयस्थिति मल्लया सुधारया परिणामस्वरूप लोप जुजुं वयाः शाहकाल व राणा शासनकाल थ्यौबले तकला वज्जाचार्य, बुद्धाचार्य व ब्रम्हाचार्ययात नं जातिगत थरया रूपं जक छ्यलेगु प्रचलन वये धुंक्गु खःसां नेपाले २००७ सालं वःगु प्रजातान्त्रिक वातावरणं लिपा शाक्यभिक्षु वन्द्यजुपिसं नं थःथःगु विहारया सर्वसंघया धलः तयार याइबले व जातः च्वये बले व च्वकी बले थःपिनिगु परम्परागत जाति शाक्यभिक्षु धका च्वयेगु, च्वइगु परम्परायात छुं भति भति ल्यंकातःगु हे खने दनिसां औपचारिक रूपं सरकारी निकाय, गैर सरकारी संघ संस्था व शिक्षण संस्थाय् थःपिनिगु नाँ च्वये बले व च्वकेबले शाक्यभिक्षु धका च्वकेगु परम्परागत चलनयात त्वतावं वयाः केवल शाक्य च्वयेगु प्रवृत्ति वयाच्चंगु प्रष्ट खने दु । २००७ साल लिपाया नेपाले नेवाःपिनि दशवी नं थःपिनिगु नाँ थर, जातया परिचय व नामकरण यायेगु विशिष्ट ऐतिहासिक परम्परायागु थासय् खयें (क्षेत्री), ब्रम्हु (ब्राम्हण) पिनिगु प्रचलनयात अनुशरण यायेगु संस्कृति व परम्परां उत्तरोत्तर उपो थाय् कयाहःगु खने दु । थौं कन्हे विभिन्न नेपाली जातिपिसं थःथःगु परम्परागत जातथरया थासय् न्हून्हुगु थर च्वयेगु चलन वःथें बौद्ध संघया दुजःपिनि बुद्धाचार्य, गुभाजु, शाक्यवंश, ब्रम्हाचार्य, विखु वन्द्य^{२६}, चैलक्य आदि परम्परागत कुलगत नाँया सट्टाय् याउंक शाक्य हे धका जक च्वयेगु चलन नं बढे जुयावःगु खने दु ।^{२७} थःपिं भगवान् बुद्धया वंशज शाक्यभिक्षु जातिं वज्जाचार्य जुयापिं खः धका गौरव यासे थःगु नाँ च्वये बले वज्जाचार्य शाक्यभिक्षु व शाक्य वज्जाचार्य भिक्षु हे धका च्वयेगु ऐतिहासिक चलन धाइ राणाकालं गुलिखे न्ह्यः हे लोप जुयावने धुंक्गु खने दु । अझ थौं कन्हे वयाः ला शुद्ध शाक्यभिक्षुपिं व शाक्यभिक्षुया जातिं वज्जाचार्य भिक्षु जुया च्वंपिन्त जक प्रवज्या बिइगु मूल बाहाःयात जक हे मूबाहाः-महाविहार धाइगु प्राचीन् नेपालया परम्परागत चलनया विपरीत यें देया छुं छुं

मनूतसें थःपिनिगु न्हूहगु च्वसु, रचना व सफूती शुद्ध शाक्यभिक्षु वन्द्यजुपिनि प्रवजित ज्वीगु प्राचीन् मूल बाहाः-महाविहारयात हे केवल विहार धका च्वयाः केवल वज्राचार्यपिनिगु बाहाःयात जक महाविहार धायेत स्वयेगु प्रवृति नापं पिब्वया ह्येगु थाले याःगु खने दया वःगु दु । प्राचीन्कालनिसें हे नेपाले बुद्धाचार्य शाक्यपिनिगु विहारयात धाई स्थानीय जन भासं बही धायेगु परम्परा चले जुया वयाच्वंगु दु ।

प्राचीन्कालनिसें हे बही संघय् दुने पूजादि कर्मकाण्ड चले याइपिं बुद्धाचार्यपिं नं दुगु जुल । स्वयम्भूया बुद्धाचार्यपिनि बुद्धाचार्य जुयेत न्हापां स्वयम्भू महाचैत्यस वन्द्य लुनाः प्रवजित भिक्षु यानाः निर्दे लिपा गोपुच्छाग्र चैत्य (पुलांगु स्वयम्भू) स हाकनं बुद्धाचार्याभिषेक बीमाःगु परम्परा थौंया अद्यापि चले जुयाच्वंगु दु । छको जक चूडाकर्म यानाः बहीया बुद्धाचार्य जूपिसं पूजादि कर्म यायेगु ज्या याये मदु ।^{२८} आः वयाः मथ्याः शाक्यपिसं नापं विहारे, स्वनिगः पिनेया भगवान द्याया थाय् व भन्तेपिन्थाय् प्रवजित छुं दिनया लागि जुयाः दशकर्म खंकेगु ज्या जुया वःथें इमिसं नं थरया रूपय् केवल शाक्य हे धका च्वयेगु चलन जुया वःगु दु ।^{२९}

भारते खने दयेकः वःपि शाक्यपिं

बुद्धधर्मया इतिहासं वर्तमान भारत देशय् दोलंद्रः दे न्हयःहे बुद्धधर्म लोप जुया वने धुकूगु बुखें न्यंकाच्वंसां इतिहासया छगू कालय् नेपालया तराइ व भारतया प्रदेशं नापं वाध्यतावश नेपाल लगायत थी थी देशय् शाक्यजातिपिं सकले करं हे बसाइं सरे जुया वनेमालावंगु ऐतिहासिक घटनाया बावजूद आः वयाः शान्तिया विशिष्ट नायक जुया बिज्याम्ह शाक्यमुनि तथागतया शान्तिमार्ग जुयाच्वंगु बुद्धधर्मया प्रचार प्रसार नीगू शदीनिसें ईया नापं थौंया हलिमय् व्याकक महाद्वीप, उपमहाद्वीप, देश विदेशया कुकुलामे सकभनं गुमि फैले ज्वीथें फैले जुया वनाच्वंगु कारणं शाक्यमुनि बुद्धया शिक्षापदया प्रति विश्वय् आदर गौरवः मान सम्मान बृद्धि जुया वःगुलिं थव हे क्रमय् विश्वया बौद्ध देशय् शाक्यमुनिया वंशज शाक्यपिनिगु बारे खोजनीति यायेगु सदीच्छा व सदाकांक्षा उपोया वःलिसे शाक्यपिनिगु सामाजिक गौरव, गरिमा, महत्व व प्रतिष्ठा नं राष्ट्रिय व अन्तर्राष्ट्रिय ल्यले अभिवृद्धि जुया वनाच्वंगु खनाः हे ज्वीमाः शायद् थौं शाक्यपिसं जमानाय् नीन्यासः दे न्हयः त्वता वने धुकूगु भारते नापं आः वयाः हाकनं दोलंद्रः शाक्य धका थर च्वइपिं मनूत आकाभाकां उत्पत्ति जुयाः संस्थागत रूपं अखिल भारतीय शाक्य महासंघ धकाः खडा जुयाः थासंथाय् व महासंघया शाखा प्रशाखा नापं गठन यानाः संगठित जुयाः खने दयेक वःगु खँ न्यने दुगु छगू आश्चर्यया हे खँ खः धायेमाः । थुकेयात देश विदेशया छुं नं तःधपि महान्पिं जाति व महानुभावपिन्त भारतीयकरण यानाः थःगु इतिहासयात समृद्ध

धाय्केगु प्राचीन् भारतीय परम्पराया हे छगू न्हूगु आधुनिक स्वरूप खः धकाः बिचाः यायेमाः धयागु सम्बन्धित भारतविज्ञपिनिगु धापू दु । ग्रीसया प्रख्यात दार्शनिकपिं सक्रतिशयात सुकरात व प्लेटोयात अफलातुं धयावःथँ अलेक्जाण्डरयात नं सिकन्दरया नामं भारतीयकरण याणाः च्वयातःगु भारतीय इतिहासं क्यनाच्चंगु हे दु । किन्तु भारतया राज्य सरकारं थ्व न्हूपिं शाक्यपिन्त धाई अनुशूचित जातिया धलखय् दुथ्याका तःगु खने दु ।

भारतं वःपिं लिच्छवीपिं व मल्लपिं

नेपाले किरांती शासनकालय् हे जुजुपिं व जनतापिसं व्यापक रूपं बुद्धधर्मयागु अवलम्बन व अनुशरण यायेगु परम्परा विकसित ज्वी धुकूगुलिं नेपालमण्डल नेपालया सीमावर्ती भारतीय क्षेत्रया बौद्धधर्म अनुयायीपिनिगु निम्तिं बसाइँ सरे ज्वीत आकर्षक स्थल जुया वनीगु अस्वाभाविक मखुत । उकिं शाक्यमुनि बुद्धया जीवमानकालनिसें बुद्धधर्मयात ग्रहण याये धुकूपिं भारतया वैशाली गणराज्यया लिच्छवीपिं व पावा व कुशिनगर गणराज्यया मल्लपिनि सन्ततिपिनि राजघरानाया खलःपिं नापं साधारण लोकजनपिं नं इतिहासया विभिन्न कालखण्डय् विभिन्न कारणं याणाः नेपाले बसाइँ सरे जुया वःबले समान धर्म व आस्थाया कारणं नेपालमण्डलया आदिवासी लोकपिंनिसें याउंक अःपुक घुलमिल जुयाः बुद्धधर्मया परम्परायात हे तिबः बियाः जनताया दथ्वी सहजरूपं मैत्रीपूर्वक च्वने फूगु वातावरणया विकास जूगु कारणं हे ज्वीमाः नेपाले लिपा वयाः लिच्छवीपिं व मल्लपिसं नेपालया शासनसत्ताय् नापं थ्यंकाः संलसः दँ तक निर्वाध रूपं राज्य चलेयाना वनेफूगु खने दत ।^{३०} राजभोगमाला वंशावली व केशर पुस्तकालय वंशावलीया कथला गोपालवंशीय अन्तिम जुजु यज्ञगुप्तया राज्यकालय् नं जुजु हे बौद्ध धर्मावलम्बी जुयाच्चंगु खः ।^{३१}

लिच्छवी शासनकालय् महायानया प्रवेश

नेपाले लिच्छवी वंशया जुजुपिनिगु इतिहास कथं ई. सन् ५० पाखे^{३२} नेपाले जुजु जूम्ह लिच्छवी नरेश पशुप्रेक्ष वा पशुपुष्प देवया कालय् हे नेपाले महायान धर्मया प्रवेश ज्वी धुकूगु ज्वीमाः धयागु तथ्ययात जुजु पशुप्रेक्षदेवं थःगु राज्यकालय् यी यी यासय् नीप्यंगु (२४) बिहार (बहाः) दयेकाः बन्द्यवर्गपिन्त तया थकूगु दु^{३३} धयागु वंशावली उल्लेख जुयाच्चंगु विवरणं संकेत याणाच्चंगु दु गुकियात इतिहास शिरोमणी बाबुराम आचार्य नं गोरखापत्रस २०१८-१२-२ स प्राचीन् नेपाल व उकियागु संस्कृति नामक लेखय् ऐतिहासिक तथ्यया रूपं स्वीकार याणा तःगु खने दु ।^{३४} छतु काशीप्रसाद जयसवालं जुजु पशुप्रेक्षदेवयात सोमवंशी कृतया प्यम्हम्ह जुजु ठहरे याणाः ई. सन् २६५ पाखे नेपाले जुजु जूगु अनुमान याःगुया भरे नेत्र बहादुर थापायागु अंग्रेजी भाषायागु नेपालया संक्षिप्त

(७४)

इतिहास धयागु सफूती वयात सोमवंशी राजखलकया भूवल्य् तयातःगु खनेदुसां^{३४} पशुप्रेक्षदेवया छ्य् भूमिबर्मा ई. सन् १०० पाखे हे नेपाले लिच्छवी वंशयागु स्थापना याःगु धका इतिहास शिरोमणी बाबुराम आचार्य नं “प्राचीन् नेपाल व उकिया संस्कृति” नामं गोरखापत्रस पिकाःगु २०१८ साल चैत्र २ गतेया लेख्य् थःगु आधिकारिक राय व्यक्त याना तःगु दुगुलिं व राइट वंशावली नं भूमिबर्मायात प्रष्ट रूपं बौद्ध जुजु धकाः घोषणा यानातःगु दुगुलिं^{३५} थःगु राज्यकाल्य् २४ गू बौद्ध विहार दयेकाः वन्द्यपिन्त व्यवस्थित रूपं च्वनेगु प्रबन्ध मिलेयाना ब्यूम्ह उदार जुजु अवश्य नं लिच्छवी कुलयाम्ह हे ज्वी धयागु अनुमान याये थाय् दुगु जुल । बौद्ध विद्वान् भुवनलाल प्रधानं “नेपालमा बौद्धधर्म” धयागु नेपाली भाषायागु थःगु २०४५ सालया सफूती जुजु पशुप्रेक्षदेवया शासनकाल्य् ई. सन् ५० पाखे हे नेपाले महायानी धर्म प्रवेश जूगु अनुमान याना तःगु दु गुकियात अन्यथा धाये छिनीथें मच्चं ।^{३६}

नेत्र बहादुर थापां अंग्रेजी भाषां च्वःगु नेपालया संक्षिप्त इतिहास धयागु सफूती जुजु पशुप्रेक्षदेवं पशुपति मन्दिरयागु जीर्णोद्धार यानाः मन्दिरया पौ सिया थकल^{३७} धका छखे च्वयातःगु दुसा डा. नरेशमान वज्राचार्ययागु अंग्रेजी भाषायागु ईस्वी पूर्व ४६५ निसैं ई. सन् ११९९ तकयागु अनुसन्धानात्मक आधुनिक सफूती पशुप्रेक्षदेवया काय् जुयाच्चव्हं जुजु भाष्कर बर्मायात लिच्छवी वंशया न्याम्हं जुजु धका प्रष्ट उल्लेख यासे सम्राट अशोकया काल्य् खडा याना थकूगु देवपतन ग्रामयात जुजु भाष्करबर्मा नं शहरया रूप्य् विकसित यानाः उगु शहरयात सुवर्णपुरी धकाः नामकरण याःगु व उगु नगरे नित्य पूजा व उत्सवादि कार्य यायेगु जिम्मा बौद्ध आचार्यपिन्त बिया थकूगु विवरणयात न्हयथना तःगु दु । अन नित्य पूजा व उत्सवादि कार्य यायेबले पालन यायेमाःगु नियमयात ताम्रपत्रस कियाः व ताम्रपत्रया अभिलेख जुजु भाष्कर बर्मा नं सम्राट् अशोकया सुपुत्री चारुमती दयेका थकूगु चारुमती विहारया भिक्षुपिन्त जिम्मा बिया थकुगु खं प्राचीन् वंशावली उल्लेख जुयाच्चवंगु प्रमाण नं न्हयथना तःगु दु ।^{३८} राइटया वंशावली कथं जुजु भाष्करबर्माया काय् भूमिबर्मा सूर्यवंशीय लिच्छवी कुलयाम्ह हे बौद्ध जुजु हे खः ।^{३९}

पशुप्रेक्षदेव, वया काय् भाष्करबर्मा व भाष्करबर्माया काय् भूमिबर्मा जुजुपिं लिच्छवी बौद्धपिं ज्वीमाः

शाक्यमुनि तथागतया उदयकालया न्हयः भगवान् शिवया थःगु हे विशेषता दुगु खःसां त्रिलोकपति भगवान् पशुपतिनाथं गौतम बुद्धनाप साक्षात्कार याना बिज्यासानिसैं वसपोलं बुद्धधर्मयात नं अतिकं श्रद्धा याना बिज्याःगु कारणं दैय् दसं मुखःअष्टमीया पवित्र बौद्ध पर्व दिन्य् पञ्चबुद्धयाः

मुकुट थःम्हं शिरय् धारण यानाः बुद्धप्रति थःगु श्रद्धा, आस्था व निष्ठा पिब्वया वयाच्चंगु ऐतिहासिक परम्परा भ्नीगु देशय् थैया अद्यापि सुरक्षित हे जुयाच्चंगु दुगु खँ थुगु हे सफ्या न्हापांगु द्याय् नं उल्लेख ज्वी धुकागु दु । क्वय् च्वया तयागु नेपालमण्डले प्राचीनकालनिसँ प्रचलित जुया वयाच्चंगु पञ्चदानया दान गाथाया कथं मुखःअष्टमीया पवित्र दिन नं बौद्धपिनिगु परम्पराय् प्यांगु युग उदय जूगु दिं सरह हे पवित्र पावन दिन जुयाः थुगु दिनय् भगवान् बुद्ध व वसपोलया श्रावक संघयात ब्यगु दान पुण्यया कार्ययागु फल सत्ययुग, त्रेतायुग, द्वापरयुग व कलियुग उदय जूगु जुगः दिनय् दान सरह असीमित अपरिमित, थुलि उलि धकाः ल्याःचाः याये नं मफयेक पुण्य दई धका बौद्ध दानगाथां प्राचीन् कालनिसँ हे प्रशंसा याना वयाच्चंगु प्रमाण दु ।^{४१} त्रिलोकपति भगवान् पशुपतिनाथं आर्यमार्ग सद्धर्मय् श्रद्धा तयाः सदाचरण याना बिज्यानाच्चंगु कारणं वसपोलयात प्राचीनकालनिसँ बौद्धजनं लिपा बुद्ध ज्वीम्ह वीतराग बोधिसत्वया रूपं अत्यन्त श्रद्धा, आदर, गौरव व मान्यता याना वयाच्चंगु खँ सकस्यां स्यगु हे खँ जुल । वसपोलयात भविष्ये भष्मेश्वरया रूपं तथागत ज्वीतिनि धका श्री आर्यावलोकितेश्वरं नं प्रष्ट व्याकरण बिया बिज्यागु दुगु खँयात लिपि विशेषज्ञ विद्वान् पं. हेमराज शाक्यं नं नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सफूती उल्लेख याना तःगु दु । थ्व कारण नं वसपोल भगवान् शिवप्रति बौद्ध समाजया अतिकं मान सम्मान दयाच्चंगु खः धयागु तथ्य प्रष्ट जुल ।^{४२}

नेपालया बुद्धधर्मया इतिहासे छम्ह हे जुजुं २४ गू विहार दयेकाः वन्द्यवर्गपिन्त बास बिया थकूगु दुर्लभ पुण्य कार्य याईम्ह अत्यन्त श्रद्धावान् खने दुम्ह लिच्छवी जुजु पशुप्रेक्षदेवं बौद्ध समाजं बुद्धयात यँ हे समान आदर गौरव तया वयाच्चंम्ह वीतराग भावी तथागत ज्वीम्ह बोधिसत्व भगवान् त्रिलोकपति पशुपतिनाथयागु मन्दिरयात अत्यन्त श्रद्धापूर्वक जीर्णोद्धार यानाः पौ नापं सियाः आष्ठा, निष्ठा व भक्ति प्रदर्शन यानावंगु खँय् छुं आश्चर्य चाये माःगु कारण मदु । नापं थुजागु आचरणं जुजुया उदार स्वभाव पिब्वयाच्चंयँ राजकीय धर्मया ऐतिहासिक आवश्यकता अनुकूलया कार्य नं खः धका नं क्यनाच्चंगु खने दु । जुजु पशुप्रेक्षदेवया काय् भाष्करबर्मा नं अशोक निर्मित देवपतन ग्रामयात स्वर्णपुरी नगरे परिणत यानाः विकास यानावंगु व अनया पूजा उत्सवादि कार्यया नियम त दयेका थकूगु ताम्रपत्रया अभिलेखयात अशोक पुत्री चारुमती दयेका थकूगु ऐतिहासिक विहारया भिक्षुपिन्त जिम्मा बिया थकूगु प्रमाणं नं थुमि जुजुपिनि बुद्धधर्मया प्रति गुलि दुरयेकं श्रद्धा दु धयागु ऐतिहासिक तथ्ययात कनाच्चंगु खने दु । थ्व धार्मिक उदारता, सहिष्णुता व समन्वयया उदार बौद्ध परम्परायात जुजु भाष्करबर्माया काय् भूमिबर्मा नं जक मखु लिपा लिपायापि लिच्छवी जुजुपिसं नं न्ह्याकावं वंगु तथ्यया साक्षी स्वयं नेपालया बौद्ध इतिहास दु । भगवान् बुद्धया जीवनमानकालनिसँ हे प्राचीन्

लिच्छवीपिसं बुद्धधर्मयात ग्रहण यानाः अनुशरण याना वयाच्चंगु कारण व नेपालया इतिहासे भूमिबर्मायात प्रष्ट हे सूर्यवंशया लिच्छवी जुजु धयातःगु खने दुगुलिं नं भूमिबर्माया बाज्या लिच्छवी मज्जीगु खँ ठीक पाय्छि ज्वी मखु ।^{४३}

नेपालमण्डले न्हापानिसं प्रचलित प्यंगू जुगः दिनया पर्वय् जिन व जिन संघयात ब्यंगू दानया महिमाया बयान यानातःगु पञ्चदानया गाथा थथे खः^{४४} -

शुक्लपक्ष नभाष्टम्या मुषयो मुदयो र वे ।
 पिण्डपात्रा दिकं दानं स्नानञ्चापि प्रकल्पयेत् ॥१॥
 कृत श्रावण पूर्वाणहे कृष्ण पक्षे त्रयोदशी ॥२॥
 माघे पूर्णेपि मध्यान्हे त्रेतानाम युगोदय ॥३॥
 वैशाखे शुक्ल सन्ध्यायां द्वापरश्च तृतीयके ॥४॥
 कार्तिके शुक्ल नवमी च अर्द्धरात्रे कलिर्युगः ॥५॥
 एतेयुगोदये दानं दद्याद्वै द्वीपपदोत्तमे ।
 सर्वेषां पुण्य संख्यास्ति तेषां संख्या नविद्यते ॥६॥^{४५}

ऐतिहासिक लिच्छवी बौद्ध जुजु वृषदेव

प्राचीन् नेपालय् बौद्ध जुजुपिनिगु इतिहासय् ई. सन् ३९० निसं ४१५ तक नेपाले शासन याःम्ह रूद्रदेव जुजुया काय वृषदेवयागु तःधंगु महत्त्व दु धयागु खँ जुजु वृषदेवया छवी प्रतापी जुजु मानदेवं (ई. सन् ४६४-५०६) व ई. सन् ६८४ निसं ७०५ तक नेपाले जुजु जूम्ह मेम्ह लिच्छवी जुजु जयदेव द्वितीयं स्थापनायागु निगू शिलापत्रय् जुजु वृषदेवयागु तच्चतं प्रशंसा यासे नेपाले बुद्धधर्मया विकासे तःधंगु योगदान यानावँम्ह उम्ह जुजुया नाँया ल्युने “सुगत शासन पक्षपाती” धका तारिफ यानातःगुलिं प्रष्ट जू ।^{४६} डा. डानियल राइटयागु सफूया अनुसार जुजु वृषदेव अत्यन्त धार्मिक जुजु खः । व जुजु वज्रयोगिनी देवीयात नित्य भोजन अर्पण मयायेकं थम्हं गुबलें भोजन मयाइम्ह पक्का कटिबद्ध बौद्ध नरेश खः ।^{४७} गोपाल राजवंशावलीया धापूकथं व जुजु नेपाले सच्चि दैतक राज्यचले याःगु खः । सिलभान लेवी नामक पश्चिमी विद्वानं शायद उकिया हे आधारे “नेपालया इतिहास” नाँयागु अंग्रेजी भाषाया थःगु सफूती नेपालया जुजु वृषदेवया मृत्यु ई.सन् ४५० पाखे जूगु ज्वी माःगु अनुमान याना तःगु दु ।^{४८} जुजु वृषदेवं हे थःगु शासनकालय् स्वयम्भूया शान्तशील भिक्षुया नेतृत्वय् स्वयम्भू महाचैत्ययागु पूर्ण रूपं जीर्णोद्धार यानाः श्री साहचेंगुं (स्वयम्भू) महाविहार दयेकावंगु खः धयागु इतिहासकारपिनिगु अभिमत दु । यल देशय् गोदावरीया समीपे थ्वहे जुजु बौद्धपुरी दयेका वन्द्यजुपिन्त स्थापना यानाः अन नं पञ्चबुद्ध सहितया चैत्य नं निर्माण यासे वन्द्यपुर (वन्द्यग्राम) या नामं प्रसिद्ध याना बिल । जुजु वृषदेवं दयेका थकूगु उगु

चैत्ययात सुविमुक्त चैत्य धाई ध्यागु पं. हेमराज शाक्यया धापू दु ।^{४९}
 पद्मपाणी लोकेश्वरया नं भक्त जुयाच्चंम्ह जुजु वृषदेवं धर्मराज लोकेश्वर व
 यमान्तकया मूर्ति नं निर्माण यानाः व मन्दिरया हेरदेख यायेत थःहे किजा
 बालचन्द्रदेवयात जिम्मा ब्यगु जुल । सम्राट् अशोकया म्हचाय् चारूमती दयेका
 थकगु चारूमती चैत्ययात जुजु धर्मदत्तं आपालं धन सम्पत्ति रत्न खर्च यानाः
 चैत्ययात पुनर्वार मर्मत संभार यानाः दयेकगुलिं चारूमती चैत्ययात मनूतसं
 धनदों चैत्य नं धायेगु थालेयाःगु खः । थ्व चैत्ययागु जुजु वृषदेवं हाकनं बाँलाक
 जीर्णोद्धार यानाः मर्मत संभार यानाः पुनर्निर्माण यानावंगु जक मखु भिक्षुपिन्त
 च्वनेत बानेश्वर नं मेगु विहार नं दयेकावंगु जुल ।^{५०} बि. जे. हरसतं सन् १९७१
 स पिकाःगु “नेपालया इतिहास” ध्यागु अंग्रेजी सफूती थुम्ह जुजु वन्द्यग्रामया
 स्थापना नापं चैत्य निर्माण याःगु व पुण्य विहार नायागु विहार नं दयेकगु खँ
 च्वसं जुजु वृषदेवया शासनकालय् जुजु व नेपाःया जनतापिं सकलें बुद्धधर्मय्
 अतिकं श्रद्धापूर्वक धर्मय् संलग्न जुयाच्चंगु जुयाः सम्पूर्ण देशवासीपिं हे
 बुद्धधर्मया समुद्रे डुबे जुयाच्चंगु खः धका नं च्वयातःगु दु ।^{५१}

नेपाले पञ्चबुद्धपिं दुगु चैत्य

ईस्वी सम्बत् स्वंगुगु शताब्दीया अन्त्य व प्यंगुगु शताब्दीया समयया ई
 तकया दुने नेपाले पञ्चध्यानी बुद्धपिं, लोकेश्वरपिं व तारापिनिगु महायानी
 संस्कृति अतिकं हे लोकंन्हाय् धुंकगुलिं थुगु हे लिच्छवी कालनिसं हे न्हून्गुगु चैत्य
 दयकेबले, पुलां पुलांगु चैत्य जीर्णोद्धार यायेबले व देगः देगः दयकेबले नं गुलिं
 गुलिं चैत्य, देगः व मन्दिरे पञ्चबुद्धपिनिगु मूर्ति तय्गु, लोकेश्वरपिनिगु मन्दिर
 दयेकेगु व तारापिनिगु मूर्ति दयेकेगु चलनं धमाधम शुरू जुयावंगु ज्वीमाः
 ध्यागु विज्ञपिनिगु अनुमान खः । किन्तु थुबले तक नं थौं कन्हेया नेपालया
 महायान व वज्रयानया चैत्य निर्माणया व्यापक चलन कथं पञ्चबुद्धपिं वा प्यम्ह
 ध्यानीबुद्धपिं, लोकेश्वरपिं व तारापिं मदेकं चैत्य निर्माण हे मयायेगु वा
 मज्जीगु अनिवार्य परम्परा धाई विकसित ज्वी धुंकगु खने मडुनि । छायाःसा
 पञ्चबुद्धया मूर्ति मडुगु लिच्छवीकालीन् छुँ चैत्यत आःतकं नेपाले खने दनिगु
 यथार्थ तथ्यं थ्व खँयात कनाच्चंगु दु । किन्तु थुलि खँला निश्चित रूपं भीसं
 धाय्फू कि अशोककाल, वयां न्हयवः व वयां लिपाया प्राचीनकालय् निर्माण
 जुयावंगु चा, कचि अप्पां वा मेमेगु सामग्री दयेकातःगु प्राचीन् चैत्य, स्तूप, थुर
 व देगःलय् लिपा लिपा इतिहासया कालखण्डय् वयाः समय समयले मर्मत
 संभार यानाः जीर्णोद्धार यानाः सुधार व पुनःनिर्माण नापं याःना वंपिसं
 लिच्छवीकाल व अभ्र लिपा मल्लकाल थ्योंगु ईलनिसंला प्राचीन् चैत्य, स्तूप व
 थुरे नं पञ्चबुद्धया मूर्ति थप यानाः हे जक तत्काल प्रचलित महायान व
 वज्रयानया समय, नियम, विधि व सिद्धान्तकथं पुनःनिर्माण व जीर्णोद्धार यायेगु

प्रचलन व परम्परा नेपाले व्यापकरूपं विकसित जुयावंगु खने दु । इतिहासया थजागु हे कालखण्डय् थ्यंकाः हे स्वयम्भूया प्राचीन् चैत्य व अशोककालीन् चारुमती चैत्ये जाःगु पुरातात्विक इतिहासया ल्याखं अतिकं महत्त्व दुगु स्तुप, चैत्य, थुर व देगः देगलय् नं जीर्णोद्धारया क्रमय् समय समयले पुनः पुनः मर्मत, संभार, संरक्षण व पुननिर्माण जूबले आः भीसं खना च्वनागु पञ्चबुद्धपिं, तारापिं व लोकेश्वरपिनिगु मूर्ति न्हापा न्हापां विशेष किसिमया शुद्धगु चा, सिं, ल्वहूँ आदि सामग्रीं दयेकाः तयाः लिपा जूलिसे धातु कलाया विकास ज्वीवं अनेक प्रकारयागु धातुं दयेकाः लुं दयेके मफूसां लुं सियाःसां स्वर्णमूर्तिं धाय्केगु चलन दयाः वःगु ज्वीमाः धयागु इतिहासकार व कलाकारपिनिगु विचार व विश्वास जुयाच्चंगु दु ।

अशोक-चारुमती चैत्यया सुप्रतिष्ठा व तपस्तीधम्म भन्ते

ई. सन् ४१५ निसैं ४४० तक नेपाले जुजु जुयावँम्ह वृषदेवया काय् शंकरदेवं थः पितां जीर्णोद्धार यानाः दयेकावंगु श्री स्वयम्भू महाचैत्ययात आपालं बूँ गूठी तयाः थःगु नामं श्री शंकरदेव मयूरवर्णं महाविहार दयेकावंगु जसा जुजु वृषदेवया छ्य् शंकरदेवया पुत्र जुजु धर्मदेवं थः बाज्यां दयेका वरूगु चारुमती चैत्ययात हाकनं बाँलाक दयेकाः जीर्णोद्धार यासे थःम्हं नं राजविहार दयेकाः धर्मचैत्ययागु स्थापना याना वन । जुजु धर्मदेवं अत्यन्त भ्रद्धापूर्वक भव्य रूपं चारुमती चैत्ययागु पुनःनिर्माण यानाः मर्मत याःगु कारणं अशोककालय् चारुमती चैत्य धाधां जुजु धर्मदत्तया पालय् धनद्वं चैत्य वा धनदे चैत्य धायेगु बाले जुगु प्राचीन् श्व चैत्ययात लोकजनं धर्मदेव चैत्य हे नं धायेगु शुरू याःगु खने दत । भारतवर्षया महाप्रतापी धर्मात्मा सम्राट् धर्माशोकया सुपुत्री चारुमती विहार निर्माण यासे थःगु नामं भगवान् बुद्धयागु चैत्य/स्तुप नं दयेकाः धन्य धन्य धाय् बहःगु प्रशंसनीय महान् पुण्यकार्य यानावंगु कारणं हे शायद् स्थानीय धर्मभिरू नेपालीजनं श्व चैत्ययात उबलेसानिसैं हे धन्य भगवान् नं धायेगु बाले यात । चाय्बहीया पवित्र पावन प्राचीन् भगवन्न स्थान धकाः स्थानीय जनं अत्यन्त भ्रद्धा, आदर व गौरव तया वयाच्चंगु श्व अशोककालीन् चारुमती स्तुप चैत्ययात आःतकं गुल्मिखे स्थानीय ज्याथः ज्याथीपिं लोकजनं धन्य चैत्य, धन्य भगवान् हे धकाः धायेगु याना हे वयाच्चंगु दनिसा गुल्मिखे लोकजनं धन द्वं चैत्य अस्वा श्व हे धन द्वं चैत्यया अपभ्रंस धनदे चैत्य व गुल्मिखे मन्तसे धर्मदेव चैत्य व उकिया अपभ्रंस धर्म दे चैत्य धकाः नं आःतक धया वयाच्चंगु दनि । नेपाले जन्म जुयाः किशोरावस्थाय् हे भिक्षु जीवनया अनुकरण यासे बौद्ध देश धील्लिङ्गय् वनाः बुद्धधर्मयागु अध्ययन यानाः श्रीलङ्काया तःतःधपिं भन्तेपिनिपाखें नेपाले स्वनिगले चाय्बहिली सम्राट् धर्माशोकया सुपुत्री चारुमती दयेका वरूगु प्राचीन् महत्त्वपूर्ण चैत्यया महिमाया बारे आपालं खँ न्यनाः सीकाः श्वीकाः उगु चैत्यया सेवाय् जीवने छुं ज्या यायेत अभिप्रेरित व प्रोत्साहित जुयाः नेपाले लिहूँ विन्यामह भिक्षु

तपस्वीधम्मं सन् १९९३ निसैं चारुमती स्तुपया परिसरे च्वनाः अन हे थेरवादी विहार दयेकाः स्थायी रूपं निवास यासे पुरातात्विक महत्वयागु थुगु प्राचीन् पावन चैत्ययागु सामयिक मर्मत संभार व संरक्षणया पुण्य कार्यय् श्रद्धापूर्वक व्यक्तिगत अभिरूची कयाः सकृय रूपं तल्लीन जुया लगे जुया च्वंबले हे ई. सन् २००२ सालं थ्व चैत्य चर्के जुया वःगुलिं तुरुन्त थ्व चैत्यया पुनःनिर्माण यायेमाःगु वाः चायेकाः थम्हं व्यक्तिगत सकृयता व अग्रसरता क्यनाः स्थानीय लोकजनपिं, उपासकोपासिकापिं, लामा भिक्षुपिं व नेपाल सरकारया पुरातत्व विभागयात नापं उत्प्रेरित यानाः सरकारी पुरातत्व विभागया सुपरीवेक्षणे पूर्णरूपं जीर्णोद्धार यायेगु ज्या शुरु याकाः बिज्यागु जुया च्वन । चारुमती स्तुपयागु थ्व जीर्णोद्धार व पुनःनिर्माणया क्रमय् थ्व चैत्यया दुने अत्यन्त ऐतिहासिक महत्व दुगु अशोककालीन् ब्राम्हिलिपिं चारुमती स्तुप धका कियातःगु प्राचीन् अप्पा नापं प्राचीन् नेपालभाषाया भुजिमोल लिपिं चारुमती, चारुमती धन्दे धकाः कियातःगु प्राचीन् पुरातात्विक महत्वयागु अप्पा नापं आपालं पुरातात्विक महत्व दुगु प्राचीन् सामग्रीत लुया वसेलिं स्थानीय जनभाषं धन ढुं चैत्य, धर्म दे चैत्य, धन्दे चैत्य, धन्य भगवान् धया वयाच्वंगु थ्व पवित्र पावन चैत्य हे अशोक महाराजाया सुपुत्री राजकुमारी चारुमती नेपालय् हे बसोबास यानाः दयेका थकगु प्राचीन् गौरवमय चैत्य धकाः सिद्ध जूगुलिं स्वंगुगु न्हूगु सहश्राब्दीया निछगुगुशदीया प्रारम्भया युगय् वयाः थौं थ्व अशोककालीन् चैत्य हे प्राचीन् चारुमती चैत्य खः धकाः सिद्ध जू वल । उकिं थौं थ्व चैत्य अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रे तक नं अशोक पुत्री चारुमती निर्मित प्राचीन् स्तुप खः धकाः प्रतिष्ठित व प्रतिस्थापित ज्वी फूगु दु ।^{१२}

प्रतापी जुजु मानदेव

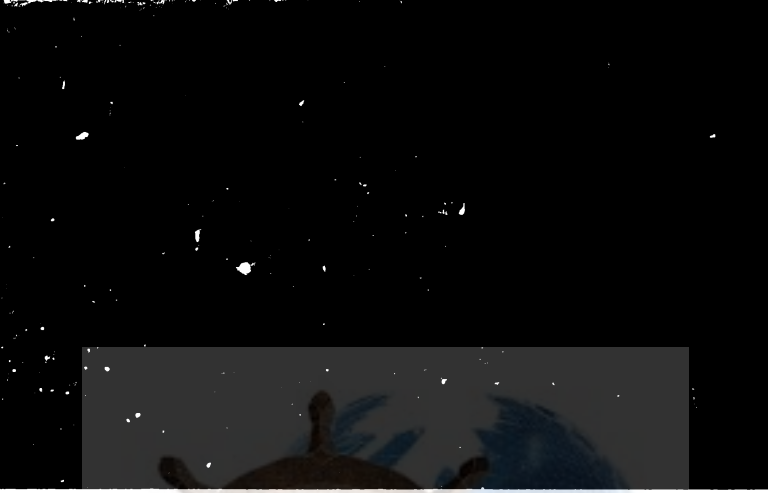
ई. सन् ४६४ निसैं ५०५ तक नेपाले शासन चलेयाःम्ह बौद्ध जुजु धर्मदेवया काय् लिच्छवी वंशया छम्ह महान् प्रतापी जुजु मानदेवयागु राज्य पश्चिमे गण्डकी नदी तापाक्क थ्योंगु खःसा पूर्वय् किरांतीपिनिगु क्षेत्रतक फैले जुयाच्वंगु खः । अत्यन्त धार्मिक स्वभावं जाःम्ह जुजु मानदेवं अनजाने हे स्वयं थःम्ह पिता धर्मदेवयात हत्या यायेलाःगु कारणं पितृहत्याया उगु पापं मुक्त ज्वीत उगु बखते अत्यन्त नाँ जाःगु पवित्र बौद्ध विहार जुयाच्वंगु सक्व वज्रयोगिनीया गुं विहारे तपस्या हे यानाः छगः महाचैत्य नापं दयेकावंगु व थःगु जीवनया अन्तिमकालपाखे थःगु हे नामं मानदेव बौद्ध विहार नं दयेका थकगु खँ गोपाल वंशावली व भाषा वंशावलीं नं न्ववानाच्वंगु खने दु । इतिहासकार डा. डिल्लीरमणं नं थःगु मध्यकालीन् नेपाल (Medieval Nepal, Calcutta, 1966 A.D.) नाँगु सफ्ती पृष्ठ ११६ स जुजु मानदेवं “स्वनामेन मान विहार प्रतिष्ठित” धकाः थःगु नामं मानदेव विहार दयेकूगु खँयात पुष्टि यानातःगु खने दु । मानदेव जुजुया राज्यकालय् महान् चिनियाँ तीर्थयात्री फाहियानं (ई. सन् ४००-५१८) नेपालया तराइ क्षेत्रया भ्रमणया सिलसिलाय् नवलपरासी जिल्लाय् च्वंगु

चारुमति स्तुप जिर्णोद्धार जुयाच्चंगु (२०

तपस्सी धम्म भन्ते स्तुप जिर्णोद्धारय् तल्लीन

चारुमति स्तुपया गर्भय् लुयावःगु ब्राम्हिलिपिं
चव्यातःगु अपा (२०५९/६०)

चारुमति स्तुप गर्भय् लुयावःगु पुरातात्विक सिक्का,
अशोकककालिन चिचीगवःगु चैत्यत आदि (२०५९/६०)

रामग्राम स्तुप क्षेत्रयागु नं भ्रमण यानावंगु व अन व स्तुपया संरक्षणार्थं तत्कालीन् जुजुयागु सहयोगं अन नवदीक्षित भ्रामणेरपिसं देगः नं दय्कातःगु थाय् च्वँम्ह पुजारीपिन्त नं खंगु विवरण च्वयावंगु दु । डा. डानियल राइटयागु लण्डनं ई. सन् १८७७ स पिंदगु नेपालया वंशावली-नेपालया इतिहास नामक अंग्रेजी सफूया पृष्ठ १२४ स डानियल राइटं जुजुमानदेवं थःगु नामं मानदेव संस्कारित चक्र महाविहार नाँयागु मेगु छगु बौद्ध विहार नं निर्माण यानावंगु खँ च्वयावंगु दु ।^{४३} जुजु मानदेवयागु छगु मुद्रा सिक्का नं लुयावःगु दु गूकी छुखे मानाङ्क आखः अंकित यानातःगु दुसा मेखे कमलाशन गड्डी च्वनाच्वँम्ह दया मूर्ति दु । बेण्डलया अभिमत कथं उगु सिक्काय् च्वंगु छः बौद्ध छः खः । मानदेव जुजुयागु उगु मुद्रां नं मानदेवया शासनकालय् नेपालय् बुद्धधर्म अतिकं हे लोकप्रिय जूगु व प्रचलित जूगु प्रष्ट जू ।

जुजु मानदेवं हे चाँगुनारायण देगल्य् महापूजा यानाः ब्राम्हणपिन्त दान यानावंगु विवरण शिलापत्रं कनाच्वंगु दु । नेपाले महेश्वर व नारायणयात नं अनागतकालय् बुद्ध ज्वीतिनिपिं वीतराग बोधिसत्वया रूपय् बौद्ध समाजं न्हापानिसँ हे मान्यता बियाः अत्यन्त श्रद्धा, आदर, गौरव तथाः पूजादि कर्मयात नं प्रोत्साहित यायेगु चलन दुगु खँ ऐतिहासिक सजीव सत्य खः । उकिं जुजु मानदेवथँ जाःम्ह महान् प्रतापी जुजुं धार्मिक सहिष्णुता व धार्मिक सद्भाव क्यना वनेगु जुजुपिनि राजकीय धर्म व कर्तव्यया परम्परा अनुकूल हे ज्वीगुलिं चाँगुनारायण देगल्य् महापूजा यानाः ब्राम्हणपिन्त दान यानावंगु कारणं बौद्ध विहारे तपस्या यानाः थःगु हे नामं विहार दयेका वँम्ह लिच्छवी वंशया जुजुयात अबौद्ध खः धकाः धायेगु मत व दृष्टिकोण सही, यथार्थ व पूर्वाग्रह नं मुक्तगु ऐतिहासिक तथ्ययुक्त दृष्टिकोण ज्वी धयागु खय् बौद्ध विद्वान्पिनिगु बिस्कं धारणा दइगु अस्वाभाविक खँ मखुत । छायाःसा प्राचीन् इतिहासकालनिसें स्थविरवादी, महायानी व वज्रयानी बुद्धधर्म नापं वैदिक, शैव, शाक्त, वैष्णव, सौर, गाणपत्य, कापिलिक व नाथ सम्प्रदाय समेत^{४४} अनेक धर्म, दर्शन व मतया अनुयायीपिनिगु बसोबास दुगु भीगु थव पवित्र पावन पुण्यभूमि, देवभूमि, तीर्थस्थलभूमि देशया जनतां नं थवं थवय् धार्मिक सद्भावना, सहिष्णुता, मैत्री, समन्वय व बन्धुत्वया अत्यन्त सुमधुर मैत्रीपूर्ण सम्बन्ध ढ्वलंकाः नियम पालक पुद्गलपिनिगु देश नेपाल धका प्रसिद्धि व नाँ फैले यानाच्वंगु थुगु देशय् लोकन्हाःपिं जुजुपिसं थःगु देशया निथी मुख्य मुख्य धर्म-वैदिक धर्म व बौद्धधर्म निगूयात नं मान, सम्मान, आदर, सत्कार व गौरव यासे वैदिक धर्म व परम्परायात नं कदर यानाः सद्भाव व सहिष्णुता क्यनेगु जुजुपिनिगु समुचित राजोचित धर्म व कर्तव्य नं भाःपिगु व जुजुपिनि निमित्तं नेपालया परिस्थिती राजनैतिक आवश्यकता व दूरदर्शिता नं ज्वीगु जुयाः थनया विभिन्न थी थी कुल व वंशया आपालं जुजुपिसं अक्सर धार्मिक समन्वय, सहिष्णुता, मेलमिलाप

व सद्भावयात हे उत्प्रेरित व प्रोत्साहित याना वयाच्चंगु तथ्ययात नेपालया इतिहासं प्राचीनकालनिसं वर्तमानकाल^{xx} तक नं क्यनाच्चंगु हे दु । युद्ध व संग्रामे बारम्बार वनेमाःपिं जुजुपिसं थःपिनिगु मन, मस्तिष्क, आत्मबल व भौतिकबल व शक्तियात तिबः बियाः राज्य शक्ति संग्रह यायेत व शक्तिशाली व प्रभावशाली जुजुया रूपं थःपिन्त बःलाकेत नं थी थी शक्ति सम्पन्न देवी देवतादिपिनिगु सेवा, भक्ति, पूजा, अर्चना, उपासना व आराधना याइगु स्वाभाविक हे जुल । नेपाले प्रचलित व्याक्क धयाथें महायानी व वज्रयानी विहारे विहारवासी व बुद्धधर्मयागु समुचित सुरक्षा यायेगु जिम्मा बियाः वज्रवीर महाकाल भैरवयात विधिपूर्वक स्थापनायाना तयेगु व्यापक चलन प्राचीनकालनिसं थौंया अद्यापि दया हे च्वंगु दु ।

बौद्ध विहारया निर्माण व दान बौद्धपाखें हे जक ज्वीगु परम्परागत चलन

थुथाय् थ्यंकाः लुमकेबहःगु विचारणीय तथ्य छु नं ज्वी धाःसा सुं गुम्ह मनुखं बुद्ध, धर्म व संघयागु शरण ग्रहण यायेवं व पुद्गल सामान्यतः बौद्ध ज्वी, वयात बौद्ध नं धाई । किन्तु केवल म्हुतुं वा वचनं सुं गुम्ह गृहस्थधर्मी व्यक्तिं त्रिरत्नयागु शरण गमन वाक्य पाठ याःगु आधारे जक उम्ह मनुखं बुद्धोपदेशित शीलधर्म पञ्चशीलादि शिक्षपदयात ग्रहण यानाः धारण व पालन यायेगु नियमे मच्चकं वयात बौद्ध उपासक व उपासिकायागु नाम सम्मति व स्थान प्राप्त ज्वी मखुनि । त्रिशरण गमन नापं पंचशीलादि धर्म व नियमयात विधिपूर्वक ग्रहण यानाः अधिष्ठान मयाइम्ह व्यक्तिं बौद्ध विहारयागु न निर्माण यायेगु उत्साह व श्रद्धा क्यनी, न त वं थःम्हं विहार दयेकाः विहार दान यायेगु पुण्यकार्य सम्पादन यायेगु व्यवहारिक सम्भाव्यता हे दयाच्चनी । उकेसनं त्रिशरण नापं पञ्चशीलादि नियम पालन मयाईम्ह व्यक्तिं बौद्ध विहार दयेकावंगु घटना त्रिपिटककालं हे गनं खने मदुगु व उजाम्ह मनुखं दान याइगु बौद्ध विहारयात ग्रहण यायेत प्रेरित जूगु नियमतक नं बुद्धधर्म-त्रिपिटके गनं मल्वीगु जुयाः बुद्धोपासक बुद्धोपासिकां सिवाय् मेपिसं बौद्ध विहारया निर्माण व दान यानावंगु व उजागु विहारयात भिक्षुपिसं ग्रहण यानावंगु उदाहरण तक नं बुद्धधर्मया इतिहासे गनं ध्वदुगु खने मदु । बौद्धपिसं हे जक विहार निर्माण व दान याइगु बौद्ध नियमया परम्परा बुद्धकालनिसं थौंया अद्यापि यथावत रूपं हे ल्यनाच्चंगु दु, स्वानाच्चंगु नं दु । उकिं अन्यान्य देवी देवतादिपिनिगु देगः, मन्दिर, मूर्ति व प्रतिमा दयेकेथें न्ह्याम्हस्यां न्ह्याबलें न्ह्याथासं केवल श्रद्धा व उत्साह उत्पत्ति जुयेवं न त बौद्ध विहार दयेकीगु व्यवहारिक सम्भावना दई, न त विहारदायक जुयाः आजीवन बुद्धोपासकोपासिका ज्वीगु प्रणिधान मयाईपिसं बौद्ध विहार दान याये हे फई । उकिं नेपालया इतिहासे सु गुम्ह जुजुपिसं थःथःगु नामं बौद्ध विहार दयेका वंगु दु अथवा प्राचीन बुद्ध विहारयात मर्मत, संभार, जीर्णोद्धार व पुनःनिर्माण यानाः संस्कारित यानाः बौद्ध संघपिन्त दान यानावंगु दु, उपिं सकलें हे जीवनया प्रारम्भे

न्ह्यागु धर्म, दर्शन, मत वा सम्प्रदायया अवलम्बन व अनुशरण याद्विपिं जुयाच्चंगु खःसां इमिसं थःथःगु नामं वा अन्य नामं बौद्ध विहार निर्माण यानाः भिक्षुपिं, वन्द्यपिं व बौद्ध संघपिन्त दान याःगु समय, काल व घडी तकया दुने व जुजुपिसं बुद्धधर्मयात विधिवत् ग्रहण यानाः बौद्ध ज्वी धुंकूगु अवश्य जुया च्वनी । थ्व हे परापूर्वकालनिसैं थौया युगतक नं अनविच्छिन्न रूपं चलेजुया वयाच्चंगु बौद्ध परम्परा खः, प्रचलन खः, बौद्ध रीतिथिति नियम व संस्कार खः । ऐतिहासिक दृष्टिं छुं प्रकारया आग्रह, पूर्वाग्रह व दुराग्रह नं मुक्त जुयाः निष्पक्ष रूपं निरपेक्ष जुयाः धाये मालीबले गथे कि वर्तमानकालय् नं कुलगत परम्परा व थःथःपिनिगु आस्था, निष्ठा व विश्वासया आधारं नं थःपिन्त बौद्ध व बुद्धधर्मावलम्बी धया वयाच्चंगु नेपालया बुद्धधर्मावलम्बीपिनिगु छुं छुंपतिकं विभिन्न देवी देवतापिं दुगु त्वादेवाः सुकुण्डा नापं गणेद्य व भिंघयागु मूर्ति व क्पिा स्थापना याना तःगु दुगु कारणं थौया नेपालया शाक्यभिक्षुपिं, वन्द्यजुपिं, वज्राचार्यपिं, बुद्धाचार्यपिं, गुभाजुपिं, ब्रम्हाचार्यपिं, शाक्यवंशपिं, पानेजुपिं व चैलक्यपिन्त बौद्ध मखु धायेगु खँ व तर्क गुलितक गलत, अज्ञानता, मिथ्या व हास्यास्पद बौद्धिक दरिद्र मानसिकता व बालविचार ठहरे ज्वीगु खः, वथें हे नेपालया इतिहासे हे अतीतकालय् बौद्ध विहार हे दयेकावंपि, विहार संस्कारित यानावंपि व बौद्ध विहार दान यानावंपि खनेदुपिं ऐतिहासिक महापुरुषपिन्त व ऐतिहासिक व्यक्तित्वपिन्त जीवनकाःछिं हे अबौद्ध हे जुयावंपि गैर बौद्धपिं धका व अबौद्ध धकाः ग्रहण व मान्यता बियेगु तर्क, धापू, मत व चलन नं ऐतिहासिक रूपं गलत, त्रुटीपूर्ण, पूर्वाग्रहयुक्त, अनर्थक कथन हे जक सिद्ध ज्वीमाः । अले थुजागु धापू आग्रह, पूर्वाग्रह व दुराग्रहपीडित साम्प्रदायिक धापू हे जक पुष्टि ज्वी बाहेक अन्यथा ठहरे ज्वी मखु धकाः भाःपि मा, ताय्के माःथें च्वं । उकिं च्वय् धया वयापिं विहार निर्माणकर्ता, स्तुप व चैत्य निर्माणकर्ता व वन्द्यजुपिन्त भिक्षुपिं व बौद्धसंघपिन्त विहार दान यानावंपि विहारदातापिं बौद्ध हे जुजुपिं जुयावंगु सिद्ध ज्वी ।

अन्य बौद्ध जुजुपिं

शिवदेव

लिच्छवी जुजुपिं वृषदेव, शंकरदेव, धर्मदेव व मानदेवपिनिगु परम्परा हे लिनाः ई.सन् ५९० निसैं ६९० तक नेपाले जुजु जूम्ह शिवदेवं स्वयम्भू चैत्य व शाक्यसिंह बुद्धयागु प्रतिमा स्थापना यानाः विहार दयेकावंगु जक मखु थः नं बौद्धभिक्षु हे जुयाः नं छुं समय उगु विहारे निवास याये धुंकाः आचार्याभिषेक कयाः वज्रायानी गृहस्थ बौद्ध जुयाः राजकाजया ज्या आजीवन यानावंगु विवरण नं राइट वंशावली उल्लेख जुयाच्चंगु दु । धनवज्र वज्राचार्य नं अनुवाद याःगु गोपालराज वंशावलीला जुजु शिवदेवं हे खास्ति भगवान्यागु चैत्य व विहार दयेका वंगु खः धकाः नापं च्वयातःगु खने दु ।^{५६} जुजु नरेन्द्रदेवयागु पशुपती च्वंगु

(८३)

ई. सन् ६७९ यागु शिलालेख व यल, तहागल्लीया यागबहाःयागु ई. सन् ६७९ यागु शिलालेखय् जुजु शिवदेवं दयेका थकूगु विभिन्न विहारया धलः नापं व जुजुं थःगु हे नामं दयेका थकूगु श्री शिवदेव विहारयागु नां नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।^{१७} शिवदेव संस्कारित रूद्रवर्ण महाविहार नं जुजु शिवदेवं दयेका वंगु खने दु ।

अंशुवर्मा

शिवदेवया लिपा नेपालयागु राज्य शासनयात थःम्हं हे हस्तगत यानाः ई. सन् ६१० निसें ६२१ तक नेपालया जुजु जूम्ह अंशुवर्मा थःम्हं राजविहारयागु निर्माण याःगु जक मखु धनवज्र वज्राचार्ययागु लिच्छवीकालीन् अभिलेख सफूस पृष्ठ ३२० स संग्रहित हाडिगाँमय् च्वंगु अभिलेख नं ७७ या शिलापत्रानुसार^{१८} जुजु अंशुवर्मा उगु समयया प्रसिद्ध बौद्ध विहारत गुं विहार, श्रीमान विहार थःम्हं हे दयेकूगु श्रीराज विहार, खर्जूरिका विहार व मध्यम विहारयात ६ पुरान व २ पाना दरं नगद अनुदान बीगु, मेमेगु सामान्य बौद्ध विहार दकोसितं ३ पुरान व १ पाना दरं नगद अनुदान बीगु व्यवस्था यासे बुद्धधर्मया संरक्षण व विकासे तःधंगु महत्व बियावंगुलिं तत्कालीन् बौद्धजनं व जुजुयात बुद्धधर्मया संरक्षक धकाः अत्यन्त प्रशंसा यासे भविष्ये बुद्ध ज्वीमा धकातकं शुभकामना बियावंगु खने दु । न्हापाया बौद्ध जुजुपिंगु धार्मिक उदारता व सद्भावया परम्परायागु हे अनुशरण यासे भविष्ये भष्मेश्वर तथागत ज्वीगु व्याकरण प्राप्त वीतराग बोधिसत्व जुयाच्वँम्ह पशुपतिनाथयागु मन्दिर व वैष्णवी मन्दिर दोला शिखर स्वामीयात नं ६ पुरान व २ पाना दरं हे नगद अनुदानया व्यवस्था जुजु शिवदेवं यानावंगु खने दुसा मेमेगु १० मन्दिरयात ३ पुरान व १ पाना व अन्यान्य चिचिधंगु देगःयात २ पुरान व २ पानाया दरं रकम बीगु व्यवस्था यानावंगु खने दुगुलिं जुजु शिवदेवं सम्पूर्ण धर्मयात समभावं स्वयाः छम्ह योग्यम्ह जुजुयागु परिचय बियावंगु प्रष्ट सी दु । प्रसिद्ध चिनियाँ तीर्थयात्री हसुयन त्साङ्गयागु यात्रा विवरण अनुसार नेपाले जुजु अंशुवर्मायागु शासनकाल ताकाय् स्वनिगलय् बौद्ध विहार व छपिनिगु देगःत थिकथिक हे दुगु जक निद्वलं मल्याक बौद्ध धार्मिक केन्द्रत ecclesiastics दुगु खँ नं उल्लेखित दु । अंशुवर्मा नं नुवाकोट जिल्लाया विदुर नगरपालिका वडा नं. २ स्थित थःगु हे जन्मस्थल अशोकवारी क्षेत्रय् नं बौद्ध विहार दयेकावंगु खने दु गुगु विहार जीर्णोद्धार यायेत २०५९ साले नुवाकोट बौद्ध विहार जीर्णोद्धार एवम् गुम्बा निर्माण तथा संरक्षण समिति न्हयःने वःगु समाचार न पिदंगु खः ।^{१९}

उदय देव

ई. सन् ६२१ स नेपाले जुजु जूम्ह अंशुवर्माया काय् उदयदेव छुँ ई मदुवं हे पदच्युत जुयाः काय् नरेन्द्रदेवयात नापं व्वना ल्हासाय् बिस्यू वने माःगुलिं ई. सन् ६४० स जक नेपाले लिहाँ वयाः थःगु राज्यया शासनभार ग्रहण याःवये फूगु

जुसां व जुजुं थः म्हचाय् भृकुटीयात ल्हासाया प्रतापी जुजु स्रोडचन गम्पोयात उबले विवाह याना ब्यूबले अक्षोभ्य बुद्धया मूर्ति, आर्यतारा व मैत्रीय बुद्ध बोधिसत्वया मूर्ति नापं अनेक बुद्धधर्मया संस्कृति व सभ्यताया सामाग्रीत नं कोसः बिया छ्वसे ल्हासा देशय् नापं बुद्धधर्म स्थापना यायेत तःधंगु गुहालि यानावंगु कारणं नं उदयदेव जुजु कुलगत रूपं हे बौद्ध खः धका सीदया च्वंगु दु ।^{६०} हरिचन्द्रलाल सिंहया सफूती इस्वीया न्ह्यगूगु शताब्दीया नेपाःया बौद्ध आचार्य शीलमञ्जु नं राजकुमारी भृकुटीया खलः नाप हे ल्हासाय् वनाः ल्हासाया जुजु स्रोडचन गम्पोया आग्रह कथं मेमेपिं भासीय पण्डितपिं व ल्हासाया पण्डितपिं नाप मिले जुयाः बौद्ध पण्डित शीलमञ्जु नं कंग्यूर नामक प्रसिद्ध तिब्बती बौद्धग्रन्थ संग्रहयागु अनुवाद यानाब्यूगु खः धका उल्लेख दु ।^{६१} नापं ल्हासाया जुजुयात नं वं हे बुद्धधर्मय् दीक्षित यानाब्यूगु खः धयागु पश्चिमी विद्वान् बीथ दाडमानयागु अभिमत नं दुथ्याका तःगु दु ।^{६२}

नरेन्द्रदेव (ई. सन् ६४३-६६०)

नेपालया बुद्धधर्मया इतिहासे जुजु उदयदेवया काय् नरेन्द्रदेवयागु थःगु हे स्थान दु । थुम्ह जुजुं हे नेपाले भिँनिर्दे तक वर्षा मजुयाः हाहाकार जूगु ईलय् नेपालयात रक्षा याये निस्तिं गुरू आचार्य बन्धुदत्तयागु मदतं आसामया कामरूप कामाख्यां आर्यावलोकितेश्वर मत्स्येन्द्रनाथ बोधिसत्वयात नेपाले ब्वना हयाः यलय् सुप्रतिष्ठित यानाः तःधंगु उपकार यानावंगु खः । बुद्धधर्मय् अति हे श्रद्धा दुम्ह जुजु नरेन्द्रदेवं थःत नेपाले करुणामययात ब्वना हयेत तःधंगु मदत याःम्ह थः गुरू आचार्य बन्धुदत्तयात उपहार स्वरूप राजकृत महाविहार वा राजकीर्ति महाविहार धयागु तेबहाः दयेका वंगु तथ्य बौद्ध इतिहास कनाच्वंगु दु ।^{६३} जुजु नरेन्द्रदेवं राइट वंशावलीया कथं थः तःधीम्ह काय् पद्मदेवयात उगु बखते खुसःम्ह भिक्षुपिं च्वनीगु पिंगलबहालय् वन्द्यभिक्षु यानाः^{६४} बुद्धशासनयागु सेवाय् अर्पण याःगु खःसा दातिम्ह काय् रत्नदेवयात गुरू बन्धुदत्त आचार्यया तीर्थ बिहारे छ्वयाः गुरूया पाखें मार्गदर्शन याकेगु व्यवस्था यानावंगु खः । अले थः चिधीम्ह काय् वरदेवयात जुजु याना ब्यूगु खः । थःगु जीवनया उत्तरार्द्धे नरेन्द्रदेवं थःम्हं नं गृहत्याग यासे अलग बहाल दयेकाः अन हे च्वंगु जुल ।^{६५} नरेन्द्रदेव जुजु बौद्ध विहारे हे च्वनाः थःगु अन्तिम जीवन व्यतीत यानावंगु खः धका डा. डिल्लीरमण रेग्मी “प्राचीन् व मध्यकालीन् नेपाल” धयागु ई. सन् १९५२ स प्रकाशित सफूती नं च्वयावंगु दु ।^{६६} थुम्ह हे जुजुं बंगुय् नरेन्द्रदेव संस्कारित महाविहार व अमरावती विहार नं दयेका थकूगु खने दु । पशुपती च्वंगु जुजु नरेन्द्रदेवयागु शिलालेख अनुसार^{६७} चतुर्दिशां बिज्याइपिं भिक्षुपिं मुनिगु श्री शिवदेव विहारया भिक्षुसंघयात धकाः थःम्हं निगू गां हे दान यानाः अनया भिक्षुसंघयात अनेक अधिकार नापं प्रदान यानाः थकूगु खने दु ।^{६८}

(८५)

अन्य जुजुपिनिगु शासनकालय् बुद्धधर्म

डा. डिल्लीरमण रेग्मीयागु सफ् Medieval Nepal (Calcutta, 1977) स पृष्ठ ११८ स गोपालराज वंशावलीयागु विवरण उल्लेख यासे नेपाले ई. सन् ६८० निसैं ई.सन् ७०६-७१४ तक जुजु जूम्ह शिवदेव द्वितीयं नं थःगु कालय् यें, नक्साले च्वंगु नन्दिशाला विहारयागु निर्माण यासे अन विहारे च्वपिं भिक्षुपिन्त भोजनयागु प्रबन्ध नं मिले याना थकूगु खः धका च्वयातःगु दु । हेमराज शाक्यया कथं नन्दिशाला विहार दयेका प्रतिष्ठा जूगु उपलक्षस आर्यसंघपिन्त संघ भोजन नं याकावंगु दु । थुगु विहारयात नन्दिकेश्वर विहार नं धाइगु खः ।^{६९} वया लिपा जयदेव द्वितीय नाँयाम्ह विद्वान् व कवि जुजु नेपालया जुजु जूगु खः ।^{७१} प्रा. भण्डारीयागु “नेपालको उद्भव तथा विकासको विश्लेषणात्मक इतिहास (काठमाडौं, १९८९ ई. सन्)” नाँया सफूया पृष्ठ ९७ कथं जुजु शिवदेव द्वितीयया लिपा छुं पुस्ता वंकाः श्री वरदेव नेपाले जुजु जूगु खः । के. पि. जयसवाल नाँम्ह भारतीय विद्वान्या मत कथं थुम्ह हे जुजुयात अरिमुण्डा नं धाइगु खः । सरकारया प्रचार विभागं वि.सं. २०२३ सालं प्रकाशित याःगु नेपालको संक्षिप्त इतिहासे थुम्ह जुजुया नाँ अरमुडी धका उल्लेख जुयाच्वंगु दु । ई. सन्या च्यागूगु शताब्दीया प्रारम्भकालय् नेपाले जुजु जूम्ह थ्व जुजु अरमुडी अथवा श्री वरदेवया शासनकालय् काश्मीरया प्रतापी जुजु जयापीड विनयादित्यं नेपाले आक्रमण याः वःबले नेपालया जुजुं कृष्णा गण्डकीया लः कुना तयाः शत्रुपक्षया फौजं पुलि पुलितक लःथ्योगु थ्व खुसी छिये त्यौबले लः कुनातःगु बाँध चायके बियाः शत्रुया दक्कौं फौजया विनाश यानाः आक्रमणकारी जुजु जयापीड विनयादित्ययात नापं ज्वनाः कुनाब्यूगु वीरताया घटनायागु विवरणयात इतिहासे उल्लेख यानातःगु दु ।^{७२} प्रा. भण्डारीया सफ् कथं थ्व हे जुजु थःगु जीवनया अन्तिमकालपाखे बुद्धधर्मस दीक्षित जूसे सैं पाचुक्क चानाः भिक्षु जुया वंगुलिं जुजु वरदेवयात हे अरिमुण्डा अथवा अरमुडी धाःवंगु खः ।^{७३}

जुजु वरदेव धुंकाः क्रमशः शङ्करदेव, वर्धमानदेव, बलिदेव व राघवदेव नेपाले जुजु जूगु खः । विक्रमदेवया उत्तराधिकारी जुजु गुणकामदेवं करवीर श्मशानया लिक्क बागमती खुसीया सिथय् बुद्ध डाकिनी नं धाईम्ह वज्रयानया देवी विद्याधरीयागु मूर्ति स्थापना यानावंगु खः ।^{७४} राइट वंशावली कथं वज्रयानी आचार्य पं. वज्रपादयात विद्याधरीदेवीं दर्शन बियाः थ्व मन्दिर बने जूगु खः । तत्कालिन श्री ५ या सरकारया प्रचार विभागं वि.सं. २०२३ स पिकाःगु इतिहास “नेपालको संक्षिप्त इतिहास” या कथं जुजु गुणकामदेवं न्हि छूगु लाख दाँ खर्च यानाः कान्तिपुर राज्ययागु स्थापनाः याःगु खः । उगु बखते थ्व राज्ये १८ ट्ट छुयें दुगु खः । थ्व हे जुजुयात हे लक्ष्मीकामदेव नं धाइगु खः । जुजु गुणकामदेव अथवा लक्ष्मीकामदेवं लाय्क् लिक्क थःगु नामं लक्ष्मी बर्म

हार दयेकाः शाक्यकुलया शाक्यभिक्षु वन्द्यजुपिनि म्हायमचा कन्यायात
ज्यया कुमारी स्थापना यानाः पूजा यायेगु चलन व इन्द्रजात्राया उत्सव
यायेकेगु चलन नं निस्वनावंगु खः ।^{१५}

गुणकामदेव वा लक्ष्मीकामदेवं ई. सन् १०२४ निसैं १०४० तक नेपाले जु ज्वी धुंकाः जुजु जूम्ह वया काय जयकामदेव जुजु निसन्तान जुयाः परलोक गुलिं ई. सन् १०४३ पाखे नुवाकोटया ठकुरी वंशया जुजु भाष्करदेवं लिच्छवी श धुंका न्हापाँम्ह ठकुरी जुजुया रूपं ई. सन् १०५० तक नेपाले राज्य याःगु ल । थ्व ठकुरी जुजु भाष्करदेवं निगू बौद्ध विहार दयेका वन गुकियागु नाँ खः लो विहार व हेमवर्ण विहार । जुजु भाष्करदेवया शासनकालय् लिच्छवी जुजु रेन्द्रदेव अतिकं महत्व बियावंगु पिङ्गलविहारया भिक्षुपिन्त धाःसा व विहारं थाय् च्वनेमाःगु अवस्था वःगु खने दु । भाष्करदेवया लिपा क्रमशः जुजु बलदेवं सन् १०५० निसैं १०६२ तक, जुजु नागार्जुनदेवं ई. सन् १०६२ निसैं १०६५ तक, जु प्रद्युम्नदेवं ई. सन् १०६५ निसैं १०६७ तक नेपाले राज्य चलेयाना वन । ई. न् ११२५ निसैं ११३५ तक नेपालया जुजु जूम्ह शङ्करदेवया शासनकालय् भूल ल्मय् तच्चतं मिं नःगुलिं उगु गामय् थः मचाम्ह काय् यशोधर नापं च्वनाच्चम्ह शोधराया नाँम्ह बौद्ध ब्रम्हुनी विधवा थः नापंतुं चिग्वःगु चैत्यया प्रतिमा १ व ई. न् २८८ अर्थात् वि.सं. २४५ स च्वयातःगु प्रज्ञापारमिताया महायानी ग्रन्थ ज्वनाः ले बिस्मय् वसे विद्याधर बर्मा नं दयेकां थकूगु बौद्ध विहारयात मर्मत यानाः थःम्हं गाम्ह चैत्य नं थ्व हे विहारे स्थापना याःगु व थः याकः काय् यशोधरयात अन हे डाकर्म यासे वन्द्य यानाः तयावंगु विवरण नेपालया बुद्धधर्मया इतिहासे ध्यानाच्चंगु दु । थाँ कन्हे बुयाबहाः नं धाइगु उगु विहारया नाँ अननिसैं विद्याधर र्मा संस्कारित महाविहारया सट्टाय् यशोधर महाविहार नामकरण जुयाच्चंगु ल । डा. डानियल राइटया धापूकथं यल लायकू दरवारया पश्चिमपाखे च्वंःगु पाबहाः हे थ्व यशोधर महाविहार खः ।^{१६} थ्व ऐतिहासिक घटनां भिनिगु ताब्दीतक नं ब्राम्हणवर्गपिसं बुद्धधर्मयात कुलगत रूपं थःपिनिगु कुलधर्मया रूपं हण यायेगु परम्परा ल्यनाच्चंगु दनिगु संकेत यानाच्चंगु खने दु । थन स्मरणीय ः खँ नं दु धाःसा नेपाले शङ्कराचार्य वयाः बुद्धधर्मयागु दमन यायेगु कुतः येन्हुचवः बौद्धजन वीतराग बोधिसत्व भावी भष्मेश्वर तथागत धकाः मान्यता व ादर गौरव याना वयाच्चम्ह पशुपति महाद्ययाथाय् नं बौद्ध ब्राम्हणपिं हे पुजारी ः । शङ्कराचार्यया प्रभावं जक अनलिपा अन मेपिं शैवी पुजारीपिन्त तयेगु वस्था जुगु खः ।^{१७} तत्कालीन् सरकारया प्रचार विभागं वि.सं. २०२३ सालं काःगु नेपालको संक्षिप्त इतिहासे थ्व हे जुजु शङ्करदेवं शान्तेश्वर महादेव शपनायासे बौद्धभिक्षुपिसं दुःख ब्यूपिं ब्राम्हणपिन्त शान्ति ब्यूगु जुल धका च्वयात ःगुलिं नुवाकोटे ठकुरी जुजुपिनिगु शासनकालय् बौद्ध भिक्षुपिनिगु निकै हे प्रभुत्व णु तथ्ययात परोक्ष रूपं स्वीकार यानाच्चंगु खने दु ।^{१८} तत्कालीन् सरकारया

प्रचार विभागं २०२३ साले पिकाःगु नेपालया संक्षिप्त इतिहास कथं जुजु शंकरदेवयात बुका अंशुवर्माया हे सन्तान वामदेवं नेपालया राज्य थःगु ल्हाते लाकूगु खने दु । शंकरदेव लिपा खुम्ह जुजुपिसं नेपाले राज्य चलेयाये धुंकाः ठकुरी वंशया जुजु मानदेव नेपालया जुजु जुयाः छुं दै तक नेपाले शासन याये धुंकाः थः तधिम्ह काय्यात जुजु यानाः थः स्वयं चक्रविहार नामक बौद्ध विहारे भिक्षु जुयाः वन्द्य जीवन व्यतीत यानावंगु जुल ।

जुजु मानदेवया निगू पुस्ता लिपा रुद्रदेव (ई. सन् ११३८-११७५) नेपालया जुजु जुल ।^{५९} जगदीश चन्द्र रेग्मीयागु सफू A Glossary of Himalayan Buddhism अनुसार जुजु मानदेवर्थे हे (पृष्ठ १०१) जुजु रुद्रदेव नं लिपा चूडाकर्मयानाः बौद्ध प्रवज्या ग्रहण यासे जुजु शिवदेव बर्मा दयेकावंगु ओंकुली विहारे हे वन्द्यभिक्षु जुयावंगु जुल ।^{६०} (स्वयादिसं ११८ पेज ल्याः)

धनवज्र वज्राचार्यया लिच्छवीकालीन् अभिलेख नामक ग्रन्थ कथं लिच्छवीकाल तकं नेपालमण्डले भिक्षुसंघ जक मखु भिक्षुणीसंघपिं नं ल्यना हे च्वंगु दुगु खः । छायाधाःसा चायबहीया शिलालेखय् भिक्षुसंघयागु उल्लेख जुयाच्वंगु दुसा यल, चापाटोलया अभिलेख व यें मुसुमबहाःया अभिलेखय् भिक्षुणी संघपिनिगु उल्लेख जुयाच्वंगु दुगु व संघया सुसंचालनया लागि गुठी तयावंगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु लुया वःगु दु ।^{६०}

ठकुरी वंशया अन्तिम जुजु विजयकामदेव लिपा नेपाले न्हापाँम्ह मल्ल जुजु अरिमल्लदेवं (इ. सन् १२०७-१२१६) ने.सं. ३२७ निसें ३३६ तक नेपालया शासन चलेयाःगु जुल ।

भारतीय विद्वान् डा. राजेन्द्र रामं ई. सन् १९७७ स पिकाःगु थःगु अंग्रेजी सफू नेपालया बुद्धधर्मया इतिहासे च्वयातःगु अनुसार ई. सन् १०४१ स भारतं नेपाले वःम्ह बौद्ध आचार्य गुरू अतिश दीपङ्कर श्रीज्ञानयागु आप्रहलय् नेपालया पाल्पाया तत्कालीन् जुजु अनन्त कीर्ति नं अतीतकालय् काश्यप बुद्ध नेपालमण्डले बिज्यानाः थःम्हें हे स्तुप दयेका थका बिज्याःगु धकाः नाँ जाःगु क्षेत्र थें बहिली “स्थम विहार” (थें बही) दयेकाः दान याःगु व व जुजु थः काय पद्मभद्र राजकुमारयात नापं प्रवजित याकूगु तथ्य बौद्ध इतिहासे ध्वदुवः ।^{६१} वज्रयाने कालचक्रयानया तान्त्रिक सम्प्रदाय थुम्ह हे आचार्य अतिश दीपङ्कर श्रीज्ञानं शुरू यासे चर्या संग्रह प्रदीप नाँया सफू नं च्वयावंगु धापू दु ।

मल्ल जुजुपिनिगु योगदान

नेपालमण्डलया यें, यल, ख्वप देया बहाः बहीयागु इतिहासं धया च्वन कि जुजुपिनि राजपरिवारपिं मध्ये जुजु देवलदेवं देवपाल विहार, जुजु चम्पादेवं

भुटो विहार, जुजु वालार्चनदेवं ज्येष्ठवर्ण महाविहार, जुजु भाष्करदेवं यल देसं हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबहाः) व यें भाष्करदेव संस्कारित केशचन्द्र कृत पारावर्त महाविहार (इट्टंबहाः), गुणकामदेवं पद्मचक्र महाविहार, रत्नाकर महाविहार व गुणलक्ष्मी वर्मान महाविहार, इन्द्रदेवं कच्छपाल गिरि महाविहार व जयमनोहर महाविहार दयेकावंगु खः ।^{५२} जुजु यक्षमल्लं (ई. सन् १४२८-१४८०) नं मिननाथ व पद्मपाणी लोकेश्वरया देगः नापं मेमेगु विहारत दयेकावंगु खने दु ।^{५३} वि.सं. १६४७ ई. सन् १५९० ने.सं. ७११ स यें देया जुजु जूम्ह महीन्द्र मल्लया पुत्र शिवसिंह मल्लं यें देया कान्तिपुर महानगरया धर्मचक्र महाविहारया पिथुछ्यें निवासी थः मित्र जयलक्ष शाक्यभिक्षुयात स्वयम्भू महाचैत्ययागु पूर्ण जीर्णोद्धार यायेत हःपाः बियाः स्वयम्भू भगवान्यात थःम्ह नं वि.सं. १६५२ ने.सं. ७१५ वैशाख कृष्ण पञ्चमी शुक्रबारया दिनय् स्वयम्भूया प्रतिष्ठा जूगु अवसरे लाकाः लुंया पताः छानाः स्वयम्भूया सेवा याना वन ।^{५४} उगु बखते जुजु शिवसिंह मल्ल थः सम्पूर्ण देशया जुजु जुयाच्चंगु खःसा उम्ह जुजु शिवसिंह मल्लं थःम्ह तःधीम्ह काय लक्ष्मीनरसिंह मल्लयात कान्तिपुर महानगरया जुजु धालसां थौं कन्हेया भाषं धाये मालधाःसा मुख्य प्रशासक गर्भनरया पदवी बियाः कान्तिपुर महानगरयागु प्रशासनया जिम्मा बियातःगु खः । लिपा थ्व जुजुं यल देयात त्याका काये धुसैलि थःम्ह चिधीम्ह काय हरिहरसिंह मल्लयात यल देया जुजु धालसां मुख्य प्रशासक गर्भनर नियुक्ति याना छ्वःगु जुल । स्वयम्भू जीर्णोद्धारया छुं देँ लिपा हे वज्रमल नं कयाः स्वयम्भूया हानि जूगुलिं जुजुया त्वाय् जयलक्ष शाक्यभिक्षु नं जुजु शिवसिंहयाके अनुमति कयाः पुनर्वार जीर्णोद्धार कार्य शुरू यायेत ने.सं. ७२४ माघ शुक्ल पञ्चमीसं यःलसिं ध्यनाः ज्या शुरू यानाः ने. सं. ७२५ या श्रीपञ्चमीया दिनय् जीर्णोद्धार जूगु स्वयम्भू महाचैत्यया प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न यानावंगु जुल ।^{५५}

राज परिवारपिन्त जुजु धाय्गु ऐतिहासिक परम्परा

इस्वी पूर्व खुगूगु शताब्दी न्ह्यःनिसें कपिलवस्तु गणराज्यया शाक्य राजपरिवारपिं, देवदह गणराज्यया कोलीय शाक्यवंशया राजपरिवारपिं, वैशाली गणतन्त्रया लिच्छवी राजपरिवारपिं व पावा व कुशिनगरया मल्ल राजपरिवारपिनिगु इतिहासं थुपिं राजकूलपिनिगु दथ्वी सम्पूर्ण धयार्थें थ्याःपिं उत्तराधिकारीपिन्त नं जुजु हे धका सम्बोधन यायेगु परम्परागत प्रचलन ब्वलना वयाच्चंगु खने दु । व हे परम्परागत संस्कारया अनुशरण यासे लिपा नेपाले वयाः राज्य चले याःवःपिं लिच्छवीकाल व मल्लकालया लिच्छवी जुजुपिं व मल्ल जुजुपिसं नं थः राजपरिवारया मूम् दुजःपिन्त राज्य संचालनया मूम्गु अभिभारा बियाः महत्त्वपूर्ण पद बीगु व थथे पद प्राप्त जूपिं पदाधिकारीपिन्त नं जुजु हे धका सम्बोधन यायेगु व याकेगु ऐतिहासिक चलन व परम्परायात

अविच्छिन्न रूपं न्ह्याका वयाच्चंगु खने दु । यें दे कान्तिपुर महानगरया सुप्रख्यात आर्यावलोकितेश्वर जुया बिज्याम्ह जमलेश्वर (जनबहाःद्य) या स्थान लिक्क लाःगु वटु त्वाःया धर्मचक्र महाविहारया दुजः वटुत्वाल्य च्वंगु पिथुछ्यें नामं प्रख्यातगु थःगु तःखागु छ्यें च्वनीम्ह शाक्यभिक्षु जयलक्ष वन्द्यजु जूसां जुजु शिवसिंह मल्लया त्वाय् नं जुया च्वन । कान्तिपुर महानगरया सुप्रसिद्ध जमलेश्वर स्थान लिक्क वटु त्वाल्य पिथुछ्यें निवासी अत्यन्त भ्रद्दालु बुद्धोपासक थुम्ह जयलक्ष शाक्यभिक्षुं थः परिवारजनपिनि धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः जुजु शिवसिंह मल्लया पर्याये यें कान्तिपुर महानगरया वटु त्वाल्य ने.सं. ७११ स चैत शुक्ल पुन्हीस विहार निर्माण कार्यया निम्ति यःलसिं ध्यनेगु ज्या प्रारम्भ यासे ने.सं. ७१३ वि.सं. १६५० ई.सन् १५९३ स निदें लिपा नवनिर्मित विहारयागु प्रतिष्ठा कर्म सुसम्पन्न यानावंगु जाम्बुनन्दवत् पूर्ण बुद्ध महाविहार धाःसां पिथुछ्येंबासी शाक्यभिक्षु जयलक्षं दयेकूगुलिं पिथुछ्यें विहार धाधां लिपा अपभ्रंस जुयाः पिछेबहाः धया वयाच्चंगु थुगु जाम्बुनन्दन पूर्ण बुद्ध महाविहार, पिछेबहाःस स्थापना यानातःगु तःपाःगु प्राचीन् शिलापत्रय् नेपाल देशया छत्रपति जुजु शिवसिंह मल्लया काय् थौं कन्हेया भासं जूसा कान्तिपुर महानगरया मुख्य प्रशासक गर्भनर जुया च्वंम्ह राजकुमार लक्ष्मीनरसिंह मल्लयात कान्तिपुर महानगरया जुजु धका च्वयातःगु प्रष्ट खने दु । थ्व दुर्लभगु ऐतिहासिक महत्व दुगु पुरातात्विक अभिलेख थौं कन्हे पिछेबहाः दुनेच्वंगु उत्तरपाखेया छ्येंक्वय् फलय् दक्षिण स्वकाः सुरक्षित रूपं स्थापना यानातःगु आः तक नं दुगु हे जुल ।

स्वनिगलय् अतीते इलय् व्यलय् वःगु तःतःधंगु भूकम्पकालय् नं गुबलें मदंगु थ्व पवित्र विहारया सुरक्षाया निम्ति आः तक नं विहारया छुं छुं गुठियार खलःपिन्त विहारया नियमित मर्मत संभार व हेरचाहया निम्ति विहार पिवाःया रूपं कुरुवा तयाः व्यवस्थित याना वयाच्चंगु दुगुलिं थनया शिलापत्र जूसां आःतक सुरक्षित जुयाच्चंगु दु । थ्व शिलालेखया प्रतिलिपी नेपाल सरकारया राष्ट्रिय अभिलेखालय नं सुरक्षित दु । अतीतकालय् स्वनिगले वःगु ग्यानापुगु भुखाय् बले यें, कान्तिपुर महानगरया आपालं सरकारी भवन नापं दुनावंगुलिं राज्यया खुँतयेत कुना तयेत थाय् मगानाः तःभुखायलय् मदंगु थुगु विहारया प्रांगणया दुने छुं समयतक सरकारी खुँत नापं कुना तयेगु व्यवस्था याये मालावंगुलिं थुगु विहारया कुनां हे खुँ कुनेगु बहाः धाधां खुँबहाः धका लोकं धायेगु याना हःगु थुगु प्राचीन् बहाःया छ्यें वि.सं. १९९० साल माघ २ गतेया महाभूकम्पं नं छुं मज्जुगु जुयाः यें देया सम्पूर्ण वज्राचार्यपिन्त दे आचाःगु दयेकाः स्वयेम्भूयागु हे निको निको पूर्ण जीर्णोद्धार यानाः तधंगु नाँ व कीर्ति यानावपिं पिथुछ्यें निवासी शाक्यभिक्षु महोपासकपिसं संस्थापना यानाब्यूगु जुयाः हे शायद् स्थानीयवासीपिसं नं थुगु बहाःयात धात्थें हे पवित्र पावन विहार खः धकाः वाः चायेका वयाच्चंगु दु ।

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्ण जूगु खनाः जुजु शिवसिंह मल्लया पर्याय जुजुया नापं अनुमति कयाः न्हापां स्वदं बिकाः ने.सं. ७१५ स स्वयम्भू महाचैत्ययागु पूर्ण रूपं जीर्णोद्धार यायेगु पुण्यकार्य सिधयेकाः प्रतिष्ठा कर्म नं सुसम्पन्न यासे येँ, कान्तिपुर महानगरया वटुटोलया धर्मचक्र महाविहारया शाक्यभिक्षु-पिथुछेचें निवासी जयलक्षजुं स्वयम्भूस तयाथकूगु शिलापत्रय् जयलक्षजु यात नेपालया छत्रपति जुजु शिवसिंह मल्लया त्वाय् धकाः प्रष्ट किटान यानातःगु कारणं^{६६} तत्कालीन् मल्ल जुजुपिनिगु राजकीय व पारिवारिक परम्परा व प्रचलनयात बाँलाक हे व्यक्तिगत रूपं स्पूह व्यक्ति खः शाक्यभिक्षु जय लक्ष धयागु सीदु । थःम्हं पूर्ण रूपं जीर्णोद्धार यानाः दयेकूगु स्वयम्भू महाचैत्यस छुं देँ हे लिपा मलखं कयाः स्योंगुलि जुजु शिवसिंहयाके पुनवारं अनुमति कयाः थुम्ह बुद्धभक्तं हाकनं नं स्वयम्भू महाचैत्ययागु निकोगुवार जीर्णोद्धार यानाः संरक्षण यानावंगु जुयाः जुजुया त्वाय् जुयाच्च्वंम्ह पिथुछेचें वासी शाक्यभिक्षु जयलक्षजुं वटु त्वालय् थःपिनिगु छेचेंया लागाय् हे अलग हे विहार दयेकाः तया थकूगु पिछ्छे बहाःया शिलापत्रय् नेपा देया छत्रपति जुजु शिवसिंह मल्ल व वया काय् लक्ष्मीनरसिंहयात कान्तिपुर महानगरया जुजु धका च्वयावंगु अभिलेखयागु मूय व मान्यता बिस्कं हे उपो दु धयागु तथ्य प्रष्ट जू । नेपालया लिच्छवी व मल्ल जुजुपिनिगु दशवी विद्यमान थुजागु हे चलन मथुयाः हे ज्वीमाः नेपालया इतिहासे थी थी अभिलेख्य छगू हे समयस अतीतकालय् निम्ह थी थी जुजुपिं दुगु किसिमं नाँ खने दःवइगु कारणे नेपाले लिच्छवी, ठकुरी व मल्ल जुजुपिनिगु शासनकालय् द्वैध शासन चले जुयाच्च्वंगु दु धकाः च्वयातःगु ल्वीगु खः ।

ई.सन् १६४१ निसें १६७४ तक नेपाले राज्य याःम्ह जुजु लक्ष्मीनरसिंह मल्लया पुत्र कवीन्द्र जुजु प्रताप मल्लं स्वयम्भू महाचैत्ययागु जीर्णोद्धार यासे अक्षोभ्य तथागतया न्हयःनेच्वंगु धर्मधातुमण्डलस लुं सियागु तगवःगु वज्र चढेयानाः स्वयम्भूस थःगु नामं प्रतापपुर व थःम्ह महारानीया नामं अनन्तपुर धका निगः बौद्ध देगः नं दयेकावंगु कारणं जुजु प्रताप मल्लया बौद्ध संस्कारयात बाँलाक उलाः क्यनाच्च्वंगु दु । जुजु प्रताप मल्लयात तन्त्र विद्या व तान्त्रिक कला^{६७} स्थनाब्जुम्ह नेपालःया छम्ह गुरू मञ्जुवज्र वज्राचार्य खः । जामनः गुभाजुया नामं लोक्य प्रख्यातम्ह थःम्ह थुम्ह गुरूयागुप्रति श्रद्धा यायेत टेबहालय् संकटाया देगः नं जुजु प्रताप मल्लं दयेकावंगु खः धयागु धापू नं दु ।^{६८} कान्तिपुरया अन्तिम मल्ल जुजु जयप्रकाश मल्लं राज्यकुमारीया निवास छ्यंयात हाकनं दयेकाः ब्यूसेलि व विहारयात राजकीर्ति विहार धायेगु याःगु अनुमान दु । स्वनिगःयात आक्रमण यानाः त्याकूम्ह जुजु पृथ्वी नारायण शाहनं नापं बुद्धधर्मयागु महत्वयात चायेकाः बन्द जुयाच्च्वंगु सम्यक महादानया धर्मकार्ययात फिनिदैय् छको न्यायेकेगु बन्दोबस्त याके ब्रियाः बुद्धधर्मस श्रद्धा पिथनावंगु इतिहासं कनाच्च्वंगु दुसा थुगु युगय् वयाः राष्ट्रपिता जुजु त्रिभुवनं थःगु दरबारे हे भिक्षुपिन्त सःताः बौद्ध परित्राणया पाठ

याका थःम्ह नं पवित्र सूत्रका घानाः बुद्धधर्मस श्रद्धा क्यनावंगु दु । अथे हे चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलनया आयोजना नेपाले यानाः जुजु महेन्द्र बुद्धधर्मप्रति श्रद्धा पिब्वया वंगु खने दुसा^{१०} भिन्याकोगु विश्व बौद्ध सम्मेलन नेपाले याके बियाः जुजु वीरेन्द्र नं बुद्धधर्मस थःगु श्रद्धा पिब्वया वंगु दु । वर्तमान जुजु ज्ञानेन्द्र नं राजदरबारे हे स्वंगू हे यानया बुद्धधर्मावलम्बी आचार्य, भिक्षु व अनागारिकापिन्त सःता बौद्ध पूजा पाठ याकाः २०६२ पौष ९ गते शनिबार स नेपाःया स्थविरवादी भिक्षु व अनागारिकापिनिपाखें सम्पन्न जूगु उंगु परित्राण पाठ लिपाः थम्ह नं पवित्र परित्राण सूत्रका ग्रहण यानाः धारण याना बिज्यासे बुद्धधर्मप्रति नेपाःया जुजुपिके दुगु अगाढ श्रद्धायात पिब्वया बिज्यागु दु ।

शाक्यभिक्षु वन्द्यजुपिनि कन्या राज्यकुमारीप्रति जुजुपिनि आस्था

ई. सन् १०२४ निसैं १०४० ई.सन् तक नेपाले शासन याःम्ह जुजु लक्ष्मीकामदेव मल्लं लायकुली थःगु हे नामं लक्ष्मी विहार दयेकाः अनं शाक्यभिक्षु वन्द्यजुपिनि कन्याकुमारीयात राज्यकुमारीया रूपं स्थापना यासे वन्द्यपुत्री राज्यकुमारीयात जुजुं पूजा, अर्चना व भक्ति यासे राजकीय सम्मान देछायेगु परम्परा शुरू यानावंगु खें च्वय नं उल्लेख ज्वी धुंकूगु दु । नेपाल देशया राज्य व्यवस्थाया सञ्चालनया अभिभार कया बिज्याइम्ह राज्यकुमारीयागु हे वरद कृपा, अनुकम्पा व आशीषया कारणं नेपालया शासकपिं जुजुपिसं देशया शासन चलेयाना वयाच्वंगु खः धयागु जन विश्वास दु । अननिसैं वसपोल जीवित राज्यकुमारीयात नेपालय् लिपा जुजु जूपिं ठकुरीवंशया जुजुपिं व मल्लवंशया जुजुपिसं जक मखु शाहवंशया जुजुपिसं समेत लायकूया राज्यकुमारीयागु अद्यापि दर्यदसं पूजा अर्चना यासे निरन्तर रूपं राजकीय सम्मान देछानाः वसपोल राज्यकुमारी देवीपाखें आशीर्वाद व कृपा प्राप्त यायेगु कार्ययात अविच्छिन्न रूपं न्ह्याका वयाच्वंगु दु । मल्ल वंशया अन्तिम जुजु जयप्रकाश मल्लं राज्यकुमारीया निम्ति राजकीय विहार दयेकाः थःगु पालनिसैं संचालन याना थकूगु कुमारीयागु रथ जात्रा चले यायेगु प्रचलन व परम्परायात समेत शाहवंशया प्रथम जुजु पृथ्वी नारायण शाहनिसैं आःतकया सम्पूर्ण शाहवंशीया जुजुपिसं नं आदर गौरव श्रद्धापूर्वक न्ह्याका हे वयाच्वंगु दु । जुजु वीरेन्द्र कुमारी छुंयागु मर्मत व सुधार यासे रथ नं बाँलाक दयेका ब्यूगु व कुमारी पीठया छुं जगनिसैं हाकनं दनाः श्रद्धा पिब्वयावंगु खः । यें छाबले नानिचायाः दिनय् राष्ट्रप्रमुखं राज्यकुमारीयागु दर्शन यासे कुमारी छपाखें वर प्राप्त यायेगु चलन थौंया अद्यापि चले जुयाच्वंगु दु ।

राज्यकुमारी सेवाया फल

राज्यकुमारी छयागु सेवा, भक्ति व उपासना यापिं शासकपिन्त तःधंगु राजकीय लाभ व मान सम्मान प्राप्त जू धयागु जनविश्वास दयाच्वंगु दु । २०४६

लिपा प्रजातान्त्रिक नेपालया सरकारया प्रधानमन्त्री पदय् पटक पटक थ्योम्ह
 णी कांग्रेसया प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालां थःगु प्रधानमन्त्रीत्व कालय्
 , समय, ई व युगया परिस्थितियात ल्वयेकेत विद्यमान राज्यकुमारीयागु
 य्या सुविधायत बृद्धि यासे राज्यकुमारीयात श्रीपदं कुहों वये धुकाः नं
 ।वन भत्ता बीगु व मेपिं जीवित भूतपूर्व राज्यकुमारीपिन्त नं भत्ता आजीवन
 न्हापांखुसी व्यवस्थायासे लिपा हाकनं पटक पटक राज्यकुमारी भत्ताया
 ग्रय् बृद्धि याना ब्यगु खः ।^{११} नेपालया प्राचीन् धार्मिक परम्परां मान्यता
 च्वंगु राज्यकुमारी दयाप्रति क्योंगु शायद् थ्वहे सेवा, भक्ति व उपासनाया
 फल प्राप्त जूगु हे कारणं नं ज्वीमाः पटक पटक प्रधानमन्त्रीया पदय् च्वंबले
 नी दलत पाखें अनेकन् काण्ड व भ्रष्टाचारया अभियोग फये मालाच्च्वनीम्ह व
 चारयागु हे कारणं प्रतिपक्षी राजनैतिक दल ने.क.पा. एमाले नं प्रधानमन्त्री
 जाप्रसाद कोइरालायागु सरकारयात संसद चलेयाये मफयेक संसदया कार्वाही
 द्द याना ब्यगु कारणं हे प्रधानमन्त्रीया पदं राजिनामा हे बीत बाध्य ज्वी
 ह अस्वस्थम्ह बृद्ध पुरुष गिरिजाप्रसाद कोइरालायात हे न्ह्यगू राजनैतिक दलं
 तान्त्रिक आन्दोलन न्ह्याकेत नायः ल्ययाः नं न्ह्यगू दल सह ने.क.पा.
 ।वादी दलया पाखें नापं स्वीकृत राजनेताया सम्मान प्राप्त यासे २०६३ सालं
 गठनं जूगु लोकतान्त्रिक नेपालया नं सर्वसम्मत प्रधानमन्त्री ज्वीगु अवसर
 प्राप्त जुयाच्च्वंगु मखु कि न्हूगु नेपालया अन्तरिम संविधान २०६३ नं विश्वय्
 ।ध्यक्षंजक प्रयोग याइगु राष्ट्रप्रमुखयागु गुलिखे विशिष्ट अधिकार नापं प्रयोग
 ।म्ह न्हापांम्ह नेपालया प्रधानमन्त्रीया रूपं गिरिजाप्रसाद कोइराला खने दया
 च्वंगु हे दु । सरल, सहज व विशुद्ध भक्ति भावनाया स्वभाव दुपिं
 ।धारण धर्मभिरू आस्थावान नेपामिपिसं संसद हे चलेयाये मफूगु कारणं
 नैतिक रूपं बदनाम जुयाः पदं राजिनामा तकं याये मालाव्वम्ह बृद्ध व अस्वस्थ
 ह्यात २०६२/२०६३ सालया अभूतपूर्व ऐतिहासिक जनआन्दोलनयात नेतृत्व
 । यानाः न्ह्याकेगु अवसर प्राप्त जूइगु व थी थी मत, वाद, सिद्धान्त व
 पाखे स्वयाच्च्वपिं न्ह्यगू राजनैतिक दल व माओवादी दलपाखें नापं सर्वमान्य
 माने याकाः लोकतान्त्रिक नेपालया सर्वाधिकार सम्पन्न प्रधानमन्त्री ज्वीगु
 र प्राप्त जुइगु थ्व अभूतपूर्व घटना देवीया दैवी कृपाया हे खेल खः धकाः
 हूसां छुं अस्वभाविक खेंः मखुथें ताया ।

३१ ग्रन्थत

स्वयम्भू पुराण - अनु. मिन ब. शाक्य, शान्तहर्ष वज्राचार्य, वि.सं. २०५८,
 पृष्ठ ८, १६,

Dr. S. Bagchi - Ed. Swayam Prabhasasutra, Darbhanga, India,
 1967 A.D. Chapter 4

३. **Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya. Eastern Book Linkers, Delhi, pp.3**
४. नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५, पाद टिप्पणी, पृष्ठ ३४
५. **History of Nepal - Dr. D. Wright, Cambridge, 1877 A.D., pp 111-113**
६. नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्रतिष्ठान, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ३४, ३१, ३२
७. राष्ट्रिय पुरातत्व संग्रहालय, पुरातत्व विभागस प्रतिलिपी वॉलाक सुरक्षित कवीन्द्र जुजु प्रताप मल्लया शासनकालयागु शिलापत्र ने.सं. ७८८ यागु येँ वटु टोलया धर्मचक्र महाविहारे, वटुस दु ।
८. **Sri Swayambhu Mahachaitya - Trans. Min B. Shakya, Swayambhu Vikas Mandal, 2004 A.D., pp. 287**
९. सम्यक् महादान - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६, पृष्ठ २, १२, ७१, ७२
१०. श्री स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ-१४६
११. नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५, पृष्ठ ८८, पाद टिप्पणी २
१२. सम्यक् महादान - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६, पृष्ठ २, १२
१३. नेपालमा बौद्धधर्म, भुवनलाल प्रधान, वि.सं. २९४५, पृष्ठ ८६, ८७
१४. ऐ ऐ, ऐ ऐ, ऐ ऐ, पृष्ठ ८८, पाद टिप्पणी १
१५. सम्यक् महादान - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६, पृष्ठ ७१, ७२
१६. **A Glossary of Himalayan Buddhism - Jagadish C. Regmi, Nirala Publications, 1994 A.D., pp 31-33, 36**
१७. बुद्धधर्म र शाक्यहरू - भुवनलाल प्रधान, युवा बौद्ध समूह, वि.सं. २०४२, पृष्ठ ९२, ९३, १०३
१८. **A Glossary of Himalayan Buddhism - Jagadish Chandra Regmi, Nirala Publications India, 1994 A.D., pp. 140**
१९. **A Glossary of Himalayan Buddhism - Jagadish Chandra Regmi, Nirala publications India, 1994 A.D., pp. 140**
२०. **A Glossary of Himalayan Buddhism - Jagadish Chandra Regmi, Nirala Publications India, 1994 A.D., pp. 140**
२१. सम्यक् महादान - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६, पृष्ठ ४-५
२२. **A Glossary of Himalayan Buddhism - Jagadish Chandra Regmi, Nirala Publications India, 1994 A.D., pp. 4 - 8, 120, 131-132**
२३. छप देया विहार बहीया जातः - सुरेश ज्योति शाक्य, वि.सं. २०५६, पृष्ठ १८, २१, ३२
२४. नेपाः देया विहारया ताःचा - रत्नकाजी, विजयरत्न, वि.सं. २०३९

(९४)

नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूची - हेमराज शाक्य, धर्मोदय सभा, बु.सं. २५००, पृष्ठ ४-१९

The Shakya, Ajaya Kranti Shakya - 2007 A.D. pp. 231 व ख्वपया बहा: बही - प्रा. डा. भद्ररत्न वज्राचार्य, वि.सं. २०६१, पृष्ठ ६९, ७२

यलया बौद्ध बिहार - हेराकाजी वज्राचार्य, बौद्ध विहार संघ, ल.पु., वि.सं. २०५७, पृष्ठ ३

स्वयम्भूया नित्य पूजा विधि व मेमेगु पूजा विधि - बाबुराजा वज्राचार्य, स्वयम्भू युवा परिवार, ने.सं. ११२५ पृष्ठ ५क

विराट बौद्ध संघया स्मारिका - बु.सं. २५५०, केदार शाक्यया च्वसु, नेपाल मण्डल पिने बौद्ध संघ परम्परा, पृष्ठ ८०, ८१

नेपालको संक्षिप्त इतिहास - प्रचार विभाग, २०२३ वि.सं., पृष्ठ ५-१०

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ८७१, पाद टिप्पणी

ऐ ऐ ऐ - पृष्ठ ८७, पाद टिप्पणी

ऐ ऐ ऐ - पृष्ठ ८७

गोरखापत्र २०१८/१२/२ स बाबुराम आचार्यया लेख "प्राचीन नेपाल र त्यसको संस्कृति", नेपालमा बौद्धधर्म, भुवनलाल प्रधान, २०४५ वि.सं., पृष्ठ ८ र ८७ पाद टिप्पणी ।

A Short History Of Nepal - Netra B. Thapa, Ratna Pustak Bhandar, 1981 A.D., pp. 15

Buddhism in Nepal - Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers Delhi, 1998, pp. 17

नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र, वि.सं. २०४५, पृष्ठ ८७-८८

A Short History of Nepal - Netra B.Thapa, Ratna Pustak Bhandar, 1981 A.D, pp. 15

Buddhism in Nepal - Dr. Naresh Man Bajracharya, Eastern Book linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 17

History of Nepal - Dr. D. Wright, 1877, pp. 113

पञ्चदानया दान गाथा - चचा गुठी, येँ, साल मिति खाली, पृष्ठ ९

नेपालया बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूची - हेमराज शाक्य, धर्मोदय सभा, बु. सं. २५००, पृष्ठ ३३

Buddhism in Nepal - Dr. Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, 1988 A.D., pp. 17

संक्षिप्त अवदान व बुद्ध जीवनी कथा दानगाथा पर्व - अनु. आदिवज्र, ने. सं. १०८२, पृष्ठ ९६

वज्रयान पूजाविधि संग्रह, दानगाथा पर्व - सं. सर्वज्ञरत्न वज्राचार्य, वि.सं. २०६२, पृष्ठ १६१

Buddhism in Nepal - Dr.Naresh M. Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi 1998 A.D., pp. 17-18

४७. Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi 1998 A.D., pp. 17-18
४८. The History of Nepal - Kailash, Vol III, 1975, No.1, pp. 17 as quoted by Dr. Naresh Man Bajracharya in Buddhism in Nepal, 1998 A. D., pp. 18
४९. सम्यक् महादान गुथि - २०३६ वि स , हेमराज शाक्य, पृष्ठ २
५०. History of Nepal - Dr. Daniel Wright, 1877 A.D. London, pp. 117 as quoted by Dr. Naresh Man Bajracharya in Buddhism in Nepal, 1998 A.D., pp. 18-19
५१. History of Nepl - B. J. Hassatm, Punjab, 1971 A.D., pp. 37
५२. History of Ashoka-Charumati Stupa and Buddhism in Nepal - R. B. Vandya, Pub. Ven. Tapassi Dharma, 2006 A.D., pp. 1-13
५३. Buddhism in Nepal - Dr. Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 21-23
५४. श्री वसुधरादेवीया साम्कृतिक पृष्ठभूमि - हेमराज शाक्य, वि स २०५०, पृष्ठ १५
५५. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990, pp. 58-59
५६. Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 24-25
५७. Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 13
५८. Buddhism in Nepal, Dr. Naresh M. Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 26-28, and Appendix V, pp. 142
५९. नेपाल समाचारपत्र, २०५९ ११ २७ ३ March 11, 2003 स प्रकाशित देवचन्द्र भट्ट, अशोकवारी, नुवाकोट
६०. नेपालको इतिहास र सम्कृतिका केही पक्ष - भुवनलाल प्रधान, ने रा प्र प्र , २०५५ साल, पृष्ठ १-६
६१. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 38
६२. A Buddhist Guide to Power Places of the Kathmandu as Quoted in Buddhism in Nepal by Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 38-42.
६३. सम्यक् महादान गुथि - वि स २०३६, हेमराज शाक्य, पृष्ठ २
६४. A Glossary of Himalayan Buddhism - J. C. Regmi, 1994 A.D., pp. 119
६५. Buddhism in Nepal - Dr. Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 28-30
६६. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 13
६७. लिच्छवीकालीन् अभिलेख - धनवज्र वज्राचार्य, अभिलेखन न. १३४, पृष्ठ ४९९

(९६)

६८. **Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 30-32 Appendix. VI, pp. 144**
६९. **Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 32**
७०. सम्यक् महादान गुथि - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६, पृष्ठ १५
७१. नेपालको संक्षिप्त इतिहास - प्रचार विभाग, २०२३, पृष्ठ ७
७२. नेपालको संक्षिप्त इतिहास - प्रचार विभाग, २०२३, पृष्ठ ७-८
७३. **Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, 1998 A.D., pp. 32-33**
७४. **Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, 1998 A.D., pp. 33**
७५. नेपालको संक्षिप्त इतिहास - प्रचार विभाग, २०२३ वि.सं. पृष्ठ ८
७६. **Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, 1998 A.D., pp. 34**
७७. **A Glossary of Himalayan Buddhism - Dr. J. C. Regmi, 1994 A.D., pp. 53**
७८. नेपालको संक्षिप्त इतिहास - प्रचार विभाग, २०२३ वि.सं. पृष्ठ ८
७९. **Buddhism in Nepal - Dr. Naresh M. Bajracharya, 1998 A.D., pp. 34**
८०. **Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 32**
८१. **A History of Buddhism in Nepal (A. D. 704-1398) - Janabharati Prakash, Patna, 1977 A.D.**
८२. सम्यक् महादान गुथि - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६, पृष्ठ २-३
८३. **Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 20**
८४. स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ १५८
८५. स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ १५४-१६२
८६. स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ १६१-१६३
८७. **A Glossary of Buddhism - J. C. Regmi, 1994 A.D., pp. 74-75**
८८. **Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 49**
८९. सम्यक् महादान गुथि - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६
९०. **A History of Theraland Buddhism in Nepal, Ven. Amritananda Maha Sthabir, pp. 10-12,**
९१. स्वयादिसं कुमारी प्रथा - गोरखापत्र शनिवार अङ्क, २०५९/५/२९ पृष्ठ घ सं पिंदगु प्रकृत अधिकारीया लेख रचना ।

खुद्या

नेपालया पहाडी व हिमाली क्षेत्रय बुद्धधर्म

त्रिपिटके हिमाली क्षेत्र

२६३१ दँ न्हयः इक्ष्वाकु वंशया लिच्छवी कुलया सूर्यवंशीय शाक्य कुलयाम्ह शाक्य गणराज्य कपिलवस्तुया जुजु शुद्धोदन व माँ महारानी मायादेवीया सुपुत्रया रूपय् लुम्बिनी उद्याने जन्म जुया बिज्याम्ह सिद्धार्थ गौतम बोधिसत्वया छुं दिं न्हयः जन्म जूगु खबरं सम्प्रहर्षित जुयाः बोधिसत्वया दर्शन यायेत वःम्ह शुद्धोदन शाक्य महाराजया कुलगुरु असित नामक कालदेवल महामुनियागु पाद दर्शन याके धकाः शुद्धोदन महाराजां नवजात शिशु पुत्र सिद्धार्थयात न्हयःने यंकूबले नवजात शिशु बोधिसत्व बालखं ऋषिप्रति महाकरूणा तयाः थःम्हं हे थःगु पाउनं असित ऋषिया शिरे पलाःतया बिज्याःगु खनाः अत्यन्त खुशी जूम्ह कालदेवल ऋषिं राजकुमार सिद्धार्थ गौतम भविष्ये बुद्धपद लाभ यायीगु निश्चित जूगु स्युंसां थःम्हं थःगु आयुया कारणं सम्यक् सम्बुद्धयागु दर्शन याये मखनिगु जुयाः दुःखित जूगु प्रसंग त्रिपिटके हे वयाच्चंगु दु । उकिं शुद्धोदन महाराजायाके विदावादी जुयावैम्ह कालदेवल महाऋषिं थःगु स्वजन परिवारमध्ये थःम्ह भिमचा नालकं जक गौतम बुद्धया दर्शन प्राप्त याये खनीगु भाग्य खंकाः थः भिंचा नालकयात भावी सम्यक् सम्बुद्ध जुया बिज्याइम्ह सिद्धार्थ राजकुमारया नामं आःहे गृहत्याग यानाः प्रव्रजित ज्वीत प्रोत्साहित व अभिप्रेरित याःवंगु जुल । थःम्ह सद्धेपाजु महर्षि कालदेवलयागु सल्लाह न्यनाः पीप्यंगु कोटी धन सम्पदाया मालिक जुयाच्चवैम्ह नालकं तत्काल हे गृहत्याग यानाः भविष्ये बुद्ध ज्वीम्ह अग्रपुरुष सिद्धार्थ बोधिसत्वया नामं प्रव्रज्या ग्रहण यानाः उत्तर दिशाय् हिमालयपाखे तपस्वी जुयावंगु खः । बोधिसत्व सिद्धार्थ गौतमं लिपा ३५ दँया वैशय् २५९६ दँ न्हयः बोधिगयास बोधिज्ञान लानाः सम्यक् सम्बुद्ध जुया बिज्यासे देव ब्रम्हा सहितया मनुष्य परिषदपित्त धर्मासूत पान याकेया निमित्तं सारनाथस धर्म प्रवर्तन याना बिज्यानाः दुर्लभगु आर्य व फल प्राप्त ज्वीगु निर्वाण धर्मयागु शिक्षाया प्रचार यानाच्चवना बिज्यात । लिपा थः बुद्ध ज्वी न्हयःहे थःगु नामं प्रव्रजित जीवन अवलम्बन यासे हिमालयपाखे वनाः तपस्वी धर्मया अनुशरण याना वयाच्चवैम्ह नालकं बुद्धया दर्शन याःवःबले वसपोल तथागतं वयात नालकोवाद सूत्रया उपदेश याना बिज्यात । गगु उपदेश न्यनाः ध्यान भावनायासै नालकं ताकाल मबीवं सम्पूर्ण आश्रवयात समूल नष्ट यानाः अरहन्त मार्ग फल प्राप्त यानाकाःगु व शेष जीवन अर्हन्त भिक्षु नालकं हिमालयपाखे हे वनाः व्यतीत यासे अनुपादिशेष निर्वाण प्राप्त यानाकाःगु छं

त्रिपिटकय् सूत्र निपात, नालकोवाद सूत्रय् समुल्लेख जुयाच्चंगु दु । उकिं त्रिपिटकया श्व प्रमाणं नेपालया उत्तरे लाःगु हिमाली प्रदेशेतक नं शाक्यमुनि तथागतया जीवमान कालय् हे बुद्धशासनया प्रवेश व प्रचार प्रसार जगु खनेदः मवःगु मखु । अथे नं बुद्धधर्मया इतिहासे पाटलिपुत्रया सम्राट धर्माशोकं याःगु स्वंगु बौद्ध संगायनां लिपा विभिन्न देशदेशान्तरे बुद्धधर्मया प्रचार याकेत हिमाली क्षेत्रपाखे नं मज्झिम स्थविरया नेतृत्वय् भिक्षुपिं काश्यप गोत्र, मूलदेव (अलकदेव), सहदेव व दुन्दुभिसार सहित न्याम्ह भिक्षुपिनिगु शिष्टमण्डल पुचःयात खटेयाःगु विवरण श्रीलङ्कायागु महावंश^१ दीपवंशस उल्लेख जुयाच्चंगु दु । थुपिं न्याम्ह हे स्थविरपिसं पृथक न्यागू थी थी हिमाली क्षेत्रया देशतय्गु भ्रमण यासे धर्म प्रचार यानाः आपालं स्थानीय मनूतयत बुद्धधर्मस सुप्रतिष्ठित यानाब्बूगु खँ त्रिपिटकया मज्झिम निकायय् व महावंशय् नं उल्लेख जुयाच्चंगु दु ।^२

भारतया सांचीयागु छगू स्तूपे पुरातत्वविद् कनिडहमं नीगुगु शताब्दीया प्रारम्भे हे ल्वीकूगु शिलालेखय् नं मज्झिम निकाय व श्रीलङ्कायागु महावंशस उल्लेखित हिमाली क्षेत्रे खटे जूपिनिगु धर्म प्रचारक पुचःपिनि नांया धलःखे मज्झिम स्थविरया नाँ नापँ दुगु व इमिसं हिमाली प्रदेशे बुद्धधर्म प्रचार याःगु विवरण उल्लेख यानातःगु दु । नापं भिक्षु काश्यप गोत्रयागु अस्थिया वर्णन यासे उगु अभिलेखय् “श्व खः सम्पूर्ण हिमवत्या गुरु काश्यपया परिवारया सज्जन पुरुषपिनिगु (अस्थि)” धका उल्लेख यानातःगुलिं नेपालया स्वनिगःजक मखु थुपिं स्थविरपिसं हे नेपालया हिमाली क्षेत्रेतक नं बुद्धधर्मयागु प्रचार यानावंगु अनुमान याये फु ।^३ नेपालया पर्वतीय क्षेत्र पुलाःजक हे हिमाली क्षेत्र वनेमाःगु कारणं थुबले हे नेपालया पर्वतीय क्षेत्रय् नं बुद्धधर्म थ्यौंगु दु धाये फु । डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी नं भारतीय विद्वान राधाकुमुद मुखर्जीयागु^४ साम्राज्यवादी एकताया युग धयागु अंग्रेजी भाषायागु सफूस उल्लेखित अशोक महान्यागु विवरणयात उद्धृतयासें नेपालया हिमालय प्रदेशेतकं अशोकं छ्वयाहःगु धर्म प्रचार टोली वःगु ज्वीमाःगु प्रमाण ब्यसे उपर्युक्त न्याम्ह स्थविरपिनिगु अशोकीय धर्म प्रचारक शिष्टमण्डलपिनिगु नाँ उल्लेख याःगु खने दु ।^५ लिच्छवी जुजुपिनिगु कालय् हे नेपालया सिमानां समय समयले हिमाली क्षेत्र ध्वदुया च्वंगु ऐतिहासिक प्रमाणं बुद्धधर्मयागु प्रचारं नेपालया पर्वतीय क्षेत्र व हिमाली क्षेत्र तक नं छुं नं छुं प्रकारं प्रभाव त्वताच्चंगु दयेमाःगु तथ्यया सम्भावनायात पतिं सुयाः क्यनाच्चंगु खने दः वः ।

नेपालया दक्षिणी तराइ क्षेत्रय् बुद्धधर्म

वर्तमान नेपालया तराइक्षेत्र जुयाच्चंगु कपिलवस्तु, रुपन्देही व नवपरासी क्षेत्रय् हे बुद्ध जन्म जगु लुम्बिनी, वसपोलं २९ दँया राजकीय जीवन व्यतीत याना बिज्यागु कपिलवस्तु व वसपोलया पाजु खलः व ससः खलःया देश देवदह लाःगु जुयाः शाक्यमुनि तथागतं थःगु जीवमानकालय् हे थः शिष्यपिं सहित व थः याकचा

हे नं यानाः गुको गुको तक स्वजन परिवार शाक्यपिं व कोलीय शाक्यवंशपिनिगु देश्य चारिका व भ्रमण याना बिज्यासे बुद्धधर्मया प्रचार याना बिज्याःगु कारणं नेपाले तराइ क्षेत्रय उबले ईस्वी पूर्व खुगुगु शताब्दी न्हचवःनिसें हे बुद्धधर्मया प्रवेश जुयाः प्रचार प्रसार जुगु प्रष्ट जू । बुद्धया जीवमानकालनिसें हे कपिलवस्तु व देवदहया शाक्यपिं व कोलीयपिं जक मखु वैशाली गणराज्यया लिच्छवीपिं व पावा व कुशिनगरया मल्लपिनिगु गणराज्यया राजपरिवारपिं सहित स्थानीय लोकजनपिस नं बुद्धधर्मयात क्वात्तुक ग्रहण यानावंगु विवरण त्रिपिटकय जायाच्चंगु दु ।

थौंया नेपालया पूर्व, मध्य व पश्चिम तराइस सर्वत्र फैले जुयाच्चंपि नेपाल तराइया आदिवासी जनजाति जुयाच्चंपि स्थविर शब्दपाखें अपभ्रंस जुयाः थारू धाय्काच्चंपि जनजातिपिसं थौंया अद्यापिं चैत्रशुल्क पुन्हीया दिनय् द्रलं द्रःया ल्याखय् थारू जातिया सकलें मिसापिं व खुलाजक दुपिं मचापिनिसें १० दैं/१२ दैं दुपिं मचात बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी वयाः थःपिनि काय्मस्त सकसिनं लुम्बिनी बुद्धजन्म जूबलें म्वल्हुडकुगु पवित्र कुण्डय् म्वःल्हुयाः/म्वःल्हुकाः मिसापिसें लैं मफ्यूसे म्हासुगु व प्याजी रंग यागु पर्सी सिनेगु व बौद्ध भिक्षुपिनिगु चूडाकर्मया प्राचीन् परम्परायागु अवशेष रीतिथिति कथं मिजं मचा सकसितं आंगसा नापं मल्यंकुसे पाचुक सैं खाकाः मण्डः दयेकाः चैत्य स्तुप स्वरूप स्वंगः गोलाकार स्वनाः म्हासुगु वस्त्र पुनाच्चंपि माँपिसं थः काय्मयापिन्त पूजा संकल्प याकाः पूजा यायेगु व पूजा सिधयेवं पूजा सामग्री नापं मचातयेगु सँनापं अशोक स्तम्भ दुथाय् यंकाः सैं च्चीकेगु परम्परायात अविच्छिन्न रूपं न्हयाका हे वयाच्चंगु दु । वया लिपा मायादेवी मन्दिर व बुद्धया मन्दिरया दर्शन, पूजा व अर्चना यानाः मनभोग, पुरी, मधि आदि दयेकाः शुद्ध शाकाहारी भोजन यायेगु इमिगु चलन दु । थुकिं इतिहासया कालखण्डय् वयाः थारू जातिं व बंगलादेशया बरुआ जातिं नेपालमण्डल स्वनिगःले दुनेया नेवाः बौद्धतसैंथें हे ज्वःज्वीक त्रिरत्नया नामं शरण वनेगु बौद्ध परम्परायात स्यल्लाक ल्यँका तये मफुसां बुद्धधर्मया भ्रमण भिक्षु व भिक्षुणीया परम्पराया प्रतीकयात जूसां ल्वममंकूसे थौंःया अद्यापि चलेयाना वयाच्चंगु प्रष्ट खने दु ।^१ थौं कन्हे वयाः थारू जाती वयाच्चंगु धार्मिक व शैक्षिक पुनर्जागरणया कारणं पूर्वी नेपालसं तराइया सप्तरीया प्रसवनी थारूपिसं मुक्कं जानाः बौद्धचैत्ययागु हे स्थापनायासे बौद्ध विहार दयेकाः थःगु जाती लोपोन्मुख जुया वनाच्चंगु बुद्धधर्मया संस्कार व परम्परायात पुनर्जीवित याना हयाच्चंगु कारणं मुक्कं थारू जाति इतिहासकालनिसे हे कुलगत परम्परा कथं नं बुद्धमार्गी व बौद्धधर्मावलम्बी हे खः धका सी दयाच्चंगु दु ।

बुद्धया जीवमानकाले हे कोशल नरेश बिडुडभं कपिलवस्तुया शाक्यपिन्त विनाश याःगु कारणं कपिलवस्तु व देवदह क्षेत्रया शाक्यपिं व शाक्यवंशीय कोलीयपिं थःगु देश त्वताः बिस्यू वने माःसां, अझ ईस्वी पूर्व खुगुगु

शताब्दीकालनिसँ ईस्वीया निगू शताब्दी तक हे नेपालया दक्षिण तराइया भाग व नेपालया छिमेकी देश भारतया उत्तर क्षेत्रया लिच्छवीपिं व मल्लपिनिगु देशं नं बुद्ध धर्मावलम्बीपिं बसाईं सरे जुयाः नेपालमण्डले थ्यंक नं थ्यंकः वयेगु प्रवृत्ति बृद्धि जुयावं वनाच्चंगु खने दुसां नेपालया तराइ क्षेत्रय् बुद्धधर्म बुद्ध निर्वाणया लिपा नं सलंसः ढलंढः वर्षतक नं म्वानाच्चंगु बुद्धधर्मया इतिहासं कना क्यनाच्चंगु दु ।

ईस्वीया प्यंगु शताब्दीया प्रख्यात चिनियाँ तीर्थयात्री फा हिसयन (ई. सन् ३९९-४१३) (Fa Hsuan=Fa Hiyan = फाहियान) व ईस्वीया न्ह्यगू शताब्दीया प्रख्यात चिनियाँ तीर्थयात्री हसुयन त्साङ्ग (ई. सन् ६२९-६४३) पिनिगु बुद्ध जन्मस्थल कपिलवस्तुः व देवदह क्षेत्रया यात्रा विवरणय् नेपालया तराइया उगु क्षेत्रय् चैत्यया भग्नावशेष व प्राचीन् देशया दुरावस्था खंगु नापं स्थविरवादी न्हूपिं भ्रामणेर भिक्षुपिं नापं बौद्ध भिक्षुपिं नापं नापलाःगु बृतान्तं उगु बौद्ध क्षेत्रया महिमा बौलाक संरक्षित व सुरक्षित जुयाच्चंगु अवस्थाय् मदुसां बुद्धमार्गीपिं व बौद्धधर्मया अस्तित्व गुलिखे लिपातक नं कायम हे दुगु खँ प्रष्ट यानाच्चंगु दु । छायाःसा कपिलवस्तुया शाक्यकुल्य हे जन्म जूम्ह धका चिनियाँ तीर्थयात्रीपिसं विश्वास यानातःम्ह महान् महायानी बौद्ध पण्डित बुद्धभद्रं (ई. सन् ३५८-४२९) भारतया हिमाली क्षेत्रं काश्मिरजक मखु चीनय् तकं वनाः २१ दँ चीनय् हे च्वनाः बुद्धधर्मयागु प्रचार याःवंगु खने दयाच्चंगु दु । तीर्थयात्रां लिहाँवःम्ह प्रसिद्ध चिनियाँ तीर्थयात्री फा हिसयन नं पं. बुद्धभद्रनाप हे च्वनाः बुद्धधर्मया ग्रन्थ चिनिया भाषाय् अनुवाद यायेगु ज्या याःगु चिनिया इतिहासे उल्लेख दु ।^{१०} नेपालया कपिलवस्तुया लिक्क भोतकर धयागु गामय् ई. सन् ९६२-९६५ पाखे ब्राम्हण कुल्य जन्म जुयाः ईस्वीया भिगूगु भिंछगूगु शदी प्रसिद्धम्ह वज्रयानी बौद्धसिद्ध गुरु जुयावँम्ह अद्वयवज्रं वज्रयानी बौद्धधर्मया विकासे अद्वितीय योगदान बियावंगु खँ नेपालया बौद्ध इतिहासं कनाच्चंगु दु ।^{११} अद्वयवज्रयागु हे मेगु नाँ मैत्रीगुप्त व अवधुतिपाद खः ।^१

नेपाले फम्पी बज्रयोगिनीया मूर्ति सहितया देगः दयेकूम्ह ओदिनाचार्य नामक महान् वज्रयानी नं कपिलवस्तुया हे मन् जूगुलिं^{१०} भारते मुस्मांतयगु आक्रमणं बुद्धधर्म लोप जुयावंगु कालय् तक नं नेपालया तराइ क्षेत्रय् बुद्धधर्मया अस्तित्व ल्यनाच्चंगु खँ पुष्टिं जू । वयाँ लिपा बुद्धधर्मया केन्द्र भारतं लोप जुया वसेलि नेपालमण्डल व तिब्बत हे बुद्धधर्मया केन्द्र जुया वनेमाःगु ऐतिहासिक कारणं नेपालया तराइ क्षेत्रय् बुद्धधर्मया लिपायागु अवस्था छु गथे जुयाः गुबलेनिसँ न्हास जुजुं वनाः गुबलेनिसँ बुद्ध जन्म जूगु लुम्बिनी क्षेत्रय् हे बुद्ध धर्मावलम्बीपिं मदया वसे छु गुबलेनिसँ प्राचीन्कालनिसँ बुद्धधर्मयात अनवरत रूपं अनुशरण व अवलम्बन याना वयाच्चपिं बौद्ध जनजाति थारू जातियागु चूडाकर्मया च्वय्

चवयागु बौद्ध संस्कार केवल परम्परा निर्वाह तकयागु अवस्थाय् थ्यंकःवःगु जुल धयागु बिषये आधुनिक बुद्धिजीवीपिनिगु निम्ति हतासं हे खोजनीति व अध्ययन अनुसन्धान याये माःगु विषय जुयाच्चंगु दु ।

नेपालया उत्तरी क्षेत्रय् बुद्धधर्मया प्रवेश व विकास

स्वयम्भू पुराणं महाचीनया औ-ताइ-चुन (पञ्चशीर्ष)^{११} पर्वतस च्वना बिज्याइम्ह मञ्जुश्री बोधिसत्त्वं नेपालमण्डले बिज्यानाः नागदहयागु लिकुनाच्चंगु लः पित छ्वयत् पर्वत चानाः निकाश दयेकाः ज्योतीरूप श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर उत्पत्ति जुया बिज्यागु थुगु पवित्रभूमी बस्ति बसेयाकाः शहर दयेकावंगु विवरण न्यंकाच्चंगु दु । तत्कालीन् श्री ५ या सरकारया प्रचार विभागं पिथंगु नेपालया बःचा हाकःगु इतिहास, २०२३ सफुतिं नं मञ्जुश्री गुरूं ब्वनाहया बिज्याम्ह धर्मकार हे नेपालया न्हापांम्ह जुजु जूगु खँ पिब्वयाच्चंगु नं दु ।^{१२} उकिं शाक्यमुनि तथागतया उदय ज्वी न्ह्यःनं चीनय् बुद्ध बोधिसत्त्वपिं दुगु कारणं बुद्धधर्म उबलेनिसैं हे दुगु खँ न्यंकेत स्वयाच्चंगु मदुगु मखु ।

किन्तु आधुनिक चीनयागु इतिहासया दृष्टिकोणं स्वये बले सन् १९५६ स नेपाले जूगु चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलनयात सम्बोधन यासे चीनय् बुद्धधर्मया प्रवेशबारे चिनियाँ बौद्ध संघया उपाध्यक्ष चाउ-पु चुं व्यक्त याःगु मन्तव्य कथं चीनय् सम्राट् अशोकया समकालीन् चीनवंशया प्रथम सम्राटया शासनकालय् ईस्वी पूर्व स्वंगूगु शदी हे भारतीय श्रामणेरपिं थ्यंकःवःगु खः धयागु परम्परागत विश्वास दुसां तबि ई. सन् ६७ स हानवंशया बाइशाह मिङ्ग्या प्रयासं भारतवंपि भिक्षुपिं काश्यप मातंग व धर्मरक्षा नं हे चीनय् बुद्धधर्मयात न्हापां दुन्यंगु खः धाये माः ।^{१३} खजा ईस्वीया प्यंगूगु शदीयाम्ह नेपालया बौद्ध भिक्षु बुद्धभद्र शाक्य (ई. सन् ३५९-४२९) ईस्वी सन् ४०८ सं चीनय् थ्यंक वनाः आपालं बौद्धग्रन्थत चिनिया भाषां अनुवाद यासे यकों चिनिया शिष्यपिं दयेकाः बुद्धधर्मयागु प्रचार याःगु खने मदुगु मखु । अथे नं इस्वीया प्यंगूगु शदीनिसैं न्ह्यंगु शदी तकया नेपाल, भारत व चिनिया बौद्धपिसं नेपाल, भारत व चीनया भ्रमण याःबले प्राचीन् Silk Road (रेशम मार्ग) जुयाः हे भ्रमण याःगु सम्भावना उपो खने दुगुलिं नेपालमण्डल दुहाँ वयाः भूगु पहाडी प्रदेश जुयाः हिमाली क्षेत्र पार यासे तिब्बत जुयाः चीन वये वने याःगु सम्भावना खने मद्दु । उकिं अशोकीय शिष्टमण्डलपाखें नेपालया हिमाली क्षेत्रतक नं बुद्धधर्मयागु प्रवेश व प्रचार प्रसार जूगु हे जूसां ईस्वीया न्ह्यंगू शदी तिब्बतया प्रतापी जुजु स्रोङ्चन गम्पोनाप नेपालया राजकुमारी भृकुटीया विवाह जुयाः भारतया पंडितपिं नापं नेपालया शीलमञ्जुथें ज्वम्ह बौद्ध पण्डित नं तिब्बतय् बुद्धधर्मया विकासय् योगदान बी धुंकाः हे जक वयां लिपा हे तिन नेपालया उत्तरी हिमाली व पहाडी क्षेत्रपाखें नं उत्तरयागु प्रभाव क्षेत्रया विकास व विस्तारया फलस्वरूप थौं कन्हे प्रचलित जन भाषां लामा बौद्धधर्म धया वयाच्चंगु

(१०२)

हिमाली वज्रयानी बौद्धधर्मया नं प्रवेश जुयाः क्रमशः ई नापं तुं विकास व विस्तार जुजुवंःगु खने दु । वयौ न्हयःया चीनय् बुद्धधर्मया विकास व विस्तार नाप नेपालया उत्तरी हिमाली क्षेत्रया बौद्धधर्म विकासनापं तप्यंक छुं स्यल्लागु स्वापू दुगु खनेमदु । नेपालया पहाडी व हिमाली क्षेत्रे तिब्बती वज्रयानया तःधंगु प्रभाव लानाच्चंगु चिं आःतक नं भीसं बाँलाक हे खंके फुगु कारण नं थ्व हे खः धाःसां पाइ मखु । बरू तिब्बतया जुजु फागस्याया निमन्त्रणाय् नेपालया जुजु अभय मल्लं यल, उकुबहाया ल्याय्म्हम कलाकार अरनिको (बलबाहु) या नेतृत्वय् ८० म्ह नेपालि कलाकारपिन्त ईस्वीया भिस्वंगू शदी तिब्बत छ्वःगुली तत्कालीन् चिनिया बादशाह कुबलाइ खाँया ब्वनाय् ई. सन् १२६३ ने.सं. ३८३ स अरनिको (ई.सन् १२४४-१३०६) चीन थ्यंक वनाः^{१५} अन भव्य श्वेतचैत्य दयेकाः नेपालया बौद्ध वास्तुकला, मूर्तिकला व चित्रकलाया शीपया बेजोड प्रचार तिब्बत जक मखु महाचीन तक नं नेपालया बौद्ध वास्तुकला, मूर्तिकला व चित्रकलाया शीप व कलाकारिताया तःधंगु विकासयासे चिनिया सभ्यता व संस्कृति हे थःगु प्रभाव धाई त्वतावंगु दु । चिनियाँ विद्वान् हाइलानं चीनया पत्रिकास च्वगु लेख अनुसारं अरनिकोनं युआन वंशया (ई.सन् १२७१-१३६८) बादशाहयागु दरवारे आजीवन व्यतीत याःगु खः । अरनिको नं ई. सन् १२७१ निसें १२७९ तक च्याउँ बिकाः हाल मिआवयिङ्ग गुम्बास दुगु थ्व श्वेत चैत्य दयेका थकूगु खः ।^{१६}

तिब्बतया बौद्धधर्मया सम्प्रदायया प्रभावे नेपालया उत्तरी क्षेत्र

ईस्वीया खुगूगु शताब्दीतकया दुने प्रष्ट खने दयेकः वयेधुकूगु वज्रयान न्हयगूगु शदीनिसें विकसित ज्वीगु शुरू जुयाः भारते च्यागूगु शताब्दीया पूर्वार्द्धपाखे पालवंशीय बौद्ध जुजु गोपालया शासनकालनिसें पाल वंशया अन्तिम जुजु गोविन्द पाल (ई.सन् ११६१-११८०) या शासनकाल भिनिगूगु शताब्दीतक भारते पालवंशीया जुजुपिनिगु संरक्षकत्वय् ई. सन् ७५०-११८० या अवधी भारतया विहार व बंगाले न्हूगु महायानी बौद्ध विश्वविद्यालयनापं अनेक बौद्ध अध्ययन केन्द्र व प्रशस्त हे बौद्ध विहारत बृद्धि जुयाः तन्त्रयान-सहजयान-वज्रयान धर्मयागु चरम विकास अवस्थाय् थ्योंगु खः । स्मणीय दु कि भारते पालवंशया अन्तिम कालपाखे हे भारतया पश्चिमपाखें मुस्मांतसे बारम्बार आक्रमण यायेगु क्रमय् बौद्धग्रन्थतयेगु विनाश शुरू याये धुकूगु खः । ई. सन् १२०० पाखे मुहमद विन बख्तियार इल्तियार खिल्जी आक्रमण यानाः आपालं भिक्षुपिन्त संहार यासे बौद्ध विश्वविद्यालय नापं मिं नकाः च्याका ब्यगुलिं भारतं बौद्धधर्म लोपोन्मुख जुयावंगु खः । पालवंशीय बौद्ध जुजुपिनिगु राज्यकालय् सुदृढ बौद्ध अध्ययन केन्द्र जुयाच्चंगु प्रसिद्ध बौद्ध विश्वविद्यालय - नालन्दा, विक्रमशीला व ओदन्तपुरीया धुरन्धर आचार्यपिं मध्ये गुलिखे धुरन्धर, विद्वान् आचार्यपिं भारतं नेपाल जुयाः ल्हासाय् वनाः धर्म प्रचार याःवनेगु क्रम शुरू जूगुलिं नेपालमण्डलया नापं नेपालया पहाडी

क्षेत्र व हिमाली क्षेत्र व तिब्बते बौद्धधर्मया प्रशस्त विकास व विस्तार जूगु जुल । नेपाल व तिब्बते वज्रयानया विकासे नेपाल जुयाः तिब्बत वये वनेयाःपिं भारतया पण्डित आचार्यपिं शान्त रक्षित (ई. सन् ७०७-७६२), पद्मसम्भव (ई.सन् ७०७-७७५), कमलशील (ई. सन् ७२०-७८०) निसैं सिद्धाचार्यपिं नारोपा (ई. सन् ९७८-१०२६), तिलोपा (ई. सन् १० औं शताब्दी), शान्तिपा (ई. सन् १० औं शदी), नागार्जुन, जालन्धरपा, मिनपा तकं, नेपाले नापं बौद्ध शिक्षा कयाः तिब्बत वँम्ह आचार्य अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञान (ई. सन् ९८०-१०५३) निसैं नेपालया भ्रिगुगु व भिंछगुगु शताब्दीया वज्रयानी बौद्धगुरुपिं आचार्य वागीश्वर कीर्ति, आचार्य कनकश्री, आचार्य महाकरुणा, आचार्य समन्तश्री, आचार्य अद्वयवज्र, आचार्य बोधिभद्रपिं भिंन्ह्यगु, भिंच्यागु शदीया नेपालया आचार्य सुरतवज्र व जामनः गुभाजु मञ्जुवज्रपिं तक व नेपालया हिमाली क्षेत्रय् वज्रयान धर्म प्रचार प्रसार यायेगुली तिब्बतया गुरु मिलारेपा (ई. सन् १०५२-११२३) पिनगु नं तःधंगु भूमिका व योगदान दुगु खँ च्वय् थी थी प्रसङ्ग्य वये धुंकुगु दु ।

बौद्धधर्म लामावादया सम्प्रदाय विभाजन व नेपालया उत्तरी क्षेत्रय् उकिया प्रभाव

वर्तमान युगया विशुद्ध नेपामि विशिष्ट वज्रयानया विद्वान् आचार्यपिनगु धलखय् खनेदुम्ह विशिष्ट बौद्ध विद्वान् वज्रयानी आचार्य धर्मवज्र (आचार्य श्रीधर राणा-आः रिम्पोछे) या सुविचारित अभिमत कथं तिब्बते विकास जुयाः लिपा नेपालया पहाडी क्षेत्र व हिमाली क्षेत्रया बुद्धधर्मय् नापं दुत्युवःगु प्रचलित जनभाषं लामाधर्म धया वयाच्चंगु बुद्धधर्मया प्यंगु थी थी सम्प्रदाय तिब्बते दु । तिब्बते दकले न्हापाँ च्यागुगु शताब्दीपाखे भारतं वःपिं नालन्दा आदि प्रख्यात विश्वविद्यालया भारतीय आचार्यपिं पद्मसम्भव, शान्तरक्षित, विमलमित्रपिसं शुरू याःगु बौद्धधर्मया उपदेशत अनुशरण याना वयाच्चपिं बौद्धपिन्त थौं कन्हे निड्मा (=प्राचीन्) सम्प्रदायया बौद्धपिं धाई । अथे हे नालन्दाया मेम्ह उपाध्याय सिद्ध नरोपाद आदिपाखें वःगु उपदेशत कयाः मार्पा नं तिब्बते स्थापना याःगु परम्परायात थौं कन्हे काग्यु (=वचन) सम्प्रदाय धाई । तिब्बतया ड्रोक्मी नं नालन्दा आदि थासय् हे अध्ययन यानाः तिब्बते फैलेयाःगु परम्परायात लिपा वनाः साक्य परम्परा वा सम्प्रदाय धाःवंगु खः । अले भारतया हे महान् गुरु अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञानं तिब्बते वनाः थापना याःगु कादाम्पा परम्परा नं विकसित जुयाः भिंप्यंगुगु शताब्दीपाखे तिब्बतया गुरु चोड्खापा नं संशोधन यानाः चले जुयावःगु परम्परायात थौं कन्हे गेलुक अथवा नेपाली जनभाषां घ्यलुं परम्परा धाङ्गु खः ।^{१६} उकिं आः तिब्बती बौद्ध गुरुपिसं चलेयाना वयाच्चंगु बौद्धधर्मसं प्यथी परम्परा वा सम्प्रदाय खने दुगु खः । यथा - १. निड्मापा, २. काग्युपा, ३. साक्यापा व ४. ग्येलुक्पा । दलाइ लामापिं काग्युपा सम्प्रदायया अनुयायी गुरुपिं खः ।

(१०४)

तिब्बते बौद्धधर्म प्रचार याःपिं भारतीय गुरुपिं शान्तरक्षित, पद्मसम्भव, कमलशील व अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञानपिं नेपाल जुयाः नेपालय् हे छुं समय व्यतीत यानाः नेपालया लागां तिब्बत वनाः च्चवंपि जक मखु गुरु पद्मसम्भवं थःगु जीवनया अन्तिम समय नेपालया हिमाली क्षेत्रया तिब्बती भाय् न्वं वाङ्गु क्षेत्रय् व्यतीत यानावंगु जुयाः^{१७} उपिं प्रसिद्ध बौद्ध आचार्यपिनिगु ईलनिसें हे नेपालया मँगोलियन मूलया जातिपिं बसोबास दुगु पहाडी एवम् हिमाली क्षेत्रय् तिब्बते विकसित जगु ब्याक्कं बौद्ध परम्परा व सम्प्रदायया आपालं प्रभाव लानाचवंगु दु । नेपालया उत्तरी भेक्या अधिकांश जनजातिपिं तामाङ्ग, थाक्से, थकाली, मगर, गुरुङ्ग, शेर्पा, राई, लिम्बु आदि जातया बौद्धपिनिगु धर्मय् तिब्बतया थी थी बौद्ध सम्प्रदाय व परम्परा ल्वीगु कारण थ्व हे खः । नेपाले उत्तरी लागाय् लामावादी बौद्धधर्मया प्यंगुलिं सम्प्रदाय - तिङ्मापा, काग्युपा, साक्यपा व गेलुक्पा व इमिगु उपसम्प्रदायपिनि अनुयायीपिं ध्वदुई । थौं कन्हें थुगु बौद्ध परम्परा मानेयाइपिं बौद्धलामापिं व अनुयायीपिं नेपालया उत्तरी क्षेत्र जक सीमित मजुसे स्वनिगःया नापं नेपालया न्ह्यागुं लागाय् नं न्ह्यूगु गुम्बा विहार दयेकाः बसोबास याना वयाचवंगु खने दु ।^{१८}

नेपाले ईस्वीया भिंनिगुगु शताब्दी सांग्य लामा नं हुम्लाया लिक्क हलाती व थ्वया जःखःया लागाय् काग्युपाया गुम्बात दयेकावंगु खःसा साक्यपा व गेलुक्पाया बौद्धधर्म परम्पराया केन्द्र मनाङ्ग जुयाचवंगु दु । दूक्या व काग्युपा गोर्खा, रसुवा व सिन्धुपाल्चोकपाखे प्रतिष्ठित जुयाचवंगु खने दु ।^{१९}

नेपाले जुजु जयस्थिति मल्लया शासनकालं लिपा स्वनिगले बुद्धधर्मया विकासे पंगलः वःगु, उखे तिब्बते भिंप्यगुगु शदीतकया दुने बुद्धधर्मया केन्द्रया रूपं अन बौद्धधर्मया तच्चतं स्यल्लाक विकसित जुयावःगु कारणं तिब्बतया प्रभाव नेपालया उत्तरी लागाय् फैले जुया वनेत अःपुगुलिं नेपालया ब्याक्क उत्तरी लागाय् फैले जुया वनेत अःपुगुलिं नेपालया उत्तरी लागाय् ब्याक्क जनजातिपिनि दथ्वी तिब्बती बौद्धधर्मयागु प्रचार बृद्धि जुया वने फूगु जुल । उकिं हिमालयया वारिपारि निगुली लागया निस्तिं बुद्धधर्मया मूल श्रोत तिब्बत जूवन । परिणामस्वरूप सम्पूर्ण नेपालया उत्तरी लागया हुम्ला, जुम्ला, मुगु, तिव्रिकोट, डोल्पा, मुस्ताङ्ग, थाकखोलाय् आपालं आपाः बौद्ध गुम्बात निर्माण जुयावःगु जुल ।^{२०} थ्व हे क्रमय् आः वयाः स्वनिगः व थुकिया लिक्क लाःगु हरेक लागाय् जक मखु आपालं नेपालया जिल्ला जिल्लाय् नापं गुम्बातय्गु ल्याः उपोया वयाचवंगु दु ।

नीगुगु शताब्दीया उत्तरार्द्धे तिब्बतया धर्मगुरू एवं राज्यप्रमुख दलाइ लामां तिब्बत त्वताः भारतया लड्डाखय् वयाः निर्वासित सरकार दयेकाः जीवन व्यतीत यायेमाःगु अवस्था वःगु कारणं दलाइ लामाया आदेशया अनुशरणायासे तिब्बतं पिहाँ वयाः थौं विश्वया एशिया, यूरोप, अमेरिका लगायतया आपालं

देश्य थ्यंकःवंपि तिब्बतया लामा गुरुपिं व इमि शिष्य तिब्बती बौद्धपिंसं हिमाली बुद्धधर्म पद्धतियात संसारभरि हे धयार्थे यूरोप अमेरिकाय् नापं छरेयाना यंकेगु सफलता प्राप्त यानाकाःगु खने दुगुलिं थौं यूरोप अमेरिकाय् नापं बौद्ध गुम्बात नं बृद्धि जुयावं वनाच्चंगु खने दु ।

हिमाली क्षेत्रया खस-मल्ल वंशया बौद्ध जुजुपिं

इतिहासविद् भुवनलाल प्रधानया धापू कथं ई. सन् १९६ सालय् हे पाल जुजु आदिपालं नेपालया सुदूर उत्तर पश्चिमे छगू न्हगु राज्यया स्थापना याःगु खः । उगु देशया भूभाग तिब्बत व भारतया छुं भाग तक नं फैले जगू खः । थ्व हे पाल राज्यया दक्षिण पूर्वपाखे ई. सन् ११३६ स नागजुजुपिं अन्तर्गत छगू राज्य नागराज्य खडा जगू दु । थुपिं पाल व नाग जुजुपिं निथी नं बौद्ध जुजुपिं जुयाः थुमिगु शासनकालय् नेपालया ब्याक्कं उत्तर पश्चिम लागाय् तिब्बतयागु प्रभावं हिमाली बौद्धधर्मया उन्नति बृद्धि जुयाः फैले जुइगु अवसर प्राप्त जगू जुल ।^{२१}

खसवंशया नागराजपिंमध्ये खुम्ह जुजु ऋचल्लयागु कुमाउँया बालेश्वर मन्दिरे लगू ई. सन् १२२३ या शिलालेखे थुम्ह जुजु परमसौगत धका बौद्धपद अलंकार नापं धारण यानातःगु क्यनाच्चंगु दुसा वया काय् जुजु अशोकचल्लं भारतया बुद्धगया थ्यंक थः मनुत छवयाः बौद्ध विहार दयेकुसे बुद्धमूर्ति नापं तया थकूगु तथ्य बुद्धगयास लगू शिलालेखं कनाच्चंगु दु । उगु शिलालेखय् जुजु अशोकचल्लयात परमोपासक धकाः उल्लेख यानातःगु दु । बुद्धगया हे च्वंगु मेगु ई. सन् १२७५ या शिलालेखय् थुम्ह जुजुयात “प्रवर महायायायिन” व “हे वज्र चरणरविन्द्र मकरन्द मधुकर” धका नं च्वयातःगु खने दु । छगू अभिलेखय्ला जुजु अशोकचल्लयात “बोधिसत्वचरित्त” नं धयातःगु खने दु । मध्यकालीन् नेपाले कर्णाली क्षेत्रय् शक्तिशाली खस मल्लवंशया जुजुपिनिगु शासनकालय् आपालं बौद्धधर्मया कृयाकलाप बृद्धि जगू खने दु ।^{२२}

नेपाले हे लगू नागराजा आदित्य मल्लयागु ई. सन् १३२१ यागु अभिलेखय् थःगु प्रशासन इलाका अन्तर्गत लाःगु ताधवाइ गुम्बा व मेमेगु गुम्बाया लामापिन्त छुं किसिमया तकलिफ बीमते धका राजाज्ञा जारी यानातःगु दु । ई. सन् १३३४ सालय् थ्यंकाः थुम्ह नागराजा आदित्य मल्लयागु नं उत्तराधिकारी जुयावंम्ह जुजु पुराय मल्लयागु ई. सन् १३२८ यागु ताम्रपत्रय् नं थुजागु हे राजाज्ञा क्रियातःगु लगू दु । पालराज्य व नागराज्य निथी नं राज्य मिले जुयाः खडा जगू संयुक्त राज्यया निम्हम्ह जुजु पृथ्वी मल्लं नं चैत्य त निर्माण यायेगु व अनुदान बीगु ज्या यानावंगु खने दु । नेपालया दुल्लु व मेमेथाय् लुयावःगु थुजागु अभिलेखं ई. सन् १३९० पाखे थ्व विशाल पालराज्य विखण्डन जुयाः चिचिधंगु राज्यय् खण्डित जुया मवंतले हे बौद्धधर्मयात गाक्कं हे प्रोत्साहन प्राप्त जगू खने दु । खस मल्लपिनि अन्तिम जुजु

(१०६)

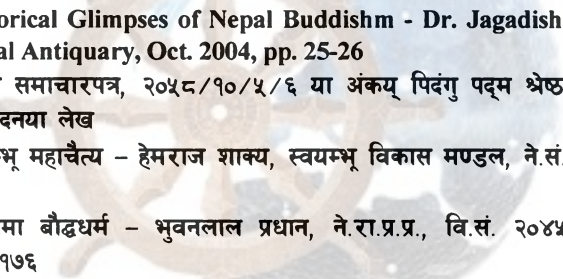
प्रताप मल्लं भिक्षुत्व ग्रहण याःगु व कर्णाली प्रदेशे बाइसे चौबिसे राज्य विभक्त जू वंगुलिं काँके विहार जक मखु, कर्णाली प्रदेशया हे बौद्ध सभ्यता लिपा ध्वस्त जुयावंगु खः धयागु अन्वेषकपिनिगु धापू खने दु । थुगु प्रकारं बौद्धधर्म नं खस मल्ल वंशया जुजुपिनिगु करीव प्यसः दँया शासनकालय् पश्चिम नेपाले गाक्क हे ग्यसुलाःगु भूमिका म्हितावंगु खने दु । थुगु अवाधि हे पश्चिम नेपालया उत्तरी लागाय् थासं थाय् स्थापना जूगु गुलिखे बौद्ध गुम्बात आःतक चले जुयाच्चंगु हे दुनिसां दुल्लुर्थे जाःगु गुलिखे क्षेत्रय् बौद्ध गुम्बातयगु भग्नावशेष, ध्वंसावशेषत छरे जुयाच्चंगु लुया वःनि । थुपिमध्ये सुर्खेत लाटी कोइली गा.वि.स. च्वंगु ई. सन् १२०७ पाखे खस बौद्ध जुजु काचल्लं भारतया बोधगयाया बुद्धमन्दिरया शिखरशैली दयेकावंगु काँके विहारया ध्वंसावशेषया महत्व आपालं दुगु खने दु । सिञ्जायात राजधानी दयेकाः खस बौद्धराज्य खडा याःपिं नागराजया वंशजपिमध्ये चाप, चापिल्ल, काशिचल्ल, काधिचल्ल, अशोकचल्ल लिपा आदित्य मल्ल, पुण्य मल्ल, पृथ्वी मल्ल, रिपु मल्लतकयागु कर्णाली क्षेत्रया जुजुपिनिगु प्रमाण लुयावःगु दु ।^{२३} थुमि वंशया जुजु रिपुमल्लं सम्राट अशोकं तया थकूगु लुम्बिनी स्तम्भ व निग्लिहवा स्तम्भे किया थकूगु अभिलेखं थव जुजुं ई. सन् १३१२ सालं बुद्ध जन्मस्थलस तीर्थयात्रा यानावंगु खँ प्रष्ट जूर्थे जुजु रिपुमल्लं नेपालमण्डलया स्वयम्भू महाचैत्ययागु नं भ्रमण यानाः पूजा अर्चना यानावंगु खः ।^{२४} थौं नं नेपाल अधिराज्यया ३०० क्वय् स्वयां उपो दुगु उत्तरी पर्वतया लंगय् बसोबास याइपिं, पूर्व ज्वीमा वा पश्चिम लागया, सकलें हे धयार्थे लोकजनपिं बौद्धत हे जुयाच्चंगु दु । नेपालया उत्तरी सिमानां छुं दक्षिणपाखे लाःगु बभाङ्ग, बाजुरा, जुम्ला, म्याग्दी, कास्की, ओखलढुंगा, भोजपुर आदि जिल्लात त्वताः हे मुक्कं हे नेपालया उत्तरी सीमान्त जिल्ला जुयाच्चंगु दार्चुला, हुम्ला, कालिकोट, मुगु, डोल्पा, मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग, गोर्खा, धादिङ्ग, रसुवा, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, सोलुखुम्बु, संखुवासभा, ताप्लेजुङ्ग जिल्लायागु गुम्बातयगु ल्याः जक स्वःसां निसःत्या स्वसः नं ल्याइमखु धयागु प्रसिद्ध इतिहासविद् भुवनलाल प्रधानयागु अभिमत दु ।^{२५} डोल्पा, मुस्ताङ्गया गुम्बात ला भिगू भिँछगू शताब्दी हे स्थापित ज्वी धुकूगु खने दुसा दोलखाय् नं स्थानीय मनूतय्सं स्वयम्भू भगवान् धकाः मानेयाना वयाच्चंगु प्राचीन् लिच्छवीकालीन् स्तुप आःतक जीर्ण अवस्थाय् जुसां ल्याना हे च्वंगु खने दु ।

जुजु वीरेन्द्रया निर्देशन कथं नेपालया सरकारी स्तरं हे नेपालया उत्तरी लागया लामापिन्त दय् दसं नेपालया राजधानी व देशया तराइ क्षेत्र समेत चाहिकाः जागृति ह्येत “देश दर्शनया” ज्या भूवः न्ह्याका हसेलि नेपालया उत्तरी क्षेत्र व दक्षिण बीचय् धार्मिक स्वापू बढे जुयाः सूचनाया प्रचार प्रसारे नं गाक्कं हे तिबः जुयावःगु दु । थुकिं यानाः नेपालमण्डल व स्वनिगः जक मखु सम्पूर्ण नेपाल हे अतीतकालनिसें बुद्धभूमि, बौद्धभूमि नं खः धका खने दयाच्चंगु दु ।

सन्दर्भ ग्रन्थत

१. Mahavamsa, The Great Chronicle of Sri Lanka - Prof. Wilhelm Geiger, Ph. D, Buddhist Centre, Sri Lanka, Third print 2003, pp. 82, 85, 86
२. नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५ साल, पृष्ठ ५९
३. नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५ साल, पृष्ठ ६०
४. "Ashoka The Great" in the Age of Imperial Unity - Ed. R. C. Majumdar, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, pp 71-94
५. Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 22
६. लुम्बिनी-एक स्मृति - लोकदर्शन वज्राचार्य, वि.सं. २०६३, पृष्ठ १३६-१३८
७. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 37-38
८. Buddhism in Nepal - Dr. Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 79-84
९. Buddhism in Nepal - Dr. Naresh Man Bajracharya, Eastern Book Linkers, Delhi, 1998 A.D., pp. 79
१०. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 46
११. नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., २०४५ साल, पृष्ठ ८५
१२. नेपालको संक्षिप्त इतिहास - श्री ५ या सरकार, प्रचार विभाग, २०२३ साल, पृष्ठ ४
१३. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 96
१४. बौद्ध दर्पण - प्रकाश वज्राचार्य, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०३९ साल, पृष्ठ १३७
१५. A Glossary of Himalyan Buuddhism - J. C. Regmi, 1994 A.D., pp 19-23
१६. मुनिमत प्रकाश सफूस उपोद्घात - अनु. बुद्ध वज्र, व्योम कुसुमा अनुवाद समिति, वि.सं. २०५६, पृष्ठ १३
१७. नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५ साल, पृष्ठ १६०-१६४
१८. नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५ साल, पृष्ठ १६०-१७७
१९. Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 56
२०. Historical Glimpses of Nepal Buddhism, Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 57
२१. नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५, पृष्ठ १७३

(१०८)

-
२२. **Historical Glimpses of Nepal Buddhism - Dr. Jagadish C. Regmi, Nepal Antiquary, Oct. 2004, pp. 25-26**
२३. नेपाल समाचारपत्र, २०५८/१०/५/६ या अंकय् पिदंगु पद्म श्रेष्ठया स्थलगत प्रतिवेदनया लेख
२४. स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८, पृष्ठ १३३
२५. नेपालमा बौद्धधर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५ साल, पृष्ठ १७३-१७६

न्ह्यद्या

नेपाले प्राचीन् बौद्ध पुरातात्विक सम्पदा व अभिलेखया न्यूनताया कारण

नेपालया भौगर्भिक अवस्था

भीगु देश नेपालया उत्तरपाखे मिखा ब्वयेबले भीसं खनीगु अत्यन्त चित्ताकर्षक, मनमोहक, सुरम्य व सुशोभायमान विशाल च्वापु गुँया श्रृङ्खलां भीगु देश, भीगु संस्कृति व भीगु सभ्यतायात भौगोलिक रूपं व राजनीतिक रूपं इतिहासया अनेक थथ्याः कोथ्याः कालय् नं सुनां छुं स्यंके मफ्यक सुरक्षा प्रदान यानाच्चंगु कारणं सर्वसाधारण लोकजनपिनिगु मिखाय् श्व भीमकाय, लोमहर्षक, महान् हिमश्रृङ्खला अत्यन्त प्राचीन् व अतिकं स्यल्लागु बःलाःगु सुनां नं हाचां गाये थाकूगु अनुल्लंघनीयगु महत्वपूर्ण सुरक्षाया किल्लाय् च्वनिगु व सुरक्षाया घेरा व पःखार्थे च्वनिगु अस्वाभाविक मखु । नेपाल व दक्षिण एशियाया समुन्नत सभ्यता व संस्कृतिया मूल आधार हे जुयाच्चंगु अनेनेगु रम्य, सुरम्य, सुन्दर, चित्ताकर्षक हिमशिखर, हिमनदी, ब्रम्हपुत्र, गंगा, जमुना, बागमती, विष्णुमती आदि तःधं चिधंगु थः ब्वालः कब्वालः नदी उपनदी, तीर्थ उपतीर्थ, बंगा, दह, कुण्ड, पुख् आदिया श्रोत नं धात्थे धाये मालधाःसा श्व हे हिमश्रृङ्खला खः । उकिं नं सर्वसाधारण नेपामिपिनिगु मन मस्तिष्क व मिखाय् श्व हिमश्रृङ्खलाया मू व महत्व अतिकं बढे ज्वीगु नं अस्वाभाविक मखु ।

किन्तु भूगर्भशास्त्रयागु ज्ञानया ल्याखं धायेबले धाई श्व भीगु देशया उत्तरपाखे च्वंगु गुगु महान् हिमश्रृङ्खला खः श्व पर्वत श्रृङ्खला ला भीगु पृथ्वीया दकले सकले न्हूगु नवीनतम पर्वतीय श्रृङ्खला जक जुया च्वन । वैज्ञानिकतय्गु धारणा कथं भीगु श्व पृथ्वी जूसां करीब ४ अरब ६० कोटी दँ न्ह्यः सूर्यया छगू अंशया रूपं उत्पत्ति जूगु खः । करीव नीप्यसः (२४००) किलोमिटर तःहाःगु हिमालय पर्वत श्रृङ्खलाया स्वब्वय् छव्व भाग नेपाले दुथ्यानाच्चंगु भीगु हिमश्रृङ्खला नापं अन्दाजी प्यंगू (४) करोड न्येगू लाख दँ न्ह्यः जक उत्पत्ति जूगुलिं एकदम हे न्हूगु पर्वत श्रृङ्खला खः । भीगु श्व हिमश्रृङ्खला पर्वत आः तक स्थीर जुयाः च्वने मफुनिगुलिं निरन्तर चलायमान व गतिशील हे जुयाच्चंगु दनि । उकिं तुलनात्मक रूपं न्हूगु पर्वतीय श्रृङ्खलां भूकम्पया प्रतिरोध बाँलाक याये मफइगु जूगुलिं चिच्चिधंगु भूकम्पया धक्कां नं थन तच्चतं असर परे ज्वीगु जुयाः सर्वश्रेष्ठ जम्बूद्वीपया मत्त जुयाच्चंगु पवित्र पावन

(११०)

देवभूमि दे भीगु सम्पूर्ण नेपाल व भीगु स्वनिगः नेपालमण्डल नापं तच्चवं भुखाय्
 ब्वइगु जोखिम व खतरा दुगु क्षेत्रय् लानाच्चवंगु दु ।¹ उकिं अतीतकालनिसें हे प्रत्येक
 सच्छि दँ अथवा सालाखाला प्रत्येक न्ह्यदँ चयदँया अवधी हे नेपालं तःतःधंगु
 भुखाय् ब्वइगु समस्या न्यने, खने, स्वये व भोग याये मालाच्चवंगु दु । चिचिधंगु
 भुखाय्या धक्का ला सःसःतिक हे वइगु जुयाच्चन । इलय् बिलय् वइगु थुजागु
 हरेक तच्चःगु भूकम्पं नेपाले इतिहासया कालखण्डय् समय समयले तःतःधंगु
 व्यापक रूपं जन धन सम्पदायागु विनाश ह्या बीगुलिं गुलिखे मनुतयगु धन
 सम्पत्ति नापं वंशया वंश हे नाश जुयाः गरीब जुया वनाः भीगु उन्नत धर्म,
 सभ्यता व संस्कृतिया न्हाय् जुयाच्चवंगु स्तुप, चैत्य, देगः मन्दिर, विहार, बहाः,
 बही, ननि, चुक, लाछि, मूर्ति, चित्र, पौभाः, ताडपत्र, भोजपत्र, अभिलेख, ग्रन्थ,
 शिलापत्र आदि दुनाः ल्हानाः, स्यनाः समय समयले मर्मत, सुधार, संरक्षण व
 जीर्णोद्धार मजगु वा ज्वी मफुगु कारणं अनेकन् महत्वपूर्ण प्राचीन् धार्मिक,
 सांस्कृतिक, पुरातात्विक सम्पदातकं ध्वंसावशेष भग्नावशेषया रूप्य परिणत जुजुं
 ईलं ध्वाःकथं चिच्चाः दनाः स्यना वनीगु, फुना वनीगु, पृथ्वीस हे दुसुनाः लोप
 जुया वनीगु जुयाच्चवंगु दु ।

नेपाले भूकम्प

नेपालया इतिहासे ईस्वीया भिंस्वगुगु शताब्दी न्ह्यः वःगु भूकम्पया
 विवरणया अभिलेख आःतकं ल्वीके फुगु मदुनि । भीगु देशया इतिहासे
 अभिलेखित जुयाच्चवंगु विवरण कथं नेपाले जुजु अभय मल्लया शासनकालय्
 वि.सं. १२५५ साल आषाढ शुक्ल तृतीया सोमबारया दिनय् वःगु अन्दाजी ७.७
 रिक्टर स्केलया भूकम्पं लिपा आःतकया दुने नेपाले म्होतिं भिंखुको (१६) तःधं
 चिधंगु भूखाय् ब्वये धुंकूगु दु । वि.सं. १२५५ साल (ई. सन् १३१२) सालय् वःगु
 भूकम्पं १५ न्हू तक नेपादेयात संका च्वंगुलिं नेपाले आपालं धन जन व सम्पदायागु
 विनाश जुयाः थ्व देशय् अनिकाल व तःकैया भ्वं ल्वय् नापं वयाः स्वयं जुजु
 अभय मल्लनापं सिनावंगु जुयाच्चन ।^२ वयां लिपा नं नेपाले वि.सं. १३१६, वि.सं.
 १४६४, वि.सं. १७३७, वि.सं. १८२४, वि.सं. १८८०, वि.सं. १८९० व वि.सं. १९९०
 साल माघ २ गते तःतःच्च्वःगु भूकम्प वये धूकूगु खने दु । वि.सं. १८८० व वि.सं.
 १८९० स वःगु भूकम्पं नेपाले भिंच्याद्वः (१८,०००) नं मल्याक मनुतय छ्येँ खाँ हे
 ध्वस्त ज्वीक दुंगु खःसा यँ देशय् जक ४२१४ छेँ खाँ ध्वस्त जगु खने दु ।^३

वि.सं. १९९० साल माघ २ गतेयागु महाभूकम्पयागु विनाश खेपिं स्यपिं,
 थःपिसं हे भोग याःपिं मनुत ला आःतक नं भीथाय् यकों हे दनि । १९९० सालय्
 ८ रिक्टर स्केल स्वयाः तच्चयेक वःगु उगु तःभुखाय्लं नेपाले म्होनिं ८५१९ मनुखं
 मल्याक छ्येँ ल्हानाः सिनावंगु खःसा निगू लाख न्ह्यद्वः व न्ह्येपीखा (२,७०,०७४)
 छ्येँ खा आदि दुनावंगु खः । उबले नं स्वनिगले जक हे ५५,६३९ छ्येँखा दुनावंगु

जुयाच्चन । वि.सं. २०१८ सालया क्षयमासे व २०२३ सालय् नं भीथाय् स्वनिगले सामान्य भूखाय् नं धक्का नकूगु खःसा २०३७ साल चैत्रय् बभाङ्ग व २०४५ साले उदयपुरयात केन्द्रविन्दु यानाः वःगु भूकम्पं नं गाक्कं जन धन सम्पत्तियागु क्षति जूगु खः । २०४५ सालया भूकम्पय् लानाः म्होंतिं ७२१ मनुत सीगु जक मखु ६५,००० छ्येँखा नं दुनावंगु खः ।^५

नेपाले ईलय् ब्यलय् समय समयले वड्गु थुजागु तःतःच्चःगु भूकम्प व महाभूकम्पया कारणं गुलिखे गाँ, दे, शहरया मनुतय् जन धन सम्पत्तिया क्षय व विनाश हे जुयाः पटक पटक वंशका वंशतक नं नाश जुयावंगु खने दुसा गुलिखे सम्पन्नपिं तःमिपिं परिवारजनपिं गरीब चीमि निर्धन जुया वनाः थःगु जन्म छ्येँ, गाँ, शहर व दे हे त्वता वनाः बसाई सरे जुया वने माःगु अवस्था तकं वःगु दु । येँ, यल, ख्वप देया मनुत लजगाःया खोजय् बने ज्यायेगु इवल्य, भाग्य मालेगु क्रमय् अवसरया आशाय् इतिहासया थी थी काल खण्डय् अक्सर यानाः थुजागु हे प्राकृतिक प्रकोपं पीडित ज्वी धुंकाः स्वनिगःया थःपिनि जहान परिवार, बन्धु बान्धव, थःथिति, कुल बस्ति, सकतां त्वताः त्वताः नेपालया पूर्व पश्चिमया पर्वतीय जिल्लापाखे बसाई सरे जुयावंगु सलंसः देँया इतिहास पोखरा, पाल्पा, धनकुटा, भोजपुर, चैनपुर, चित्लाङ्ग, धरान, इलाम आदिया नेवाः बस्ति तसें आः नं. कना, क्यनाच्चवंगु ध्वदुईसा तराइपाखे बस्ति विकास ज्वी धुंकाः भिगूगु शताब्दीया उत्तरार्द्ध व नीगूगु शताब्दीया पूर्वार्द्धकालनिसें नेपालया दक्षिण तराई व भित्री मधेशया नारायणघाट, हेटौंडा, मकवानपुर, वीरगंज, विराटनगर, मोरंग, बुटवल, भद्रपुर, भूपा, सुनसरी, हनुमाननगर, राजविराज, सिराहा, जनकपुर, बाँके आदि प्रदेशपाखे नापं बसाई सरे जुड्गु प्रवृत्ति विकसित जूगु मधेशया इतिहासे ल्वीके फयाच्चनी । थये बसाई सरे ज्वी माःगु प्रतिकूल परिस्थितिया कारणं थःगु प्राचीन् जन्मभूमि दे, बहाः बही, छः देगः त्वताः खानदानका खानदान, परिवारका परिवार हे त्वता वंपिनिगु व्यक्तिगत निजी सम्पत्तियागु छुं प्रकारं न्हू व्यवस्था व बन्दोवस्त जूवसां सामुदायिक हक स्वामीत्व व दायित्व दुगु कुलगत पुरातात्विक ऐतिहासिक सम्पदा धाई हेरविचार याइपिं, स्वइपिं, सुव्यवस्थित याइपिं सक्षम व इच्छुक उत्तराधिकारीपिनिगु अभावय् विस्तारं जीर्ण सीर्ण जुयाः नष्ट भ्रष्ट जुयाः फुनावं वनीगु, तनावं वनीगु, लहानावं वनीगु छुं अस्वाभाविक मखुत ।

नेपाले ईलय् ब्यलय् समय समयले वड्गु पटक पटकया प्राकृतिक प्रकोपं क्षतविक्षत जूगु भीगु दे, समाज व समुदायया प्राचीन् धर्म, संस्कृति व सभ्यताया बहुमूल्य पुरातात्विक सम्पदात मध्ये गुलिं सम्पदाया संस्थापकतय् खानदाने न्हास व विपत्ति वःगु कारणं गुलिखे सम्पदात जीर्णोद्धार मर्मत, संभार, संरक्षण व पुनःनिर्माण याइपिं सक्षमपिं इच्छुकपिं संस्थापक दातापिं,

संरक्षकपिं, गुठियारपिं मदया वनीगु व थुजागु धार्मिक सामाजिक ज्याय् च्यता तथा ज्वीपिं श्रद्धालु सन्तान दर सन्तान वा अन्यान्य भद्र भलाद्मिपिं मदुगु व मदया वनीगु कारणं थुजागु बहुमूल्य प्राचीन् पुरातात्विक सम्पदाया ईलय् ब्यलय् हे मर्मत संभार व निर्माण ज्वी मफयाः भग्नावशेष्य् परिणत जुजुं ई नापं नापं चिच्चाः मच्चाः दनाः तना वनीगु, ल्हाना वनीगु, फुना वनीगु दुसुना वनीगु, स्यनाः वनीगु, न्हना वनीगु जुयाः गुलिखे ऐतिहासिक महत्व दुगु पुरातात्विक सम्पदायागु नाँ तकं हे ल्यने मफया वंगु ध्वदुइसा गुलिखे महत्वपूर्ण सम्पदातय्गु विषये नेपामि देशवासीपिनिगु न्यौकं परम्परा, स्मृति, लुमंति थिति रीति, अभिलेख व वंशावली आदिस नाँसम्म ल्यनाच्चंगु दुसा भौतिक रूपं थुजागु सम्पदा भीगु न्ह्यःने मदया वने धुकूगु गुलिखे अनुभव नेपालमिपिसं याना हे वयाच्चंगु दु ।

पुरातात्विक महत्वयागु थुजागु अनमोल अनमोल सम्पदात दुसुनाच्चंगु, ल्हानाच्चंगु वा भग्नावशेष ध्वंसावशेष रूपं छुं चिँ चाँ सां ल्यनाच्चंगु थासय् नं न्हगु बस्ति बसे जुयाः न्हूगु छयँ निर्माण जुयाः न्हूगु हे गाँ, परिवार, शहर, बस्ति दयावये धुकूगु कारणं आः गुलिखे थुजागु थासय् आधुनिक प्रविधि व ज्ञान कथं पुरातात्विक उत्खनन यानाः प्राचीन् इतिहासयात ल्वीके फइगु व्याहारिक सम्भावनातकं मदया वने धुकूगु अनुभव नं नेपामिपिसं याना हे वयाच्चंगु दु ।

नेपाले विधर्मीपिनिगु आक्रमण व अतिक्रमण

नेपाः देया बौद्ध सभ्यता, संस्कृति व इतिहासया धरोहर जुयाच्चंगु बौद्ध स्तुपादि चिभाः, चैत्य, देगः, मन्दिर, आगँ, दिगी, बहाः, बही, मूर्ति, चित्र, पौभाः, धार्मिक ग्रन्थ, शास्त्र, अभिलेख आदिया इतिहासे भूकम्प आदि प्रकृतिया प्रकोपया कारणं जक इमिगु हानि, नोक्सानी, क्षति, व्यय, अपव्यय जुयाः लोप जुयावंगु मखु कि नेपाले अतीतकालय् विधर्मीतसें समय समयले यानावंगु आक्रमण, अतिक्रमण व बौद्ध सम्पदायागु व्यापक संहार व क्षतिया कारणं नं गुलिखे नेपालया प्राचीन् धार्मिक ऐतिहासिक पुरातात्विक बौद्ध भौतिक सम्पदा, शास्त्र ग्रन्थ धार्मिक ऐतिहासिक अभिलेखादि सम्पदायागु नं आपालं विनाश जुयाः न्हनावंगु, तनावंगु व सुनावंगु जुयाच्चन । उदाहरणया रूप्य् ई. सन् ७८८ निसें ८२० या अवधिस शंकराचार्ययागु नेपालया निको निकोया भ्रमणया कालय् बुद्धधर्म व बौद्ध धर्मावलम्बीपिनिगु दमनया क्रमय् नेपालमण्डलया आपालं बुद्धधर्म व बौद्ध सम्पदायात थुनाः, स्थंकाः, मिनकाः विनाश याःगु व ८४,००० बौद्धग्रन्थत मिं नकाः ध्वस्त याना ब्यगुलिं आपालं हानिं जूवंगु खँयात बौद्ध समुदायं आःतक लुमंका वयाच्चंगु दनि ।^४ शंकराचार्य नं हे न्हापां करबलं हे नेपालया बहाः बहीया गुलिखे भिक्षुपिन्त विवाह यानाः गृहस्थ यानाब्यगु नं जुल । अथे हे ने.सं. ३३३ वि.सं. १२७० ई. सन् १२१३ पाखे पूर्वपाखें वःम्ह मुगल सुल्तान नाँया

आक्रमणकारी जुजुं नं नेपालया आपालं बहाः, बहीस मि तयाः स्यंका थकूगु दुथें “द्वय” धाःपिं विदेशी आक्रमणकारीतसें नं नेपाले वयाः ने.सं. ४३२ कार्तिक शुक्ल द्वादशी खुनु आपालं देगल्य् मि तयाः ध्वस्त यानावंगु जुया च्वन ।^१

बंगालया सुल्तान शमशुदिनं ई. सन् १३४९ स आपालं सैन्यया लावा लस्कर ज्वनाः नेपाले वयाः ने.सं. ४७० मार्ग शुक्ल दशमी बिहीवारस स्वयम्भू महाचैत्ये नापं प्यचाःख्यरं थुनाः भस्माभूत यानाब्यूगु खँ स्वयम्भूई च्वंगु शिलापत्रं कनाच्चंगु दु ।^२

गोपाल राज वंशावली नं ई. सन् १३४९ ने.सं. ४७० स सुल्तान शमशुदिनं पूर्वपाखें नेपालमण्डलस दुहाँ वयाः न्ह्यन्हूतक लगातार मिं नकाः आपालं नेपालया सम्पदायागु नाश याना ब्यूगुलिं सम्पूर्ण नेपालमण्डलयात खरानी नौ यानावंगु विवरणं कनाच्चंगु दु । उगु वखत पशुपतिनाथयात नं स्वंगू टुक्का यानाब्यूगु व मनूत ग्यानाः आत्तेजुयाः बिस्यू वनेमाःगु खँ धयातःगु दु । उबले वंशावलीकारयात नापं ने.सं. ४७० मार्ग शुक्ल नवमी खुनु आपालं दुःख ब्यूगु जुयाच्चन ।^३

हरिश्चन्द्र लाल सिंहयागु अंग्रेजी सफू नेपालया बौद्धधर्म कथं नं उगु बखते स्वयम्भू नापं आपालं अन्य चैत्ययात व सुल्तानं नाश याना ब्यूगु खः । सुल्तान शमशुदिनं उबले आपालं देगः मन्दिर, चैत्य, स्तुप, चिभाः, मूर्ति आदियात स्यंकाः हाहाकार मचेयानाः ख्वपय् नापं लुटपाट मच्चेयानाः बिस्यूवंगु जुया च्वन ।

राज्यया पाखें दमन

न्हापांगु दमन प्रयास

नेपालया बुद्धधर्मया इतिहास स्वयंबले नेपाले ईस्वीया भिंनिगु शताब्दी काल्य् न्हापालाक जुजु शंकरदेवयागु शासनकाल्य् राज्यपाखें ब्राम्हणपिनिगु पक्ष कयाः बौद्धभिक्षुपिन्त नियन्त्रण यायेगु प्रयास जूगु संकेत खने दु ।^४ किन्तु थ्व जुजु शंकरदेवयात बौद्ध जुजु अंशुवर्माया सन्तान वरदेवं बुकाः नेपालया राजगद्दी थःगु ल्हातय् लाकाः थुमि हे वंशया न्हय्मह जुजुपिं नेपालया शासन चले यानावंगु जक मखु थ्व वंशया जुजु मानदेवं थःगु जीवनकाल्य् हे थः तःधीमह काय्यात जुजु यानाः थः स्वयं गृहत्याग यानाः चक्र विहारे चूडाकर्म यानाः भिक्षु जुयाः वन्द्य जीवन नापं व्यतीत यानावंगु खने दुगुलिं राज्ययापाखें बौद्धपिन्त दमन यायेगु ज्या न्हायाये मफया वंगु सी दु ।

नेपालया इतिहासे मल्ल जुजुया राजमाता जुयाः राज्य सहायक जूम्ह देवल देवीया छ्य राजल्लदेवी नापं विवाह याःगु करणं नेपाले राज्यशासनया कार्यभारे

थःगु ल्हाः तये दयाच्वँह जिलाजं भाजु जुयाच्वँह जयस्थिति मल्लं लिपा तत्कालीन् मल्ल जुजु जयार्जुन मल्लयात हे कुनाः ई. सन् १३८० वि.सं. १४३७ ने.सं. ५०० स नेपाः देया सिंहासन थःगु ल्हाते लाकाः जुजु ज्वीत सफल जुगु वृतान्त वयाच्वंगु दु । नेपामि जनता त स्वभाविक रूपं थः जुजुपिं प्रति श्रद्धा भक्ति भाव तद्वपिं खः । उकिं नेपालया आदिवासी आम जनतापिनि मनय् छल व बलं नेपालया सिंहासन लाका कयाः जुजु जूम्ह विदेशी भारतीय मूलया मल्ल धार्इम्ह जुजु जयस्थिति मल्लया^{११} प्रति आदर, गौरव व श्रद्धा भाव मदइगु व जुजुया प्रति अनेक संदेह व शंका दइगु नं अस्वाभाविक मखुत ।

जुजु जयस्थिति मल्लया बौद्ध दमन

अतीतया नेपालयागु इतिहासे छलं बलं राज्य च्युत यानाः पितिनाः जुजु जूपिं गुलिखे न्ह जुजु व इमिगु वंशयात पुलां जुजु व वया वंशजपिसं थः नेपामि जनतापिनिगु शुभेच्छा व सदभावना व थःगु शक्ति संचयया बलं हाकनं हाकनं नेपालय् वयाः आक्रमणकारी जुजु व वया वंशपिन्त बुकाः राज्य थःपिसं चले यानावंगु यकों उदाहरण मल्लवीगु मखु । नेपालया इतिहास स्यूगु कारणं थःम्हं राज्य हस्तगत याना काये धुकाः नं थःगुप्रति जनतापिनिगु राजभक्तिप्रति आशङ्कित जुयाच्वँह जयस्थिति मल्लं जनतापिनिपाखें ज्वी फुगु भावी विद्रोह वा विरोधया हा नापं चायेमाःगु अवस्था खंकीगु, चाय्कीगु नं अस्वाभाविक मखुत । उकिं नेपाले स्यल्लाक बल्लाक प्रतिस्थित जुयाच्वंगु बुद्धधर्म व आम बौद्धपिन्त दमन यायेगु नियतं नेपाले सामाजिक सुधार यायेगु त्वह तयाः थःगु पुर्ख्यौली देश भारतं मिथिला प्रदेशयाम्ह मन्नाथ भ्ना व रघुनाथ भ्नाथै जाःपिं मैथिली ब्राम्हणपिं, उत्तरी भारतया कान्यकुब्जं कीर्तिनाथ उपाध्याय व दक्षिण भारतं श्रीनाथ भट्ट व महिनाथ भट्टपिन्त नेपाले भिके यानाः पुरातन वैदिक ग्रन्थ व मनुस्मृति ग्रन्थया आधारे नेपाले वर्ण व्यवस्थाया वैदिक परम्परायात^{१२} दुतिनाः अबौद्धपिन्त प्रोत्साहन बियाः थःगु पक्षे साला कायेगु व जातिपाति, थी त्यः मत्यः, रंग व वर्णया भेदथै जाःगु कुरीतिपाखें बुद्धकालनिसैं हे उन्मुक्त जुयाः उन्मुक्त बौद्ध जीवन हनाच्वपि नेपालया बौद्ध जनपिन्त जातपातया आधारे वर्ण व्यवस्थाय् वर्गीकरण व विभाजन याये मछिनाः बौद्धजनपिके तत्कालीन् अवस्थाय् दुगु शीप, कला व लजगाःया आधारे विभिन्न थर, समुदाय व समूहस विभाजित यानाः वैदिकीकरण यासे थी थी जातपातया नियम दयेका बुद्धधर्मयागु सामाजिक एकतायागु हायात ल्यथनेगु कुतः याःगु जुल । नापं जुजु आदेश हे जारी यासे बहाः बहीलय् च्वनाः भिक्षु जीवन हनाच्वपिं बौद्धपिन्त भिक्षु जीवन त्वतेत कर यानाः भिक्षु भिक्षुनीपिनि बीचय् विवाह याके बिया जीवन निर्वाहया लागि थःथःपिसं सय्काः सीकाः ज्या याना वयाच्वंगु शीप कला व ज्या हे यानाः म्वाये माःगु न्हगु परिस्थितियागु सिर्जना यानाब्यूगु जुल ।^{१३} वैदिक वर्ण व्यवस्थाया हे छाँटं नेपामि बौद्धपिन्त नं

दलित, श्रमिक, व्यापार व्यवसायी, भारादार राजकर्मि व पूजारी पुरोहित गुरुवर्य विभाजित यानाः थःथःगु वर्ग पालन यायेमाःगु न्हूगु थिति रीतिया बन्देज नापं दयेका बिल । शाक्यमुनि तथागतं मंगल सूत्र्य हे शीप कलायागु महत्वस जोड बियाः शीप सय्केगु मंगल खः धया बिज्याना तःगु जुयाः नेपामि बौद्धपिन्सं भिक्षुजीवने नं बही, बिहार, देगः व छः दयकेत, छ च्वयेत नं थी थी कला शीप व ज्ञान सय्का वयाच्चंगु दुगुलिं वहे कला व शीप व ज्याया ज्ञानया आधारे थःपिन्सं विभाजित याना ब्यगु खँय् बौद्ध समाजं आपालं विरोध याये मफुगु नं जुल ।

नेपालया समाजे बुद्धया वंशज जूगुलिं विशेष महत्व दयाः लोकजन समाजपाखें आदर गौरव व श्रद्धा प्राप्तयाना वयाच्चंपि शाक्यवंशीय सम्मानित जनपिन्सं ब्राम्हणथें व्यवहार यायेत तत्कालीन् वज्राचार्य भिक्षु, बुद्धाचार्य भिक्षु, ब्रम्हाचार्य भिक्षु, भैषज्याचार्य भिक्षु व शाक्यभिक्षुपिन्सं भिक्षु व भिक्षुनीपिनि दशवी विवाह यायेमाःगु जक मखु स्वयं बुद्धधर्मया प्रवर्तक शाक्यमुनिया वंशजपिसं नापं बुद्धधर्म्य प्रवर्जित जुयाः भिक्षु ब्रम्हचर्य जीवन व्यतीत नं याये मदुगु थिति दयेकाः राज्यपाखें बुद्धधर्म, बुद्धशासन, व बौद्ध भिक्षुपिनिगु संघीय परम्परायात दमन यानाः संघया परम्परायात हे न्हूना छवयेत स्वःगु खः । किन्तु बुद्धया वंशजपिसं थःगु उच्चस्तरीय जातीय कुलगत परम्परा व जिन संघया ऐतिहासिक परम्परायात थुगु प्रकारं विलकुल न्हूना छवयेगु खँय् चित्तबुझे मयासेलि इमिगुपाखें ज्वीफुगु भावी जनविद्रोहयागु सम्भावना यात हे शेषतकं मल्यंकेगु निम्ति स्वयं शाक्यमुनि बुद्धया वंशजपिसं नापं अस्थायी रूपं भिक्षु ज्वीत नं जुजुया थाय ग्वय् दाँ तयाः राजाज्ञा कयाः जक प्यन्हूजक भिक्षु ज्वीदैगु व प्यन्हू लिपा काषाय वस्त्र चिवर अनिवार्य रूपं त्वताः चिवर कोत्येलाः गृहस्थ बौद्धया जीवन हनेमाःगु व छगू छगू लजागाः ज्वनाः नये माःगु थिति जुजु जयस्थिति मल्लं दयेका ब्यगु जुल । उबलेनिसें नं नेपालया बुद्धधर्म व बौद्ध विहारयात गुलि हानि जुल ज्वी धकाः अनुमान यायेफैगु जुल । किन्तु नेपालमण्डलस शाक्यमुनिया वंशजपिनिगु बल्लागु उपस्थिति व स्यल्लागु परम्परा दुगुया कारणं स्थिति मल्लया राज्य दमनं नं नेपालं बुद्धधर्मयात लोप हे याना छव्ये धाइ मफुत । खः, थुकिं याना बौद्धपिसं उबले थःथःपिसं ल्यःगु, ज्वंगु वा अनुशरण याःगु गुगु शीप कला व ज्ञान विद्याया गृहस्थी पेशा ज्या खः व कालान्तरे लिपा जूलिसे वंशानुगत पेशा व ज्याथें हे जुयाः व हे पेशा हे इमिगु जात व थरया पहिचान जुयाः बुद्धया धर्म व सिद्धान्त विपरीत बौद्धपिनिगु दशवी नं जातपातया हे थिति खने दयावःगु जुल । इतिहासया थव हे कालखण्डया प्रभावया कारणं यानाः लिपा जूलिसे वज्राचार्य, बुद्धाचार्य व ब्रम्हाचार्य, भैषज्याचार्यपिसं गृहस्थ जीवनय् थःपिनिगु थर जाती भिक्षु च्वयेगु चलन व परम्परायात विस्तारिं चब्बुक हे त्वताः त्वफिका हे छवःगु खनेदःसां केवल शाक्यभिक्षुपिसं प्यन्हूया भिक्षु जीवन त्वताः गृहस्थ जीवन व्यतीत याःसां थःपिनिगु नाँया ल्यूने बुद्ध शाक्यमुनिया वंश धका म्हासिका ल्यंका तयेत जूसां

शाक्यभिक्षु व वन्द्यजु च्वयेगु चलन कायम हे यानावःगु जुल । परन्तु लिपा जूलिसे पश्चिमी विद्वान् सिग फ्राइड लीनहाई नं धाःथें वज्जाचार्य बुद्धाचार्यपिसं नापं वज्जयानी भिक्षु धयागु छु खः धयागु मसिया वःबले लिपा श्व हे छगू जात, थरथें प्रयोग ज्वीगु शुरू जुल ।^{१४} कुलगत रूपं बौद्ध जुयाः नं सरकारी जागीरया पेशा ज्वनेमाःपिं व उजागु पेशा ज्वनावःपिं प्रधान, जोशी, अमात्य, मल्ल, श्रेष्ठ, आदि ६ थरी श्रेष्ठया कुलीन् नेवाः समुदायपिसं राणाशासनया उदयकाल तक नं थःपिसं नं पर्व पर्वय् नेपालया थुपिं हे जिनसंघ व बौद्धसंघपिन्त पञ्चदान बियाः न्ह्याः न्ह्यापिसं ज्याछिंबले स्वेच्छिक रूपं चैलक भिक्षु जुयाः प्रवज्या कायेगु परम्परायात येनकेन प्रकारेण न्ह्याका वयाच्चंगु इतिहासं कनाच्चंसां विगत राणाशासनया सच्छि व पेदें व वयाँ लिपा नं हिन्दुत्वं उपो प्रभावित पंचायतकालया ३० दँया बौद्धदमन कालयानाः थुपिं प्राचीनकालनिसें कुलगत रूपं बौद्धपिं जुयाच्चंपि गुलिखे ६ थरीया श्रेष्ठ नेवाःतयसं नं दीक्षा कायेबले बौद्ध दीक्षा कायेगु चलनयात क्रमशः त्वता हःगु जक मखुकि बौद्ध पुरोहितपिन्त थःगु कर्मकाण्डया ज्याखय् छ्यलेगु चलनयात नं विस्तारिं क्रमशः हाकुतिनाः ब्राम्हणपिनिपाखें पूजा यायेगु चलन शुरू याना हयाच्चंगु दु । बुद्धधर्म व बौद्ध परम्परापाखें वैदिक धर्म व परम्परापाखे संक्रमण यायेगु थुगु न्ह्युगु चलनया संक्रमणकाल आःतक नं पू धाःसा मवनि धयागु खें थःपिनि स्याः न्याःपिं मनूत देहान्त जुईबले घःसू छगू यायेत छकोसां वज्जाचार्यपिन्त हे पुरोहित यानाः कर्मकाण्ड याना वयाच्चंगु जीवित परम्परां कनाच्चंगु दु । श्व घःसू यायेगु परम्परा धाई थौंतक नं ल्यना हे च्वनतिनि ।^{१५} गुलिखे परिवारपिनि दथ्वी न्हापाथें पजरां बले दानशाला ग्वयाः गुठी हे तयाः बौद्ध गुरुजनपिन्त पञ्चदान बीगु चलन आः वयाः अनेक कारणं यानाः म्हासे जुयावंगु खने दुसां शाक्यभिक्षु, वज्जाचार्य व बुद्धाचार्यपिन्त गुरुजुया नामं सम्बोधन यायेगु चलन व परम्परायात थुपिं नेवाः बौद्ध समाजं नं आः तक नं ल्यंका हे वयाच्चंगु व जुगः दिनय् खास यानाः पजरांया दिनय् बुद्ध भगवान्, चैत्य, चिभाः व छम्ह निम्हसां शाक्यभिक्षु वज्जाचार्यपिन्त सःताः पिण्डपात्रादि पजरां दान यायेगु कुलगत पारिवारिक चलन व परम्परायात ल्यंका हे च्वंपि नं आः नं द हे दनि । प्रधान, जोशी, श्रेष्ठ व अमात्यपिं मध्ये गुलिखे परिवारपिं आः नं बौद्धक्षेत्रय् नाँ दैपिं महानुभावपिनि रूपय् भीगु समाजया न्ह्यलुवाः जुयाः हे दनाच्चंगु दनिसा घःसू यायेत गुरु वज्जाचार्ययात सःताः परम्परागत कुलगत परम्परा कथं थःपिं बौद्ध हे खः धयागु इतिहासयात आपास्यां ल्यंका हे च्वंगु दुनि ।^{१६} इपिमध्ये गुलिखे बौद्ध ज्योतिष, बौद्ध बैद्य, बौद्ध विद्वान्, उपासक व भक्त्यारूपं थःगु म्हासिका ल्यंकाः बुद्धधर्म सम्बन्धी,^{१७} बौद्ध कला व संस्कृति सम्बन्धी^{१८} व प्रज्ञापारमितार्थे गहन बौद्ध दर्शनया धारणी^{१९} व हृदय सूत्रयें जाःगु^{२०} साहित्य हे पिथनाः नं नेपाली समाजे विशिष्ट स्थान कयाच्चंगु भीसं थौं नं खना हे च्वना तिनि ।

यै, न्हूधः त्वाल्य् पिता कुल नारायण श्रेष्ठ व माता हिरामाया श्रेष्ठया कोख्य् श्रेष्ठया कुल्य् वि.सं. १९५८ साल ज्येष्ठ शुक्ल तृतीयाया दिने जन्म जूम्ह भिक्षु महाप्रज्ञां नं नीगगु शदीया प्रथम पादय् अर्थात् ई. सन् १९२४ पाखे वयाः श्रेष्ठपिनिगु प्राचीन् कुलगत बौद्ध परम्पराया हे अनुरूपं न्हापां २३ दैया बैश्य् केरोया हिमाले वनाः लामाधर्मस प्रवजित जुयाः लिपाः वि.सं. १९८२, ई. सन् १९२५ स स्थविरवादया श्रामणेर जुसे बर्माय् वि.सं. १९८८ ई. सन् १९३१ स भिक्षु महाप्रज्ञाया नामं स्थविरवादी उपसम्पन्न भिक्षु जुयाः बिज्यात । लिपा वसपोल भिक्षुं गुरु बौद्धऋषि जुयाः नं बुद्धधर्मया आजीवन सेवा याना बिज्यासे थःगु हे विशेष उदाहरण पिन्वया बिज्यागु दुसा यै बलम्बु खाद्यां टोल, वडा नं ६ स २०२७ साल श्रावण १ गते पिता न्हूछेलाल श्रेष्ठ व माता सन्तुमाया श्रेष्ठया कोखं ई.सं. १९७० स श्रेष्ठया कुल्य् हे जन्मजूमह बाबुकाजी श्रेष्ठं नं नीगगु शताब्दीया अन्तिम पादय् अर्थात् ई. सन् १९८३ स गृहत्याग यानाः स्थविरवादी बुद्धधर्मय् श्रामणेर प्रवज्या ग्रहण यानाः यै भिक्षु तपस्सीधम्मया नामं नेपालया प्राचीन् बौद्ध सम्पदा जुयाच्चंगु अशोक पुत्री चारुमती दयेका थकूगु चाय्बहीचवंगु ऐतिहासिक चारुमती चैत्यया पुनर्निर्माण ज्याय् अभूतपूर्व सकृयता व अग्रसरता कयाः छगू उदाहरणीय धर्मज्या सम्पादन याना बिज्याये धुंकूगु सकस्यां खना हे चवंगु दु ।

नेपाले बुद्धधर्मया इतिहासे जुजु जयस्थिति मल्लया राज्य दमनं लिपा नं बुद्धधर्म, जिनसंघ - श्रावकसंघया प्रतीक स्वरूपया बौद्ध संघीय परम्परा व त्रिरत्नया नांयात निरन्तरता बियाः ल्यंका तयेगुली प्यन्ह्यात जक जूसां जीवने छको अनिवार्य रूपं वाल्यावस्थाय् हे बौद्ध प्रवज्या ग्रहण यानाः भिक्षु जीवनं लिपा नं गृहस्थ गुरु पुरोहित जुयाः बौद्ध बहाः बहीपतिकं सर्वसंघ ल्यंका तयेगु ऐतिहासिक बुद्धिमत्तापूर्ण ज्या भूवःया तःधंगु योगदान सुलाच्चंगु दुगु जुल ।^{२१} थुकिं यानाः हे लिपाया मल्ल जुजुपिसं हाकनं बुद्धधर्मय् श्रद्धा बृद्धि याना ह्येत थाय् दुःगुया इतिहास जुजु शिवसिंह मल्लं स्वयम्भू महाचैत्यया पुनर्निर्माणय् थः त्वाय् शाक्यभिक्षु जयलक्ष्यात पटक पटक हपाः व तिबः बियाः थम्हं नं स्वयम्भू भगवान्यात लुंसियागु पताः छानावंगु इतिहास व जुजु प्रताप मल्लं स्वयम्भूस लुंसियागु वज्र चढेयानाः निगः देगः दय्कावंगु व आर्यावलोकितेश्वर जनबहाः छयागु रथजात्रा चलेयायेगु बौद्ध परम्परा निस्वना थकूगु इतिहासं कना क्यनाच्चंगु दु । खः, जुजु स्थिति मल्लया सामाजिक सुधारया नामय् जूगु बौद्ध दमनं लिपा शाक्यभिक्षु, वज्राचार्यपिं व बुद्धाचार्यपिसं कला, कालिगढी, वाणिज्य व्यसायया गृहस्थ लजगाः व पुरोहितया ज्याज्वंगु कारणं बुद्धधर्मयागु गहन अध्ययन व अध्यापन यायेगु, बौद्धग्रन्थत च्वयेगु, पुलांगु पुलां बौद्धग्रन्थत सारेयायेगु व बोधिचर्याव्रतानुसार बोधिसत्त्वया पारमि पूरे यायेगु निम्तिं कुतः यायेगु प्राचीन् बौद्ध परम्परा विस्तारं न्हास जुयावंगुलिं लिपा जूलिसे बहाः बहीपिं नं बुद्धधर्म अध्ययन अध्यापन व प्रचारया केन्द्र ज्ची मफया वन ।^{२२} उकिं बुद्धधर्मय् सी दयेक

छु नं छु रूपं ऱ्हास जुया वनेत ईलं पनातये मफुगु खने दत । उकिं यानाः गुरु भाजुपिन्त केवल गुभाजु व वन्द्यजुपिन्त बरेजु व बाँडा धया ह्ये फुगु परिस्थिति पिदना वःगु नं खने दत ।

नेपाले राणाशासनकालय् राज्यपाखें बौद्ध दमन

नेपाले राणाशासन शुरू याःम्ह जंग बहादुरं नं बुद्धधर्मयात सह मयाःगु कारणं बुद्धधर्म सम्बन्धी पुलां पुलांगु महत्वपूर्ण हस्तलिखित सफूत, ग्रन्थत, अभिलेखत मुंकाः लय् वॉछोयाः नष्ट यायेगु कुतः याःगु खः । उगु बखते नेपाले बेलायतया रेजिडेण्ट दूत जुयाच्वंम्ह नीदें मल्याक नेपाले च्वने धुकूम्ह अंग्रेज विद्वान् ब्रायने हफटन हड्जसनं (ई.सन् १८००-१८९४) हे जंग बहादुरयात हचेकाः फुवनाः थःम्हसैं मुनेफको सामाग्रीत अर्थात् प्यसःलं मल्याक नेपाःया प्राचीन् नष्ट ज्वीत्योगु हस्तलिखित सामाग्रीत थःम्ह कयाः यंकूसे नेपालं पिने यंकाः कलकत्ता, लण्डन, अक्सफोर्ड व पेरिसया पुस्तकालये तयत् इनाब्यूगु जुल । उगु बखते बेलायती दूतावासे मुंसीया जागीर नयाच्वंम्ह यलया बौद्धपंडित अमृतानन्द वन्द्यजुया संगतं नेपाल भाषा व बुद्धधर्मया विषय गहन शिक्षा प्राप्त याना कायेत सफल जूम्ह अंग्रेज ब्रायन हफटन हड्जसन जूसां नेपाले न्हापां पोष्टमाष्टर जनरल जुयाः वःगु जूसां लिपा सहायक रेजिडेण्ट जुजुं सन् १८२२ निसैं १८४३ तक नेपाले च्वनाच्वंम्ह हड्जसन जूसां लिपा ई. सन् १८४२ निसैं बेलायतया रेजिडेण्ट दूत हे जुयाच्वंगु खः ।^{२३} जंग बहादुरया पालय् नेपाले वृटिश रेजिडेन्सीया वैद्य जुयाच्वंम्ह अंग्रेज डानियल राइट^{२४} नेपालया प्राचीन् वंशावली ल्हाते लाकाः राइटया वंशावली नामं विश्वय् पिथंगु दु ।^{२५}

राणाशासकपिसं नेपाल भाषा व बुद्धधर्मया प्रति असहिष्णुता क्यनेगु क्रमय् भीगु देशयागु थःगु हे मौलिक राष्ट्रिय सम्बत् जुयाच्वंगु नेपाल सम्बत्यागु प्रचलनयात श्री ३ चन्द्रशमशेरं थःगु सरकारया पालनिसैं ज्याखय् बन्द यानाः विक्रम संवत्यात नाला कावंगु जक मखु शुक्ल पक्षं शुरू ज्वीगु नेपालया बौद्ध पात्रोया चलनयात नं अपहरण यानाः कृष्ण पक्षं शुरू ज्वीगु पात्रोयागु चलन चले यासे नीगूगु शदी न्हापां श्रेष्ठया कूलं नेवाः समुदायपाखें तिब्बती बौद्ध सम्प्रदाय - लामा धर्मस “पल्धेन् श्येरब” या नामं प्रवजित जूम्ह भिक्षु महाप्रज्ञा प्रमुख उबले लामा धर्मस प्रवजित जूपिं वसपोलया नेपामि पासापिं महाचन्द्र, महाज्ञान, महावीर्य व महाक्षान्ति नापं नेपामि ५ बौद्ध भिक्षुपिन्त वि.सं. १९८२ या श्रावण अर्थात् ई. सन् १९२५ या जुलाई महीनाय् नेपाल देशं हे पितिना छ्वःगु जुल । अथे हे लिपा श्री ३ जुद्ध शमशेरं नं वि.सं. २००० साल श्रावण १५ गते शुक्रवार अर्थात् जुलाई ३०, १९४३ स स्वयं शाक्यमुनि तथागतया जन्मभूमि जुयाच्वंगु नेपाल देशय् बुद्धयागु धर्मया प्रचार यात धका द्वपं बियाः प्यम्ह भिक्षुपिं प्रज्ञानन्द भन्ते प्रमुखं भिक्षु धर्मालोक, भिक्षु सुबोधानन्द व भिक्षु प्रज्ञारश्मि नापं प्यम्ह श्रामणेरपिं

प्रज्ञारस, रत्नज्योति, अगधम्म व कुमार काश्यपपिन्त नापं हाकनं देशं हे पितिना छ्वःगु जुल । बुद्धधर्मया प्रति राणाशासकपिनिगु दृष्टि तमप्योगं कारणं राणाशासनया सच्छि व प्यर्दया अन्धकार (छ्वं) युग्यं नं नेपालया बुद्धशासनं सहयाये माःगु राज्यया दमनया कारणं यानाः नं बुद्धधर्म, बौद्धग्रन्थ व साहित्य व बौद्ध संस्कृतियागु न्हास व हानि गुलि गुथायतक जुयावन ज्वी धयागु सत्य तथ्ययात प्राचीन् कालनिसे नेपालि बौद्धपिसं अत्यन्त आदर, गौरव, श्रद्धा तथाः पूजा अर्चना सेवा व उपस्थान याना वयाच्चंगु व मुक्तिया लैया मूलुखा सम्भे जुया वयाच्चंगु पवित्र पावन स्वयम्भू भगवान्यात नापं थःपिसं हे मचायेक “स्यंगु छ” धका धायेगु चलन व शाक्यमुनिया वंशजपिसं नापं पजरां बले पजरां फःवने बले अयला त्वनाः धे धे च्चीका वम्हेसित थःपिसं हे मचायक “तथागत जुल” धका धायेगु चलन खने दयेकः वयाच्चंगु तंत्कालीन् प्रचलनं प्रष्ट हे क्यना, कनाच्चंगु दु ।

पवित्र धार्मिक ग्रन्थया सुरक्षाया नामय अज्ञानतावश बौद्धपिनिपाखे हे पुरातात्विक महत्त्वयागु प्राचीन् सामाग्रीया विनाश

नेपालयागु बुद्धधर्मया संस्कृति, सभ्यता व बुद्धशासनयागु क्षति, हानि व विनाश यायेगु तात्तुना नेपालया इतिहासय् पटक पटक शंकराचार्य नं बुद्धधर्मया ८४,००० मल्याकं ग्रन्थतय्त मिं नकाः नष्ट याना बिसे बुद्धमूर्ति, चैत्य, देगः, विहारादियागु विनाश यायेत स्वःथे समय समयले विदेशी आक्रमणकारीपिं, स्वदेशया अतिक्रमणकारीपिं, व बुद्ध शासनयात महीपिं शासकतसें नं बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृति, सम्पदा व कलायात विनाश यायेत कुतः याना वयाच्चंगु कारणं उजापिं बुद्धशासनयात मयःपिं, महीपिं व मनीपिं विधर्मीपिनिगु ल्हाःतय् बुद्धधर्मया महत्त्वपूर्ण पवित्र धार्मिक, सांस्कृतिक व पुरातात्विक निधि व सम्पदा, प्राचीन् एवम् पवित्र शास्त्र, ग्रन्थ, छ, मूर्ति, चित्र पौभाः, ताम्रपत्र, भोजपत्र, ताडपत्र, शिलापत्र आदि अभिलेख थमलायेमा धका नेपालया धार्मिक बौद्धजनं थःपिनिगु गुलिखे पुलां पुलांगु, पूजा यानातःगु, गोप्य यानातःगु ऐतिहासिक पुरातात्विक धार्मिक सम्पदा व सामाग्रीत थःपिसं हे चिभाः, चैत्य, स्तुपया गर्भय् स्वथना बीगु, पवित्र तीर्थय् च्चीका छ्वय्युं नं याःगु कारणं लिपा लिपा नं नेपाले प्राचीन् बस्तुत जीर्ण ज्वीवं चैत्य दयेकाः गर्भे हे स्वथनेगु वा गंगाजी तीर्थय् च्चीका हे छ्वय्युं परम्परा हे विकसित जुयावःगु खने दु । उकिं यानाः नेपालया प्राचीन् बौद्ध इतिहासयात उला क्यने फड्गु गुलिखे पुलां पुलांगु बौद्ध सम्पदा, साहित्य व सामाग्रीया न्हास व हानि ज्वंगु खने दत । स्थिति मल्लया सामाजिक सुधारया नामय् बौद्धधर्मया दमन ज्वी न्हयः नेपालया बहाः बहीपिं नं बुद्धधर्म अध्ययन, प्रशिक्षण व अभ्यास व आचरणया केन्द्र जुयाच्चंगु खः धयागु खं येँ देया कान्तिपुर महानगरया प्राचीनतम विहारत मध्ये छगू विहार जुयाच्चंगु धर्मचक्र महाविहार (तःधं बहाः), वटुया शाक्यभिक्षुं मञ्जु श्री नं ने.सं. २८५ अर्थात् ई.सन्

११६५ सालय् हे च्वयातःगु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थया प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयस् लुया वःगु प्रमाणं नं कनाच्चंगु दु । उगु बखते बहाः बहीले च्वनीपिं ग्रन्थगुरु जुयाच्चपि शाक्यभिक्षु वन्द्यपिसं प्राचीन् धर्मशास्त्रया ग्रन्थत च्वयाः च्वयाः, ल्हचयाः ल्हचयाः प्रशिक्षार्थीतयत् प्रशिक्षण बीत उपलब्ध याकीगु चलन दुगु खः । उकिं बहा बहीली धार्मिक ग्रन्थत आपालं दइगु खः । जयस्थिति मल्लं भिक्षु भिक्षुणीपिन्त कर बलं जवरजस्तिं विवाह याकाः गृहस्थ जीवने च्वनेमाःगु थिति दयेका ब्यूगु कारणं लिपा जीवन निर्वाहया निस्तिं थःथःगु शीप अनुसारया लजगाः ज्वनाः उकीं हे तन मन धन बीमाःगु अवस्था वसेलि धर्म अध्ययन व अध्यापनया ज्या क्रमशः ज्ञास जुया वःलिसे बहाः बहीले पुलां पुलांगु ग्रन्थत ल्हचयाः वृद्धि यायेगु, दुगु ग्रन्थत सुरक्षित यायेगु, बुद्धधर्मया अध्ययन यायेगु परम्परागत शैक्षिक व धार्मिक कृयाकलापत विस्तारं लोप जुया वगुलिं गुरु पुरोहित वज्ञाचार्यपाखें पर्व पर्वय् नियमितरूपं बौद्ध पूजादि कर्मकाण्डया गुठि चले यायेगु व गुठीया नामय् भव्य नयेगु व नकेगु परम्परा न्ह्याकेगुली हे सर्वसंघया धार्मिक गतिविधि सीमित ज्वंगु खने दत । उकिं बौद्ध गुरु जुयाच्चपिं शाक्यभिक्षुपिनि दथ्वी खास हे बौद्धधर्म व दर्शन आपाः सय्के सीके यायेगु आवश्यकता मदया वंथें तन्त्र मन्त्र व कर्मकाण्डया ज्याय् पोख्त ज्वीवं वज्ञाचार्य गुरुपिनिगु उद्देश्य नं पूरा ज्वीगु जुया वःबले बौद्ध लोकजनपिनि गुरुवर्ग जुयाच्चपिं बहाः बहीया वज्ञाचार्य, बुद्धाचार्य व शाक्यभिक्षुपिनि दथ्वी नापं विद्वान्पिनिगु म्हो जुया वइगु अस्वाभाविक मखुत । अशिक्षाया कारणं पिदना वःगु चेतना व दूरदर्शिताया अभावया कारणं थःपिनिगु प्राचीन् धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदा, कला व साहित्ययागु, ऐतिहासिक एवम् पुरातात्विक महत्त्व मथुया मसिया वंपिं नेपाःया सिधासाधा बौद्धपिसं थःपिसं हे पुलां पुलांगु दया मूर्ति, पौभाः, चित्र, थान्का, सफू, ग्रन्थ आदि पवित्रगु वस्तु धाधां थुजाःगु पुलां पुलांगु वस्तुत इलं यानाः किलं नयाः, स्यनाः गुनाः, तोधुलाः, भ्वाथः जुयाः वनकि थुजागु दुर्लभ सामाग्रीत चैत्यया गर्भे स्वथना बीगु व पवित्र तीर्थय् च्वीका छ्वयेगु परम्परा व प्रचलन छुं दशक न्ह्यः तक स्वनिगःया बौद्धपिनि दथ्वी हे लोकप्रिय जुयाच्चंगु कारणं नं गुलिखे प्राचीन् आधिकारिक बौद्ध साहित्य, सम्पदा व सामाग्रीया क्षति जुयाः हानि जुयाः लोप जुयावंगु खः ।

बौद्ध सम्पदायागु विदेश पलायन

राणाशासनया सच्छि व प्यदँया अन्धकारया युगय् नेपालया प्राचीन् सभ्यता, संस्कृति व बुद्धधर्मयागु अध्ययन, अनुसन्धान व खोजनीति यायेत वःपिं पश्चिमी व विदेशी इतिहासकार, पुरातत्वविद् व अनुसन्धानकर्तापिसं नेपामि सर्वसाधारण बौद्धपिनिगु अशिक्षा, अज्ञानता व चेतनाया अभावया स्थितिपाखें लबः कासे नेपामिपिन्त हचेकाः, मानेयानाः, छलेयानाः व प्रलोभने लाकाः नं नेपालया बुद्धधर्म सम्बन्धी गुलिखे प्राचीन् दुर्लभ मूर्ति, द्य, हस्तलिखित

प्राचीन् ग्रन्थ शास्त्र, अभिलेख, वंशावली आदि सम्पदायात सितिकं वा सिक्केया मोलं थःपिनिगु ल्हातय् लाकाः देशपिने थ्यंकेगु याःगु खने दुसा नेपाले आधुनिक युगया प्रवेश नापं बृद्धि जगु पर्यटन प्रवर्द्धनया प्रभावया कारणं प्राचीन् सम्पदायागु पुरातात्विक महत्त्व व उकियागु अन्तराष्ट्रिय मांग व मूल्यया बारे चेतना वये धुकाः नं नेपामिपिनिगु दरिद्रता व आर्थिक दुरावस्थाया कारणं व सरल धन लाभया प्रलोभनया आकर्षणं नं नेपामिपिसं हे स्वये, खने, न्यने व ढ्वने मदुगु नेपालया दुर्लभ प्राचीन् देवी देवतापिनिगु मूर्तित, धातुकला, काष्ठकला व शिल्पकलाया प्राचीन् सम्पदात, प्राचीन् हस्तलिखित धार्मिक सफ्, ग्रन्थ, ताडपत्र, भोजपत्र, ताम्रपत्र, शिलापत्र आदि दुर्लभ पुरातात्विक सामाग्रीत विदेशीपिन्त व स्वदेशी दलालत मार्फत विदेशीपिन्त मिया छ्वयगु प्रवृत्ति नेपामिपिके खने दयावःगु कारणं नं नेपाले इतिहासया ताः चाय्केत ज्वालगे जगु गुलिखे नेपालया प्राचीन् सामाग्रीत नेपालं पलायन जुयाः थन हे अभाव जूवंगु खने दत । विदेशीपिसं व इमि दलालतसें हचेकाः, मन हीकाः वा छले यानाः ल्हाते लाके मफुगु गुलिखे नेपालया प्राचीन् ऐतिहासिक पुरातात्विक धार्मिक सम्पदा व सामाग्रीत खुँतसे खुया यंकाः नं देशं पितयंकेगु प्रवृत्ति थौंया अद्यापि बृद्धि हे जुया वयाच्चंगु कारणं नं इतिहासया कालखण्डे अनेक कारणं यानाः सुरक्षित जुयाच्चंगु नेपालया ल्यो पुर्ण्यो पुरातात्विक सम्पदा नं न्हिया न्हियं पाः हे जुया वयाच्चंगु खने दया च्वन ।

पुरातात्विक चेतनाया अभाव

नेपामि बौद्धपिसं अत्यन्त आदर, गौरव, श्रद्धा व निष्ठा पिब्वसे महत्त्व बिया वयाच्चंगु व थःपिनिगु महान् प्राचीन् धार्मिक सम्पदाया रूप ईलय् व्यलय् समय समयले माःमाःबले माःकथं निरन्तर मर्मत, संभार, जीर्णोद्धार, सुधार व पुनःनिर्माण यानाः थौंकेत सुरक्षित यानाः ल्यंका तयेत सफल जुयाच्चंगु श्री स्वयम्भू महाचैत्यथे जाःगु भीगु देशया धार्मिक केन्द्र व सम्पदा, नेपामिपिसं हे धन्य भगवान् धकाः प्रशंसा याना वयाच्चंगु चाय्बहीया चारूमति स्तुपथे जाःगु ऐतिहासिक प्राचीन् सम्पदा, यल देया अशोक स्तुपथे जाःगु प्राचीन् थुरत, खास्ति भगवान् न्या महास्तुपादि प्रमुखं अनेक विहारादि सम्पदा, गुम्बा, देगः, मन्दिर नेपालया बृद्धधर्मया गौरव गाथा न्यंकेत आःतकं भीगु न्ह्यःने ल्यनाच्चंगु मदुगु मखु । किन्तु प्राचीन् स्तुप, थुर, चैत्य, देगः, मन्दिर, गुम्बा, विहार, देवी, देवतापिं, देवी देवतादिपिनिगु ज्वंसा, तिसा, वसः, हलं ज्वलं, अभिलेख, ग्रन्थ सफ् आदि वस्तुतयगु प्राचीन् वास्तुकला, प्राचीन् मौलिक संरचना, स्वरूप व कलाकारिताया थःगु हे अनमोल ऐतिहासिक पुरातात्विक महत्त्व दई धयागु आधुनिक पुरातात्विक ज्ञान, चेतना व आभास धाई प्राचीन् नेपालया जुजुपिं, निर्माणकर्तापिं, जीर्णोद्धारकर्तापिं, कलाकारपिं, कालिगढपिं, श्रद्धालु दातापिं, उपासकोपासिकापिं व भक्तजनपिनि दथवी नं

उबले सर्वथा अभाव हे जूगु खने दुगु कारणं भूकम्प आदि प्रकृतिया प्रकोपया हुनिं वा विधर्मीपिनिगु आक्रमण वा अतिक्रमणया हुनिं वा प्राकृतिक रूप ईलं याना हइगु हानि, नोक्सानी, क्षति, दुनिगु, चर्के ज्वीगु, ज्यलीगु, स्यनीगु, भ्वाथः ज्वीगु हुनिं विहारादि आगम् छ्ये, देगः, मन्दिर, गुम्बा, चैत्य, थुर, स्तुप अभिलेख आदि प्राचीन् धार्मिक सम्पदा, वास्तुकला, कलाकृति आदियागु मर्मत, संभार, सुधार, संरक्षण, जीर्णोद्धार व पुनःनिर्माणया पवित्र ज्या याइबले साविकयागु प्राचीन् स्वरूपयागु छुं अभिलेख नं मतसे व इमिगु प्राचीन् आधिकारिक स्वरूपया छुं गुगु कथं चिं ल्यनिगु किसिमं सुरक्षित नं मल्यंकसे केवल प्रगाढ श्रद्धा, आस्था, निष्ठा, पुण्य व भक्तिभाव पिब्वयाः थःथःगु ई व समययागु प्रचलन, ढांचा व शैलीया चलन व व्यवहार कथं न्हूगु हे किसिमं न्हूगु हे सामग्रीत छ्यलाः विहारादि छ्ये, स्तुप, चैत्य, देगः, मन्दिरादि धार्मिक सम्पदायागु पुनःनिर्माण, जीर्णोद्धार, मर्मत, संभार व सुधार याना बीगु याःगुलिं थौंया भौतिकवादी विश्वया आधुनिक शिक्षा प्राप्त देश विदेशया पुरातत्वविद्, अनुसन्धानकःमि, व बुद्धिजीवीपिन्त चित्त बुझे ज्वीक नेपालया प्राचीन् दुर्लभ ऐतिहासिक धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदातय्गु प्राचीनता प्रमाणित याना क्यनेत थाकुइगु अवस्था बराबर दं वया च्वनीगु जुयाच्चंगु दु ।

देवी देवतापिनिगु मूर्ति, ज्वँसा, तिसा, वसः अलंकारादियात च्वलाः, कियाः, थियाः, जाँच यानाः स्यके मज्यूगु, चैत्य, स्तुप, देगः, मन्दिरयागु अप्पा आदि, लिथ्वयाः स्वये मज्यूगु धार्मिक आचार विचार, नियम, विश्वास व परम्पराया कारणं व बस्ति विकास ज्वी धुंकगु थासे हरेक थाय्या उत्खनन यानाः स्वय्गु व्यवहारिक रूपं सम्भव नं मज्वीगु कारणं यानाः नं शाक्यमुनि तथागत, अशोक महाराजा व नेपालया किराँती, लिच्छवी, ठकुरी, मल्ल आदिकालनिसे नेपाले विद्यमान दुगु धकाः जनविश्वास दया वयाच्चंगु गुलिछे पुरातात्विक सम्पदायागु ऐतिहासिकता, प्राचीनता व आधिकारिकताया विषये आः वयाः अःपुक, यार्डेक प्रमाणित याना क्यने अःपु मज्यूगु जुयाच्चंगु दु ।

सन्दर्भ ग्रन्थत

१. कान्तिपुर दैनिक, २०६२/१०/२/१, सञ्जीव सापकोटया लेख
२. A Short History of Nepal - N. B. Thapa, 1981 A.D., pp. 33-34
३. कान्तिपुर दैनिक, २०६२/१०/२/१, सञ्जीव सापकोटया च्वसु
४. कान्तिपुर दैनिक, २०६२/१०/२/१, सञ्जीव सापकोटया च्वसु
५. A Glossary of Himalayan Buddhism - J. C. Regmi, 1994 A.D., pp. 125-127
६. नेपाःदेया विहारया ताःचा - रत्नकाजि, विजय रत्न वज्रचार्य, वि.सं. २०३९, पृ. VI
७. नेपाःदेया विहारया ताःचा - रत्नकाजि, विजय रत्न वज्रचार्य, वि.सं. २०३९, पृ. VI
८. The Gopalraja Vamsawali - A Facsimile Edition, Wiesbaden Franz Steiner Verlag., Dhanavajra Vajracharya and Kamal P. Malla, 1986
९. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 27
१०. नेपालको संक्षिप्त इतिहास - श्री ५ को सरकार, प्रचार विभाग, २०२३ वि.सं., पृष्ठ ८
११. Buddhism in Nepal, Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 20
१२. Buddhism in Nepal, Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 20-21
१३. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 21
१४. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 44
१५. प्रज्ञानन्द स्मृति ग्रन्थ, २०५२, पृष्ठ ३
१६. संघमहानायक भदन्त प्रज्ञानन्द महास्थविर - आर.बि.वन्ध, २०५६ पृष्ठ ९-१०
१७. बोधिवित्त र पारमिता - प्रि. डा. मंगलराज जोशी, २०४५
१८. नेपाली धातुमूर्तिको विकासक्रम - सत्यमोहन जोशी, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०३५
१९. प्रज्ञापारमिता चर्या धारणी - सत्य मोहन जोशी, वि.सं. २०३६
२०. प्रज्ञापारमिता हृदय सूत्र - राधा देवी जोसिनी, ने.सं. १०९९
२१. प्रज्ञानन्द स्मृति ग्रन्थ - प्रज्ञानन्द स्मृति ग्रन्थ प्रकाशन, वि.सं. २०५२, पृष्ठ ३
२२. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 34
२३. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D., pp. 70
२४. Buddhism in Nepal - Harischandra Lal Singh, 1990 A.D. pp. 78
२५. नेपालमा बौद्ध धर्म - भुवनलाल प्रधान, ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०४५, पृष्ठ ६४

च्याद्या

नेपालया इतिहास च्वयेगुली मघाःमगाःगु तथ्य

नेपालमिपिके पुरातात्विक चेतनाया कमी

नेपालया विद्वत्वरग व बुद्धिजीवीवरगपिके नीगुगु शताब्दीया प्रथम पाद वा पूर्वार्द्धकालतक नं जातक, अवदान, पुराण, महात्म्य, वंशावली, बाखं व साहित्यया रूपं बुद्ध, बोधिसत्व, देवी देवता, तःतःधंपि गुरु, आचार्य, सिद्धपिं व जुजु महाराजापिनिगु विवरण दुगु इतिहास वा धर्मग्रन्थ वा धार्मिक परम्पराया रूप्य छुं नं छुं किसिमं च्वयेगु, कनेगु, क्यनेगु, न्यनेगु परम्परा न्हापांसिं हे प्रचलने दुसां आधुनिक पुरातात्विक ज्ञान व चेतनाया अभावे च्वय् धया वयार्थे प्रागैतिहासिक व ऐतिहासिक महापुरुषपिं, देवी देवतापिं, सिद्ध, गुरु, आचार्य, जुजुपिं लिसे स्वाप् दुगु प्राचीन् ऐतिहासिक स्थल, वस्तु, सम्पदा, ग्रन्थ, सामाग्री व अभिलेखयात पुलांगु प्रलांगु प्राचीन् हे स्वरूपे जीर्णोद्धार, पुनर्निर्माण, मर्मत, संभार व सुधार यानाः संरक्षण याना तयेगु प्रचलन व परम्परा जक मदुगु वा बःमलाःगु मखु कि थःपिनिगु पुलां पुलांगु इतिहास व ऐतिहासिक स्थल, सम्पदा व सामाग्रीतयगु थःपिसं हे स्वतन्त्र रूपं अध्ययन, अनुसन्धान, खोजनीति व छानबिन यानाः अतिशयोक्ति मुक्त, सार्थक, सामयिक र यथार्थपरक इतिहास च्वयेगु व च्वकेगु परम्परा व प्रचलनयागु नं भति अभाव हे खने दु । नेपालया इतिहासे विदेशी विद्वान्पिनिगु लेखनया प्रभाव उपो लाःवंगु कारण थ्वहे नं खः ।

नेपालया इतिहास च्वयेगु ज्याय् पश्चिमी विद्वान्पिनिगु भूमिका

पूर्वीय विश्वया प्राचीन् इतिहास, सभ्यता, संस्कृति व ऐतिहासिक धार्मिक परम्परायागु महत्वं सालाः पश्चिम देशया इतिहासकारपिं, पुरातत्वविद्पिं व अनुसन्धानकःमिपिसं एशियाया प्राचीन् धर्म, संस्कृति व सभ्यताया चिवा कायेगु उत्साहया कारणं नेपालयें जाःगु उगु बखतया दुर्गम क्षेत्र थ्यं नं थ्यं कः वसेलि इमिसं हे थःत थुगु देश भ्रमण यायेत उपलब्ध जगु सीमित समयलं न्हायाये दुथाय् तक फयां फक्को देशया कुकुलामे तक नं वनाः ऐतिहासिक व पुरातात्विक सामाग्रीत स्वयाः, मुनाः, ब्वनाः, ब्वंकाः भोगु देशया न्हापांगु आधुनिक इतिहास तयार यायेगु कुतः जूवंगु खः । थ्व हे क्रमय् न्हापां बहादुर शाहया ईल्य् हे नेपालया भ्रमणे वःम्ह छम्ह अंग्रेज अधिकारी नेपालया बारे थःत प्राप्त जानकारीयात सन् १८११ स लण्डनं हे “एन एकाउण्ट अफ दि किङ्डम अफ नेपाल” नामं प्रकाशित याःगु विवरणं हे नेपालयागु न्हापांगु इतिहासया रूप

का:वंगु खः धयागु इतिहासविदपिनिगु धाःपू खने दु । जंग बहादुर राणां बेलायतया भ्रमण याना वये धुंकाः नेपाल व अंग्रेजया सम्बन्ध दसेलि फ्रान्सिस बुचानन ह्यामिल्टन, अन फ्युअर केभेनेग, ओलिफ्ल्ट लरेन्स, डानियल राइट, क्याएस स्मिथ, क्या. फ्रान्सिस इगर्टन, जेटी व्हिलर, एच. एमब्रूस, ब्रायन हफ्तन हड्जसन, ओल्डफिल्ड आदि अंग्रेजतसें जंग बहादुरयागु पालनिसें नेपालया बारे खोजनीति यायेगु, थःगु च्वसा न्ह्याकेगु शुरू याःगु खने दुसा लिपा फ्रान्स, जर्मनीथे जाःगु देशयापि मनुतसें नं नेपालया बारे च्वयेगु शुरू याःगु खने दु । सिल्भां लेभी नं फ्रेन्च भाषां हे नेपाल भाग १, २, ३ सफू प्रकाशित याःगु दुसा टोनी हेगनं नेपालया भौगर्भिक विवरण नापं मेमेगु सांस्कृतिक पक्ष नं दुगु सफू प्रकाशित याःगु खने दु । अनं लिपा भारतीय पण्डितपिसं नं नेपालया बारे सफू च्वयेगु क्रम शुरू जुल । सन् १८८५ स हे भगवान लाल इन्द्रजी नाँम्ह भारतीय नं “द्वेन्टी श्री इन्सक्रप्स फ्रम नेपाल टुगोदार विथ सम कन्सिडरेशन अन द क्रनोलोजी अफ नेपाल” नाँया सफू प्रकाशित याःगु खः । नीगूगु शताब्दीया प्रारम्भं लिपा अम्बिका प्रसाद उपाध्याय नं न्हापाँ नेपाली भाषां इतिहासया न्हापांगु सफू सन् १९२२ स बनारसं प्रकाशित याःगु दुसा अनंलिपा सूर्य विक्रम ज्ञवाली, तोत्रराज पाण्डे, नयराज पन्त, रामजी उपाध्याय, बालचन्द्र शर्मा, डिल्लीरमण रेग्मी, केशर बहादुर के.सी., नेत्र बहादुर थापा आदि नेपालीपिसं नं नेपालया इतिहास च्वयेगु शुरू जुयावःगु खने दु ।

नेपाभि इतिहासकारपिनिगु स्थिति

राणाकालीन् नेपाले म्लेच्छ जाति धयातःपिं विदेशी विद्वानतयत् नेपाल्य ताऊ च्वनाः पुवंक नेपालया प्राचीन् इतिहास, धर्म व संस्कृतियागु अध्ययन व अनुसन्धान यायेगु सुविधा व अवसर आपालं सीमित जक हे प्राप्त ज्वीगु खःसा पश्चिमी अनुसन्धातातयत् नं नेपालयागु इतिहास अध्ययन यायेत सय्के माःगु संस्कृत भाषा, नेपाल भाषा, जनजातियागु भाषा व लिपि आदि सय्के सीके यायेमाःगु व नेपालया दुने अंग्रेजी, फ्रेन्च, जर्मनी आदि भाषा स्पृपिं शिक्षित, विद्वानपिनिगु ल्याः आपालं म्हो जूगु जक मखु विदेशीतयत् थःगु पुर्खाया इतिहास, सभ्यता, धर्म व संस्कृतिबारे कने क्यने फुपिं, कने क्यनेगु इच्छा याइपिं सक्षम इच्छुक मनुतयगु ल्याः नं आपालं म्हो हे जुया च्वनिगु कारणं थःत नेपाले उपलब्ध जूगु सीमित समयय् अःपुक सम्पर्क याये फक्को मनुतपाखें उपलब्ध सीमित सामाग्रीया हे आधारे हे उजापिं विदेशीतय्सं नेपालया बारे थःगु राय दयेकाः सफू च्वया वनीगु जुयाः उगु विदेशी सफूती नेपालया धर्म संस्कृति व राजनीतियागु प्वंगु सन्तुलित सार्थक विवरण मदया च्वनीगु नं छुं आश्चर्यया विषय मखु । अनेकौं बाधा, व्यवधान, सीमा व बन्धनया दुने च्वनाः विदेशीतय्सं नेपालयागु इतिहासया गुलि नं खोज खबर यायेगु चिवा चर्चा यायेगु प्रयास याये

फत, व नं धन्य खः धकाः भ्नीसं भापीमाः । धात्थें धायेमाल धाःसा विदेशीतय्गु
 सफूती दुथ्याःगु कमी कमजोरीयात हटे यायेत नेपालीतसें थःपिसं नेपालयागु
 इतिहास, धर्म, संस्कृति, सभ्यता व परम्पराया बारे आःतक देशया कुं कुलामे
 छरे जुयाच्चंगु नेपालया पुला पुलांगु शिलापत्र, ताडपत्र, भोजपत्र, हस्तलिखित
 ग्रन्थ, सफू, परम्पराया विवरण आदि ऐतिहासिक सामाग्रीतयेत स्वतन्त्र, निष्पक्ष
 व पूर्वाग्रहमुक्त जुयाः थःपिसं मालाः, मुनाः, स्वयाः, सीकाः, श्वीकाः वंशावली,
 दन्त्यकथा, श्रुति व स्मृतिया परम्पराया न्यो कं बाखेंयात तिबः आधार व प्रमाण
 बीफैगु परम्परागत प्रामाणिक आधिकारिक श्रोत सामाग्रीयागु ऐतिहासिक
 विवेचना, विश्लेषण व संश्लेषण यानाः पूवंगु, प्रामाणिकगु राष्ट्रिय इतिहास
 तयार यायेगु ज्याय् न्ह्याःवने माःगु खः । नेपाःया इतिहासकारपिं स्वयाः भारतीय
 इतिहासकारपिं व अनुसन्धातापिंके ऐतिहासिक पुरातात्विक विषययागु खोजनीति
 यायेगु इच्छा, आकांक्षा व दक्षता व क्षमता तुलनात्मक रूपं यको हे विकसित
 मद्गु मखु । परन्तु ग्रीसया सक्रटिसयात सुकरात, प्लेटोयात अफलातुं,
 अलेक्जान्दरयात सिकन्दर नाँ तयाः जूसां भारतीयकरण यानाः भारतीय संस्कृति
 व सभ्यताय् दुथ्याकेगु महत्वाकांक्षा तइपिं भारतीय मानसिकता व देशे नं व्याप्त
 जूगुलिं भारतीय संकीर्ण स्वार्थयात हे सर्वोपरि मू बियाः जलाखला देःया
 इतिहासयात तोडमोड यानाः बेबेकोयकाः जूसां थःगु अर्वाँच्छित राष्ट्रिय स्वार्थयात
 न्ह्याकेगु दुराग्रहतकं क्यनिपिं छुं सीमित बुद्धिजीवीवर्गपिनिगु चलखेलयात
 प्रोत्साहित याइपिं छुं मनूत आः नं भारतीय राजनीति, प्रशासन लगायत इतिहासया
 क्षेत्रय् नं भारी जुयाः हावी जुया च्वनीगु प्रवृत्ति बराबर हे लुयाच्चंगु दु । उकिं
 नेपालया लुम्बिनी जन्म जूह नेपाःया कपिलवस्तुया शाक्य कुलया गौतम बुद्धयात
 हे भारत सरकारं हे पटक पटक बुद्ध नेपाले बूम्ह खः धकाः घोषणा याये धुंक्गु
 तथ्ययात नापं छबे चीकाः भारतया हे दुने लुम्बिनी, सिद्धार्थनगर दयेकाः
 अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रय् बुद्ध भारते जन्म जूगु खः धकाः भ्रम फैले यायेत छुं मनूतसे
 आः नं कुतः यायेगु मन्वत्तूगु खँ नेपामितसें आः नं स्वये, न्यने, अनुभव याना हे
 च्वंगु दु । उकिं प्राचीन् नेपालया गौरवमय इतिहासया सम्पूर्ण यथार्थ वृतान्त
 पिकायेत भारतीय इतिहासकारतसें सयाः नं सियाः नं फयाः नं या त नेपालया
 थुजागु स्वतन्त्र इतिहास पिकायेगु माक्को कुतः याःगु खने मद्गु, या पश्चिमी
 विद्वान्तय्गु सफूया हे आधारे नेपालया इतिहास दोहरे यायेगु सीमित ज्यासम्म
 याःगुलिं इमिपाखे नं छुट्टै माक्को अनुसन्धानया ज्या यायेगु पूवंक कुतः याःगु
 ल्वीके अःपु मज्जीगु खः । नेपाली इतिहासकारतसें नं आपाःसियां पश्चिमी
 मनूतय्गु सफूया हे आधारे जक इतिहास च्वयेगु व छुं खँ थःपिसं थपथाप याःसां
 मूलतः व्यक्तिगत अनुभूति, पुराण, वंशावली व मौखिक प्रमाणया हे भलःसाय्
 थपथाप यासे थःपिसं हे प्रामाणिक ऐतिहासिक सामाग्रीतय्गु आपालं आपाः
 खोजनीति व छानविन यानाः स्वतन्त्र, निष्पक्ष व वैज्ञानिक अध्ययन अनुसन्धानया

माध्यमं उपलब्ध ऐतिहासिक सामाग्रीतयुगु विश्लेषण, विवेचना व मूल्याङ्कन यानाः इतिहास च्वयेगु राष्ट्रिय दायित्व कुबिना वपि आपाः खने मडु ।

साम्प्रदायिक बिचाः

अभू ला नेपालया इतिहासया क्षेत्र्य न्ह्यज्याःवपि छुं अभिजातवर्गया बुद्धिजीवीपिनिगु मानसिकताय् हे जातीय संकीर्णता, साम्प्रदायिक स्वार्थया सीमितता व पूर्वाग्रहया दुराशयी प्रवृत्ति हे प्रबल जुया च्वनीगु नं थासं थाय् ध्वद्वीगु कारणं इमित गुलिखे इतिहासे बुद्ध, बुद्धधर्म व बौद्ध इतिहासया विषये न्ह्यथनेमालीबले स्वतन्त्र व निष्पक्ष रूपं बौद्ध इतिहासयात पिब्वया क्यनेत थाकु चायेकुगु प्रवृत्तियात ब्वमिपिसं थासं थाय् ल्वीके मालिगु खः । उकिं नेपालया इतिहासकारतसें आपालं किरांती, लिच्छवी, ठकुरी व मल्लवंशया जुजुपिसं थःथःगु नामं बौद्ध विहार हे दयेकाः भिक्षुसंघयात दान यानाः धन सम्पत्ति बूँ आदि तयाः गुठीनापं नीस्वानाः बुद्धधर्म व बौद्ध परम्परायागु संरक्षण, सम्बर्द्धन व प्रवर्द्धन यायेगुली अतुलनीय योगदान यानावंगु वृत्तान्त ल्वीकाः नं विहारे हे प्रवर्जित जुयाः भिक्षु जीवन हनावपि छुं सीमित बौद्ध जुजुपिन्त बाहेक मेपिं जुजुपिन्त बौद्ध जुजुपिं खः धका निष्पक्ष जुयाः इतिहास च्वयाः क्यनाः, उला क्यना तःगु इतिहास ल्वीकेत थाकुइगु खः । अले थुजापिं नेपाली इतिहासकारतसें बौद्ध विहार हे दयेका वपिं बौद्ध जुजुपिं नं बौद्ध धर्मया प्रति धार्मिक सहिष्णुता दुगु सिवाय् मेगु मखंकीगु छुं अजुगति चाय्माःगु खँ मखुत । नेपाले थौंया अद्यापि नं छुं छुं वर्गया नेपाली प्रशासक व पदाधिकारीतसें क्यना वयाच्वंगु थव हे साम्प्रदायिक संकीर्ण प्रवृत्तियागु आम प्रदर्शनया कारणं नेपालया जनगणनाया तथ्याङ्क बैदिक धर्म माने याइपिं नेपालीतय्यु जक जनसंख्या द्रुतगतिं बृद्धि जुया वडगु खंकाः नं नेपालया बौद्धपिनिगु जनसंख्या धाई भं भं सुपाः वनाच्वंगु तथ्याङ्क ल्वीकीगु खः । नेपाले छुं दशक न्ह्यः तक नं सीमित संख्याय् जक दुपिं क्रिश्चियनपिं हे चानन्हिनं नेपाले दोब्बर तेब्बर दरं वृद्धि जुया वयाः नेपाले करीव द्दछिगु चर्च ८ लाख ५० द्वः क्रिश्चियन व ३५० गू मिसन व संस्था बाइबल कलेज व तालिम केन्द्र दयावःगु तथ्यय् मिखा तिसिनाः नं (स्वयादिसं-कान्तिपुर पाठक मञ्च, २०६३/४/३१) थःपिसं गुम्हम अवतार धका माने यानातःम्ह नेपा देया हे बुद्धया धर्म अवलम्बन याइपिं बौद्धपिनिगु ल्याः सुका छ्वयेगुली आपाः च्यताः तया च्वनीगु थुमिगु प्रवृत्ति अजुगति हे चाये बहःगु धाये माली । पश्चिमी विद्वान्तय्यु सीमित प्रयासं, पूर्वाग्रही भारतीयपिनिगु छुं छुं उपेक्षा व नेपाली इतिहासकारपिनिगु स्वतन्त्र अनुसन्धानया अभावया कारणं सीमित रूपं हे जक जूसां गुलि नं नेपालया इतिहास तयार जुया वल उकी नं नेपाया छुं छुं इतिहासकार धापिं मनूतय्यु साम्प्रदायिक स्वार्थ व धार्मिक पूर्वाग्रहया कारणं यानाः बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृति, बौद्ध जुजुपिनिगु यथार्थ व पूवंगु विवरण ल्वीके थाक्या च्वंगु खने दु ।

(१२८)

इतिहास संशोधन मण्डल

खः, नेपालय २००७ सालया राजनैतिक परिवर्तनं लिपा २००९ सालनिसं शुरू यानाः भौगु देशया इतिहासया अध्ययन अनुसन्धाने विशेष रूची तदपिं युवा जोश दुपिं छुं उत्साही युवापिन्त मुंकाः इतिहास संशोधन मण्डल धका हे नां तथाः लिपा नेपालयागु इतिहासयागु खोजनीति यायेगु ज्या शुरू जुसेलि ऐतिहासिक सामाग्रीतयेगु संकलन व मूल्याङ्कन यानाः इतिहास च्वयेमाः धयागु जागरण थुगु क्षेत्रय नं बल । भाषा विशेषज्ञ धनवज्र वज्राचार्य व लिपि विशेषज्ञ हेमराज शाक्य व इतिहासविद् भुवन लाल प्रधान, शंकर मान राजवंशीयं जाःपि अनुसन्धातापिसं धमाधम पुलां पुलांगु शिलालेखत संकलन व अध्ययन यानाः नेपालया इतिहासय न्हून्हुगु प्रकाश पिथना हःगुलिं नेपालया राष्ट्रिय इतिहासय बौद्ध इतिहासया विवरणत नं छुं छुं भतिचा पिदने फत । अथे हे बुद्धधर्मया हे विषये विदेशय व्वनाः व थन च्वनाः नं बुद्धधर्मया सही इतिहास मालेत स्वइपिं न्हून्हुपिं शिक्षितवर्गपिं खने दयावःगु नं बाँलागु आशाया किरण खः धायमाः । अथे नं इतिहासया व्यलय स्वतन्त्ररूपं च्वसाः चलेयाइपिं बौद्ध विद्वान्तयगु ल्याः माको मदुतले हे धात्थेगु बौद्ध इतिहास आः ला पिहेदनिगु जुल धका मनुत निश्चित ज्वी फेगु अवस्था धाई आः नं मवःनि धायेबले उपो खँ ल्हाःगु ज्वीथें मच्चनि । उकिं हे नेपालमण्डले परापूर्वकालनिसं दयाः आःतक नं धवदुइगु देगः मन्दिर, चैत्य, स्तुप, मूर्ति, थाङ्का, गुम्बा, पौभाः, विहार, बही, चुक, ननि, लाछि, आदि थासय बौद्ध देवी देवतापिनिगु ल्याः प्रशस्त दुसा नं नेपालयात बुद्धभूमि खः बौद्धपिनिगु नं देश खः धका सः श्वय्कीपिं म्हो हे जक खने दैगु खः । ईस्वी पूर्व खुरागु शदी शाक्यकुलय जन्म जुया बिज्याम्ह गौतम बुद्धं निं स्वना थकूगु प्रवज्याया कुलगत परम्परायात वसपोलया वंशज वन्द्यवर्ग शाक्यभिक्षुपिं, वज्राचार्यपिं, बुद्धाचार्यपिसं नेपाःया इतिहासे बेला बेलाय वःगु अत्यन्त प्रतिकूल परिस्थिती नं थःपिनिगु कुलगत प्रवज्यायागु भिक्षु परम्परायात ल्यंकाः छुं दिनया लागि जूसां थः मस्तयूत वडे छुनाः अपूर्व थः शाक्यवंशीय बौद्ध परम्परायात आःतक हे अक्षुण्ण तथा वयाच्चंगु दुसा श्व परम्परानिसं वयाच्चंगु जीवित परम्परायात सही मूल्याङ्कन यायेत माःगु अनुसन्धान यानाः इतिहासया विषये निर्णय यायेगु मस्वःसे नेपाल व नेपालेमण्डले शाक्यमुनिया हे जीवनकालय बुद्धधर्म दुत्यगु खः धकाः मान्यता बी यःपिं मनुत गुलि ग्वम्ह दु धकाः पतिं कुचाय ल्याः ख्यायेवं गाःगु अवस्था ल्यनाच्चन हे तिति । सम्राट अशोक नेपाःगालय थ्यंक वयाः न्यागः न्यागः स्तुप दयकावंगु चिं जगाजग ल्यनाः नं उपिं हे स्तुपत अशोकं दयकूगु खः धका मनुतसें लुमंकाच्चंगु सजीव परम्परा आतक नं ल्यंका हे च्वंसां नं, अशोक महाराजां थन पयनं बियाः त्वता थकूम्ह म्ह्याय चारुमतिं दयेकावंगु विहारया नामं चायबही धका धयावःगु क्षेत्र हे अक्ष ल्यना हे च्वंगु व श्व थाय मेपिनिगु कारणं चायबही धाःवंगु खः धका विवाद पिदंके फइगु भलसा योग्य आधारभूत दसि प्रमाण छुं नं इतिहासं

ल्वीकेमफूसां नं अभ् ल् अशोकया म्हचाय् चारुमतिं थःम्हं दयेका थकूगु स्तुपयात वंगु २०५९ सालं पुरातत्व विभागया हे सरकारी रेखदेखय् जीर्णोद्धार यायेत निर्माण याःबले चारुमति स्तुप धका नापं नीस्वसः दँ न्हयःया प्राचीन् ब्राम्हलिपिं हे च्वयातःगु पुलांगु अप्पात अन देगलं हे लुया वःसां नं थ्व हे स्तुप अशोककालीन् चारुमति स्तुप खः धका सगौरव सार्वजनिक घोषणा यानाः अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रे प्रचार प्रसारयासे नेपालया न्हाय् तयाः विश्वया बौद्ध क्षेत्रं आपालं बृद्धियायेत सहयोग ज्वीगु पर्यटन प्रवर्द्धन यायेगु महत्त्वपूर्ण राष्ट्रिय लक्षयात थकाय्गु पाखे स्वयाः नं थ्वयात धन्य भगवान् मखु, धनदो चैत्य खः धर्मदेव चैत्य खः धकाः थुकियागु प्राचीनता सुचुकेत स्वइपिं विद्वान् व बुद्धिजीवी धाइपिनिगु हे सः हे थन आः तक थ्वयां च्वन तिनि । उकिं हे ज्वी, आः तक नं नेपालयागु भू भौतिक स्थिति व भौगर्भिक परिस्थितिया कारणं हरेक शताब्दी पतिकं ब्वड्गु तच्चःगु भूखाय्या विनाशं व विधर्मिपिनिगु भौतिक आक्रमणया कारणं व अतिक्रमणया कारणं हे बौद्ध इतिहासयात जूगु हानि नोक्सानीयागु सही विवरणयात न्हयब्वयाः अध्ययन अनुसन्धान व मूल्याङ्कन यानाः धात्थेंगु शुद्धगु, स्वतन्त्रगु व वैज्ञानिकगु बौद्ध इतिहास पिथनेगु छुं संस्थागत कुत भीगु न्हयःने आः तक नं दँ वये मफया च्वन तिनि ।

इतिहासया म्हसिका

खः, न्यो कँ बाखँ, पुराण व वंशावली स्वतः हे प्रामाणिक इतिहास ज्वी मखु । खास यानाः थःथःपिनि दयात मेपिनि द्य स्वयाः तःधं धयाः आत्मतृप्ति कायेगु मात्र उद्देश्यं नं थःपिनि द्यपिनि महात्म्यया अपूर्व विवरण दयेकेगु विषये प्रतिस्पर्धा हे याना क्यनेगु परम्परा भीगु देशय् नं मदुगु मखुगुलिं भलःसा काये बहःगु ऐतिहासिक सामाग्रीया दसि प्रमाण व तर्कसंगत युक्तिसंगत सजीव परम्परा व वलिसे सम्बन्धित भौतिक वस्तु, संरचना व अथे हे छुं आधारभूत तथ्य नं ऐतिहासिक रूपं प्रमाणित याये फुगु अवस्था दहे मन्त धाःसा केवल मनोमय चिन्तन, कल्पना व अनुमानं जाःगु बाखँ, पुराण व वंशावलीयात इतिहासया दर्जा बी फैमखु । वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान, उत्खनन व प्राचीन् प्रामाणिक ऐतिहासिक सामाग्री छुं नं पुराण, वंशावली व समुदायया बाखँयात खण्डनयात धाःसा उगु वखते ऐतिहासिक सामाग्री हे इतिहास दयेकी, मौखिक परम्परा, पुराण व वंशावली मखु । किन्तु भूकम्पीय जोखिमया क्षेत्रय् लानाच्वंगु कारणं पटक पटकया प्राकृतिक प्रकोपया विनाशं व अभ् इतिहासे पटक पटक विधर्मिपिनिगु आक्रमण व अतिक्रमणया शिकार ज्वीमाःगु कारणं नाश जुयावंगु वा कालया नियम कथं ज्यलाः, स्यनाः, दुसुनाः, क्षय व्यय जुयावंगु कारणं सावदगु प्रमाण मदु धयागु कारणं वा प्राचीन् धार्मिक सम्पदायात संरक्षण याःबले तत्कालीन् मर्मत संभार सुधार संरक्षण व पुनर्निर्माणकर्तातय्के

प्राचीन् ऐतिहासिक श्री सम्पदायागु भौतिक स्वरूप ल्यंका तयेमाः धयागु पुरातात्विक ज्ञान व चेतना मदुगु कारणं अनन्य श्रद्धा भक्ति व उपासनाया बलयात प्राथमिकता ब्यंवांगु कारणं जक समय समयले थःगु हे तालं लिपाया पुर्खातिसें मर्मत संभार, पुननिर्माण यानावांगु कारणं नवनिर्माणकर्तापिनिगु नाँ स्वाः वःगु व लिपाया निर्माणकर्तापिनिगु शिलापत्र, ताडपत्र, भोजपत्र, ताम्रपत्रादि प्रमाण व मौखिक परम्परा जकया आधारे उपलब्ध ऐतिहासिक सम्पदा व बलिसें शुरुनिसें स्वानाः स्वाना वयाच्चंगु लोकीय सजीव परम्परां संकेत याना वयाच्चंगु ऐतिहासिक तथ्ययात आधार विहीन ठहरे यायेगु ज्याखँ सही, ठीक व वैज्ञानिक ठहर ज्वी मखु । मतलब छु खः धाःसा ऐतिहासिक अध्ययन, अनुसन्धान, उत्खनन व ऐतिहासिक सामाग्री खण्डन याये मफुत्तले प्राचीनकालनिसे अस्तित्वे वयाः सजीव परम्परां नं तिबः बियाच्चंगु दुसां उजागु पुराण वंशावली प्राचीन् परम्परा व प्रचलनं समर्थन यानाच्चंगु ऐतिहासिक विवरणयात इतिहासया हे मान्यता दया हे च्वने माः । थुकि अनावश्यक विवाद यायेगु उचित ज्वी मखु थें ताया ।

खः, थौं भनीगु देश्य नं लुम्बिनी विश्व विद्यालय हे स्थापना ज्वी धुंकुगु दु । त्रिभुवन विश्व विद्यालय नं स्नाकोत्तर स्तरे व विद्यावारिधिया स्तरे नं बौद्ध अध्ययन अध्यापनया ज्या न्ह्याका हया हे च्वंगु दु । अझ ला काठमाडौं विश्वविद्यालय, पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय, पश्चिमाञ्चल विश्व विद्यालय व महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयथें जाःगु विश्वविद्यालयस अध्ययन अध्यापन याइपिं व्यक्तिपिनिगु ल्याः नं बृद्धि जुजुं हे वनीगु सम्भावना द हे दु । उकिं आः नेपाया बुद्धिजीवीपिं व विद्वान्वर्गपिसं पश्चिमी च्वमितय्गु सफूयागु जक आधारे मखु थःपिनिगु हे ऐतिहासिक अध्ययन, अनुसन्धान, उत्खनन व ऐतिहासिक सामाग्रीया आधारे नेपालया सुसमृद्ध प्राचीन् धर्म, संस्कृति व सम्पदायागु इतिहास च्वेयेगु व परिमार्जित यायेमाःगु समय वये धुंकल, स्वतन्त्र निष्पक्ष व वैज्ञानिक अध्ययन व अनुसन्धानया आधारे गलत इतिहासया संशोधन व न्ह्युगु इतिहासया संरचना यायेगु समय वये धुंकल । ईया माँग, राष्ट्रियताया आव्हान व देश विकासया खाँचो नं थव हे खः । नेपाल व नेपालि सकसितं भावनात्मक रूपं स्वानाः छपायँ छधी जुयाः विश्वया न्ह्यःने नेपालया नां थनेत नं थव आवश्यक ज्वी धुंकल धयाँ उपो खँ ल्हाःगु अवश्य नं ज्वी मखु ।

उपसंहार

नेपालिपिनिगु गरीवी, विदेशीपिनिगु आकर्षण व दुर्बुद्धिपिनिगु लोभया कारणं इतिहासे जूगु विधर्मीपिनिगु आक्रमणं म्हुया छ्वये मफुगु, प्रकृतिया प्रकोपं फुका छ्वये मफुगु व इलं थःम्हं ल्हाका छ्वये मफयाः छुं भचा ल्यनाच्चंगु

नेपालया ऐतिहासिक सामाग्रीत नं न्हियान्हिथं देशपिने ब्वया बनीगु प्रवृत्ति बःलाना वयाच्चंगुलिं न्हकथं सही इतिहास पिथनेत नेपामिपिसं खोजनीति, अध्ययन, अनुसन्धानया ज्याय् याकनं याकनं न्हचिलेगु हथाय् ज्ची धुकल । नेपाः व नेपामिपिनिगु गौरवमय विशिष्ट सभ्यता, संस्कृति व म्हसिकायात विश्वय् समुचित रुपं थना क्यनेगु खःसा एकतावद्ध जुयाः सम्पूर्ण राष्ट्रवादी नेपामिपिं छधी छपार्युं जुयाः न्हचज्यां बनेगु ई बिके मजी धुकल धयां म्वा मदुगु खँ ल्हाःगु ज्ची यें मताया ।

तंसा - १

भक्ति रचना/भजन

बुद्धया शरण वने

- आर. बि. वन्द्य

जि बुद्धया शरण वने ।
जि धर्मया शरण वने ॥
संघया शरण वना: जि ।
निर्वाणया लँपुई वने ॥१॥

जि/भी बुद्धया शरण वने ॥धु ॥

जि दानया लँपुई वने ।
जिं शीलया मार्ग ज्वने ॥
भावनाया अभ्यास याना: जिं ।
संसारया गथ:फ्यने ॥२॥

जि/भी बुद्धया शरण वने ॥धु ॥

जिं त्यागया लँपु ज्वने ।
जि मैत्रीया पथ वने ॥
प्रज्ञाया साधना याना: जि ।
वने मुक्तिया द्वार दुने ॥३॥

जि/भी बुद्धया शरण वने ॥धु ॥

जि/भी बुद्धया शरण वने ।
जि/भी धर्मया शरण वने ॥
संघया शरण वना: जि/भी ।
निर्वाणया लँपुई वने ॥४॥

जि/भी बुद्धया शरण वने ॥धु ॥

द्रष्टव्य:- याक:चां हाले बले "जि", पुच: दुसा "भी" शब्द प्रयोग यायेगु ख: ।

(१३३)

शरण जितः मेगु मदु

- आर. बि. वन्द्य

गनं वया जि, गन वने त्येना जि ।
छुं स्यूगु मखु, छुं थगु मखु ॥
गुबले तक म्बाना च्वने दइगु खः ।
थुलि हे नं जिं चाःगु मखु ॥

केवल स्यू जिं बुद्ध बिना, शरण जितः सुं हे मदु ।
चानं न्हिनं भजे याना जिं, बुद्धं शरणं गच्छामि ॥
बुद्धया शरणय् वने जि, बुद्धं शरणं गच्छामि ।
बुद्धया शरणय् वने जि, बुद्धं शरणं गच्छामि ॥

संसार धयार्थं गनं दई जितः ।
थःगु शरीर हे जिं धयार्थं मदु ॥
न्हयाको हे पनेत इच्छा याःसां जिं ।
मन व्वइगु जिं दिके फुगु मखु ॥

थुलि हे चाल कि धर्म बिना, शरण जितःमेगु मदु ।
चानं न्हिनं भजे याये जिं, धम्मं शरणं गच्छामि ॥
धर्मया शरण वने जि, धम्मं शरणं गच्छामि ।
बुद्धया शरण वने जि, बुद्ध शरणं गच्छामि ॥

थाःगाः मदुगु, आदि अन्त मदुगु ।
मयल जि संसारे चाःचाःहुले ॥
गुबलें मपवीगु तृष्णाया जालय् ।
म्हाल जि आः भं तक्यना च्वने ॥

थुलि हे थुल कि संघ बिना, शरण जितः मेता मदु ।
चानं न्हिनं भजे याये जिं, संघं शरणं गच्छामि ॥
संघया शरणे वने जि, संघं शरणं गच्छामि ।
बुद्धया शरण वने जि, बुद्धं शरणं गच्छामि ॥

बुद्धं शरणं गच्छामि/धम्मं शरणं गच्छामि ॥
धम्मं शरणं गच्छामि/संघं शरणं गच्छामि ॥

(१३४)

कामजा

- आर. बि. वन्द्य

राग-मि नुगले गुनु गुनु न्वत्तले ।
संसार भीगु फवी मखु गुबलें ॥
भव सागर तरे याये न्ह्याःसा ।
बुद्धया शिक्षा ज्वने नु पासापिं ॥

राग-मि नुगले गुनु गुनु न्वत्तले ।
संसार भीगु फवी मखु गुबलें ॥धुा॥

द्वेष-पुसा चित्तय् स्वचाना च्वत्तले ।
शान्तिया लॅपु ल्वीमखु गुबलें ॥
सुगतिया मार्गय् थाहॉ वनेगु खःसा ।
शीलया पालन याये नु पासापिं ॥

राग-मि नुगले गुनु गुनु न्वत्तले ।
संसार भीगु फवी मखु गुबलें ॥धुा॥

मोह-अविद्याय् दुना च्वत्तले हे भी ।
दुर्गतिं मुक्त ज्वीमखु गुबलें ॥
मुक्तिया द्वार चाय्के भी न्ह्याःसा ।
प्रज्ञाया अभ्यास याये नु पासापिं ॥

राग-मि नुगले गुनु गुनु न्वत्तले ।
संसार भीगु फवी मखु गुबलें ॥धुा॥

दान शील भावना बृद्धि याना पुण्यं ।
अकुशल ब्याक्क भीगु विनष्ट ज्वीमा ॥
बुद्धया शासने क्वात्तुक च्वनाः भी ।
नापं नापं निर्वाण वने फुपिं ज्वीमा ॥

बुद्धया शासन ल्योँ दनिबले हे ।
निर्वाण भीसं लाना काये फय्मा ॥
निर्वाण भीसं लाना काये फय्मा ।

(१३५)

प्रार्थना गीत

शरण वया छपिंथाय्

- आर. बि. वन्द्य

भवचक्रं उन्मुक्त जुयेत, शरण वया छपिंथाय् ॥१॥

विश्वे दुःख बढे जुल, अत्याचारया संख्या नापं ।
दुःख निरोध याय्या इच्छां, शरण वया बुद्धथाय् ।
भवचक्रं उन्मुक्त जुयेत, शरण वया छपिंथाय् ॥१॥

सत्यधर्म न्हावन, कुमार्गाय् जनता ब्वाँ ब्वाँ जुल ।
निर्वाण पथ खंके मफुत, मिथ्यादृष्टिं व्याप्त जुयाः ।
भवचक्रं उन्मुक्त जुयेत, शरण वया छपिंथाय् ॥२॥

सम्यक् दृष्टि शून्य ज्वीन, पापीतसें जगत् नुनीन ।
सत्प्रचार कार्य याय् फयत्, प्रज्ञा चक्षुया आशां वया ।
भवचक्रं उन्मुक्त जुयेत, शरण वया छपिंथाय् ॥३॥

विश्वे दुःख बढे जुल, अत्याचारया संख्या नापं ।
दुःख निरोध याय्या इच्छां, शरण वया बुद्धथाय् ।
भवचक्रं उन्मुक्त जुयेत, शरण वया छपिंथाय् ॥४॥

शरण वया छपिंथाय्, शरण वया छपिंथाय् ॥

कौलाख्व पुन्ही, १०८२ (२०१९ साल)

बुद्ध वन्दना (१)

- आर. बि. वन्द्य

क्लेश ब्याक्कं नाश यानाः, पाप न्हंका बिज्यासे ।
अरहं धाय्का बिज्याःम्ह, हे शाक्यमुनि ! वन्दना ॥

संसारया ब्याक्क धर्मयात, थःथःम्हं हे बोध यानाः ।
सम्यक् सम्बुद्ध जुया बिज्याःम्ह, छलपोलयात वन्दना ॥

विद्या स्वंगू व च्यागू नापं, भिन्त्यागू आचरणं युक्त जुयाः ।
निर्वाण मार्गस बौलाक बिज्याःम्ह, सुगतयात वन्दना ॥

(१३६)

सत्त्व, संस्कार व ओकास, लोक सकतां सीका बिज्याःम्ह ।
प्राणी दमनय् ज्वःमदुम्ह, तथागतयात वन्दना ॥

ब्रम्हा, देव, मनुष्य सकस्यां, हे गुरु शास्ता छलपोल !
आर्य सत्य प्यंगुलिं सीकाः, बुद्ध जूम्ह खः, वन्दना ॥

भाग्य खुगूलिं सम्पूर्ण जुयाः, भगवान् धायेकाः बिज्याःम्ह ।
नवाङ्ग गुणं युक्तम्ह, बुद्धयात जिं वन्दना ॥

शीलय् च्वनाः जि शरण वयाः, बुद्ध गुण लुमंका च्वना ।
थुगु पुण्यया आनुभावं, सकल सत्त्वया जय ज्वीमा ॥

धर्म वन्दना (२)

थःत परयात त्रिकाल सदा नं, न्त्यागु लोकय् नं हित ज्वीगु ।
गुंगु लोकोत्तर धर्म बुद्धं, बाँलाक श्वीक कना बिज्यात ।

सुआख्यात श्व धर्मयात, धर्माचरणं वन्दना ॥

बुद्धया धर्म गुलि महोत्तमगु, थनया थनसं हे फल बीगु ।
आर्यजनं थःथःम्ह हे श्वीकाः, बाँलाक आचरण याय् फुगु ।

सांद्रिष्टिक श्व धर्मयात, शीलाचरणं वन्दना ॥

महाकारुणिक तथागतं, लोकया दुःखय् करुणा तयाः ।
समय मबीवं हे फल बीगु, चतुरार्य धर्म कना बिज्यात ।

अकालिक श्व धर्मया, शरणागत जिगु वन्दना ॥

गुप्तं मखु प्रमाण हे बियाः, थन वयाः स्वः वा धाय् फुगु ।
निर्वाण थ्यंक बाँलाक हे, निश्चित रूपं थ्यंका बीगु ।

एहिपशियक व ओपनयिको, दश धर्मयात वन्दना ॥

प्रज्ञाया ह्याउंगु अग्नी छुयाः, विवेकया कसी च्वत्तुच्चलाः ।
विज्ञजनं थःथःपिसं हे, सीकाः श्वीकाः काय् बहःगु ।

महाश्रमणया दश धर्मयात, श्रद्धाचरणं वन्दना ॥

शीलय् च्वनाः जि शरण वयाः, धर्मया गुण लुमंका च्वना ।
धर्मया अतुन्य शक्ति प्रभावं, सकल प्राणीया जय ज्वीमा ॥

संघ वन्दना (3)

बुद्धं गथे धर्मया उपदेश, याना बिज्याःगु खः जगतयात ।
आचरण वसपोलया श्रावक संघं, बाँलाक अथे हे याना बिज्यात ।
सुप्रतिपन्न हे श्रावक संघ ! छलपोलपिन्त वन्दना ॥

भोग विलास व कष्ट पीडा, निगू अतियात नं त्वता बिज्याःपिं ।
महोत्तमगु मध्यम मार्गस, तप्यंक आचरण याना बिज्याःपिं ।
ऋजुप्रतिपन्न श्रावकपिन्त, सादर गौरव वन्दना ॥

तथागतया अनुशासन कथं, निर्वाण केवल तात्तुना च्वपिं ।
न्यायया मात्र पक्ष लिनाः, आचरण भिंंगु याना बिज्याःपिं ।
न्याय प्रतिपन्न संघपिन्त, श्रद्धाञ्जलिं वन्दना ॥

अष्टलोक धर्म थी धका ग्यानाः, ताताःपाक जुया बिज्याःपिं ।
आदर सत्कार योग्य ज्वीक, केवल आचरण याना बिज्याःपिं ।
सामीचि प्रतिपन्नपिन्त, सविनय जिगु वन्दना ॥

मार्ग प्यम्ह व फल प्यम्ह, प्यज्वः वा च्याम्ह पुद्गलं ।
भगवान् शाक्यमुनिया श्रावक, संघ सुशोभित जुया च्वन ।
आव्हान योग्यपिं श्रावकपिनिगु, संघपिन्त वन्दना ॥

अतिथि रूपं सत्कार यानाः, श्रद्धां दान बी योग्यपिं ।
ल्हाः ज्वज्वलपाः बन्ति यानाः नं, पूजा भीसं याय् योग्यपिं ।
सुगत संघ हे छलपोलपिनिगु, गुंगु गुणयात नं वन्दना ॥

सुख ऐश्वर्य वैभव जक मखु, स्वर्ग व निर्वाण तकं यागु ।
कामना यानाः पुण्य पीत, श्रेष्ठगु बुँ हे समानपिं ।
अनुत्तरगु पुण्य क्षेत्र, जिन संघपिन्त वन्दना ॥

शीलय् च्वनाः जि शरण वयाः, संघया गुण लुमंका च्वना ।
संघया शीतल तेजानुभावं, सकल लोकया जय ज्वीमा ॥

कउलाख्व दशमी, ११०३ (२०४० साल)

आरति

- आर. बि. वन्द्य

नित्य याये आरति, बुद्ध भगवान्या ॥धु ॥

श्रद्धाया आरती, शील चिकं थनाः ।

भावना ईतालय्, प्रज्ञा मिं च्याकाः ॥

नित्य याये आरति, बुद्ध भगवान्या ॥

वीर्यं पिब्वयाः, क्षान्ति क्वात्तुकाः ।

मैत्रीया मत, भललल च्याकाः ॥

नित्य याये आरति, बुद्ध भगवान्या ॥

अकुशल च्याकाः कुशल पिब्वयाः ।

करुणाया रश्मिं, ज्वालालालां थीकाः ॥

नित्य याये आरति, बुद्ध भगवान्या ॥

श्रद्धाया आरती, शील चिकं थनाः ।

भावना ईतालय्, प्रज्ञा मिं च्याकाः ॥

नित्य याये आरति, बुद्ध भगवान्या ॥

नित्य याये आरति, बुद्ध भगवान्या ॥धु ॥

आरति

Dhamma.Digital

आरती याये शास्ता, सर्वज्ञ बुद्धया ।

भाव भक्ति जिनं अथे थथे मसिया ॥आ.॥

राज्यभोग त्वतलाव जंगल बिज्याःम्ह ।

जगतया उपरे करुणा तवम्ह ॥आ.॥

बोधिवृक्ष सिमातःल्य् तपयाना बिज्याःम्ह ।

मारगण दक्व प्राणीयात जितय् यावम्ह ॥आ.॥

देवगण दक्वसिनं पूजा याकम्ह ।

जगतया प्राणीपिन्त, उद्धार यावम्ह ॥आ.॥

दक्व सकसिनं भजन यात ।

बुद्धया दासनं आरती यात ॥आ.॥

(१३९)

संसार नित्य मसु

-- भिक्षु प्रज्ञानन्द

बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि ।
स्वप्न हे मखुला श्व संसार, म्हीगःतिनि खंपिं थौं मखन ॥

अजा अजि जि ज्ञातिपिं, देहान्ते लः, मि जुया वन ।
धनरत्न दुगु श्व सम्पत्ति, ज्वनामवं नापं वाना वन ॥१॥

म्हीगः म्हीग खंगु मिखा, न्हेपं, थौं जिं खंके मफया वन ।
त्राहिमाम् हे तथागत, ग्वन्हु जक च्वने दै श्व जीवन ॥२॥

नुनेथें संसार सनाजूपिं, अनवं थनवं मदया वन ।
दृष्टान्त मिखां खंक खंकं, हिं हुं धायुगु गनं वल ॥३॥

मसियावन सारासार, लीया नं लुँथें भाःपाः च्वन ।
च्वने त्योगु संसार श्व मखुत, नरकागित्थें जुया वन ॥४॥

बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि ।

Dhamma.Digital

तंसा - २

भगवान् बुद्धया अनमोल वचन

अप्रमाद हे निर्वाणया लंपु

अप्पमादो अमत पदं पमादो मच्चुनो पदं ।
अप्पमत्ता नमीयन्ति ये पमत्ता यथा मता ॥१॥

एतं विसेसतो जत्वा अप्पमादमिह पण्डिता ।
अप्पमादे पमोदन्ति अरियानं गोचरे रता ॥२॥

ते भ्रायिनो साततिका निच्चं दल्हः परक्कमा ।
फुसन्ति धीरा निब्बानं योगक्खेमं अनुत्तरं ॥३॥

— बुद्ध, धम्मपद २, १(१, २, ३)

भावार्थ

अप्रमाद निर्वाणया लंपु खः । प्रमाद मृत्युया लंपु खः । प्रमादीपिं सीर्थे
अप्रमादीपिं सी मखु ॥१॥

पण्डितजनपिसं अप्रमादया विषये बालाक सीकाः, श्वीकाः बुद्ध तथागतपिसं
उपदेश याना बिज्याःकथं आचरण यानाः अप्रमादे सुख तायेका च्वनी ॥२॥

धैर्यदुपिं सततः ध्यानया अभ्यास याइपिं नित्य, दृढ पराक्रमी व वीर
पुरुषपिसं परम पद योग-क्षेम निर्वाणयात लाभ याना काई ॥३॥

अनित्य संस्कारया शान्ति हे सुख

अनिच्चावत सङ्खारा, उप्पाद वय धम्मिनो ।
उप्पज्जित्वा निरुज्जन्ति, तेसं वूपसमो सुखो ॥

— बुद्ध, वेपुल्लपब्बत सुत्त, अनमतग संयुत्त, (संयुत्त निकाय)

भावार्थ

सकतां संस्कार अनित्य खः । उत्पत्ति व विनाश ज्वीगु स्वभाव खः ।
उत्पत्ति जुको सकतां हे निरुद्ध जुया वनीगु खः । उकिं संस्कारया क्रमया शान्त
जुयाः निर्वाण प्राप्त ज्वीगु हे जक धात्थेगु सुख खः ।

(१४१)

बुद्धयागु वादया सार

ये धम्मा हेतुप्पभावा तेसं हेतु तथागतो आह ।
तेसं च यो निरोधो एवं वादी महासमणो ॥

— पंचभद्रवर्गीय भिक्षु अस्सजीत

भावार्थ

श्व संसारे गुलि नं हेतुं उत्पत्ति ज्वीगु धर्मत दु, उगु सकतां धर्मयागु
कारण (=हेतु) तथागतं कना बिज्यात व इमिगु निरोधयात नं कना बिज्यात । श्व हे
महाश्रमण (=तथागत) या वाद खः ।

बुद्धशासनया सार

सब्ब पापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा ।
सच्चित्त परियोदपनं, एतम् बुद्धानुसासनं ।

— बुद्ध, धम्मपद १४, ४(५)

भावार्थ

पाप छुं हे मयायेगु, पुण्य ब्याक्क सञ्चय यायेगु ।
थःगु चित्त परिशुद्ध यायेगु, श्व हे बुद्धया शिक्षा खः ॥

यथा बुब्बुलकं पस्से यथा पस्से मरीचिकं ।
एवं लोकं अवेक्खन्तं मच्चुराजा न पस्सति ॥

— बुद्ध, धम्मपद १३, ३(४)

भावार्थ

लः प्वःचायात स्वयर्थे तुं मृग जलयात स्वयर्थे तुं ।
श्व लोकयात स्वयाच्चर्मह पुद्गलयात मृत्युराजं खनी मखु ॥

मत्तासुख परिच्चागा पस्से चे विपुलं सुखं ।
चजे मत्ता सुखं धीरो सम्पस्सं विपुलं सुखं ॥

— बुद्ध, धम्मपद २१, १(२९०)

भावार्थ

महान् विपुल सुखया निम्तिं अल्प सुखयात त्याग यायेमाः । अकं
धैर्यवान् ज्ञानी पण्डितपिसं निर्वाणाय हे परम सुख शान्ति, विपुल सुख शान्तियात
खंकाः सांसारिक सुखरूपी अल्प सुखयात त्याग याई ।

(१४२)

यथा'पि मूले अनुपड्डवे दल्ले, छिन्नो'पि रुक्खो पुनरेव रूहति ।
एवम्पि तण्हानुसये अनूहते निब्बत्तति दुक्खमि'दं पुनप्पुनं ॥

— बुद्ध, धम्मपद २४, २(३३८)

भावार्थ

हाः नापं लेहें थना मछोसे त्वाः जक ल्हाना तःगु सिमा हानं हानं चुलिजाया
वैगुयें तुं तृष्णा व अनुशय नं हा नापं नष्ट मज्जुल कि थ्व दुःख चक्र बारम्बार प्रवर्तित
जुया च्चनी ।

तत्थ वुत्ताभिधम्मथा, चतुधा परमत्थतो ।
चित्तं चेतिसिकं रूपं, निब्बान मिति सब्बथा ॥

— बुद्ध, अभिधम्मत्थ सङ्गहो

भावार्थ

अभिधर्मया न्ह्यगू ग्रन्थय् कुशल व स्कन्धादि सम्पूर्ण भेदं तथागतपिसं कना
बिज्याःगु अभिधर्मार्थं यथार्थं रूपं व उत्तमगु स्वभावया हिसावं विज्ञान स्कन्ध (चित्त),
वेदनादि स्वंगू स्कन्ध समूह (चैतसिक), भूत व उपादा रूप कथं भेद जुयाच्चंगु स्कन्ध
(रूप) व मार्ग अले फलया आरम्भण जुयाच्चंगु असंस्कृत धर्म निर्वाण, थुकथं प्यंगू
आकारं च्चनाच्चंगु दु ।

मनो पुब्बङ्गमा धम्मा मनो सेट्ठा मनोमया ।
मनसा चे पट्टेन भासति वा करोति वा ।
ततो नं दुक्ख मन्वेति चक्क'व वहतो पदं ॥

— बुद्ध, धम्मपद १, १(१)

भावार्थ

मन ब्याक्क प्रवृत्तिया न्हचलुवा खः । मन हे इमि मुख्य खः । सकतां मनं हे
उत्पत्ति ज्वी । सुनां नं दूषित मनं खँ ल्हाःसा वा ज्या याःसा दुःख वया ल्यू ल्यू अथे हे
वई गथे कि रथया चक्का दोंया तुति ल्यू ल्यू वइगु खः ।

मनो पुब्बङ्गमा धम्मा मनो सेट्ठा मनोमया ।
मनसा चे पसन्नेन भासति वा करोति वा ।
ततो नं सुख मन्वेति छायाँ व अनपायिनी ॥

— बुद्ध, धम्मपद १, २(२)

भावार्थ

मन ब्याक्क प्रवृत्तिया न्हचलुवा खः । मन हे इमि मुख्य खः । सकतां मनं हे
उत्पत्ति ज्वी । सुनां नं प्रसन्नगु स्वच्छ मनं खँ ल्हाःसा वा ज्या याःसा सुःख वया ल्यू
ल्यू अथे हे वई गथे किपालु न्ह्याबलें व्यक्तिया ल्यू ल्यू वइगु खः ।

(१४३)

नहि वेरेन वेरानि सम्मन्ती'ध कुदाचनं ।
अवेरेन च सम्मन्ति एस धम्मो सनन्तनो ॥

— बुद्ध, धम्मपद १, ४(५)

भावार्थ

थव संसारे शत्रुत शत्रुभावं गुबल्ले हे शान्त ज्वी मखु । मैत्री भावं हे जक
शत्रु शान्त ज्वी । थव हे सनातननिसे चले जुया वयाच्चंगु धर्म (नियम) खः ।

अक्कोच्छि मं अवधि मं अजिनि मं अहासि मे ।
ये च तं उपनह्यन्ति वेरं तेसं न सम्मति ॥

— बुद्ध, धम्मपद १, ३(३)

भावार्थ

जितः ब्वः बिल, जितः दाल, जितः बुकल, जिगु लुटे याना यंकल धकाः
गुम्हस्यां मती तयाच्चनी, वया शत्रु गुबल्ले हे पाः (शान्त) ज्वी मखु ।

अक्कोच्छि मं अवधि मं अजिनि मं अहासि मे ।
ये तं न उपनह्यन्ति वेरं ते सूप सम्मति ॥

— बुद्ध, धम्मपद १, ३(४)

भावार्थ

जितः ब्वः बिल, जितः दाल, जितः बुकल, जिगु लुटे याना यंकल धकाः
गुम्हस्यां मती तयाच्चनी मखु, वया शत्रु शान्त (पाः) जुया वनी ।

मुहूर्त्तमपि चे विञ्जू पण्डितं पयिरूपासति ।
खिप्पं धम्मं विजानाति जिक्हा सूप रसं यथा ॥

— बुद्ध, धम्मपद ५, ६(६)

भावार्थ

तीखर बुद्धि दुम्ह विज्ज मनु नं घौ पलख हे मात्र पण्डितयागु संगत याःसा
नं वं धर्मयात अथे हे याकनं थ्वीकी गथे कि म्ये कंयागु सवाः तुरुन्त सीकीगु खः ।

यथागारं दुच्छन्नं वुट्ठी समतिविज्भति ।
एवं अभावितं चित्तं रागो समतिविज्भति ॥

— बुद्ध, धम्मपद १, ९(१३)

भावार्थ

बाँलाक पलिं चिना मतःगु छ्चे सिनाज्या ईलय् लः ज्वइगुथे ध्यान भावना
मयाःगु चित्तय् राग, द्वेष, मोहरूपी लःनं ज्वयाच्चनी ।

(१४४)

पापो'पि पस्सति भद्रं याव पापं न पच्चति ।
यदा च पच्चति पापं अथ पापो पापानि पस्सति ॥

— बुद्ध, धम्मपद ९, ४(४)

भावाथ

पापया फल मवःत्तले हे पापी मनुखं पापयात नं भिंगु (भद्र) हे खः धकाः
भाःपिया च्वनी । किन्तु गुबले पापया सि सई, अले जक वयात पाप (कुर्म) खने दई ।

फेणुपमं कायमिमं विदित्वा धम्मं अभि सम्बुधानो ।
छेत्वान मारस्स पपुप्फकानि अदस्सनं मच्चुराजस्स गच्छे ॥

— बुद्ध, धम्मपद ४, २(३)

भावाथ

फिजयागु पिण्डथे जाःगु रूप स्कन्ध वा मृगतृष्णार्थे जाःगु नाम स्कन्ध
युक्तगु थ्व शरीर खः धकाः प्रज्ञा ज्ञानं खंके फुम्ह मनु मारयागु पाशयात त्वथुलाः
कालं (यमराजं) खंके मफुगु थाय् निर्वाणाय् थ्यंकः वनी ।

यथापि पुप्फरासिम्हा कयिरा मालागुणे बहु ।
एवं जातेन मच्चेन कर्तब्बं कुशलं बहुं ॥

— बुद्ध, धम्मपद ४, ८(१०)

भावाथ

गथे निपूणम्ह गथुनि नं स्वां धकिं बांबालाःगु स्वांयात ल्ययाः
आपालं स्वांमाः हनिगु खः अथे हे संसारे जन्म जृपिं मनुतसे आपालं पुण्य याये माः ।

यो च वस्स सतं जीवे अपस्सं धम्ममुत्तमं ।
एकाहं जीवितं सेय्यो पस्सतो धम्ममुत्तमं ॥

— बुद्ध, धम्मपद ८, ९(१६)

भावाथ

उत्तम धर्मं मखंम्हसिगु सच्छि दँया आयु दुगु जीवन स्वयाः उत्तम धर्मं (
बुद्धोपदेशित धर्म) यात खंम्ह मनुयागु छन्द् जक्यागु जीवन हे श्रेष्ठोत्तम (सार्थक) ज्वी ।

पुप्फानि हेव पच्चिनन्तं व्यासत्तमनसं नरं ।
सुत्तं गामं महोघोव मच्चु आदाय गच्छति ॥

— बुद्ध, धम्मपद ४, ३(४)

भावाथ

काम भोगरूपी स्वांयात ल्यया काईम्ह आशक्त मनुतयत्त कालं (मृत्युं) अथे हे
ज्वना यंकी गथे कि आकाभाकां वइगु तच्चःगु खुसि बाहा नं थनाच्चैपिनिगु गांयात
बगे याना यंकी ।

(१४५)

सब्बे सङ्खारा अनिच्चा'ति यदा पञ्जाय पस्सति ।
अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया ॥

— बुद्ध, धम्मपद २०, २(५)

भावार्थ

“ब्याक्क संस्कार अनित्य खः” धकाः प्रज्ञां गुबले खंकी, अले जक सकतां दुःखं विराग प्राप्त ज्वी । श्व हे निर्वाणया लँपु खः ।

सब्बे सङ्खारा दुक्खा'ति यदा पञ्जाय पस्सति ।
अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया ॥

— बुद्ध, धम्मपद २०, ३(६)

भावार्थ

“ब्याक्क संस्कार दुःख खः” धकाः प्रज्ञां गुबले खंकी, अले जक सकतां दुःखं निर्वेद (विराग) प्राप्त ज्वी । श्व हे विशुद्धि (निर्वाण) या लँपु खः ।

सब्बे धम्मा अनत्ता'ति यदा पञ्जाय पस्सति ।
अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया ॥

— बुद्ध, धम्मपद २०, ४(७)

भावार्थ

“ब्याक्क धर्मत (पञ्चस्कन्ध) अनात्मा खः” धकाः प्रज्ञां गुबले खंकी, अले जक सम्पूर्ण दुःखं विराग प्राप्त ज्वी । श्व हे निर्वाणया लँपु खः ।

अभिवादन सीलिस्स निच्चं बुद्धा'पचायिनो ।
चत्तारो धम्मा वड्ढन्ति, आयु वण्णो सुखं बलं ॥

— बुद्ध, धम्मपद ८, ८(१०)

भावार्थ

त्रिरत्नयात पूजा व अभिवादन (वन्दना) याइम्ह, उमेरं ज्याथःपिं, शील्य ज्याथःपिं व ज्ञानं ज्याथःपित आदर सत्कार मान सम्मान याइम्ह सज्जनया आयु, वर्ण (रूप), सुख व बल – थुपिं प्यतां हे धर्म फलया बृद्धि ज्वी ।

सील दस्सन सम्पन्नं धम्मट्ठं सच्चवादिनं ।
अत्तनो कम्म कुब्बानं तं जनो कुल्ले पियं ॥

— बुद्ध, धम्मपद १६, ७(९)

भावार्थ

शीलवान्, सद्धर्मस प्रतिष्ठित, सत्यवादी व धर्म्यु लगे ज्वीपिं पुद्गलपिन्त लोकं हवाई ।

(१४६)

सबबं दानं धम्मदानं जीनाति, सबबं रसं धम्मरसो जीनाति ।
सबबं रतिं धम्मरतिं जीनाति, तण्हक्खयो सबबं दुक्खं जीनाति ॥

— बुद्ध, धम्मपद २४, १०(२१)

भावार्थ

दानमध्ये धर्मदान तःधं । रसमध्ये धर्मरस तच्छ्वः । प्रेममध्ये धर्मप्रेम तच्छ्वः । तृष्णा क्षयं ब्याक्क दुःखयात त्याकी । अर्थात् धर्मदानं सक्तां दानयात त्याकी । धर्मया रसं सक्तां रसयात त्याकी । धर्मया प्रेमं सक्तां प्रेमयात त्याकी । तृष्णा क्षयं ब्याक्क दुःखयात त्याकी ।

यो सहस्सं सहस्सेन सङ्गामे मानुसे जिने ।
एकञ्च जेत्य अत्तानं स वे सङ्गाम जुत्तमो ॥

— बुद्ध, धम्मपद ८, ३(४)

भावार्थ

लडाईस वनाः द्वलंढः सिपाहीतयूत त्याके फुम्ह मनु स्वयाः थःगु मन
छायात त्याके फुम्ह मनुयात संग्रामजीत धाई ।

“चरथ भिक्खवे, चारिकं बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय,
लोकानुकम्पाय, अत्थाय, हिताय, सुखाय, देवमनुस्सानं । देसेथ भिक्खवे, धम्मं
आदि कल्याणं, मज्जे कल्याणं, परियोसाने कल्याणं, सात्थं, सब्यञ्जनं, केवल
परिपुण्णं, परिसुद्धं ब्रम्हचर्यं पकासेथ ।”

— बुद्ध

भावार्थ

“हे भिक्षुपिं ! आपाःसिया हितया निम्तिं, आपाःसिया सुखया निम्तिं,
लोकया उपरे दया तयेया निम्तिं, देवतापिं व मनूतयुगु प्रयोजनया निम्तिं, हितया
निम्तिं, सुखया निम्तिं चारिकाय् (चाःहय्) हूं । आदि (अतीतकाले) नं कल्याण जगु,
मध्य (वर्तमान कालय्) नं कल्याण जुयाच्चंगु अन्त (भविष्य कालय्) नं कल्याण ज्वीगु
थुगु धर्मया उपदेश या । अर्थयुक्त (भिंंगु अर्थ जाःगु), व्यञ्जनयुक्त (भिंंगु
व्यञ्जनव्याख्यानं युक्तगु), धर्मभरिपूर्णं जुयाच्चंगु परिपूर्णगु, परिशुद्धगु ब्रम्हचर्यं
धर्मयात प्रकाश या ।”

एक धम्मं अतीतस्स, मुसावादिस्स जन्तुनो ।
वितिण्णा परलोकस्स, नत्थि पापं अकारियं ॥

— बुद्ध, धम्मपद १३, ९ (१०)

भावार्थ

छगू धर्म सत्ययात हाचांगायाः मखुगु खें ल्हाईम्ह व परलोकया विषये
विश्वास मयाइम्ह मनुखं श्व संसारे मयाइगु पाप धयागु छुं हे बइ मखु ।

(१४७)

“अन्धभूतो अयं लोको तनुकेत्थ विपस्सति ।
सकुन्तो जालमुत्तोव अप्पो सग्गाय गच्छति ॥

— बुद्ध, धम्मपद १३, ७ (८)

भावार्थ

भिखा काँ जुयाच्चंपि थुपि लोकजनपिं मध्ये ज्ञान रूपी चक्षु दुपिं पुद्गलपिं
म्हो हे जक दई । छको शिकारीया जालय् क्यने धुंका: नं उगु जालं फुत्के जुया वने
फुपिं भंग: पंक्षीत म्हो हे जक दइथें म्हो हे मनूत जक स्वर्ग लोकय् वनीपिं दई ॥

अभित्थरेथ कल्याणे पापा चित्तं निवारये ।
दण्ढं हि करोतो पुञ्जं पापस्मिं रमतेमनो ॥

— बुद्ध, धम्मपद, पाप वर्गो ९,(१)

भावार्थ

भिंणु कुशल कर्म त याकनं याकनं सम्पादन या । पापं चित्तयात हटे या ।
पुण्य कार्यलिपा लानाच्चन कि पापय् मन कोसा: वनी ॥

पापञ्चे पुरिसो कयिरा, न तं कयिरा पुनप्पुनं ।
न तम्मिह् छन्दं कयिराथ, दुक्खो पापस्स उच्चयो ॥

— बुद्ध, धम्मपद, पाप वर्गो ९,(२)

भावार्थ

मनूतय्पाखें यदि पाप जूगु दुसां नं उजागु (पाप) हाकनं हाकनं थ मज्जीमा ।
पापस अभिरत मज्जीमा । छाय् धा:सा पापया संचय् अत्यन्त दु:ख दायक ज्वी ॥

किच्छो मनुस्स पटिलाभो, किच्छ मच्चानं” जीवितं ।
किच्छं सद्धम्म सवणां, किच्छो बुद्धानं उप्पादो ॥

— बुद्ध, धम्मपद, १४, ३ (४)

भावार्थ

मनुष्य जुनी जन्म ज्वीगु दुर्लभ ख: । मृत्यु ज्वी मा:पिं मनूत म्वाना
चवनीगु नं दुर्लभ हे ख: । सद्धर्म श्रवण यायेगु नं दुर्लभ ज्वी । बुद्धपिनिगु जन्म
ज्वीगु नं दुर्लभ ज्वी ॥

आरोग्य परमा लाभा, सन्तुट्ठी परमं धनं ।
विस्सास परमा ज्ञाति, निब्बानं परमं सुखं ॥

— बुद्ध, धम्मपद, १५, ६ (८)

भावार्थ

श्व संसारे सुस्वास्थ्य स्वया: त:धंगु लाभ छुं मदु । सन्तोष स्वया: त:धंगु
धन सम्पत्ति छुं मदु । विश्वास स्वया: त:धंपिं नाता गोतापिं सुं मदु । अले
निर्वाण स्वया: त:च्च:गु सुख धयागु छुं मदु ॥

(१४८)

सब्बे सत्ता कम्मसका, कम्म दायादा, कम्म योनी, कम्म बन्धु, कम्म पटिसरणा, यं कम्मं करिस्सन्ति कल्याणं वा पापकं वा तस्स दायादा भविष्यन्ति ।

- पञ्चआलोक ग्रन्थ, कम्म सकता जाण

भावार्थ

प्राणी मात्रया सम्पत्ति धयागु कर्म हे जक खः । ब्याक्क प्राणीपिं कर्मया उत्तराधिकारीपिं खः । कर्म हे मात्र इपिगु व्युत्पत्ति स्थान खः । कर्म हे इमि थः थितिपिं खः। अले कर्म हे इमिगु शरण स्थान खः । सुं गुम्हस्यां गुजागु भिंगु वा मभिंगु कर्म याई, इपिं उगु हे कर्मया भागिदारपिं ज्वी ।

किन्नुहासो किमानन्दो निच्चं, पज्जलिते सति ।

अन्धकारेण ओनद्धा पदीपं न गवेस्सथ ॥

- भगवान् बुद्ध

भावार्थ

छ्वाखेरं मि दिन् दिन् च्याना च्वंगु दु, गथे यानाः न्हिलेगु, गथे यानाः आनन्द कायेगु ? खिमलाया खूँ नं प्यखेरं घेरे याये धुंकासां नं छाप् आलोक (तिमला) यात ममालागु खः ?

अत्ता हि अत्तनो नाथो को हि नाथो परोसिया ।

अत्तना' व सुदन्तेन नाथं लभति दुल्लभं ॥

- बुद्ध, धम्मपद, १२, ४ (४)

भावार्थ

प्राणी थः हे थम्ह स्वामी खः । सुं मेम्ह वया नाथ गनं ज्वी । थःयात हे बाँलाक दमन यानाः हे वँ दुर्लभ नाथ जुया च्वेम्ह निर्वाणयात प्राप्त याना काई ॥

नत्थि राग समो अरिगि, नत्थि दोस समो कलि ।

नत्थि खन्धसमा दुक्खा, नत्थि सन्ति परं सुखं ॥

- बुद्ध, धम्मपद, १५, ४ (६)

भावार्थ

राग समान मि मेगु मदु । द्वेष समान् मल (अपराध) मेगु मदु । पञ्चस्कन्ध समान दुःख मेगु मदु । शान्ति (=निर्वाण) समान सुख मेगु मदु ॥

यं परे सुखतो आहु तदरिया आहु दुक्खतो ।

यं परे दुक्खतो आहु तदरिया सुखतो विद् ॥

- भगवान् बुद्ध

भावार्थ

सामान्य लोकजनं गुगु यात सुख धयाच्चन, उक्कियात आर्यपिं व सन्त सत्पुरुषपिसं दुःख धया च्वन । आर्यपिं व सन्त सत्पुरुषपिसं गुगुयात दुःख धया च्वन, उक्कियात परजन साधारणलोकजनं सुःख धका ताय्का च्वन ॥

(१४९)

तुम्हेहि किच्चं आतप्पं अक्खातारो तथागता ।
पटिपन्ना पमोक्खन्ति भायिनो मारबन्धना ॥

— बुद्ध, धम्मपट २०, १ (४)

भावार्थ

निर्वाण लाभ ज्याया निम्ति छिमिसं थःथःपिसं हे बलौद्योग-कुतः यायेमा ।
तथागतपिसं ला उपदेश बियाः केवल लेंपु क्यना बिज्याई, उपदेशानुसार ध्यानया
लयें वेंम्ह ध्यानिं मारया बन्धनं मुक्तं जुया निर्वाण सम्पत्ति प्राप्तं याना काई ॥

अन्तिम जिन बचन

“हन्ददानि भिक्खवे, आमन्त्यामि वो, वय धम्मा सङ्खारा,
अप्पमादेन सम्पादेथ ।”

भावार्थ

हे भिक्षुपि ! छिमित हाकनं आमन्त्रण याना च्चना । थ्व संसारया
ब्याक्क संस्कार नाशवान खः । अकें बालाक अप्रमादी (स्मृतिवान्) जुयाः
निर्वाणयात सम्पादन याना का ।

पुण्यानुमोदन

इदं मे* / वो* / नो* जातिनं होतु सुखिता होन्तु जातयो ।
इदं मे* / वो* / नो* जातिनं होतु सुखिता होन्तु जातयो ।
इदं मे* / वो* / नो* जातिनं होतु सुखिता होन्तु जातयो ।

यता वता च अम्हेहि सम्भतं पुञ्ज सम्पदं
सब्बे देवा अनुमोदन्तु सब्ब सम्पत्ति सिद्धिया ।
यता वता च अम्हेहि सठभतं पुञ्ज सठपदं
सब्बे सत्ता अनुमोदन्तु सब्ब सम्पत्ति सिद्धिया ।
यता वता च अम्हेहि सम्भतं पुञ्ज सम्पदं
सब्बे भूता अनुमोदन्तु सब्ब सम्पत्ति सिद्धिया ।

द्वष्टव्य : थःपिनिगु निम्तिं प्रार्थना यायेबले “इदं मे, मेपिनिगु निम्तिं “इदं वो” व भी
सकसिगु निम्तिं “इदं नो” धयागु बोलि तयाः प्रार्थना यायेगु ।

कुलगतं परम्परं नेपालया बौद्धपि

क) नेवाः

- १) शाक्यभिक्षु (वन्द्यजु=बडेजु=बरेजु)
- २) शाक्यवंश (वन्द्यजु=बडेजु=बरेजु)
- ३) वज्राचार्य (गुरु भाजु=गुभाजु=गुभाजु)
- ४) बुद्धाचार्य (गुरु भाजु=गुभाजु=थौं कन्हे शाक्य नं च्वः)
- ५) बौद्धाचार्य (गुभाजु=थौं कन्हे शाक्य नं च्वः)
- ६) भेषजाचार्य (शाक्यवंशीय वैद्यजु)
- ७) ब्रम्हाचार्य (ब्रम्हाचार्यजु=थौं कन्हे शाक्य नं च्वः)
- ८) पानेजु (पाणिनीयजु=पाञ्जु)
- ९) श्रामणेर (श्रामणेर वन्द्यजु नं धाः)
- १०) चैलक्य (चैलक्य वन्द्यजु नं धाः=थौं कन्हे शाक्य नं च्वः)
- ११) तुलाधर (उदाय्=उदास=उदय)
- १२) कसाकार (कसाः=उदाय्=उदास)
- १३) स्थापित (उदाय्=उदास)
- १४) ताम्राकार (तम्बः=तबः=उदाय्)
- १५) शिक्रिकार (सिकःमि=उदाय्)
- १६) राजकर्णिकार (मधिकःमि=हलवाइ=उदाय्)
- १७) शिलाकार (लोहँकःमि=उदाय्)
- १८) शिल्पकार (उदाय्)
- १९) उदाय् अन्तर्गतया मेगु थरयापि ।
- २०) प्रधान (पःमाँ = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २१) जोशी (दैवज = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २२) अमात्य (राजअधिकारी = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २३) भारो (राजकर्मी = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २४) मल्ल (थक् जुजु = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २५) राजभण्डारी (भलिं = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २६) श्रेष्ठ (६ थरी श्रेष्ठ = बौद्ध गुरूपाखें दीक्षा काइपिं)
- २७) गुभाजु पुरोहित तथाः गृहशुद्धि (घःस्) याये माःपिं श्रेष्ठपिं ।
- २८) स्वांगामि
- २९) नेक् (निकजु)
- ३०) महर्जन (ज्याफु=ज्यापु)

- ३१) डंगोल (ज्याफु=ज्यापु=दगू)
 ३२) सुवाल (ज्याफु=ज्यापु=सुवाः)
 ३३) मुनिकार (मू=ज्याफु=ज्यापु)
 ३४) व्यञ्जनकार
 ३५) सिंह (ज्याफु जाति अन्तर्गतपिं)
 ३६) प्रजापति (कुम्हा=कुम्भकार)
 ३७) देसार
 ३८) ग्वाः (गवक्)
 ३९) सापू
 ४०) हर्यपू
 ४१) ज्याफु जातिया ल्यों दुपिं ३२ थरिया जःपिं)
 ४२) चित्रकार (पुण्यकार=पुं)
 ४३) रञ्जितकार (रञ्जित=रंगकर्मी=छिपा)
 ४४) तण्डुकार (खुसलः खुसः/मुसलः मुसः)
 ४५) लोहाकार (नकर्मी=कौं)
 ४६) मालाकार (मालि=गथु)
 ४७) मानन्धर (ध्वजाधर=सालमि=सालमि=साय्मि=तुसिया=तुस्याः)
 ४८) नापित (व्यपालि=मन्त्री)
 ४९) राजबाहक
 ५०) दली
 ५१) नगरकोटी
 ५२) पुतुवार (पुतुवाः)
 ५३) लेपिक (वज्रकःमि)
 ५४) कर्णकार (गँकःमि)
 ५५) दनुवार
 ५६) चर्मकार (कुलु=मातङ्गी)
 ५७) खड्गी (म्येपू=साही=नायः=नाय)
 ५८) रजक (मधैया=कनौजिया=ध्ववि) (न्हापांनिसैं बैदिक परम्परा मानेयाइपिं बाहेक)
 ५९) भमः (नाभिछेदकार)
 ६०) कपालि (दर्शनधारी=कम्पनी=कुसले=जोगि=त्वाःजं=टोलजन)
 ६१) भाः
 ६२) चित्तादीपक
 ६३) पुलुपुलु
 ६४) छला
 ६५) प्वः
 ६६) च्यामखलः
 ६७) हालाहालु

(१५२)

आदिवासी जनजातिपि

ख) गुरुड (=तमु)

प्यंगू जाति:

१) घले २) घोदाने (=घोतामे) ३) लामा ४) लामिछाने

किंखुगू जाति:

१) घ्यात्रे	२) क्यावछे	३) कुरुमछे	४) जिंये
५) थोर्जे	६) दोर्जाली	७) रिमाली	८) फोज
९) चोर्मी	१०) पोम	११) थिं	१२) भिगी
१३) पैजी	१४) खत्रा	१५) योज	१६) खोलाली

ग) तामाङ:

(भिनिगू जाति व भिंच्यागू जातिया तामाङ कथं निथी थरियापिं दु ।)

१) गौले	२) लोचपन	३) गोमदान
४) वज्यू	५) ध्यापा	६) घिसिङ
७) डातेन	८) चौदेन	९) ग्राडदान
१०) ब्लोन	११) लो वाइबा	१२) बोमजन
१३) च्यावा	१४) दोड	१५) मोक्नु
१६) डार्पा	१७) घिसिङ	१८) पादेन
१९) मोक्तान	२०) सिङदेन	२१) स्याङवो पाएन
२२) थिङ	२३) सामदेन	२४) मादे न रुम्बा
२५) लेन्देन	२६) सिङदेन	२७) स्याम्बा
२८) साई	२९) यानताङ	३०) कार्ते
३१) कर्मावा	३२) योन्जन	३३) ठाकुर
३४) वाइपा	३५) नितोन	३६) डारदिन
३७) पाखिन	३८) ह्योल्मो	३९) ल्होपा
४०) ल्होमी	४१) ताजपुरिया	४२) शेर्पा
४३) नुप्रिया	४४) सिङसावा	

(घ) थकाली

१) गौचन	२) तुलाचन	३) शेरचन
४) भट्टचन	५) हिराचन	६) ज्वारचन
७) मार्फाली (=थकाली हे धाइपिं)	८) स्याङतन (=थकाली हे धाइपिं)	
९) चिम्तन (=थकाली हे धाइपिं)	१०) ठिन्तन (=थकाली हे धाइपिं)	

(१५३)

ड) मगर

- १) सिढारी २) रगाता ३) हिस्की
४) राना ५) आग्री ६) थुमसिड
७) गुरुडचन ८) भुरुडचन ९) बेडलासी
१०) बुढाथोकी ११) एसमाली १२) भस्की
१३) रेवाली
१४) पुन (पुन मगर दुनेया थरपिं तिके, पेगेल, रामजोली व साव थरपिं दुथ्याः)
१५) आले (आले मगर दुनेया थरपिं - दुघ आले, फेडदी आले, ताछाकी आले व सूर्यवंशी आले खः)
१६) थापा (थापा मगर दुनेया थरपिं -असलामी, दर्लामी, पुलामी, बलामी, तडलमी, रासकोटी, बीरकट्टा, सिंजापति, गहसरू, घ्यवाड, सिंजाली, फेवाली मगर दुथ्याः)
१७) बुद्धधर्म मानेयाइपिं मगर जातिया अन्य थरपिं ।
१८) घर्ती (घर्ती मगर दुने दुथ्यापिं थरपिं - रामजोली, रूखमानी, वैजाली, तिके, फुडजा व रोका खः ।

च) मनाङ्गे

- १) ल्के २) सोल्मी ३) धीर ४) एल्यामी
५) प्यंगू जाति व भिखुगू जातिया मनाङ्गे थरयापिं ।

छ) थुदाम

ज) थारू

- १) चौधरी २) राना ३) दगौरा ४) कठरिया
५) कनकट्टा ६) कोचिला ७) खवास ८) खस
९) खरल १०) खौं ११) खुनाहा १२) खौसिया
१३) गच्छदार १४) चित्तौनिया १५) जोगी १६) डंगरिया
१७) तवदार १८) थन्दार १९) दनुवार २०) दाडबदिय
२१) परिहार २२) बर्दिया २३) बहन्थ २४) बाँढ
२५) बाँतर २६) बोक्सा २७) बोट २८) भगत
२९) भोटगमिया ३०) मभौरा ३१) मर्दनिया ३२) महन्त
३३) महाउतो ३४) माभ्की ३५) मोरडीया ३६) रभ्कठिया
३७) राजघरिया ३८) राजहातिया ३९) राजी ४०) रौतार
४१) लम्पुछिया ४२) लालपुरिया ४३) विश्वास ४४) सरदार
४५) सुनाहा ४६) सोलरिया ४७) हेमलजिया ४८) थारू जातिया

(१५४)

अन्य थरपि

भ) छैरोतन

ज) जिरेल

१) जिरेल	२) सेर्पा	३) भुपुजा
४) देत्याचा	५) तुर्पितो	६) थावो
७) छुडपाते	८) देवालिंगा	९) भायोक्पा

ट) डोल्पो (=काइके)

१) रोकाया	२) घर्ती	३) भांक्की
४) रम्जाली	५) बुढा	

ठ) ताडवे

ड) दनुवार (कुलगत परम्परां बुद्धधर्मावलम्बीपिं जक)

१) राई दनुवार	२) अधिकारी दनुवार
३) जनैधारी दनुवार	४) नायलन वम्त्रधारी दनुवार
५) धामी दनुवार	६) मिदांहा दनुवार
७) गुरो दनुवार	८) कुमार दनुवार
९) राय दनुवार	१०) खान दनुवार
११) चौधरी दनुवार	१२) सिंह दनुवार
१३) कछारे दनुवार	१४) रभन दनुवार
ढ) दरै	ण) दुरा (कुलगत परम्परां बुद्धधर्मावलम्बीपिं जक)
त) बाह गाउंले	थ) भोटे
द) मुगाली	ध) लार्के
न) सियार (=चुम्बा)	प) वालिङ
- फ) राई (कुलगत परम्परां बौद्ध पुरोहित तइपिं जनजातिपिं जक ।
ब) लिम्बू (कुलगत परम्परां बौद्ध पुरोहित तइपिं जन जातिपिं जक)
भ) कुलगत परम्परां बौद्ध पुरोहित तथा: जातिय कर्मकाण्ड न्हाका च्वंपिं आदिवासी जनजातिपिं ।

स्रोत:-

- १) नेवा: सस्कार सस्कृतिया ता:चा - रत्नकाजि वज्राचार्य, वि.सं. २०४६ ।
- २) सम्यक् महादान गुथि - हेमराज शाक्य, वि.सं. २०३६ ।
- ३) स्वयम्भू महाचैत्य - हेमराज शाक्य, ने.सं. १०९८ ।
- ४) नेपालका जनजातिहरू - मधुसूदन पाण्डेय, वि.सं. २०६३ ।

तंसा - ४

चीवर वस्त्रं पुंकाः बौद्ध प्रबज्या बीजु महायानी विहार (नेवाःतयज्गु)

यें देशय् प्यन्हू तक चीवर वस्त्रं पुंकाः बौद्ध प्रबज्या बीजु महायानी विहार

क) यें देया शाक्यभिक्षुपिनिगु मूल महाविहार (बहाः)

- १) श्री धर्मचक्र महाविहार, (तःधं बहाः), वटु, वडा नं. २४
- २) श्री कृतिपुण्य वज्रधातु चैत्य महाविहार (लगं बहाः), लगन, वडा नं. २१
(थन शाक्य भिक्षुपिं व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडा कर्म ज्वी)
- ३) श्री भाष्करदेव संस्कारित केशचन्द्रकृत पारावर्त महाविहार (इटुम्बहाः, वडा नं. २६ (थन शाक्य भिक्षुपिं व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडाकर्म ज्वी)
- ४) श्री कनक चैत्य महाविहार (जन बहाः), केल, वडा नं २७ (थन शाक्य भिक्षुपिं व वज्राचार्य पिनि संयुक्त रूपं चूडा कर्म ज्वी)
- ५) श्री शान्तिघट महाविहार (श्रीघः बहाः), श्रीघः, वडा नं. २८
- ६) श्री रत्न मण्डल महाविहार (नःघः बहाः) नःघः, वडा नं. २८
- ७) श्री अशोक चैत्य महाविहार (असं बहाः), असं बहाः, वडा नं. ३०
- ८) श्री तरुमूल श्री खण्डमूल महाविहार (सिंखोमुग बहाः) मरु लायकु वडा नं. २३ (थन शाक्य भिक्षुपिं व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडाकर्म ज्वी)
- ९) श्री महाबुद्ध महाविहार (महाबु बहाः), महाबौद्ध वडा नं. ३०
- १०) श्री मञ्जुश्रीनक महाविहार (विकमा बहा), ओम बहाः, वडा नं. २३
- ११) श्री कृतिपुण्य महाविहार (कोहिति बहाः), कोहिति, वडा नं. २१
- १२) श्री रत्नकीर्ति महाविहार (मखं बहाः), मखन, वडा नं. २५ । (थन शाक्य भिक्षुपिं व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडाकर्म ज्वी)
- १३) श्री ब्रम्हचक्र महाविहार (गुभाः बहाः), ओमबहाः वडा नं. २३ । (थन शाक्य भिक्षुपिं व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडाकर्म ज्वी)
- १४) श्री कृतिपुण्य भूवन सुन्दर महाविहार (यत बहाः), लगं, गोफले, वडा नं. २१
- १५) श्री समन्तश्री महाविहार (स्वः बहाः), मञ्जेश्वरीः ।
- १६) श्री रत्नाकार महाविहार (कौसाः बहाः), ह्यूमत, वडा नं. १२
- १७) श्री साहच्येगु महाविहार (स्वयम्भू बहाः), स्वयम्भू, वडा नं. १५

(१५६)

ख) यें देया वज्राचार्यपिं जक चूडाकर्म याइगु मूल महाविहार (बहाः)

- १) श्री मैत्रीपुर महाविहार (क्वाः बहाः), थेंहिति, क्वाः बहाः, वडा नं. २७
- २) श्री हेनाकार महाविहार (ध्वाका बहाः), ध्वाका बहाः, वडा नं. २७
- ३) श्री हेमवर्ण महाविहार (गं बहाः), वडा नं. २८
- ४) श्री रत्न केतु महाविहार (न्हू बहाः), थाय् मद्दु, वडा नं. २८
- ५) श्री सुरतश्री महाविहार (तक्षे बहाः), नासः ननि, असन गल्ली, वडा नं. ३०
- ६) श्री मूल श्री महाविहार (मू बहाः), वद्दु, वडा नं. २४
- ७) श्री मन्त्र सिद्धि महाविहार (सबल बहाः), सबल, गुच्चा त्वाः, वडा नं. २४
- ८) श्री राजकीर्ति महाविहार (ते बहाः) तेबहाः, वडा नं. २२
- ९) श्री वज्रशील महाविहार (इक्कु बहाः), यङ्गाः, वडा नं. २१
- १०) श्री मणिसंघ महाविहार, (मिखा बहाः), वडा नं. १२
- ११) श्री मणिसिंह महाविहार (मुसुं बहाः), ज्यापुतुं, वडा नं. १२
- १२) श्री मणिसंघ महाविहार (पिनेया मुसुं बहाः), मुसुंबहाः, वडा नं. १२

ग) यें देया बुद्धाचार्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूल महाविहार (बही)

- १) श्री ज्योतिकीर्ति महाविहार (स्वयम्भू बहीः), स्वयम्भू, वडा नं. १५
- २) श्री षडक्षरी महाविहार (दुगं बहीः), न्यूरोड, वडा नं. २४
- ३) श्री शाक्य केतु महाविहार (मरू बहीः), मरूहिति ल्यूने, वडा नं. १९
- ४) श्री खोइतानक महाविहार (नः बहीः), नः बही, यंगा, वडा नं. २३
- ५) श्री समाधिमण्डप महाविहार (थथु बहीः), चाय् बही, वडा नं. ७
- ६) श्री गगनगञ्ज महाविहार (कोथु बहीः), चावहिल, वडा नं. ७
- ७) श्री इतंलखु पारावर्त महाविहार (अरखु बहीः), यट्खा, वडा नं. २६
- ८) श्री रत्नकीर्ति महाविहार (मखं बहीः) मखन, वडा नं. २७

स्रोतः-

- १) नेपाः देःया विहारया ताःचा - रत्नकाजी, विजय रत्न बज्राचार्य, मन्त्रसिद्धि महाविहार, सबल बहाः, ने.सं. ११०३
- २) नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूचि - हेमराज शाक्य, धर्मोदय सभा, बु.सं. २५००
- ३) भिच्चा डायरी पात्रो - वज्रयान बौद्ध तथा महाविहार संघ नेपाल, वि.सं. २०६३
- ४) शान्तिको लागि बहाः(बुद्ध) पूजा लुमन्ति पौ - ल्यायम्ह धिमे पुचः, वद्दु, २०६२

घ) यें देया बुद्धाचार्य शाक्यपिनिगु बही संघय् दुध्यागु अन्य मूल महाविहार (बही)

- १) श्री नदी संगम महाविहार (खुसि बहीः), तहाचः, वडा नं. १३
- २) श्री कृतिपुण्य महाविहार (न्हाय्कं बहीः), लगं, वडा नं. २१
- ३) श्री कृतिपुण्य महाविहार (च्चाकं बहीः), लगं, वडा नं. २१
- ४) श्री श्रीनक महाविहार (लायक् बहीः), मरू, वडा नं. १९

- ५) श्री इतलखु महाविहार (महाँका: बही:), यट्खा, वडा नं. २६
- ६) श्री षडक्षरी महाविहार (कोथु दुगं बही:), दुगं बही, वडा नं. २४
- ७) श्री मुक्तिपुर महाविहार (मुकुं बही:), यट्खा, वडा नं. १९

श्रोत:-

- १) नेपा: दे:या विहारया ता:चा - रत्नकाजी, विजय रत्न वज्राचार्य, मन्त्र सिद्धि महाविहार, सबल बहा:, ने.सं. ११०३
- २) नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूची - हेमराज शाक्य, धर्मोदय सभा, बु.सं २५००
- ३) म्हिचा डायरी पात्रो - वज्रयान बौद्ध तथा महाविहार संघ, नेपाल, वि.सं. २०६३

यल देसय् प्युन्हूतक चिवर वस्त्रं पुंका: चूडाकर्म याइगु प्राचीन् महायानी मूल विहार (बहा:)

शाक्यपिं व वज्राचार्यपिं चूडाकर्म याइगु भिंन्था बाहा:या नामं प्रख्यात
यलयया मूलविहार:

- १) श्री विद्याधर वर्म संस्कारित यशोधर वर्म महाविहार, (बू बाहा:) बु
वहा:त्वा: (शाक्य व वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- २) श्री भाष्कर देव वर्मा संस्कारित हिरण्य वर्ण महाविहार, (क्वा:बाहा:) क्वा
लखु त्वा: (शाक्य व वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- ३) श्री सूर्यधर्म संस्कारित वज्रकीर्ति महाविहार, (वं बाहा:), वं बाहा:त्वा:
(शाक्य व वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- ४) श्री रुद्र देवानंगपाल संस्कारित ज्योति वर्ण महाविहार, (ज्यो बाहा:)
जोगलूस त्वा: (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:), ।
- ५) श्री इन्द्रदेव संस्कारित जयमनोहर वर्ण महाविहार, (सौ बाहा:) सुबाहा:त्वा:
(शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- ६) श्री जय श्री मिश्र संस्कारित मयूरवर्ण महाविहार, (भिन्ठे बाहा:) भिन्ठे
बाहा: त्वा: (शाक्य व वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- ७) श्री शिवदेव संस्कारित रुद्रवर्ण महाविहार, (उकु बाहा:), उ: बाहा: त्वा:
(शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- ८) श्री दिव्य दिवाकर संस्कारित श्री वैशवर्ण महाविहार, (गुजि बाहा, गुजि
बाहा: त्वा: (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- ९) श्री बालार्चनदेव संस्कारित जेष्ठवर्ण महाविहार (तंग: बाहा:) (चाकु: बाहा:)
तंग: त्वा:(शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहा:)
- १०) श्री वच्छ महाविहार (सिबाहा:), सिबाहा: त्वा: (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु
मूबाहा:)

(१५८)

- ११) श्री गुणलक्ष्मी वर्मा संस्कारित गुणलक्ष्मी महाविहार, (धुम्बाहाः) क्वो बाहाः त्वाः (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहाः)
- १२) श्री भुवनाकार वर्म संस्कारित धर्मकीर्ति महाविहार, (तःबाहाः) तः बाहाः त्वाः (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहाः)
- १३) श्री रुद्रदेव गर्ग गोत्र वर्म संस्कारित दत्त नाम महाविहार, (दौ बाहाः) दौ बाहाः त्वाः (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहाः)
- १४) श्री लक्ष्मी कल्याण वर्म संस्कारित रत्नाकर महाविहार, (हःख बाहाः) हः बाहाः त्वा (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबाहाः)
- १५) श्री बलाधर गुप्त संस्कारित बलाधरगुप्त महाविहार, (यछु बाहाः) यछु बाहाः त्वाः (शाक्यकुलया निपुन सन्तानपिं वःसा चूडा कर्म याइगु भिन्त्यागु मूबाहाःलय दुत्तिनाच्चंगु बाहाः)
- १६) श्री मानदेव संस्कारित चक्रवर्ण महाविहार, (चुक बाहाः) चुक बाहाः त्वाः (चूडाकर्म याइगु परम्परा मदय् धुकुसां भिन्त्यागु मूबाहाःया धलखय् दुथ्यागु बाहाः)

यलय् बौद्ध चूडाकर्म याइगु भिन्त्यागु मूल बहीस दुथ्याःगु प्राचीन् बही विहार

- १) श्री सर्वानन्द संस्कारित गुस्तल महाविहार, (मूलगु गुइतः बही) (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबही)
- २) श्री सर्वानन्द संस्कारित प्रथम श्री महाविहार, (तःधंगु गुइतः बही) (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु तःधंगु गुइतः बही)
- ३) श्री सर्वानन्द संस्कारित वसूच्चशील महाविहार, (चिधंगु गुइतःबही) (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु चिःधंगु गुइतः बही)
- ४) श्री वज्र प्रधान महापात्र संस्कारित राजश्री महाविहार, (ईबा बही) ईबा बाही त्वाः (शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबही)
- ५) श्री जेष्ठ वर्ण महाविहार (ज्याबाः बही) हौगः त्वाः (चूडा कर्मलिपा आचार्याभिषेक नं काये माःपिं शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मूबही)
- ६) श्री गरुदेव संस्कारित लोकाकीर्ति महाविहार, (नः बही), नः बही त्वाः (चूडाकर्म लिपा आचार्याभिषेक नं काइपिं वज्राचार्यपिन्त चूडाकर्म याइगु मूबही)
- ७) श्री गोपिचन्द्र मिश्र संस्कारित गोपिचन्द्र महाविहार (पिन्तु बही) इखाछें बही, इखाछें त्वाः (ब्रम्हचर्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)
- ८) श्री गोबर्द्धन संस्कारित नापिचन्द्र महाविहार (दुन्तु बही) इखाछें बही, इखाछें त्वाः (ब्रम्हचर्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)
- ९) श्री सुरइचन्द्र महाविहार, (न्हाय्कं बही), महापाल टोल (शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)

(१५९)

- १०) श्री काश्यप मिश्र संस्कारित ललितवर्ण महाविहार, (कोन्ति बही) कोन्ति, (शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)
- ११) श्री मणिमण्डप महाविहार, (धपगा: बही), पटको टोल (शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)
- १२) श्री सुनयश्री मिश्र संस्कारित यम्पि महाविहार, (ईबही) ईबही त्वा:(ब्रम्हचर्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)
- १३) श्री गौतमश्री संस्कारित सप्तपुर महाविहार (चिकं बही), गुडत: त्वा: (भैषजाचार्य वैद्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)
- १४) श्री रक्षेश्वर महाविहार, (पूचो क्वथु बही), पुल्चोक (ब्रम्हचर्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु मूबही)

यल देश्य् चैत्य शाक्यपिन्त चूडाकर्म ज्वीगु थप च्यागू
प्राचीन् महायानी कचा बाहा:

- १) श्री लयन चैत्य विम्ब महाविहार (हेनु बाहा:)(चूडाकर्म लिपा आचार्याभिषेक नं काइपिं चैलक्य शाक्य वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु मू कचा बाहा:)
- २) श्री योकुलि महाविहार (योक्ु बाहा:), दौबाहा (चैलक्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मू कचा बाहा:)
- ३) श्री चक्रवर्ति महाविहार (ख्वा ख: न: बाहा:)(चैलक्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु मू कचा बाहा:)
- ४) श्री गवर्म पिन्थ महाविहार (मू बाहा:), पिम्बाहा: (चैलक्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु क्वा:बाहा:या मू कचा बाहा:)
- ५) श्री आनन्देव संस्कारित श्री वत्स महाविहार (अथ:बाहा:)(चैलक्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु क्वा:बाहा:या छगू मू कचा बाहा:)
- ६) श्री सुवर्ण विहार (इखाछं बाहा:), इखाछं (चैलक्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु क्वा:बाहा:या छगू मू कचा बाहा:)
- ७) श्री चैत्यवर्ण महाविहार (मिच्छु बाहा:), इलाननी (चैलक्य शाक्यपिनि चूडाकर्म याइगु क्वा:बाहा:या छगू मू कचा बाहा:)
- ८) श्री द्वारिका विहार (द्वारिका बाहा:), वैद्य बाहा: (चैलक्य शाक्य-वैद्यपिनि चूडाकर्म याइगु क्वा:बाहा:या छगू मू कचा बाहा:)

अमरावतिपुर (बुंगमति) या प्राचीन् महायानी बहा बही

- १) श्री नरेन्द्र देव संस्कारित अमरावतिपुर विहार (बुंग बही), बुंगमती
- २) श्री नरेन्द्र देव संस्कारित जिनपति विहार (बुंग बाचा), बुंगमती

वन्ध्यपुरया प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री नरेन्द्र देव संस्कारित वैजयन्त विहार (बदेगाँ बहाः) बदेगाँ (श्व वन्ध्यपुर विहारस शाक्यपिं चूडाकर्म ज्वीगु खः)
- २) श्री नरेन्द्र देव संस्कारित रत्नपुर विहार (बदेगाँ बहाः) बदेगाँ (यल भिन्टें बाहाःया वज्राचार्यपिं चूडाकर्म याइगु विहार धाःपिं नं दु)

स्रोतः-

- १) यलया बौद्ध विहार, संक्षप्त परिचय - हेराकाजी वज्राचार्य, बौद्ध विहार संघ, ललितपुर, २०५७ वि.स.
- २) नेपाः देःया विहारया ताचा - रत्नकाजी, विजय रत्न वज्राचार्य, ने.सं. ११०३

फम्पीया प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री गगनाक्षरी विहार (फम्पी बही) - फम्पी वज्रजोगिनी

चम्पापुर नगर (वादेः) या प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री चम्पापुरी महाविहार (वा बही) - चापा गाँ
- २) श्री कल्याण विहार (वा-इखाबहाः) - चापा गाँ
- ३) श्री गगनाक्षरी महाविहार (वा - दुरूख्यो बहाः) - चापा गाँ

पद्म काष्ठपुर महानगर (केपू देः) या प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री जगतपाल महाविहार (केपू बहाः) - चिलंचो बहाः
- २) श्री महाकीर्ति विहार (केपू कुसि बहाः) - कुसि त्वाः
- ३) श्री करूणाकर विहार (केपू कोः बहाः) - तजाफः
- ४) श्री हर्ष कृति विहार (केपू चोः बहाः) - सिंह दुवाल त्वाः
- ५) श्री जीव दान विहार (केपू याकः बहाः) - कीर्तिपुर
- ६) श्री कविकान्ति महाविहार (केपू बही) - चिथुत्वाः
- ७) श्री चिथु विहार (चिथु बही) - क्वाबहाः
- ८) श्री पद्मोच्च महाविहार (पद्म बहाः) - तुंभोत्वाः

स्रोतः-

- १) नेपाः देःया विहारया ताःचा - रत्नकाजी, विजय रत्न वज्राचार्य, ने.सं. ११०३

ख्वप देशय् छन्हू जक चीवर वस्त्रं पुंकाः चूडाकर्म याइगु प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री प्रसन्नशील महाविहार (पशुपति महाविहार) क्वाथं दौ त्वाः, बडा नं. ४, (ब्रम्हचर्य शाक्य व वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहाः)
- २) श्री मञ्जुवर्ण महाविहार (मयूर महाविहार) वाउँ बाहाः, क्वाथं दौ त्वाः बडा नं. ४ (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहाः)

- ३) श्री विश्व बाहा: (विखु बाहा:) क्वाथ दौ त्वा: (बुद्धाचार्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)
- ४) श्री आदिपद्म महाविहार (तुं विहार), तौलाछेयँ त्वा: (बुद्धाचार्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)
- ५) श्री इन्द्रवर्ण महाविहार (इन्द्रवर्त महाविहार इना - बाहा:), इनाचो त्वा:, वडा नं. ६ (बुद्धाचार्य शाक्य पिनि चूडा कर्म ज्वीगु बाहा:)
- ६) श्री चतुर्ग्रह महाविहार (त:धि छेयँ बाहा: =बहाल छेयँ), लायकु, खाकुपेथा त्वा: (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)
- ७) श्री लोकेश्वर विहार (जेटवर्ण महाविहार), खौमा त्वा: (वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)
- ८) श्री जेत वर्ण महाविहार (निवा बहा:), तेखाचो त्वा:, वडा नं. १६ (बुद्धाचार्य शाक्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)
- ९) श्री जयकीर्ति विहार (शुक्रवर्ण महाविहार = थयु बही) इटाछेयँ त्वा: (श्व बहिलीइ विखु वन्द्य बुद्धाचार्यपिनि चूडाकर्म याइगु चलन दु)

थिमिईच्वंगु छन्हू जक चीवर वंस्त्र पुंका: चूडाकर्म याइगु प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री हेमवर्ण महाविहार, (त: बाहा:), मरू त्वा: (वज्राचार्य पिनि चूडा कर्म ज्वीगु बाहा:)
- २) श्री गुणकीर्ति महाविहार, (दिगु बाहा:), दिगु त्वा:, वडा नं. ११ (त: बाहा:या बहा कव:या वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)
- ३) श्री हेर नील वर्ण महाविहार (याचिं बाहा:), कुतिचिभा त्वा:, वडा नं. १० (त: बाहा:या बाहा: कव: या दुज:पिनि चूडा कर्म ज्वीगु बाहा:)
- ४) श्री पूर्व स्थित महाविहार, (जीस्वाँ बाहा:), गाचा त्वा:, वडा नं. ८ (थिमिया त:बाहाया प्यंगू कव:या वज्राचार्यपिनि पुरोहित ज्या याईपि वज्राचार्यपिनि चूडाकर्म ज्वीगु बाहा:)

स्रोत:-

- १) ख्वप दे या विहार बही या जात:, सुरेश ज्योति शाक्य, वि.सं. २०५६
- २) ख्वपया बाहा: बही, डा. भद्ररत्न वज्राचार्य वि.सं. २०६१
- ३) नेपा:दे:या विहारया ताचा, रत्न काजी, विजय रत्न वज्राचार्य ने.सं. ११०३

बन्हिकापुर नगर (भोदेः) या छन्हू जक चीवर वस्त्र पुंकाः चूडाकर्म याइगु प्राचीन् महायानी बाहाः

- १) श्री पारावर्त महाविहार, (भोदेया बहाः), बकुत्वा भौत (शाक्य व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडाकर्म ज्वीगु बाहाः)

श्री खण्डपुर (खम्पु) या प्राचीन् बाहाः

- १) श्री मन्त्र सिद्धि महाविहार (खम्पुया बहाः), खम्पु

पाञ्चाल देश (पनौति) या प्राचीन् महायानी बाहाः

- १) श्री धर्म धातु विहार (पन्तिया बहाः), अघा त्वाः
- २) श्री काशीवर्ण महाविहार (न्हू बहाः), अघा त्वाः

नागिरिपुर (नालादेः) या प्राचीन् महायानी बहाः

- १) श्री उत्तरापन्थ विहार (लोकेश्वर बहाः), नालादे

शङ्खपुर महानगर (सक्च देः) स चूडाकर्म ज्वीगु प्राचीन् महायानी विहार

- १) श्री पद्मगिरि धर्मधातु महाविहार (योगेश्वर बाहाः गुंबाहाः) खड्ग योगिनी

नेपाल मण्डल स्वनिगलपिने चूडाकर्म ज्वीगु महायानी विहार

- १) श्री चित्तु विहार (चित्तु बहाः), नक्वा, (तुंभ्यो)
- २) श्री धर्म संघ विहार (धर्म संघ बहाः), विन्दु वासिनी कोसं, पोखरा (यें, यल, ख्वपं पोखराय् वया च्वंच्चं पि शाक्य, बुद्धाचार्य, गुभाजु व वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडाकर्म ज्वीगु बाहाः)
- ३) श्री आनन्द निगम विहार, पाल्पा तानसेन (शाक्य, वज्राचार्यपिनि संयुक्त रूपं चूडा कर्म ज्वीगु बाहाः)
- ४) श्री मैत्री करुणोपत्य पुष्प कीर्ति महाविहार (पुष्प कीर्ति बहाः) खजाहना टोल, भैरहवा
- ५) श्री शाक्यमुनि विहार (शाक्यमुनि वहाः), टक्सार, भोजपुर
- ६) श्री बुद्ध विहार (बुद्ध बहाः), धरान भोटेपुल चतरा लाइन, सुनसरी

नेपाल मण्डल स्वनिगः दुने यें देशय् शाक्य वज्राचार्यपिनि मथ्याःपि सन्ततिपिन्त चूडाकर्म याइगु विहार

- १) श्री चिन्तामणि विहार, टेकु, पचली
- २) श्री वैरोचन तीर्थ विहार, स्वयम्भू
- ३) श्री अक्षयेश्वर विहार, पुल्लोक, ललितपुर

नेपाल मण्डल स्वनिगलपिने शाक्य वज्जलचार्यपिनि मथ्याः सन्ततिपिन्त
चूडलकर्म थलडुगु महाथानी विहार

- १) श्री करूणलमथ लुकेश्वर, शाक्यमुनि विहार, टकसार, भुजपुर
- २) श्री करूणलमथ लुकेश्वर चैत्य, बगैचा टुल, चैनपुर
- ३) श्री स्वथम्भू महाचैत्य विहार, धरान, सुनसरी
- ॡ) श्री बुद्ध विहार, विरलट बौद्ध संघ, विरलटनगर
- ५) श्री विहार नलरलयणघलट, चितवन
- ६) श्री स्वथम्भू चैत्य बुद्ध विहार, उरुलवलरी, मुरङ्ग

सुतः-

- १) नेपलः देःथल विहारथल तलःचल - रतुकलजी, विजय रतुक वज्जलचार्य ने.सं. ११०३
- २) सुमलरलकल, विरलट बौद्ध संघ, बुद्ध विहार मलर्ग, विरलटनगर १५ केदार शाक्यथल लेख ब.सं. २५५०

तंसा - ५

नेपालया थेरवादी विहार व आराम

१) काठमाडौं (२८)

- १) श्री आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू
- २) श्री आनन्द भूवन विहार, स्वयम्भू
- ३) श्री कुटी विहार, कोटेश्वर
- ४) श्री गणमहाविहार, गणबहाः
- ५) श्री गौतम बुद्ध विहार, पांगा, कीर्तिपुर
- ६) श्री चतुब्रम्ह विहार, मातातीर्थ
- ७) श्री अशोक चारूमती स्तुप विहार, चाय्बही
- ८) श्री बुद्ध भूमि महाविहार, टोखा
- ९) श्री जितवन विहार, थानकोट
- १०) श्री त्रिरत्न कीर्ति विहार, कीर्तिपुर
- ११) श्री धर्म कीर्ति विहार, श्रीघः
- १२) श्री धर्म चक्र विहार, बागबजार
- १३) श्री धम्मावास विहार, खुसि बुँ
- १४) श्री पद्म कीर्ति विहार, कमलपोखरी
- १५) श्री पद्म सुगन्ध विहार, मजिपात
- १६) श्री पिप्पली थेरवाद बुद्ध विहार, सिफल
- १७) श्री प्रणिधिपूर्ण महाविहार, बलम्बु
- १८) श्री बुद्ध विहार, भृकुटी मण्डप
- १९) श्री बुद्ध रत्न विहार, पुतली सडक
- २०) श्री बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा आश्रम, अनामनगर
- २१) श्री बसुन्धरा बुद्ध विहार, महाराजगंज
- २२) श्री विजयाराम विहार, बलम्बु, डोम्बु
- २३) श्री विश्व शान्ति विहार, नयाँ बानेश्वर
- २४) श्री विश्व शान्ति धर्म कीर्ति विहार, बसुन्धरा दौं
- २५) श्री श्रीघः विहार, नःघः, श्रीघः
- २६) श्री श्री नगर मण्डप श्री कीर्ति विहार, कीर्तिपुर
- २७) श्री संघाराम विहार, धल्को
- २८) श्री सुलक्षण कीर्ति विहार, चोभार

२) जिल्ला काभ्रे पलाञ्चोक (८)

- १) श्री काशीवर्ण बुद्ध विहार, पनौती
- २) श्री चन्द्रकीर्ति विहार, बनेपा
- ३) श्री ध्यान कुटी विहार, बनेपा
- ४) श्री पूर्वाराम विहार, धुलिखेल
- ५) श्री बालहर्ष कीर्ति विहार, खोपासी
- ६) श्री बोधिचर्या विहार, धुलिखेल
- ७) श्री शिखलापुर विहार, धुलिखेल
- ८) श्री सुदर्शन विहार बनेपा

३) जिल्ला कास्की (२)

- १) श्री धर्मशीला बुद्ध विहार, पोखरा
- २) श्री माछापुच्छ्रे बुद्ध विहार, घा चोक

४) जिल्ला कैलाली (१)

- १) श्री लोकचक्र बुद्ध विहार, धनगढी

५) जिल्ला गुल्मी (२)

- १) श्री सुगन्ध विहार, रिडी
- २) श्री शान्ति बुद्ध विहार, वामे टक्सार

६) जिल्ला चितवन (१)

- १) श्री चित्रवन विहार, नारायणगढ

७) जिल्ला तौलिहवा (१)

- १) श्री मंगल विहार, कपिलवस्तु

८) जिल्ला धनकुटा (१)

- १) श्री बुद्ध विहार, धनकुटा

९) जिल्ला नुवाकोट (१)

- १) श्री सुगतपुर विहार, त्रिशुली

१०) जिल्ला पर्सा (१)

- १) श्री बुद्ध विहार, वीरगंज

(१६६)

११) जिल्ला बाँके (१)

१) श्री बुद्ध विहार, नेपालगंज

१२) जिल्ला पाल्पा (तानसेन)

- १) श्री आनन्द विहार, टुडिखेल
- २) श्री महाचैत्य विहार, टक्सार
- ३) श्री महाबोधि विहार, लहरे पिपल
- ४) श्री होलन्दी विहार, होलन्दी

१३) जिल्ला बारा (१)

१) श्री ज्ञानोदय बुद्ध विहार, कलैया

१४) जिल्ला बाग्लुंग (१)

१) श्री ज्ञानोदय बुद्ध विहार, बाग्लुङ्ग

१५) जिल्ला भक्तपुर (४)

- १) श्री पाटी विहार, पाःचो, थिमि
- २) श्री नगदेश बुद्ध विहार, नगदेश
- ३) श्री मुनि विहार, जगाती
- ४) श्री बौद्ध समकृत विहार, भार्वाचो त्वाः, वडा नं. १७

१६) जिल्ला भोजपुर (१)

१) श्री शाक्य मुनि विहार, टक्सार

१७) जिल्ला मकवानपुर (१)

१) श्री प्रज्ञा विहार, हेटौडा

१८) जिल्ला मोरङ्ग (२)

- १) श्री बुद्ध विहार, विराटनगर
- २) श्री स्वयम्भू चैत्य बुद्ध विहार, उर्लावारी

१९) जिल्ला म्याग्दी (१)

१) श्री वेनी बुद्ध विहार, वेनी

२०) जिल्ला रूपन्देही (१०)

१) श्री अभिनव बुद्ध विहार, लुम्बिनी

- २) श्री अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध परियति उदय विहार, बुटवल
- ३) श्री गौतमी विहार, लुम्बिनी
- ४) श्री पद्म चैत्य विहार, बुटवल
- ५) श्री पूगताभूमि जेतवन विहार, भैरहवा
- ६) श्री महामाया विश्व शान्ति विहार, लुम्बिनी
- ७) श्री लोकमुनि चुला विहार, लुम्बिनी
- ८) श्री शाक्यमुनि बुद्ध विहार, लुम्बिनी
- ९) श्री लुम्बिनी थाई विहार, लुम्बिनी
- १०) श्री पुष्कर कीर्ति विहार, भैरहवा

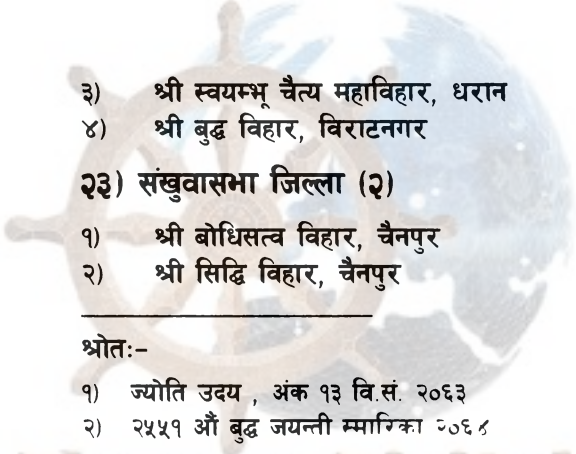
२१) जिल्ला ललितपुर (२०)

- १) श्री अमरापुर विहार, बूंगमती
- २) श्री इलायबही, यल
- ३) श्री यम्पी महाविहार, ईबही
- ४) श्री जन उदय विहार, सुनाकोठी
- ५) श्री जय मंगल विहार, तन बहाल
- ६) श्री जितापुर गन्धकुटी विहार, खोना
- ७) श्री ज्योति विहार, चापागाउँ
- ८) श्री प्रज्ञानन्दाराम, ओकु बहाल
- ९) श्री पुण्योदय विहार, जल
- १०) श्री मणिमण्डप विहार, पट्को
- ११) श्री वेलुवनाराम, थेचो
- १२) श्री शान्ति विहार, कृपणडोल
- १३) श्री शान्ति सुखावास, चाकुपात
- १४) श्री शाक्य सिंह विहार, थैना
- १५) श्री नरसिंहा राम, थैना
- १६) श्री सुनन्दाराम, थैना
- १७) श्री संघ रक्षिता विहार, तन बहाल
- १८) श्री सिद्धि मंगल विहार, थसी
- १९) श्री सुमंगल विहार, लुखुसी
- २०) श्री सुवर्ण छत्रपुर विहार, लुँभु

२२) जिल्ला सुनसरी (४)

- १) श्री बुद्ध विहार, धरान
- २) श्री बयरवन ज्योति विहार, चतरा, धरान

(१६८)

-
- ३) श्री स्वयम्भू चैत्य महाविहार, धरान
 - ४) श्री बुद्ध विहार, विराटनगर

२३) संखुवासभा जिल्ला (२)

- १) श्री बोधिसत्व विहार, चैनपुर
- २) श्री सिद्धि विहार, चैनपुर

श्रोत:-

- १) ज्योति उदय , अंक १३ वि.सं. २०६३
- २) २५५१ औं बुद्ध जयन्ती स्मारिका २०६४

Dhamma.Digital

तंसा - ६

विविध

दानशाला कार्य सम्पन्न यात्रा स्थविर गुठी (काया:गुठी)
येंस दुथ्या:गु बहा:

- १) श्री मूलश्री महाविहार (मूबहा:), वटु, वडा नं. २४
- २) श्री धर्म चक्र महाविहार (त:धं बहा:), वटु, वडा नं. २४
- ३) श्री जिन उद्धार महाविहार (चिधं बहा:), वटु, वडा नं. २४
- ४) श्री अशोक चैत्य महाविहार (असं बहा:), असं, वडा नं. ३०
- ५) श्री महाबुद्ध महाविहार (महाबू बहा:), महाबौद्ध, वडा नं. ३०
- ६) श्री रङ्गभूवन महाविहार (दगू बहा:), भोटाहिती, वडा नं. ३०

दानशाला कार्य सिधयेकेगु ज्या याइपिं फू बरे (महर्जन) पिन्त
चूडाकर्म याइगु बहा:

- १) श्री स्थान मण्डप विहार (थाय् मदु बहा, थाय् मदु, वडा नं. २८
- २) श्री नारायण बहा: (नारां बहा:), यट्खा, वडा नं. १९

यें देया प्रधानपिनि चूडाकर्म याइगु प्राचीन् बहा:/बही

- १) श्री सिंह सार्थ बाहु विहार (भगवान बहा:),
- २) श्री विक्रमशील विहार (थंबही), थंबही, वडा नं. २९

स्रोत:-

- १) श्री धर्मचक्र महाविहारया सर्वसघंया धलः, २०६३
- २) नेपा: दे:या विहारया ता:चा, रत्न काजी, विजय रत्न वज्राचार्य, ने.सं. ११०३
- ३) शान्तिको लागि बहा:(बुद्ध पूजा) लुमन्ति पौ- ल्यायम्ह धिमे पत्रः, वटु, वि सं २०६२

सहायक सफूत (Bibliography)

1. Ambedkar, B.R., Dr. – The Buddha and His Dhamma, Buddha Bhoomi Publication, Nagpur, Reprint, 1999
2. Dharmapala, Anagarika – The Arya Dharma of Sakya Muni Gautam, The Buddha, 1917 A.D., Reprint, 2003
3. Narada, Thera – The Dhammapada, Reprint, Taiwan, Feb, 2004 A.D.
4. Narada, M. T. – The Buddha and His Teachings, Buddhist Missionary Society, Malaysia, Fourth Edition, 1988 Reprint 1998.
5. Snellgrove, David – Buddhism in Nepal, Indo-Tibetan Buddhism, Vol II, 1987, Shambhalla Publication Inc. Boston
6. Wood ward, F.L – Some Sayings of the Buddha, Oxford, London, 1935 A.D. Reprint 2004 A.D.
7. Sujiva, Venerable – Essentials of Insight meditation Practice, Malayasia 2000 A.D.
8. Sanskritayan, R – Selected Essays, People's Publishing House, New Delhi, 1984
9. Piplayan, Madhukar – Asoka, The great, Samyak Prakashan, New Delhi, First Edition 2005.
10. Geiger, Wilhelm, Dr. – Maha Vamsa, The Great Cronicle of Ceylon, Buddhist Cultural Centre, Srilanka, 1912 A.D., Reprint 2003.
11. Shakya, M.B – Swayambhu Mahachaitya, (English Translation), Swayambhu Vikash Mandal, 2004.
12. Wright, D. Dr. – History of Nepal, Cambridge, 1877
13. Ram, Rajendra, Dr – A History of Buddhism in Nepal, 1977 A.D.(704-1398 A.D.), Janabharati Prakashan, Patan.
14. Hodgson, B.H – Essays on the Language, Literature and Religion of Nepal and Tibet, London, 1874.
15. Regmi, J.C – A Glossary of Himalayan Buddhism, Nirala Publication, Jaipur, First Edition 1994.
16. Regmi, J.C, Dr. – Historical Glimpse of Nepal Buddhism, Nepal- Antiquary, journal of Oriental Studies and Digest, New International Series, Oct, 2004. No. Lxxix
17. Vajracharya, Dhanabajra – The Gopal rajvamsavali, 1985, A Facsimile Edition Wiesbade Franz Steiner veslag.

18. Regmi, D.R. – Medieval Nepal, Pt. III and IV 1966 firm K.L Mukhopadhyaya, Calcutta and Delhi
19. Old field, H.A. – Sketches from Nepal, 1974. Vol II, Cosmo Publication, New Delhi.
20. Old field, Henry Ambrose – Sketches from Nepal. Voll 1980, Reprint, Cosmo Publications, New Delhi.
21. Old field, H.A. – Sketches from Nepal, 1999, Himal Association, Patan.
22. Banerjee, N.R – Nepalese Architecture, Agam kala Prakashan, Delhi, 1980.
23. Locke, S.J. John, K – Buddist monasterices of Nepal, 1985, Sahayogi Prakashan Pvt, Ltd Kathmandu.
24. Prusha, Carl, Dr. – Kathmandu Valley ' The Preservation of Physical Environment and Cultural Heritage A Protective Inventory, Vol. I.
25. Vandya, R. B – Sanghanayaka Ven. Prognananda Mahasthabir (A Concise Biography), 1978 M/S C.D and R. D. Shakya.
26. Amritananda, Bhikkhu, Dr. – A Short History of Theravada Buddhism in Modern Nepal. Anandakuti Vihar Trust, 1986 A.D.
27. Dhamma, Tapassi, Rev. – The Charumati voice (Edition), Charumati Buddhist Mission 2058 B.S.
28. Bhattachatya, Benoytosh – Sadhan Mala .VOL I, Oriental Institute, Baroda, 1968 A.D.
29. Thapa, N.B. – A Short History of Nepal, 1981, Ratna Pustak Bahandar.
30. Shakya, Ajaya Kranti – The Sakyas, 2006 A.D. Nepal Buddhist Development and Research Centre, Kathmandu.
31. Tuladhar, Swoyambhu Dhar, Architect – The Connection of Dhando chaitya with Charumati, The Daughter of Asoka, The Great, journal, Dept. of Buddist Studies, Vol. XXXIII, 103, University of Delhi, March 2003.
32. Hemraj Shakya and T. R. Vaidya – Medieval Nepal, 1970.
33. Bajracharya, Nareshman, Dr. – Buddhism in Nepal (465 B.C-1199 A.D.), 1998, Eastern Book Linkers, Delhi.
34. Vandya, R.B. – History of Ashoka Charumati Stupa and Buddhism in Nepal, At a glance, May 2006 Ven. Tapassi Dhamma.
35. Singh, Harischandra Lal– Buddhism in Nepal, 1990 A.D.

३६. सांकृत्यायन राहुल - बुद्ध चर्या, (हिन्दी), १९५२, महाबोधि सभा, बनारस
३७. चतुसेन, आचार्य - बुद्ध औ बुद्ध धर्म (हिन्दी), १९८६, सनमार्ग प्रकाशन, नयाँ दिल्ली
३८. ज्ञानी, शिव दत्त, प्रो. - भारतीय संस्कृति, (हिन्दी) १९४४, राजकमल प्रकाशन बम्बै ।
३९. शाक्यमुनि, उपासक - कर्मस्थानाचार्य बौद्ध ऋषि महा प्रज्ञाया संक्षिप्त जीवनी (नेपाल भाषा), धर्म चक्र आश्रम, २०२७ वि.सं.
४०. पिपलायन मधुकर - महान् सम्राट अशोक, (हिन्दी), सम्यक् प्रकाशन, नयाँ दिल्ली, २००३ ई. सन् ।
४१. प्रो. सेम्पा दोर्जे - चौरासी सिद्धोंका वृत्तान्त, केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, सारनाथ इ. सन् १९९८
४२. प्रधान, भुवन लाल - नेपालमा बौद्ध धर्म, वि.सं. २०४५ ने.रा. प्र. प्रतिष्ठान
४३. प्रधान, भुवन लाल - लुम्बिनी, कपिलवस्तु, देवदह, काठमाण्डौ
४४. प्रधान, भुवन लाल - नेपालको इतिहास र संस्कृतिका केही पक्ष वि.सं. २०५५, ने.रा.प्र. प्रतिष्ठान ।
४५. प्रचार विभाग, श्री ५ को सरकार - नेपालको संक्षिप्त इतिहास, वि.सं. २०२३
४६. वागीन्द्रशील, बुद्ध वज्र - मुनि मत प्रकाश अनु वागीन्द्रशील, बुद्ध वज्र, २०५६, व्यो.कु.बु., संघ काठमाण्डौ ।
४७. वागीन्द्रशील, बुद्धवज्र - बोधि पुष्पाञ्जली (भाग १) वि.सं. २०६२ अनु. बुद्ध वज्र व्योम कुसुमा बुद्ध धर्म संघ ।
४८. धर्मवज्र, आचार्य - आर्यमञ्जुश्री नाम संगीति र वज्रयान, अनु.ईश्वर चन्द्र श्रेष्ठ, वि.सं. २०६१
४९. वज्राचार्य, वज्रानन्द - कपिलवस्तुको रूपरेखा, २०२९ वि.सं., जि.प.स, कपिलवस्तु
५०. पाण्डे, मधुसूदन - नेपालका जनजातिहरू, पैरवी प्रकाशन, तेभ्रो संस्कारण, २०६३
५१. वज्राचार्य, दुण्ड बहादुर - दीघ निकाय, (नेपाली), वि.सं. २०५६, वी.पू.पु संग्रहालय
५२. वज्राचार्य, दुण्ड बहादुर - मज्झिम निकाय (नेपाली), वि.सं. २०५७, वी.पू.पु संग्रहालय
५३. मानन्धर सरला - पशुपति क्षेत्रका सांस्कृतिक सम्पदाहरू (नेपाली), वि.सं. २०४८
५४. प्रज्ञानन्द, भिक्षु - विशुद्धि ज्ञान दर्शन, (नेपाल भाषा), वि.सं. २०२३, रत्नमाया, चन्द्रप्रभा
५५. शाक्य, मिन बहादुर - ललित विस्तार सूत्र (नेपाल भाषा अनुवाद), पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य, वि.सं. २०३२

५६. शाक्य, मिन बहादुर र वज्राचार्य, शान्त हर्ष - स्वयम्भू पुराण (नेपाल भाषा), वि.सं. २०५८, नागार्जुन प्रतिष्ठान ।
५७. शाक्य, हेमराज - सम्यक् महादान गुठी (नेपाल भाषा), वि.सं. २०३६ जगत तुलाधर ।
५८. शाक्य, हेमराज - नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूचि, (नेपाल भाषा), धर्मोदय सभा, बु.सं. २५००
५९. शाक्य, हेमराज - श्री वसुन्धरा देवीया सांस्कृतिक पृष्ठभूमि, २०५०, भीमराज शाक्य ।
६०. शाक्य, हेमराज - श्री स्वयम्भू महाचैत्य (नेपाल भाषा), ने.सं.१०९८ स्वयम्भू विकास मण्डल ।
६१. वज्राचार्य, आशाकाजी, पं.वैद्य - महायान बुद्धधर्म दर्शन (नेपाल भाषा), २०२३, आ. का. वज्राचार्य ।
६२. वज्राचार्य, सर्वज्ञ रत्न - वज्रयान पूजा पद्धति, (नेपाल भाषा), २०३३, ज्ञान ज्योति कंसाकार ।
६३. वज्राचार्य, रत्नकाजी, विजय रत्न - नेपाः देया विहारया ताः चा (नेपाल भाषा) वि.सं. २०३९, र.का.वि.र.वज्राचार्य ।
६४. वन्द्य, आर.वि. - संघ महानायक भदन्त प्रज्ञानन्द महास्थविरया जीवनी (नेपाल भाषा), वि.सं. २०४३, ज्ञानशीला, सत्यशीला अनागारिका ।
६५. वज्राचार्य, दुण्ड बहादुर - संयुक्त निकाय (नेपाल भाषा), वि.सं. २०५५, वी.पू.पु संग्रहालय ।
६६. आचार्य, बाबु राम - प्राचीन नेपाल र त्यसको संस्कृति, नेपाली लेख, गो.प. २०१८ चैत्र २ गते ।
६७. साय्मी, रवि. कु.मार - ऐतिहासिक चारुमती स्तुपको जीर्णोद्धार, (नेपाली), लेख, आनन्द भूमि मासिक, वर्ष अंक १, पुष/माघ, २०६०, आनन्दकुटी विद्यापीठ ।
६८. टण्डन, गोविन्द, डा. - “पशुपति क्षेत्रमा अवस्थित धन्दो चैत्य,” (नेपाली लेख) धर्म सन्देश रजत जयन्ती विशेषाङ्क, वि.सं. २०४९ ।
६९. पन्त, महेश राज - “धम्दे/धन्दे चैत्य सम्बन्धी केही तथ्यहरू”, (नेपाली) लेख, पूर्णिमा त्रैमासिक, वर्ष २२, अंक १, वि.सं. २०५० माघ ।
७०. विकल, रमेश - “चाबहिल, भगवान स्थान र म”, (नेपाली लेख) हाम्रो संकल्प, वर्ष १ अंक १, आश्विन २०५९ ।
७१. दर्नाल, प्रकाश - “चाबहिल स्थित धन्दो चैत्य जीर्णोद्धार बारे केही चर्चा”, (नेपाली) लेख, प्राचीन नेपाल, संख्या १५९, असार २०६२, पुरातत्व विभाग

७२. अगज्राणी, अनागारिका - म्युप्येजी अभिधर्मार्थ संग्रह अभिप्राय निर्देश, २०६२ वि.सं.
७३. टण्डन, डा. गोविन्द. - "चाबहिलको धन्दो चैन्य, (नेपाली), लेख, चारुमित्र चौतारी स्मारिका, २०६२
७४. शर्मा, हरि प्रसाद - "चावहिलको चारुमती स्तूप अर्थात् धन्दो चैन्य" (नेपाली), लेख, चारुमित्र चौतारी, स्मारिका, २०६२
७५. के. सी., डा. सुरेन्द्र - "इतिहास अशुद्ध नपारौं, (पाठकको पत्र), नेपाली, कान्तिपुर दैनिक, २०६२ चैत्र १३ गते
७६. माथेमा, पुष्कर - "विना तयारी प्रतीक्षा भूकम्पको", (नेपाली) लेख गो. प. २०६२ पौष २७ गते
७७. पोखरेल, लेखनाथ - "भूकम्पबाट बच्न हामी नै अग्रसर हुनुपर्छ", (नेपाली) लेख, गो. प शनिबार अंक, २०६२ माघ १ गते
७८. सापकोटा, सञ्जीव - "काठमाडौं काँप्यो भने, "(नेपाली) लेख, कान्तिपुर दैनिक, २०६२ माघ २ गते
७९. सन्देसरा, वि. जे - साधन माला, द्वितीयो भागः, गायकबाड स ओरियन्टल सिरीज, बरोडा, द्वितीय संस्करण, रिप्रिण्ट १९६८ ई. सन्
८०. अभिधम्म अध्ययन समाज, नेपाल - अभिधम्म स्मारिका वि.सं. २०६०
८१. बुद्धाचार्य, बाबुराजा - स्वयम्भू नित्य पूजाविधि वु मेमेगु पूजा विधि, ११२५ ने.सं. स्वयम्भू युवा परिवार
८२. शाक्य, अमृतमान, लक्ष्मी देवी शाक्य - बौद्ध सिलःमाला, वि.सं. २०६३, स्पेक्ट्रम अफसेट प्रेस, गणबहाः ।
८३. बज्राचार्य, हेरा काजि - यलया बौद्ध विहार, वि.सं. २०५७ बौद्ध विहार संघ, ललितपुर ।
८४. बज्राचार्य, डा. भद्ररत्न - ख्वपया बाहाबही, वि.सं. २०६१ मैत्रेय युवा संघ भक्तपुर ।
८५. शाक्य, सुरेश ज्योति - ख्वप देया विहार बहीया जातः, २०५६ वि.सं., कुतः पिकाक, ख्वप
८६. देसार, सं. बासुदेव - ज्योति उदय पत्रिका, अंक १३ वि.सं. २०६३
८७. सं. कोण्डन्य - २५५१ औं बुद्ध जयन्ती स्मारिका २०६४, बुद्ध जयन्ती समारोह समिति, आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू
८८. सं. देवेन्द्र कुमार मल्ल / मोहन प्रसाद शाक्य - स्मारिका बु.सं. २५५०, विराट, बौद्ध संघ विराटनगर
८९. शाक्य, अमृतमान, लक्ष्मी देवी शाक्य - बौद्ध स्तोत्रमाला, २०५९, स्पेक्ट्रम अफसेट प्रेस, गणबहाः ।
९०. शाक्य, धर्मरत्न, त्रिशुली - जिमिगु श्रीलंका भ्रमण, अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाज लुम्बिनी ।

च्वमिया पिदंगु सफू

सफूया नां	पिदंगु साल	
	वि.सं.	ई.सं.
१. संघनायक भदन्त प्रज्ञानन्द महास्थविरया जीवनी (नेपाल भाषा)	२०३२	१९७५
२. काकबलीय महाजनहरूको कथा (नेपाली भाषास अनुवाद)	२०३२पौष	१९७६
३. Sanghanayaka Ven. Pragnananda Mahasthabir (A concise Biography)	२०३५	१९७८
४. क) जीवनको प्रत्येक घडीमा अभिधर्मको उपयोग (एक प्रारम्भिक विवेचना) – नेपाली भाषास अनुवाद (प्रथम संस्करण)	२०४१	१९८४
ख) ऐ. (द्वितीय संस्करण)	२०५९	२००२
५. पञ्चआलोक (नेपाली भाषास अनुवाद)	२०४२	१९८५
६. अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया आजीवन धर्मानुशासक अरिय धम्मरक्खित नेपाल बुद्धशासन वंसांलंकार सिरि संघमहानायक भदन्त प्रज्ञानन्द महास्थविरया जीवनी (नेपाल भाषा)	२०४३	१९८६
७. A Brief Biographical Account of Ariya Dhamma Rakkhita Nepal Buddha Sasana Vansalankar Siri Sangha Maha Nayak Most Venerable Pragnananda Mahasthabir, The Life Long Dhammanushasaka of All Nepal Bhikshu Mahasangha, Nepal.	२०४३	१९८६
८. धातु भेदानुपस्सना (नेपाली भाषास अनुवाद)	२०४४	१९८७
९. बुद्ध धर्म र आधुनिक विज्ञान (नेपाली)	२०४४	१९८७
१०. नेपालमा बुद्ध धर्मको आधुनिक इतिहासको अनुपम व्यक्तित्व संघमहानायक अग्रमहापण्डित भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविर (नेपाली)	२०५६	१९९९
११. क) आधुनिक विज्ञानको दृष्टिमा बुद्धधर्म (नेपाली) प्र.संस्करण	२०५८	२००१
ख) ऐ. (द्वितीय संस्करण)	२०५९	२००२
१२. स्थविरवादी बौद्ध परम्पराय् बुद्धपूजा (नेपाल भाषा)	२०५८	२००१
१३. सुगतिको सुनिश्चितताको लागि अभिधर्म (नेपाली)	२०६०	२००४
१४. आर्यमार्गफल र फलप्राप्तिको सुनिश्चितताको लागि धातुभेदानुपस्सना (संशोधित तथा परिमार्जित, नेपाली अनुवाद)	२०६१	२००५
१५. बुद्धभूमि नेपालय् समन्वयात्मक बौद्ध परम्परा (अर्थ सहित बुद्धपूजा नापं)	२०६२	२००५
१६. History of Ashoka-Charumati Stupa and Buddhism in Nepal.	२०६४	२००७
१७. बुद्धभूमि नेपालय् बुद्धधर्म – बौद्धया मिखाय्	२०६४	२००७

लेखकया अप्रकाशित साहित्यिक कृतित

१. मतिना (कथा संग्रह, २०१८)	–	नेपाल भाषा
२. ल्हायेस्व पाहाँ (कथा संग्रह, २०१९)	–	नेपाल भाषा
३. म आउने छु (कथा तथा कविता संग्रह, २०१८–२०१९)	–	नेपाली भाषा
४. ए मानव छ दं (कविता संग्रह, २०१८–२०१९)	–	नेपाल भाषा
५. मालाच्चना जिं नं (गीत संग्रह, २०१८–२०२०)	–	नेपाल भाषा

15. Social and Religious Activities:

- a) Vice Chairman, Economic Society, Tribhuvan University while student in TU.
 - b) Member: i) Dharmodaya Sabha, ii) Nepal Bouddha Pariyati Shikshya.
 - c) Life Member: i) Shree Shakya Sinha Vihar ii) Shre Sumangal vihar, iii) Shree Nagarmandapa Shrikeerti Vihar, iv) Shree Pranidhipoorna Vihar, v) Shree Gana Mahavihar, vi) Shree Ashoka- Charumati Stupa Vihar, vii) Shree Vishow Shanti Vihar, viii) Shree Muni Vihar, ix) Shree Birat Bouddha Sangha Biratnagar, x) Shree Pati Vihara, xi) Shree Tri Ratnakirti Vihara.
 - d) Advisor & Life member, Pragyananda Memorial Freee Clinic.
 - e) Hon. Member, Y's Men's Club, Baguio the Phillippines.
- 16. Literature:** Literary articles published in "Arpana" and "Aarati" Nepali Monthly Literary Magazines (2021-2025 B.S, 1964-1968 A.D)
- 17. Books Published so far :** 17 books on various subjects in Nepal Bhasa (5), English (3) and Nepali Languages (9 books).
- 18. Important Books so far Published:**
- a) Autobiographies of Late Sanga Maha Nayak Agga Maha Pundita Most Venerable Pragyananda Mahathera, (Nepal Bhasa, Nepali and English Languages).
 - b) Four Books on various aspects of Abhidhamma.
 - c) Two Books on Buddhism and Modern Science etc.
- 19. Literary Activities:** Beginning of writing literary articles in the pen name of R.B. Vandya from 1961 A.D.
- 20. Religious Service:** Publication of the first Buddhist Hymn in Nepal Bhasa in the Pen-name of R.B. Vandya in 1962.
- 21. Notable Services to the Society, Government and Nation under the inspiration of Buddhism:**
- i) Launching of Exemplary especial Innovative Drives from time to time for the free and Speedy Disposal of Land cases on the spots itself through the Mobilization of Mobile teams on the basis of the mutual conciliation, wherever possible, in the rural areas in the presence of the local people and their representatives in Kathmandu, Lalitpur and Bhaktapur while working as Land Administrator there for the control and elimination of corruption in Land Administion offices and providing easy, efficient, economic and accessible justice to the ordinary public.
 - ii) Liberalization of office and legal procedures for the general benefit of the common people.
 - iii) Contribution in the Introduction of Easy Printed forms for land registration purposes for controlling unwanted corrupt practices in Land Registration.
 - iv) Peaceful conducting of National Referendum in 2037 B.S (1980 A.D) in Saptari while working as CDO there without using any force what so ever .
 - v) Exemplary Contribution in the Smooth and Speedy clearance of Nepalese Traffic in Transit through and from Kolkata Port while working as Dy. Consul General to mitigate the sufferings of Nepalese people.
 - vi) Historical Contribution in Liberalization of Nepal India Trade and Transit Regimes through most liberal Nepal-India Trade and Transit Treaties in 1996 and 1999 while working in the Minstry of Commerce, Nepal and R.N.E. New Delhi (1982-2000 A.D) etc.

Chabahil, Kathmandu

Ven. Tapassi Dhamma Sthavir
President
Charumati Buddhist Mission-Nepal

R. B. Vandya

Author's Profile

1. **Pen Name:** R. B. Vandya (Eminent Buddhist Scholar & Writer)
2. **Popular Name:** Raja Bhai Shakya (Ex. Minister Economic)
3. **Date of Birth & Place:** Wednesday, September 23, 1942, (Ashwin 7, 1999 B.S.), Pyukha Tole, Kathmandu, Nepal.
4. **Family Monastery:** Shree Jambunandan Poorna Buddha Mahavihar (Pichhe Bahal) - A Branch of Shree Dharma Chakra Mahavihar, Wotu, Kantipur, Nepal.
5. **Formal Education:** M. A. (Economics) - Tribhuvan University (Top position in Economics Faculty in 1965).

Foreign Study Tour under U.N., F.A.O. Fellowship Programme:

- a) Australia & Papua New Guinea - February 25, 1971 to August 25, 1971.
- b) The Philippines & India - February 15, 1973 to May 15, 1973.

Profession: Government service (Sept. 1965 to Sept. 10, 2000) (Now Retired)

Proficiency in Languages: Nepal Bhasha (Mother tongue), Nepali, Hindi, English.

Hobbies: Literature, Religion, Philosophy.

Positions held during Government Service:

- a) Lands Administrator in Kathmandu, Acting L.A. in Lalitpur & Bhaktapur
- b) Chief, Planning Cell, MOLR, Govt. of Nepal.
- c) C.D.O. Saptari during the period of Historical Referendum in Nepal.
- d) Under Secretary, MOC, Govt. of Nepal.
- e) Dy. Consul General, RNCC, Calcutta (Feb 1989 to March 1992)
- f) Joint Secretary, MOC, Govt. of Nepal, (Sept. 1994 to March 1998)
- g) Minister Economic, Nepalese Embassy, New Delhi, India (March 1998 to Sep. 2000).

(Retired from Govt. Service in New Delhi on completion of the prescribed age).

Contribution:

- a) Significant Contributions in the management and development of Land Reforms and Administration System in Nepal .
- b) Historical Contribution in the improvements and development of Trade and Transit Regimes of Nepal .

International Travel: Australia, Papua Guinea, The Phillipines, India, Italy, France, United Kingdom, Thailand, Sri Lanka, Maldives, Singapore, Hongkong, Iraq, Yugoslavia, People's Republic of China, Bangladesh, U.A.E. etc .

Decorations and Medals:

- a) Vikhyat Trishakti Patta,
- b) Suprabal Gorkha Dakshin Bahu,
- c) Prabal Gorkha Dakshin Bahu by the King .
- d) Five Medals from Govt. of Nepal and the King.

Appreciation and Honour from Private Sector:

- a) Letter of Appreciation by Nepal Bouddha Pariyati Shiksha in May 1976
- b) Prashansa Padak (Medal) by Nepal Bouddha Pariyati Shiksha in 1976
- c) Letter of Honour by Shree Shakya Sinha Vihar in April 2000 & Ceremonial Shawl by it in April 2001.
- d) Letter of Felicitation by Yeshodhara Mahavihar, Asahaya Sewa Samiti, Lalitpur, Nepal on Sept. 9, 2007 along with Ceremonial Shawl & Sacred Scarf "Khada".

(Continued on inside cover page)

ISBN 9 78 99 37 20 73 79